

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNİN MUHAFAZAKÂR
KÜLTÜR POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYNUR ASLAN

141145109

İstanbul, Mayıs 2017

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNİN MUHAFAZAKÂR
KÜLTÜR POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYNUR ASLAN

141145109

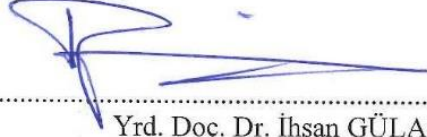
DANIŞMAN:

Yrd. Doç. Dr. İHSAN GÜLAY

İstanbul, Mayıs 2017

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

15.05.2017 tarihinde tezinin savunmasını yapan Aynur ASLAN'a ait "Demokrat Parti Döneminin Muhafazakar Kültür Politikaları" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliği/Oy Çokluğuyla** Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İhsan GÜLAY
Başkan (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Nihan KÖSEOĞLU
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Fulya EREKER
(Üye)

YEMİN METNİ

15.06/2017

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Demokrat Parti Döneminin Muhafazakâr Kültür Politikaları” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin “Kaynakça”da gösterilenlerden oluştuğunu, “Kaynakça”da yer alan bu eserlerden metin içinde atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

141145109
Aynur Aslan
İmza

ÖNSÖZ

Çalışmanın başlığı, Demokrat Parti döneminin muhafazakâr kültür politikalarıdır. Kültür politikalarının insana yaşadığı topraklarda bir kimlik kazandırdığı düşünüldüğünde güdülen kültür politikalarının önemi açıktır. Ancak DP'nin bir taraftan söylemsel olarak sorunlu muhafazakâr kültür politikalarını yürütmesi diğer taraftan yabancı kültüre kapı aralaması, iktidarı döneminde bir kimliksizlik ve kutuplaşma yaratmıştır. Bu durumun tespitine yönelik süreci içeren bu çalışma literatüre küçük de olsa bir katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında görüş ve önerileriyle yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yar. Doç. Dr. Can Ulusoy'a çok teşekkür ederim. Tezin sonlarına doğru tez danışmanlığını devralan hocam Yar. Doç. Dr. İhsan Gülay'a ayrıca teşekkür ederim. Çalışma sürecinde kaynaklarından faydalandığım Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İslami Araştırmalar Merkezi (ISAM) ve Beyazıt Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. Yine çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım; Zeynep İmren, A. Çiğdem Kocaman, Serbay Cansever'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, artık hayatta olmayan fakat varlığını her zaman yanımda hissettiğim annem Nuriye Aslan'a ve desteklerini eksik etmeyen kardeşlerim, Süleyman Soylu' ya ve Oktay Aslan'a teşekkür ederim.

Mayıs, 2017

Aynur Aslan

Demokrat Parti Döneminin Muhafazakâr Kültür Politikaları

ÖZET

Türkiye’de muhafazakârlık, cumhuriyet devrimlerine karşı kültürel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte farklı siyasal ideolojiler siyasal temsiliyet bulmuşlardır. Muhafazakârlık da bu süreçte gerek CHP gerekse de DP’de güç kazanmıştır. DP’nin iktidara gelmesiyle de siyasal temsil gücünü pekiştirmiştir. Bu çalışma tarihsel bir seyir izleyerek, siyasal dönüşümlerle beraber DP’nin kültür politikalarına odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Demokrat Partinin kültür politikasının siyaset ve dönüşümlerle etkisi incelenerek, Demokrat Partinin kültür politikasının ne derece muhafazakâr olduğunu araştırmaktır. Muhafazakârlık, hızlı sosyal değişmeye direnen ve geleneksel normları destekleme eğiliminde olan bir siyasi felsefedir. Aynı zamanda gelenekle bağından dolayı her ülkede farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda muhafazakârlığın Kıta Avrupa’ında, İngiltere, Amerika’da ve Türkiye’de nasıl geliştiği incelenmiştir.

Cumhuriyet döneminde siyasi ve kültürel dönüşüm yaşanmış ve bu dönüşüme karşı muhafazakârlık, Türkiye’de Kemalizm’e ve inkılaplarına kültürel bir tepki olarak çıkmıştır. Bu dönemde milli kültür politikaları uygulanmıştır. Bu bağlamda cumhuriyet döneminin kültür politikaları incelenmiştir. İnönü döneminde ise hümanizmaya geçilmiş, ancak II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Hümanizma terk edilmiştir. 1946’da çok partili sisteme geçişle başlayan bu süreçte siyasi bir kırılma olmuş, 1947’de DP ve CHP beraber bir değişim süreci yaşamış, bu da kültür politikasına yansımıştır. Bu dönemde her iki partide de kültürel olarak milliyetçi muhafazakâr kültür politikaları hâkim olmuştur. Dolayısıyla DP’nin kültür politikası, yeni değil CHP’nin devamı niteliğindedir. 1947-1954 arası her iki partide de Sağ Kemalizm hâkim olmuş 1954 seçimlerinden sonra ideolojik olarak ayrışma yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Kültür

Conservative Cultural Policies Of The Democratic Party Period

ABSTRACT

Conservatism in Turkey has emerged as a cultural reaction to the republican revolutions. After the Second World War, different political ideologies have found political representation with the transition to a multiparty system in Turkey. Conservatism has also gained strength in the Democratic Party (DP) as well as in the Republican People's Party (CHP) within this period, its authority has strengthened also, because of the fact that Democratic Party has come into power. This study, following a chronological order, focuses on the cultural policies of Democratic Party, along with political transformations. The aim of this study is to examine how conservative the cultural policy of the Democratic Party is by examining the influence of the Democratic Party's cultural policy on politics and transformations. The conservatism is a political philosophy that resists rapid social change and tends to support traditional norms. At the same time, conservatism has emerged differently in every country, because of its tradition. In this context, discusses how conservatism developed in Continental Europe, Britain, America and Turkey.

Political and cultural transformation took place during the Republican period and against this transformation, conservatism has emerged as a cultural reaction to Kemalism and its revolutions in Turkey. National cultural policies were applied in this period. In this context, the republican period's cultural policies have been examined. In the period of İnönü the Humanism was accepted but it has been abandoned with the end of Second World War. In 1946, a political fragility occurred with the transition of multiparty system and in 1947, The Democratic Party and the Republican People's Party lived together in a process of change, which was reflected in the cultural policy. At this time, national conservative culture politics dominated culturally both parties. Therefore, the cultural policy of Democratic Party is not new but it appears as a continuation of Republican People's Party. Between 1947 and 1954 Kemalism with center right attendance dominated both parties, but after the 1954 elections, there was an ideological dissidence.

Key Words: Conservatism, The Democratic Party, The Republican People's Party, Culture.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
RESİM LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	3
MUHAFAZAKÂRLIK	3
1.1. Muhafazakârlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	3
1.2. Kıta Avrupa'sındaki Muhafazakârlık (Reaksiyoner)	11
1.2.1. Fransa.....	11
1.2.2. Almanya.....	14
1.3. İngiltere (İlimli Muhafazakârlık).....	19
1.4. Amerika (Yeni Muhafazakârlık)	22
1.5. Türkiye'de Muhafazakârlık	23
2. BÖLÜM	37
CUMHURİYET DÖNEMİ VE KÜLTÜR POLİTİKALARI.....	37
2.1. Kültür Kavramı.....	37
2.2. Kültürel Değişim	41
2.3. Atatürk'ün Kültür Politikası (Milli Kültür) (1923-1938).....	42
2.3.1. Atatürk Dönemi Kültür Devrimi.....	56
2.3.1.1. Din Politikası.....	57

2.3.1.2. Eğitim Politikası.....	58
2.3.1.3. Toplumsal Yaşam	61
2.3.1.4. Tarih Politikası	62
2.3.1.5. Dil Politikası	65
2.3.1.6. Sanat Politikası.....	67
2.3.1.7. Hukuk Politikası.....	69
2.3.1.8. Ekonomi Politikası	71
3. BÖLÜM	74
ATATÜRK DÖNEMİNİN KÜLTÜR POLİTİKALARINDAN UZAKLAŞMA.....	74
3.1. İnönü Dönemi (CHP) (1938-1950)	74
3.1.1. İnönü Dönemindeki Siyasal Akımlar	76
3.1.1.1. İslamcılık Akımı	76
3.1.1.2. Sol ve Komünist Akımlar.....	79
3.1.1.3. Türkçülük Akımı.....	80
3.1.1.4. Anadoluçuluk Akımı ve Akımın Önemli figürleri.....	82
3.1.1.5. Anadoluçuluk Akımı.....	85
3.1.1.5.1. CHP ve Anadoluçuluk.....	89
3.2. CHP ve DP İçinde Kutuplaşma (Dönüşüm).....	90
3.3. CHP'nin Yedinci Kurultay Toplantısı.....	92
3.4. İnönü Döneminin Kültür Politikaları (Hümanizma)	93
3.4.1. Eğitim Politikası	98
3.4.2. Dil ve Tarih Politikası.....	112
3.4.3. Sanat Politikası	113
3.4.4. Din Politikası	114
3.4.5. Ekonomi Politikası.....	115
4. BÖLÜM	119

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (DP) (1950-1960).....	119
4.1. Demokrat Parti Dönemi CHP ve DP'deki Dönüşüm	122
4.1.1. 1954 Seçimleri Sonrası CHP	122
4.1.2. 1954 Seçimleri Sonrası DP'de Bölünme	123
4.2. Demokrat Parti Dönemi Sağ Kemalist Figürler	124
4.3. Demokrat Parti Dönemi Dış Politika.....	128
4.4. Demokrat Partinin Kültür Politikaları (Muhafazakâr)	129
4.4.1. Demokrat Parti Döneminde Yayınlanan Hisar Dergisi	135
4.4.2. Eğitim Politikası	137
4.4.3. Tarih Politikası ve Dil Politikası.....	144
4.4.4. Sanat Politikası	147
4.4.5. Toplumsal Yaşam	154
4.4.6. Din Politikası	156
SONUÇ	162
KAYNAKÇA	166
EKLER	187
ÖZGEÇMİŞ	202

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bt	: Bilinmeyen Tarih
CENTO	: Merkezi Güvenlik Ve Savunma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSİ	: Devlet Su İşleri
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
HDYK	: Halkevleri Yüksek Danışma Kurulu
HP	: Hürriyet Partisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Savunma Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Ve Kültür Örgütü

RESİM LİSTESİ

- Resim 1:** Demokrat Parti döneminde, İstanbul'da yol yapım çalışmaları sırasında 1957'de yıkılan Süheyl Bey Camii. 151
- Resim 2:** İstanbul'da yol yapım çalışmaları esnasında 1957'de yıkılan Murat Paşa Camii. 152
- Resim 3:** Demokrat Parti döneminde, İstanbul Aksaray'da Vatan Caddesi yapılırken birçok tarihi cami yıkılmıştır..... 152
- Resim 4:** Karaköy'de kıyıda, Galata Köprüsü'ne bakan Ziraat Bankası'nın (bir zamanlar Avusturya Bankası) hemen arkasında yer alan cami yıkılmıştır. 153

EKLER LİSTESİ

Ek 1:	Vatan 14 Haziran 1950.....	187
Ek 2:	Ulus 27 Mart 1951.....	188
Ek 3:	Vatan 17 Şubat 1951.....	189
Ek 4:	Hürriyet 22 Ocak 1952.....	190
Ek 5:	Akşam 19 Ocak 1953.....	191
Ek 6:	Vatan 7 Temmuz 1950.....	192
Ek 7:	Hürriyet 8 Kasım 1956.....	193
Ek 8:	Akşam 14 Şubat 1960.....	194
Ek 9:	Akşam 19 Nisan 1960.....	195
Ek 10:	Yeni İstanbul 7 Eylül 1955.....	196
Ek 11:	Vatan 9 Eylül 1956.....	197
Ek 12:	Vatan 19 Kasım 1959.....	197
Ek 13:	Cumhuriyet 3 Ağustos 1950.....	198
Ek 14:	Vatan 6 Şubat 1954.....	199
Ek 15:	Vatan 25 Şubat 1956.....	200
Ek 16:	Vatan 16 Haziran 1950.....	201

GİRİŞ

Türkiye’de muhafazakârlık, cumhuriyet devrimlerine karşı kültürel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ise muhafazakârlığın dünyada güç kazanması, Türkiye’de 1946’da DP’nin kuruluşuyla çok partili sisteme geçilerek siyasi bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte 1947’de CHP ve DP beraber bir değişim süreci geçirerek benzer bir siyasi tutum sergilemişlerdir. Ancak her iki partideki benzer siyasi çizgi, 1954 seçimlerinden sonra değişerek ideolojik olarak ayrılmaya gitmiştir. Bu ayrışma her iki partinin güttükleri kültür politikalarına da yansımıştır. Bu çalışma tarihsel bir seyir izleyerek, siyasal dönüşümlerle beraber DP’nin söylemsel olarak sorunlu muhafazakâr kültür politikalarına değinmektedir.

Diğer taraftan DP’nin kültür politikalarında, demokrasinin temel değerleri olan özgürlüğe ve eşitliğe yönelik olumlu tutumları, iktidara geldikten sonra yerini demokrasiden uzak eylem ve söylemlere bıraktığı görülmektedir. Buradan da kültür politikalarının iktidara gelmek için araçsal bir değer haline getirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın önemi; Türkiye’de siyasetin kültürel problemler üzerinden şekillendiğine de önemli bir vurgu yapmasıdır.

Tezin temel sorunsalı DP’nin muhafazakâr kültür politikalarının dinamiklerinin neler olduğudur. Bunun için siyasal ve kültürel dönüşümler tarihsel olarak incelendiğinde, ilk bölümde muhafazakârlığın tanımı yapılmış ve muhafazakârlığın, farklı ülkelerde farklı yorumları irdelenmiştir. Bu bağlamda Kıta Avrupa’sı, İngiltere, Amerika ve Türkiye’deki muhafazakârlık incelenerek bu bölümde tezin kuramsal çerçevesini muhafazakârlık literatürü oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise öncelikle kültür kavramı üzerinde durulmuş, daha sonra Cumhuriyetle birlikte siyasi ve kültürel değişim yaşandığı için, kültürel değişim kavramı incelenmiştir. Bu bağlamda, muhafazakârlığın inkılap ve Kemalizm ile olan karşıtlığının nedenlerini daha iyi anlayabilmek için kültürel kopuş olarak nitelenen Cumhuriyet döneminin kültür politikaları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Atatürk’ün vefatından sonra İnönü dönemi başlamış ve bu dönemde Atatürk’ün kültür politikasından uzaklaşarak kültürde hümanizmaya geçilmiştir. Ancak bu dönemde II. Dünya Savaşı çıkmış, savaş sonrası ise yenedünya

düzeninin iki kutuplu kurulması ülkede demokrasiye geçişi sağlamış, bu da siyasi ve kültürel dönüşüme neden olmuştur. Siyasi olarak çok partili sisteme geçilerek muhafazakâr bir parti olan DP kurulmuştur. Bu süreçte CHP ve DP’de değişimler yaşanmıştır. Bu bölümde, siyasi süreci etkileyecek II. Dünya Savaşında ülkede ortaya çıkan siyasal akımlar ve bu akımlardan en önemlisi olan Anadoluçuluk akımı ve bu akımın önemli figürleri incelenmiştir. Daha sonra Anadoluçuluk ve CHP ilişkisi incelenerek CHP’deki siyasi dönüşüm irdelenmiştir. CHP’de yaşanan siyasi dönüşüm kültürde de etkisini göstermiş kültürde Hümanizmadan, milliyetçi Anadoluçu (milliyetçi muhafazakâr) kültür politikalarına geçilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde iki kültür politikası karşılaştırılarak, kültürel değişimin boyutu incelenmiştir.

Son bölümde Demokrat Partinin kuruluşu, partinin ideolojisi ve dış politikadaki gelişmeler incelenmiştir. Daha sonra 1954’te CHP ve DP’deki yaşanan siyasi kırılma ve bunun kültür politikasına yansması incelenmiştir. Yine DP’de yaşanan ayrışmanın önemli figürlerinin portre çalışmaları yapılmıştır. Aynı zamanda DP’nin muhafazakâr kültür politikaları incelenerek DP’nin ne derece muhafazakâr bir parti olduğu tartışılmıştır.

Tezde, Türkiye’de muhafazakârlığın doğuşu; gelişimi, kültürel değişim olarak Cumhuriyet dönemi, İnönü dönemi ve Demokrat Parti döneminin incelenmesi bağlamında, kütüphane ve gazete arşiv taraması yapılarak veri toplanmıştır. Ayrıca Demokrat Parti döneminde yayımlanan fikir, sanat ve kültür dergisi olarak, *Hisar* dergisi incelenmiştir.

Çalışmada araştırmanın yöntemini; nitel, arşiv ve tarihsel çalışma oluşturmaktadır. Öte yandan araştırmanın kapsamının genişliğinden dolayı muhafazakârlık dışındaki ideolojilere tezde fazla yer verilmemiştir. Araştırmanın soruları; Demokrat Partinin kültür politikaları 1947 sonrasının devamı mıdır? Yoksa Demokrat Partinin kültür politikaları yeni midir? Bu iki karşıt soru üzerinden çalışmanın hipotezini, Demokrat Partinin kültür politikalarının 1947 sonrasının devamı olduğu iddiası oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ise, Demokrat Partinin kültür politikalarının siyaset ve dönüşümlerle etkisinin incelenmesi, Demokrat Partinin kültür politikalarının ne derecede muhafazakâr olduğunun araştırılmasıdır.

1. BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK

1.1. Muhafazakârlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Muhafazakârlık, modern siyaset düşüncesini ve politik tutumunu etkileyen üç önemli düşünce geleneğinden biridir. On altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişen bu üç düşünce geleneği muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizmdir (Çaha, 2004: 16). Felsefi bir düşünce ve siyasi bir tavır olarak muhafazakârlık mevcut siyasal, sosyal, ekonomik düzenin değerine ve mümkün olduğunca korunması gerektiğine inanır. Çünkü bu düzen kurduğu gelenekler ve kurumlarla belli bir tecrübeden geçerek kendilerini ispatlamışlardır. Bu sebepten dolayı düzen meşrudur, değişime yavaş ve tedrici olarak bakarlar (Güler, 2014: 117). Genel olarak bakıldığında muhafazakârlık hızlı sosyal değişmeye direnen ve geleneksel normları destekleme eğiliminde olan bir siyasi felsefe olarak karakterize edilse de muhafazakârlığın tanımlanması çok kolay değildir. Bunun bir nedeni muhafazakârlığın gelenekle olan zorunlu bağıdır; fakat her ülkenin geleneği farklıdır. Bu değişkenlik, genel bir tarz olarak değilse de program içeriği bakımından standart bir muhafazakârlık tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Diğer muhafazakârlık sistematik doktrin veya ideolojilere karşı kuşkucudur, bu da onun kendisini tutarlı ve sistematik bir ideoloji olarak kurmasını engelleyici bir etki yapmaktadır (Erdoğan, 2004: 5).

Görüldüğü gibi muhafazakârlığın ne olduğu ile ilgili farklı tartışmalar vardır. Onun bir ideoloji mi yoksa düşünce geleneği mi olduğu sorusuna net bir yanıt verilememektedir. Diğer bir tartışma konusu ise; onu gericilik ve statükoculuk olarak değerlendirirken, diğerleri bu düşünceye şiddetle karşı çıkmış ve muhafazakârlığın süreklilik içinde değişimi savunduğunu vurgulamıştır. Muhafazakârlığı gericilik ve statükoculuk olarak kabul edenler aynı zamanda onun bir ideoloji olduğunu da savunmaktadır (Bıdık, 2007: 68).

Muhafazakârlığa, kavram olarak baktığımızda “saklamak, korumak, bellekte tutmak” anlamlarında Arapça hıfz kökünden türetildiğini görürüz. Fakat burada asıl vurgulanan şey sürekliliktir. Yani mirasın korunması, toplumsal hafızanın diri

tutulmasıdır (Karagüzel, Bt: 358). Ayrıca bu kavram mütevazı veya ihtiyatlı davranış, geleneksel hatta uyumcu bir hayat tarzı, değişim korkusu veya değişimin reddi gibi “muhafaza etmek” fiilinin belirttiği anlamlara da gelmektedir (Heywood, 2013: 83). Muhafazakârlık kavramı 1815 sonrası Chateaubriand tarafından kurulan *Muhafazakâr* adlı gazetede siyasal yelpazede sağ kanadı temsil etmek için kullanılmıştır. Bu kavram Almanya’da 1830’larda ortaya çıkmış, 1835’te İngiltere’de benimsenmiştir. En önemli kuramcısı Edmund Burke’dür (Güler, 2014: 117-119). Bu dönemde Avrupa’da liberal ilkelerin yaygınlaşmasıyla birlikte aristokrasinin ayrıcalıklarının azalması ve kilise hiyerarşisinin zayıflaması, muhafazakâr tutum ve davranışları güçlendirmiştir. Burke ile birlikte muhafazakâr siyasal düşünce, değişme potansiyeli içinde olan toplumlara ilham kaynağı olarak, toplumsal kargaşayı önlemeye çalışmıştır (Akkaş, 2000: 10). Burke, Aydınlanma hareketi, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimine karşı çıkmıştır. Aydınlanmanın İskoç versiyonunun deneysel kuramsal çerçevesinden hareket ederek İngiliz ve Amerikan Devrimini onaylamaktadır. Fransız Devrimi’ne karşı tepkisini “*Fransız İhtilali Üzerine Düşünceler*” adlı eserinde belirtmiştir. Ona göre, Fransız Devrimi’ni şaşkıncı kılan şey, tarihin zincirini kırma iradesi, zamandan kopmak, ülkesini düz beyaz bir kâğıt olarak görme kibirliliği ve siyaseti saf akılla inşa etmektir. Bu açıdan Fransa tecrübesinin geçmişte bir benzeri yoktur ve özellikle 1688 İngiliz Devrimi’nden ayrılır. Bunun nedeni İngiliz Devrimi bir hanedanın yerine bir başkasını geçirmiştir ve amaç kesinlikle yeni bir egemenlik kurmak değildir. Bilakis kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmaktır. Bu yüzden tarihin sürekliliğini yeniden sağlamıştır. Kısaca İngiltere’deki bu değişim süreklilik içerisinde gerçekleşmiş ve tarihsel bir kopuş yaşamamıştır (Beneton, 2011: 18-19).

Muhafazakârlık, modern dünyada siyasi ve felsefi muhafazakârlık olarak iki farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr düşünce ve siyaset Avrupa kaynaklı bir düşünce geleneği olması nedeniyle bu iki muhafazakârlık biçiminin en belirgin örneği İngiltere ve Fransa’da karşımıza çıkmaktadır. Felsefi muhafazakârlığın ana kaynağı İngiliz muhafazakârlığıdır. Çünkü İngiltere’deki toplumsal değişimler kendiliğinden meydana geldiğinden, değişim ve gelenek arasında bir kopukluk, dolayısıyla bir gerilim ortaya çıkmamıştır (Bıdık, 2007: 69). Değişim zamanın şartlarına göre geleneğin kendisini ayarlaması olarak algılanmıştır. Başka bir ifadeyle değişim ve gelenek birbiriyle çatışmamış; uzlaşmıştır. Felsefi muhafazakârlıkta

devrim ve devrimin getirdiği toplum mühendisliği uygulamalarına yer yoktur. Toplum bir organizma olarak kabul edilmekte; ona dışarıdan yapılan müdahalelere karşı çıkılmaktadır. Eğer muhafazakârlık Anglo-Sakson dünyadaki gibi bir toplumsal yapıdan kaynaklanmışsa, bu tür muhafazakâr düşünce ve siyaset bir ideoloji veya gericilik ve statükoculuk değil, tam tersine bir duruş bir yaşam şekli ve süreklilik içinde değişim olarak algılanmaktadır (Bıdık, 2007: 69).

Felsefi muhafazakârlığın doğuşu 5.yy'da St. Augustine'e hatta Antik Yunan'da Aristo'ya kadar uzanır. Modern dünyada ise en önemli kaynağı David Hume'dur. Hume'un bilgi felsefesi saf akla değil, tecrübeye dayalıdır (Çaha, 2004: 16). Hume ve Kant aklın belirli felsefi sorunları çözebilirliğine kuşkuyla bakmıştır. Bu kuşkucu bakışı Nietzsche de izlemiştir. Nietzsche:

Dinin yerine akli koyma çabası aklın tiranlığına yol açmış, bu tiranlık insanın özgürlüğünü inkâr ederek insanlığı nihilizme, tüm hakikatlerin, aklın kendi meşruluğunun bile inkârına götüren kendi kendini yıkıcı bir yola koymuştur diyerek saf aklın yıkıcılığından bahsetmiştir (Vural, 2002: 383-384).

Burke ise ortak akli, bireysel akıldan üstün tutmuş ve tecrübeye vurgu yapmıştır (Barry, 1988: 105-106). Burke'un yanı sıra 20.yüzyıl düşünürlerinden Roger Scruton ve Michael Oakeshott da klasik muhafazakâr felsefi düşüncenin önemli temsilcileridir. Oakeshott'un tavrı Burke'un görüşüne benzerlikler gösterir. Kuşkucu ve anti rasyonalisttir. Politik geleneklerin tecrübelerinin ürünü olan gerçek bilgiye güvenmemiz gerektiğini, Marksizm ya da Jeremy Bentham'ın faydacılık gibi dogmaların iddialarını yalanlar. Çünkü bu bilgileri tarih ve tecrübeye dayanmamaktadır. İki tür bilgiden bahseder bunlar teknik ve pratik bilgidir. Teknik bilgi: soyut kurallar ile ifade edilen bilgidir. Pratik bilgi ise işlerin nasıl yapılacağı bilgisidir ve bu da tecrübe ile elde edilen bilgidir. Yönetme de bu tür bilgiyi gerektirir. Bu yüzden yönetme işini tecrübeli olan seçkinlerin daha iyi yöneteceğini belirtir (Barry, 1988: 108). Roger Scruton'a göre ise muhafazakârlık 3 temel kavrama dayanır. Bunlar otorite, gelenek ve sadakattir. Ona göre otorite, yerleşik kurumların aşkın niteliğinden kaynaklanır. Sözleşmeye dayalı düzenlemeler otoriteyi sarsar. Sadakati, topluluk (aile, devlet) üyesinin otoriteye borçlu olduğu şey olarak açıklar. Gelenek ise geçmişin bugünle konuşma yolları olan adet ve törenlerdir. Daha önceki nesillerin bilgeliği birikiminde sadakat ve otoriteyi kaynaştırır (Giddens, 2002: 32-33).

Muhafazakârların etkilendiği diğer filozof ise Henry Bergson'dur. Bergson, zaman ve sezgi kavramlarından yola çıkarak pozitivistliğe karşı bir duruş sergilemiştir. Ona göre zaman kırılmayan, bölünemeyen bir bütünlüktür. Gerçeklik ise, pozitivistliğin dediği gibi madde ve mekân değil, zamandır. Zamanın bir birikim oluşu ve geçmişe ait bir hafıza ile kavranılabilmesi, tarihsel birikimi ve geleneği var eden bir unsur olarak görülür (Aktaşlı, 2011: 157). Ayrıca buradan hareketle de geçmişle bağların koparılmayacağı ifade edilir. Aydınlanmanın rasyonel aklına karşı çıkmak için de gerçekliğin, sezgi yoluyla kavranabileceği düşüncesine vurgu yapar. Bergson, pozitivist bilim anlayışına karşıdır. Akli reddetmez fakat sezgiyi, akıldan üstün tutar (Okutan, 2004: 5).

Muhafazakârlığın barındırdığı temel düşünce; gelenek, insan doğası, organik toplum, hiyerarşi ve otorite ile mülkiyettir. Gelenek muhafazakârlar için zamana karşı koyabilmiş değerler, uygulamalar ve kurumları, özelde bir kuşaktan diğerine aktarılanları kapsar (Heywood, 2013: 86). Bu yüzden yüzlerce yıllık toplumsal yaşam deneyiminden geçerek biriken toplumsal aklın ortaya çıkardığı kurumlar olarak görülür. Böylece içsel bir bilgelik taşıdıkları varsayılır. Gelenekler toplumsal düzenin ve dengenin dayanağı olarak görülür. Aydınlanma aklının, toplumsal mühendislik denemeleriyle onları yıpratmasının önüne geçilir (Öztürk, 2010: 422). Ayrıca muhafazakârlar geleneğe saygı da duyarlar. Çünkü geleneğin, hem toplum hem de birey için kimlik duygusu yaratmasıdır. Sonuç olarak gelenek insanlara, aidiyet ve köklü olma hissi verir. Bu hisler tarihsel temelli oldukları için güçlüdürler. (Heywood, 2013: 87). Burke'ün düşüncesine göre gelenek hiçbir zaman durağan değildir ve reformla dengelenmesi gerekir. Ancak, ileriye bakmak her zaman geriye bakmaya dayanmalıdır (Giddens, 2002: 31).

Gelenek kişileri ve toplumu değişimin yol açtığı belirsizliğin yarattığı güvensizlik hissinden kurtarır. Bu yüzden, muhafazakârlar geleneksel kurumların yerine, akıl yoluyla soyut olarak tasarlanan yenilerini koyma girişiminin beklenmedik zararlı sonuçlar ortaya çıkaracağından endişe ederler. Gelenek soyut bir kategori değildir o; aile, dinî kurumlar, kulüpler, üniversiteler, vakıflar vb. sosyal kurum ve topluluklarda ve belli toplumsal ahlâk normlarında somutlaşan bir gerçeklik alanıdır. Bu geleneksel kurumlar arasında din önemli bir yer tutar. Çünkü din önemli bir sosyal birleştirici ve bütünleştiricidir (Erdoğan, 2004: 6). Ayrıca

gelenek ve görenekler bir toplumun kurucu değerlerini oluştururlar. Toplumun kurucu değeri akıl değil; tecrübedir. Tecrübe söz konusu olunca bir toplumun kolektif değerleri olan gelenek, görenek, örf, âdet, teamül ve alışkanlıkları önem kazanmaya başlar. Toplumun var eden değerler bunlardır; bu bakımdan bunların mutlak surette korunması gerekir. Toplumun ortak hafızası, kimliği, kişiliği, bilinç arka plânı toplumun tecrübe yoluyla edinmiş olduğu bu değerlere dayanır. Bir toplum bu değerlerden soyutlandığında aynı zamanda ortak aklından da soyutlanmış olur. Başka bir deyişle onun hafızası, birikimi ve bilgisi yok edilmiş olur (Çaha, 2004: 21).

Muhafazakârların insan doğasına bakışı, diğer ideolojiler gibi insanın doğası gereği iyi olduğuna ya da sosyal koşulları düzeltildiğinde iyi kılınabileceğine inanmazlar. Onun yerine insanın hem eksik hem de mükemmelleştirilemeyeceği inancını güderler. Thomas Hobbes'un görüşünü benimseyerek insanın doğasının kötü olduğuna inanırlar. Ayrıca Hıristiyanlıktaki ilk günah doktrinini benimserler. İnsanlar psikolojik olarak sınırlı bağımlı yaratıklardır. Ayrıca güven ve istikrar arayışı içindedirler. Bu yüzden muhafazakârlar sosyal düzene önem verirler. Çünkü düzen, insan hayatı için istikrar ve tahmin edilebilirliğin teminatıdır; düzen belirsiz bir dünyada güvenliği sağlar. Diğer taraftan özgürlük ise bireylere tercihler sunar ve bu da değişim ile birlikte belirsizlik yaratır (Heywood, 2013: 88).

Kısaca muhafazakârlar, sosyal düzen davası adına özgürlüğü feda etmeleri açısından Thomas Hobbes'un görüşlerini tekrarlarlar. Muhafazakârlar insan aklının sınırlı olması nedeniyle karmaşık olan dünyayı tam olarak algılayamayacağını düşünürler. Bu yüzden soyut fikirlere şüpheyle bakarlar. Onlara göre olan bitenler basitçe anlaşılabilir niteliktedir. Muhafazakarlar, fikirlerini gelenek, tecrübe ve tarihe dayandırmayı tercih ederler; ihtiyatlı, mütevazı ve pragmatik bir tutum benimser ve dogmatik fikirlerden (insan hakları, eşitlik, özgürlük demokrasi) sakınırlar (Heywood, 2013: 88-90). Bu fikirlerden birisi olan insan haklarına Burke'ün getirdiği eleştiri şöyledir. 1789'un soyut haklarının karşısında İngiliz tarihi haklarını savunur. İngiliz özgürlüklerini somut haklar olduğunu, onların tarihin ürünü olarak toplumu bir arada tuttuğunu belirtir. Burke'e göre insan haklarının soyut evrenselliği, toplumsal parçalanmanın bir unsurudur. Çünkü insanlar gerçekte ne özdeş ne de kopuktur. Toplum içinde yaşayan insanlar bir mirası devralırlar, daha önceki

kuşaklara geleneklerle bağlıdırlar. İnsanları kendi aralarında birleştiren ve farklılaşmalarını sağlayan geleneksel otoriteleridir (kilise, aile, topluluklar) (Beneton, 2011: 22-23).

Muhafazakârların toplum görüşü, organizmacıdır. Bu düşünceye göre, bireyler toplumun dışında var olamazlar, onların topluma ait olmaktan başka çareleri yoktur. Bundan dolayı, özgürlük de negatif bir şey olmaktan çok, toplumu bir arada tutan toplumsal ödev ve yükümlülüklerin bireyler tarafından gönüllü olarak kabul edilmesidir. Organik anlayışta, toplumsal gruplar bilinçli veya iradî bir sözleşmeden doğmazlar, aksine tabiî bir şekilde oluşurlar. Başka bir ifadeyle, toplum tabiî zaruretten doğar. Toplum bireyden önce vardır, bireyin karakterini ve kişiliğini esas itibariyle toplum şekillendirir (Erdoğan, 2004: 7). Bundan dolayı, ayrıca, siyasî otoritenin meşruluğu da bireysel tercihlerden türemez; otoritenin temeli toplumun kendine özgü geleneği veya konvansiyonudur. Organizma olarak toplum tasavvuruna göre, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız bir kimlik veya bütünlük olan toplum yaşayan bir canlıdır; parçaları tıpkı insandaki beyin, kalp, akciğerler ve karaciğer gibi birbiriyle uyumlu olarak çalışan bir organizmadır. Bu organik toplumun her bir parçası (aile, kilise, iş dünyası, hükümet) bütünü, toplumun sağlığının idamesinde belirli görevler yerine getirir (Erdoğan, 2004: 7). Klasik muhafazakâr düşünce organik ve feodal toplum yapısına dayandığı için, eşitlik olumlu referansa sahip değildir. Klasik dinlerin mükemmelleştirdiği evren tahayyülünün Batı düşüncesine aktardığı, evrende var olan en küçük organizmadan her şeye gücü yeten ve her yerde bulunan Tanrı'ya kadar yükselen hiyerarşik büyük varlık zinciri kabul edilir. Bu yüzden muhafazakârlar, eşitliği ne bireysel ne toplumsal ne de siyasal olarak kabul etmezler. (Güler, 2014: 135). Ayrıca seçkincidir, bunu da Burke'ün düşüncelerinde görebiliriz. Ona göre, iyi yönetilen bir toplum herkesin kendi yerini bildiği bir toplumdur. Örneğin, yetenekli ve zengin olanların toplumu yönetmesi gerektiğini daha alt tabakadan gelenlerin ise buna rıza göstermesini eğer rıza göstermezlerse Fransa'daki gibi sıradan insanların yöneteceğini ve bunun da sonucunun felaket olacağını söyler. Çünkü vasat insanlardan soylu bir şey çıkmayacağını belirtir (Baradat, 2012: 37).

Muhafazakârlara göre toplumlar zamanın koşullarına göre işlevi bitmiş değerlerini, kurumlarını ve süreçlerini yenileriyle takviye ederler. Bu yüzden

muhafazakârlarda, toplum söz konusu olduğunda değişim kavramı da kendiliğinden devreye girer. Amerikalı muhafazakâr sosyolog David Easton'ın geliştirmiş olduğu sistem teorisine göre sistemin en önemli iki özelliği değişim ve intibaktır (Çaha, 2004: 19). Toplum söz konusu olduğunda muhafazakârlarda harekete geçen hassasiyet süreklilik olmaktadır. Toplumun, tarihten getirip geleceğe taşıyacağı değerler ve kurumlar kesintiye uğramamalıdır. Süreklilik toplumsal ve siyasal yaşamı bunalımlardan, buhranlardan ve kargaşalardan kurtaran bir güçtür. Toplumsal değişim konusunda muhafazakârlar iki şeye reaksiyon gösterirler. Bunlardan biri toplumu cansız, yapay ve müdahale edilebilir bir şey olarak kabul edip onu dizayn etmeyi ön gören devrimci düşünce; diğeri de sanayi devriminin toplumsal yaşam alanında getirmiş olduğu tahribattır (Çaha, 2004: 20).

Muhafazakârların hiyerarşi ve otorite düşüncesi ise; muhafazakârlar, toplumun doğası gereği hiyerarşik olduğunu ve sabit, yerleşik sosyal derecelerle nitelendiğini düşünürler. Bu yüzden sosyal eşitliği kabul etmezler. İktidar, statü, mülkiyet her zaman eşitsiz dağıtılmıştır. Geleneksel olarak muhafazakârlar, eşitsizliğin çok daha derinlere kök saldıığını düşünürler. Organik toplumda eşitsizlik kaçınılmaz bir niteliktedir. Otoritenin de toplum gibi doğal geliştiğine inanırlar ve tüm sosyal kurumlarda köklendiğini düşünürler (Heywood, 2013: 92-93). Otorite; birey, kurum ve devletin birbirleriyle ilişkilerini belirlemede ve iktidarı açıklamada önemli bir ilkedir. Otorite, toplumun katmanlarınca paylaşılmazsa iktidar tıranlaşabilir. Bundan dolayı bireyden devlete toplumun tüm kesimlerini yansıtacak aracı ve güçlü sivil örgütlere ihtiyaç duyulur. Bir toplumda sivil örgütler güçlü değilse iktidar, kullananların elinde yozlaşabilir ve sosyo-politik düzen yıkılabilir. Otorite ile yükümlülüğün doğru orantılı olduğunu belirten muhafazakârlık, iktidarın sahip olduğu otoritenin hak ve sahip olmayanlara yönelik otorite kullanımının da meşru olduğunu belirtir. Ancak bu durumda toplumsal düzenin ve siyasal istikrarın tesis edilebilir olduğunu ifade ederler (Akkaş, 2000: 248).

Muhafazakârlar, sınırlı olan aklın hâkimiyetini önlemek adına devlet, din gibi kurumları, mülkiyet gibi varoluşsal bir zemini ve toplumsal birlik gibi yaşamsal ve düşünsel durumları ön plana çıkarmıştır. Bu kurumlar içinde, devlet ayrıcalıklı olarak önemlidir. Devlet, insanları işbirliğine zorlar o sadece toplumun değil, aynı zamanda hukuk ve ahlakın da kaynağıdır. Fakat devlete fazla güç verilmesini tehlikeli

bulurlar. Bunun için devleti dengeleyen bir sivil ruh bulunur. Toplum, cemaat, millet gibi kelimelerin ifade ettiği ortaklık durumu, aşkın ve kutsal bir tarihsel bağı ve atomizasyona uğrayan toplumsal ilişkilere karşı emniyetli bir tutanağı temsil eder. Din, devlete karşı ikincil derecede önemlidir. Bir anlamda, din, düzenin bekası ve devletin doğal amaçsallığı karşısında araçsallaşmıştır. Muhafazakârların gözünde saygı dine değil, dinin işlevlerindedir (Öztürk ve Mollaer, 2006: 54-55). Muhafazakârlara göre mülkiyet ile aile birbiriyle paralel giden iki varlık alanıdır. Biri olmadan diğersinin varlığı da söz konusu olmaz. Mülkiyet, toplumsal düzenin sağlanmasında gerekli olan en önemli kurumlardan biridir. Mülkiyetin temeli ailedir. Meselâ Fransız düşünür Jean Bodin, mülkiyeti bireylere değil aileye ait bir hak olarak kabul etmektedir. Bodin'e göre devlet ile aile arasındaki fark, devletin egemenliğe, aileninse mülkiyete sahip olmasıdır. Muhafazakârlara göre aile ve mülkiyet aynı zamanda toplumsal düzenin temelini oluşturan iki temel toplumsal kurumdur. Bunlarda meydana gelebilecek olan aşınma toplumsal düzenin de aşınmasına yol açar (Çaha, 2004: 22). Ayrıca muhafazakârlar, mülkiyeti neredeyse bireyin kişiliğinin bir uzantısı olarak görürler. Çünkü onlara göre insanlar kendilerini sahip oldukları şeyler çerçevesinde gerçekleştirirler. Diğer taraftan mülkiyet, salt mevcut kuşağın birikimi değildir. Mülkiyetin çoğu (araziler, sanat eserleri gibi) daha önceki kuşaklardan aktarılmıştır. Bu yüzden mevcut kuşak, milli servetin emanetçisidir ve gelecek kuşak için bunları korumak zorundadır (Heywood, 2013: 94-95). Muhafazakârlık özel mülkiyeti geleneğin sürdürülmesi açısından da önemsemektedir (Akkaş, 2000: 250).

Felsefî muhafazakârlığın yanı sıra siyasi muhafazakârlığa değinmeden önce, aslında bu iki muhafazakârlık şeklinin birbirinden tümüyle farklı iki muhafazakârlık türü olmadığını belirtmek gerekmektedir. Öte yandan bu iki muhafazakârlık şekli tümüyle birbirinin aynısı da değildir. Ancak ikisi arasında bir geçişkenlik ve etkileşim her zaman söz konusu olmuştur. Daha doğrusu siyasi muhafazakârlık kendisine dayanak olarak felsefî muhafazakârlığı esas almıştır. Felsefî muhafazakârlıkla siyasî muhafazakârlığın Avrupa'daki serüveni birbirinden biraz farklı olmuştur. Değişik modernleşme anlayışları muhafazakârlığın Avrupa'da farklı birer yol izlemesine neden olmuştur (Çaha, 2004: 17). İngiltere' de istikrarlı siyasi bir yapının olması nedeniyle burada muhafazakâr görüş ılımlı şekilde ortaya çıkmıştır. Kıta Avrupa'sında, Fransa ve Almanya'da ortaya çıkan muhafazakâr

görüşler daha radikal ve tepkiseldir. Burada muhafazakârlık mutlak monarşilerin otoriterliği şeklinde pratik ifadesini bulmuştur (Güler, 2014: 140).

1.2. Kıta Avrupa'sındaki Muhafazakârlık (Reaksiyoner)

1.2.1. Fransa

Klasik muhafazakârlık, Kıta Avrupası'nda gelişmiş olmakla birlikte bütün kıtanın özelliklerini tam olarak taşımaz; çünkü kıtada biri Frankofon, biri de Germenofon olmak üzere iki tür muhafazakârlık gelişmiştir. Fransız (Frankofon) muhafazakârlığın temsilcileri olarak, muhafazakârlıkta “otorite” düşüncesinin fikir babası olan Joseph de Maistre, Maurras ve Louis de Bonald gibi isimleri sayabiliriz. Bu tür muhafazakârlık, daha radikal katı, uzlaşmaz ve reaksiyoner özellikler taşımasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır (Çaha, 2001: 102). Kıtada muhafazakârlığın tepkisel olarak ortaya çıkmasının nedeni Fransız Devrimi'nin gelenekleri, monarşik rejimi, Kiliseyi hasım almasına karşı gösterilen tepkinin sonucudur. Çünkü Fransız muhafazakârlığı, gelenekleri, monarşiyi, Kilise eksenli cemaat yapılanmasını savunan; devrim ve ilerleme düşüncesini şiddetle reddeden bir yaklaşım geliştirmiştir (Çaha, 2001: 102).

Siyasal açıdan muhafazakârlık ise, Fransa'da partiyi tanımlamada kullanılmıştır. 1875'in Littre sözlüğünde parti conservateur, sosyal değişme ve ilerlemelere muhalefet etme anlamında kullanılmıştır. 1818-1820 yılları arasında yayımlanan haftalık gazete Le Conservateur, özgürlük karşısında otoriteyi savunmuştur. 1872 Meclis'inde cumhuriyet kavramı, siyasi anlamda muhafazakârlık yerine kullanılmıştır. 1876'da Gambetta, cumhuriyetçi ılımlılığı överken gerçek muhafazakârların, mevcut rejimin savunucuları olduğunu söylemiştir. Böylelikle Fransız siyasi düşüncesinde muhafazakârlık; devrim karşıtı, eskiyi yücelten, yeni olan değerlere karşı çıkan ve geçmişin değerlerini, gerekirse devrimle topluma yeniden kazandırmaya çalışan tepkici bir niteliğe sahiptir (Akkaş, 2000: 153-154).

Fransız muhafazakâr siyasal düşüncesi, üç farklı biçimde ortaya çıkmıştır.

- I. Monarşinin mutlak iktidarını, soyluluğun ve kilisenin mutlak üstünlüğünü savunan tepkisel Maistreci muhafazakârlık,
- II. Orta sınıfın değerlerini geleneğin değerleriyle korumaya çalışan ve ılımlı evrimciliği öneren Tocquevilleci muhafazakârlık,
- III. Ulusçuluk temelinde bir muhafazakâr siyaseti öneren, otoriteyle ulusçuluğu meşrulaştıran ve faşist eğilimler taşıyan Maurrasçı muhafazakârlıktır (Akkaş, 2000: 155).

Fransız muhafazakâr düşünce, Burke'ün Fransız devrimine yönelttiği eleştiriler çerçevesinde gelişmiştir. Devrime karşı Burke'ün *Yansımalar* adlı eseriyle Fransız muhafazakârlığı karşı devrimci bir nitelik kazanmıştır. Devrimin liberal düşüncesini reddeden Burke, eski değerlerin yeniden Fransa'ya yerleşmesini savunmuştur. Rousseau ve Paine gibi düşünürler ise, Burke'ün İngiltere ve Fransa'nın toplum ve siyasal yapılarını karşılaştırmadığını ve sadece İngiliz Whig oligarşisinin savunucusu olarak hareket ettiğini bundan dolayı da Fransa ile ilgili söylemlerinde yanıldığını iddia etmişlerdir. Tocqueville de İngiliz aristokrasisinin kendini, orta sınıfın değerleriyle bütünleştirdiğini Fransa'da ise ayrıcalıkların, sınıflar arasında kutuplaşma ve çatışmaya neden olduğunu ifade etmiştir (Akkaş, 2000: 154).

Fransız karşı-devriminin temel eserleri Bonald'ın *Siyasi Ve Dini İktidarın Teorisi* 1796 ve Maistre'nin *Fransa Hakkında Düşünceleri* 1797 Burke'un eserinden birkaç yıl sonra yayınlanmıştır. Maistre ve Bonald Burke'ten etkilenmişler fakat birçok noktada fikir olarak ondan ayrılmışlardır. Kuşkusuz hepsi tarihin bilgeliliğini, devrimci aklın özentiliklerine karşı çıkmışlardır, fakat tarihe bakışları farklı olmuştur. Çünkü gönderme yapılan tarih aynı değildir. Burke, İngiliz tarihini örnek gösterirken, Maistre ve Bonald Fransız tarihine bağlı kalır. Burke parlamenter monarşiye bağlılığı haklı gösterirken, Maistre ve Bonald mutlak monarşinin restorasyonunu haklı göstermiştir (Beneton, 2011: 31-32).

Fransız sosyolog ve siyaset bilimcisi olan Tocqueville'e göre Fransa; eski rejimi barışçıl yollarla reforma tabi tutabilseydi 1789 Devrimi, Petain 1840'larda ılımlı bir oy hakkının genişletilmesini izleseydi 1848 Devrimi ve Dördüncü Cumhuriyetin milletvekilleri, Cezayir sorununu çözebilseydi 1958'de Gaulle'un

iktidarı gerçekleşmezdi. Tocqueville, toplumların hazır olmadıkları unsurların topluma dayatılmasının imkânsız olduğundan hareketle, Fransız Devriminin bir kopuş değil, toplumda yaşanan gelişme ve değişmelerin siyasal alana taşındığı yeni bir başlangıç olduğunu belirtir (Akkaş, 2000: 154). Fransa’da feodal üretim ilişkilerinin yıkıldığını ve kapitalist üretim ilişkilerinin geliştiği halde feodal hukukun devam etmesinin bir çelişki olduğunu ifade eder. Böylelikle Fransız Devrimi’nin amacı, dini ve eski kurumları tamamen ortadan kaldırmak değil, kamusal iktidarın gücünü artırarak gelişen ve değişen sosyal yapıya, yeni siyasal kurumları yerleştirmek olmuştur. Tocqueville, Fransa’nın sosyal ve siyasal yapısındaki yozlaşmadan hareketle Fransız Devrimini açıklamıştır. Burke ise devrimlerin amacının yalnızca kötü olan ve yozlaşan değerleri ortadan kaldırmak değil, iyi olanları da yok ettiğini ve yeni değerlerin, toplumun hazır olup olmadığına bakılmaksızın topluma dayattırıldığını söyleyerek, değişimin dışarıdan değil, içeriden yapılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir (Akkaş, 2000: 155).

Muhafazakâr siyasal gelenek ise, bağlılık duygusunun güçlü olduğu büyük ölçüde oluşturulmuş bir gelenektir. Geçmiş ne kadar geride kalmış olursa olsun, muhafazakârlar devrim öncesi düzenin fikirlerine ve bunları temsil eden hanedanın soyuna (Bourbonlar) bağlılıklarını korurlar. Onların gözünde gerçek Fransa tahtın ve Kilise’nin, düzenlerin ve Devletler’in Fransa’sıdır. Geçmişe bu bağlılık, 19. yüzyılın sonuna kadar radikal ya da gerici karşı-devrim tarafından tanımlanan doktrinin gövdesine, Maurras’a kadar dayanır. Böylece muhafazakâr sağ devrimin bütün mirasını reddeder ve liberalizmle ve dolayısıyla da demokrasiyle uzlaşmaz bir tutum sergiler (Beneton, 2011: 53).

Gerici muhafazakârlık tanım olarak, eldeki mevcudu korumayı değil, tarihte daha önceki bir evrede çıkmış bir konumu yeniden restore etmeyi amaçlar. Onlara göre, hiçbir siyasal düzen gerçek ruhani değerler üzerinde uzlaşmadan istikrarlı olamaz. Ayrıca demokrasiye inançsızlıkları nedeniyle gerici olarak adlandırılırlar. Bir uzlaşıya dayanan düzeni kutsarlar. Radikal muhafazakârlık ise, demokrasi konusunda, bunun tam tersi bir konumu benimser. İstikrarı bir tür toplumsal dejenerasyon biçimi olarak kabul ederler. İradenin gücüne inanan Darwinci dinamizme inanırlar. Toplumun milliyetçi ideallerin hizmetine sunulması, lidere mutlak boyun eğiş, kahramanlık miti gibi 20. yüzyılda iki dünya savaşı arası dönemde ortaya çıkan ve Almanya’da nasyonal sosyalizmin ideolojik arka planını

oluşturmuştur (Güler, 2014: 144-145). Fransız muhafazakârlığı, monarşist rejime ve dini dünya görüşüne dayalı hayatı yeniden ihya etmeyi hedeflemiş, Restorasyon hareketinin etkisini uzun dönem boyunca, yani 1848 devrimleri sonrasına dek taşımıştır; dini bir muhafazakârlıktır, katıdır (Bora, 1999: 62).

Sonuç olarak Fransız muhafazakâr düşüncesi, Kıta Avrupa'sına hâkim olan Aydınlanma düşüncesine tepki göstermekle birlikte, onun kullandığı üsluba yakın bir üslup kullanarak, uzlaşmaz, kolektivist, bütüncül bir tutum sergilemiştir (Çaha, 2001: 102). Fakat Tocqueville ve Montesquieu gibi Fransız düşünürler de, Edmund Burke'e benzer bir biçimde liberal bir muhafazakârlık anlayışı sergilemişlerdir (Safi, 2005: 17).

1.2.2. Almanya

Muhafazakârlığın oluşumundaki etkenleri ortaya koymak önemlidir. Fakat onun nasıl bir dönemsal seyir izlediğini de incelemek gerekir. Bu noktada Ribhegge muhafazakârlığın üç aşamada incelenmesi gerektiğini söylemiştir. İlk olarak 1789'dan 1848'e kadar olan süreci klasik Avrupa muhafazakârlığı olarak adlandırmıştır. İkinci olarak 1848-1918 yılları arasındaki dönemi ulusal halk muhafazakârlığı olarak belirtmiş. Son olarak ise Ribhegge 1918'den günümüze kadar süren dönemi modern muhafazakârlık olarak tanımlamıştır (Sarıtış, 2012: 34).

Muhafazakârlığın kavram olarak ortaya çıkışına bakarsak; Almanya'da muhafazakâr kavramı;

Öncelikli olarak yabancı bir sözcük olarak muhafazakârların liberal ve sosyalist karşıtlarınca kullanılmıştır. Örneğin 1820'li ve 1830'lu yıllarda kısa bir süre için meşrutiyetçilik, illiberalizm, otokratizm, imperfektibilismus gibi liberaller tarafından muhafazakârlık için kullanılmış adlandırmalar gözlemlenmiştir. Kavram daha sonraları 1830'larda Almanya'da giderek kullanılmaya başlanmış ve siyasal anlamda bir söz haline gelerek karşı devrimci duruşları ifade eden bir hal almıştır (Sarıtış, 2012: 10-11).

Bununla birlikte 1840 öncesi dönemde muhafazakârlık sıfat ve isim olarak muhafazakârlar tarafından fazla kullanılmamıştır. Daha sonraları Almanya'da Birinci Birleşik Parlamento'nun IV. Friedrich Wilhelm tarafından 11 Nisan 1847'de açıldığı dönemler de ise muhafazakâr sözcüğü kamuoyunda saraylı parti üyelerini ifade etmek üzere kullanılmaya başlamıştır (Sarıtış, 2012: 10-11).

18.yüzyıl sonunda Fransız Devrimi öncesinde Almanya’da Ortaçağdan kalan bölünmüş siyasal yapı devam etmektedir ve Aydınlanmanın etkisini hisseden az sayıda aydın dışında geniş kitlelerde geleneksel yapı henüz bozulmamış niteliktedir. Eski yapı varlığını ve ağırlığını hissettirmektedir (Saritaş, 2012: 103) Özellikle de bu yapı 1770’ten sonra çok değişir, 1806’da ise bir dönüm noktası oluşturur. Toplumun hiyerarşik yapısı pek değişmez ama lonca kısıtları gevşer, Yahudilerin statülerinde, özellikle Avusturya’da bir düzelme olur. Prusya ve Avusturya devrim Fransa’sının uydu haline gelme tehdidi yaşar (Saritaş, 2012: 104). Aristokrasinin yasal ayrıcalıkları, Fransa’nın ele geçirdiği eyaletler dışında, devam etmektedir. Bazı orta prensliklerde Napolyon etkisiyle “aydınlanmış monarşiler” ortaya çıkar ve bir ölçüde güç kazanır. Gelenekler, görece istikrarlı eski toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar bozulur. Almanlar giderek daha fazla değişim ister hale gelir (Güler, 2014: 141). *“Bu dönemde muhafazakârlığın en önemli sosyal taşıyıcısı ise imtiyazlarını yitirmekten korkan kırsal alan soyluları olmuştur”* (Saritaş, 2012: 104).

Alman muhafazakârlığı böyle bir ortamda, Fransız Devrimine ve yeni ortaya çıkmaya başlayan radikal burjuvazinin mevcut yapıyı hızla değiştirmesine engel olacak bir düşünsel çerçeve üretmiştir. Fransa ile yakınlaşarak güç kazanan küçük prenslikler idari, ekonomik ve dini reformlar yapabilir hale gelmiştir. Aydınlanmış despotlar için Napolyon ordusunun varlığı, Alman radikalizmini körükleyici bir etki yapmıştır. Alman eyaletlerinde liberal bir reform dalgasını, değişim talebini taşıyacak güçlü ve kendine güvenli bir burjuvazinin ya da köylü hareketinin henüz mevcut olmaması, mutlakiyetçiliğin sürmesine neden olmuştur (Güler, 2014: 141). Ayrıca bu dönemde, din alanında etkisi ancak 1806 sonrasında hissedilecek önemli değişimler yaşanmıştır. Napolyon’un etkisiyle Katolik kilisesi yargılama yetkisini ve mülkünün büyük bir kısmını kaybetmiş. Görevlerin aristokratik kökene değil, yeteneğe göre dağıtılmasını esas alan değişim kiliseyi derinden etkilemiştir. Diğer yandan romantizm ve ülkeyi Napolyon ordularına karşı savunmayı hedefleyen milliyetçilik hareketi, dinin önemini arttırmıştır. Siyasal romantizm, beraberinde oluşan muhafazakârlık ile kamuoyunu etkilemiştir (Güler, 2014: 142).

Klasik muhafazakârlık, Almanya’da Fransız Devrimi’ne, Aydınlanma ’ya ve Napolyon’a tepki olarak ortaya çıkmış. Adam Müller, Edmund Burke, Bonald, Maistre ve Karl Ludvig von Haller gibi düşünürlerin eserlerinden etkilenilmiştir. Bu

muhafazakârlık anlayışının temsilcileri feodal beyler ve Kiliseye yakın isimler olmuştur. Siyasi anlamda bu muhafazakârlık anlayışının temel amacı beylik düzeninin ve mutlak monarşinin muhafazası olmuştur. Bu düşünce anlayışında muhafazakârlık, mevcut sistemin yaşanan toplumsal gelişmeler dolayısıyla yıpranmaya başladığına ve geçmişe ait ne varsa korkulan gelecekte korunması gerektiğine inanmıştır (Saritaş, 2012: 34).

Anglo-Sakson ve Fransız biçimi muhafazakârlıktan farklı olan Alman muhafazakâr siyasi düşüncesinin temelleri Protestanlık, Katoliklik, yarı feodal monarşi ve Alman romantik düşüncesine dayanmaktadır. Muhafazakâr siyasal düşüncede romantizm, modern gelişmelerin karşısında olan bir harekettir. Bunda amaç ise eski Alman efsanesinin ideallerini, masallarını ve şarkılarını dramatize ederek, yeni toplum yaşamında canlandırmaktır. Başka bir deyişle romantik muhafazakârlık, unutulmuş ve yaşanmayan kurum ve değerleri, mevcut durumda canlı tutmaya çalışmaktır (Akkaş, 2000: 148). Bu bağlamda; Almanya'nın önemli düşünürleri arasında yer alan Goethe, Schiller ve Klopstock, devrimin ortaya koyduğu düşünceye endişe ile bakarken, Kant, Fichte ve Hegel ise toplumsal zorlamaların ortaya çıkardığı durumlarda, devrimin kaçınılmaz olabileceğini söylemektedirler (Akkaş, 2000: 147-148). Alman muhafazakârlığının kurucusu olarak kabul edilen Hegel, *“millet ve devlet kavramına verdiği önemin dışında gerçeği rasyonelliğin mükemmel bir formu olarak görmüş ve muhafazakârlığı felsefi temele oturtmuştur”* (Feridunoğlu, 2013: 15). Aynı zamanda Hegel, Aydınlanmacı düşünürler gibi tarihsel ilerleme fikrini savunmasına karşın, bu düşüncesini kurgulayıcı akıl ve devrimle değil, milletin ve tarihin ruhundaki diyalektik gelişmenin içsel dinamiği ile ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte Alman muhafazakârları içinde Justus Möser ve Friedrich Carl Von Savigny gibi isimler daha çok hukuk, kültür ve toplum incelemeleriyle muhafazakârlığın felsefi zeminde hareket etmesinde büyük rol oynamışlardır. Alman muhafazakârlığı açısından ifade edilmesi gereken diğer önemli nokta ise evrensel muhafazakâr algılayışın ülkedeki muhafazakâr düşünce geliştikten sonraki dönemlerde silikleştiği ve Alman muhafazakârlığının kendine has bir yol izlediğidir (Saritaş, 2012: 37).

Romantik muhafazakârlık, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'da siyasi bir sorun haline gelmemiştir. Çünkü ekonomik ve sosyal alanda burjuvazi ile toprak

soylusu arasında üretilen yeni değerler, eskinin yerini alamaması nedeniyle sorunlu olsa da siyasal açıdan bir sorun yaşanmamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal gerçeklik ile romantik muhafazakârlık arasında kapatılamaz bir ayrışma ortaya çıkmıştır. Çünkü teknolojik gelişme, eski alışkanlıkları zorunlu olarak değiştirmiş, insanların düşünceleri ve siyasilerin kararlarında ise gelenek, giderek etkisini yitirmiştir. Ancak tecrübe edilmeye çalışılan liberalizm ve demokrasiye karşı Alman romantik muhafazakâr düşüncesi, tepkisel bir tarzda gelişmiştir (Akkaş, 2000: 148).

Tepkici muhafazakârların amacı, medeniyet, bilimsel pozitivizm, ateizm, özgürlük ve parlamenter demokrasi gibi kazanımları yıkarak, geçmişe ait sosyal, politik ve ekonomik değerleri milliyetçi sosyalizm gibi yeni bir tanımlama ile hayata geçirmektir. Tepkici muhafazakârlar, eski sosyal kurumları yeniden canlandırarak otoriteyi sağlamak istemişler ama modern politik yapıya totalitarizmi getirmişlerdir. Tepkici muhafazakârlar, insanların birbirleriyle dayanışmalarını sağlayan ve dini temele dayanan bir milli değeri yeniden canlandırmaya çalışmıştır (Akkaş, 2000: 149).

Böylece milliyetçi ideoloji, muhafazakâr düşüncenin aşkın nitelikleriyle birleşince, Almanya'ya özgü yeni bir düşünce biçimi doğmuştur. Sanayileşmenin yarattığı olumsuzlukları gidermede Maistre'ci bir anlayışla, geçmişin mutlak bir otoritesini vurgulayan Alman tepkici muhafazakâr düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında milli öze dönüş hareketinin meşrulaştırılmasında kullanılmıştır (Akkaş, 2000: 149). Birinci Dünya Savaşı'na kadar klasik muhafazakâr düşünceyle paralel giden Alman muhafazakârlığı sonrasında bir sapma göstererek kendine özgü bir yola doğru girmiştir. Alman muhafazakâr geleneği, Kültürel Karamsarlık, Kendine Özgü Yol, Alman toplumuna özgü bir gelişme yolu gibi kavram ve teorilerle etkileri 20. yüzyılda da hissedilen otoriter, devletçi bir muhafazakâr düşünce çizgisi yaratmışlardır¹ (Düzova, 2010: 12).

---

¹ Kültürel Karamsarlık, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Alman muhafazakârlığının yöneldiği radikal tutumu tanımlayan bir terimdir. Kültürel karamsarlar, modern burjuva kültürünün hâkimiyetini kabul ettirerek çöküşü kurumlaştırdığını düşünürler. Dolayısıyla gidişata ve geleceğe ilişkin karamsardılar, kültürün çöküşte olduğunu düşünürler. Gidişi tersine çevirecek bir değişim de ummaksızın, kahramanca bir şekilde çağa karşı durmayı, akıntıya karşı yüzmeyi savunurlar. Bu tür düşünce ve kendine özgü yol (Sonderweg) gibi teorilerle Alman toplumu kendini yeniden kurmayı denemiştir (Düzova, 2010: 12).

Klasik muhafazakârların devrim eleştirisi dikkate alındığında muhafazakârlıkla bağlantısının anlaşılması en güç kavram ise devrimci muhafazakârlıktır. Çünkü bu tanımlama bilinen evrensel muhafazakârlıktan ciddi bir kopuşu ifade etmektedir. Bu muhafazakârlar kaybolan “ebedi” değerlerin yeniden inşasını istemişlerdir. Düzensizliğe karşı devrim yöntemiyle yeni bir düzen oluşturma, yani “Üçüncü Reich’i” inşa etmek niyetindedirler. Önceleri “genç muhafazakârlık” sonra ise “muhafazakâr devrim” olarak adlandırılabilir bu düşünceyle muhafazakârlık “kuruculuk” ilkesini kendi bünyesine katmıştır (Saritaş, 2012: 97). Ayrıca kendine özgü yol düşüncesinin en somut izleri olan Devrimci Muhafazakârlar, milliyetçiliği öne çıkarıp, ulusun değerlerini referans alarak, Hitler’in düşünce biçimleniminin meşruiyet kazanmasına yardımcı olmuşlardır (Safi, 2005: 19). Sonderweg düşüncesi geliştirilerek Alman tarihinin en iyi, Alman ulusal karakterinin evrensel doğru ve Alman ırkının da dünyada en güçlü olduğu ideolojisi yaratılmıştır. Milliyetçi ideoloji bu çerçevede birey ve toplumu bütün olarak belirlemiş, tepkici muhafazakâr değerler ise, bu belirlemede meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır (Saritaş, 2012: 96).

Bunun arka planında, Prusya Aydınlanmasının onurunu korumaya ve “gecikmiş Alman milleti” tezini savunmaya çalışmaktadır. Burjuvazi, liberalizm, parlamentarizm ve demokrasi fikrinden yola çıkan sonderweg düşüncesi sonrasında buna halk devrimini de ekleyerek karmaşık bir hal almıştır. Hatta Nasyonal Sosyalizmin şiddeti sonrası kaybedilen İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Alman tarihçiler bu teoriyi izah etmekte oldukça zorlanmışlardır (Saritaş, 2012: 97).

Sonderweg teorisinin dışında Alman muhafazakârlığı için söylenmesi gereken, onun, klasik muhafazakârlığın temel ilkelerine bağlı kalmakla beraber, felsefi temellerinin daha baskın olmasıdır. Çünkü Almanya, Fransız Devrimi deneyimini tümüyle felsefi düzeyde yaşamıştır. Modern toplumun; sanayinin, burjuvazinin, geniş bir orta sınıfın İngiltere ve Fransa’ya göre “gecikmişliği” koşullarında romantizm ve muhafazakâr düşünce ve hatta milliyetçilik Almanya’da çeşitli özgül koşullarda kendine uygun bir felsefi zemin bulmuştur (Saritaş, 2012: 97). Devrimci muhafazakârların en önemli temsilcileri; M. H. Boehm, E. Forsthoff, H. Freyer, H. Von Gleichen, A. E. Günther, E. J. Jung, A. Moeller van den Bruck, Carl Schmitt, O. Spengler, W. Stapel, H. Zehler ve Tatkreis’dir. Fakat devrimci muhafazakârlık Nasyonal Sosyalist iktidar ve sonrasında yaşanan II. Dünya Savaşı’nın ardından önemini yitirmiştir (Saritaş, 2012: 39).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, anayasaya dayalı bir yurttaşlık ve ulusçuluk hareketinin gelişmemesi ve burjuvazinin sürekli kırsal ve feodal yapıyı koruma amacı içerisinde hareket etmesi, muhafazakâr düşüncenin İngiltere’den farklı bir biçimde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Muhafazakârlık bu dönemde halkçı, milliyetçi, emperyalist ve Yahudi karşıtı özelliklere sahip militarist değerlerle oluşan bir organik yapı içermektedir. Anglo-Sakson ülkelerindeki muhafazakâr siyasi düşünce ile ekonomik liberalizmin birlikteliği, aristokrasiyi yeni sınıfa (liberal burjuvazi) dönüştürürken, Alman muhafazakâr siyasal yapısı, feodal özellikleri dönüştürememiştir. Bu durumun sonucunda Alman muhafazakârlığı, korumacı ve devlet desteğini tercih eden bir ekonomi ve sosyal politikayı savunmuştur (Akkaş, 2000: 150).

II. Dünya savaşı sonrası Kıta Avrupası’nda muhafazakârlar otoriter görüşlerini terk etmişler ve bu dönemde Hıristiyan Demokrasiyi benimsemişlerdir. Hıristiyan demokrasi, paternalist muhafazakârlık kapsamındaki iki ana gelenekten biridir. Yeni muhafazakârlık biçimi olarak Hıristiyan demokrasi, siyasal demokrasiyi benimsemiş ve Katolikliğin sosyal geleneklerinden etkilenmiştir. Bu dönemde Avrupa’da çeşitli Hıristiyan demokrat partileri kurulmuştur. Bunlara Doğu Almanya’daki Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU) ve İtalya’daki Hıristiyan Demokrat Parti’yi örnek verebiliriz (Heywood, 2013: 100). Katolik sosyal teorinin içeriği ise, geleneksel olarak bireyden ziyade sosyal gruba odaklanır ve rekabetten çok denge ve organik uyuma önem verir. Hıristiyan demokratlar, özellikle federalizm biçiminde hem adem-i merkeziyet anlayışını hem de İngiliz muhafazakârlarının aksine Avrupalılaşmayı veya Avrupa bütünleşmesini belirgin bir şekilde desteklemelerinin önünü açmıştır (Heywood, 2013:100).

1.3. İngiltere (İlmlı Muhafazakârlık)

Fransız Devrimine yöneltilen muhafazakâr tepki başlıca iki biçimde kendini göstermiştir. Bunlardan ilki, özellikle Kıta Avrupa’sında belirginleşen biçimiyle, devrimi bütün sonuçlarıyla reddeden ve devrim öncesi yapıyı olduğu gibi iade etmeyi amaçlayan tepkici muhafazakârlık; diğeri ise ılımlı olarak ortaya çıkan İngiliz muhafazakârlığıdır (Karaaslan, 2011: 37).

İngiltere’de muhafazakârlık kavramının ortaya çıkışı ise;

İlk olarak 1830’da “Quarterly Review”de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre 1832’den itibaren İngiltere’de geleneksel olarak parti isimleri için kullanılan Whig ve Tory kavramlarının yerini sonradan liberal ve muhafazakâr adlandırması alır. Böylelikle Tory’ler kendilerini Muhafazakâr Parti olarak adlandırırlar. 1848’den sonraları ise hanedan partilerinin seçim ittifakları “Union Conservatrice” adını alır (Saritaş, 2012: 10).

İngiltere’de ortaya çıkan bu ılımlı muhafazakârlık, devlet ve toplum ayrımının korunmasından, gücü sınırlanmış bir devletten ve bağımsız yargıdan yanadır. Liberalizmle benzerlikleri, onların liberal değerleri olduğu gibi benimsediği anlamına gelmemektedir. Kökeni Burke’te bulunabilecek bu muhafazakârlık, özellikle tarihin hızlı aktığı değişim ve devrim dönemlerinde süreci yavaşlatmaktan, gereksiz gördükleri müdahaleleri engellemekten yanadırlar. Reformcu muhafazakârlara, ya da klasik muhafazakârlara göre eskide kalmış olanlar yeniye göre yeniden kurgulanmalıdır. Bundan dolayı ılımlı, yavaş, tedrici bir değişimi savunurlar (Saritaş, 2012: 39). *“Dolayısıyla İngiltere’de Victoria döneminde muhafazakâr ve liberallerin yer değiştirerek iktidara gelmeleri de belirgin bir siyaset değişikliğine yol açmamıştır”* (Beneton, 2011: 71). Burke’ün Fransız Devrimi’nden aldığı ders, değişimin doğal veya kaçınılmaz olduğu ve bu gibi durumda da ona karşı diretilmemesi gerektiğidir.

Burke’çü muhafazakârlığın kendine özgü tarzı ihtiyatlı, mütevazı ve pragmatiktir. İlke olarak, pragmatik muhafazakarlar ne bireyin ne de devletin tarafındadırlar; daha çok işleyen hangisiyse ona bağlı olarak ikisi arasında denge kurmaya çalışırlar. Paternalist muhafazakârlığın kapsamında iki ana gelenek bulunmaktadır. İlki Tek millet muhafazakârlığı, diğeri ise, Kıta Avrupası’nda gördüğümüz Hıristiyan demokrasidir (Heywood, 2013: 97).

Tek millet muhafazakârlığının ortaya çıkışı şöyle olmuştur, muhafazakâr partinin hayatta kalabilmesi için bir takım reformlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu reformları ilk uygulayan Robert Peel’dir. Peel oy hakkını orta sınıflara yaymıştır (Beneton, 2011: 71). Anglo-Amerikan paternalist geleneği 1868 ve 1874-1880 yılları arasında İngiltere’de başbakanlık yapmış olan Disraeli’ye kadar devam etmiştir. Disraeli reform olarak Peel’den çok daha fazlasını yapmıştır. Ayrıca Disraeli’nin, bakanlık yapmadan önce yazdığı iki roman da yaptığı reformların anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu romanlar, Sybil 1845 ve Coningsby 1844 o dönemin

uç bireyciliğine karşı sosyal sorumluluk ilkesinin vurgulanması için yazılmıştır (Heywood, 2013: 97).

Benjamin Disraeli, partisinin uzun süre iktidarda kalabilmesi için toplumun bütün kesimlerini kucaklaması gerektiği bilincindedir. Bu yüzden son derece demokratik görünen birtakım politik girişimlerde bulunmuştur. Bunlar; sağlık, eğitim, ekonomi ve en önemlisi politik haklar gibi birçok alanda çıkarılan yasalarla, halkı önemseydiğini göstermiştir. Buna ilgisiz kalamayan halk ise onu büyük bir destekle iktidara taşımıştır. Disraeli bu başarıyı, partisinin geleneksel ilkelerine ve programına bağlı kalarak değil, aksine bu ilkeleri çağa uyarlayıp yeniden yorumlayarak elde etmiştir. Yani, sadece zenginleri, toprak sahibi soyluları, kısacası ayrıcalıklıları değil, halkın tamamını önemseyen politik bir anlayış benimseyerek başarılı olabildiği. Toryleri uzun bir aradan sonra tekrar iktidara taşıyan bu anlayışa “modern muhafazakârlık” adı verilmiştir (Kızıldaş, 2014: 283-284).

Bununla birlikte Disraeli'nin düşünceleri, 19.yüzyıl sonunda Lord Randolph Churchill tarafından Tory demokrasisi şeklinde benimsenmiştir.

Bu dönemde Keynesçi sosyal demokrasi anlayışı uygulamaya konulmuştur. Bu anlayışın dayanak noktası, laissez-faire liberalizmi ile sosyalist planlamacı devlet anlayışının uç noktaları arasında ideolojik olmayan bir orta yoldur. Bu anlayışı İngiltere’de başbakanlık yapan Harold Macmillan planlı kapitalizm olarak adlandırmıştır (Heywood, 2013: 99).

Paternalist muhafazakârlık geleneğinin diğer kolu olan Hıristiyan demokrasi ise 1945 sonrası kıta Avrupa’ında ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılda muhafazakârlar ve muhafazakâr Hıristiyan partiler, sadece hayatta kalmayı değil, taraftar bulmayı da başarmışlardır. Bunun nedenini, önce refah devletinin sosyal demokrat fikirlerini ve sosyal güvenliği, daha sonra da bir yüzyıl önce muhafazakâr düşüncenin tam karşı tezi olan serbest pazar liberalizmini benimsemelerine elveren ideolojik esnekliklerine yormak gerekir (Safi, 2005: 24).

Günümüz İngiliz muhafazakârlığı, gelenekçilik ile bireyciliğin birleşmiş Yeni-Sağ siyasetler bağlamında modern ve yeni bir formülasyonudur. Sonuç olarak İngiliz muhafazakârlığı, değişen koşullara kendini uyarlayabilen, zamana kolaylıkla adapte olabilen ve tarihi boyunca birçok siyasi ve toplumsal reforma öncülük etmiş bir muhafazakârlık örneği sergilemiştir diyebiliriz (Safi, 2005: 24).

1.4. Amerika (Yeni Muhafazakârlık)

20.yüzyıl büyük savaşların, siyasal trajedilerin ve kurulan yeni bir dünyanın yüzyılı olmuştur. İki büyük dünya savaşıyla, dünya ölçeğinde etkili olan ekonomik krizleriyle, ortaya çıkan yeni ulus devletleriyle ve sosyalizm düşüncesinin yaygınlaşmasıyla bu yüzyılda siyasal ideolojileri ve akımları da büyük ölçüde etkilenmiştir. Birinci dönemde özellikle Kıta Avrupası'nda esas olarak eski rejime dönüş vurgusu yapan ve kültürel, siyasal, kurumsal geleneklerin korunması merkezli siyasal projelerle gündeme gelen ve yeni felsefi temellerle güçlenen muhafazakârlık, 20. yüzyılla birlikte reaksiyoner özelliğini yitirmiş, deyim yerindeyse kurucu ve yönetici bir politik algıyla donanmıştır. 20.yüzyıl muhafazakâr düşüncesi büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve İngiltere'de Anglo-Sakson muhafazakârlığının kendini yenileme çabasının özelliğini taşımaktadır (Düzova, 2010: 14). Böylece yeni muhafazakârlık, geleneksel muhafazakârlığın güçten düştüğü bir ortamda kuruculuk ve devrimcilik iddiasıyla yeniden ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl boyunca, özellikle de soğuk savaş sonrası muhafazakârlığın ortak düşüncesi, özel mülkiyetin korunması ve komünizm karşıtlığı şeklinde olmuştur (Güler, 2014: 25).

Irving Kristol, "yeni muhafazakârlık" kavramının ilk kez sosyalist Micheal Harrington'un 1973 yılında yayımlanan "Dissent" adlı makalesinde kullanıldığını belirtmektedir. Kristol, yeni muhafazakârları "liberal bakışlı muhafazakârlar" olarak adlandırmaktadır. R. Kirk, C. Rossiter, I. Kristol, P. Vierreck, Daniel Bell, M. Novak, R. Weaver, E. Voegelin, W. F. Buckley, R. Nisbet, Nathan Glazer, J. Kirkpatrick, N. Podhoretz, T. Sowel, W.J. Bennet gibi düşünürler yeni muhafazakârlığın önemli temsilcileridir (Bıdık, 2007: 102).

Muhafazakârlığın ortaya çıkışı incelendiğinde üç şekilde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. İlk olarak Kıta Avrupası'ndaki otoriter muhafazakârlık İkincisi II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de Disraeli ve One Nation Group tarafından temsil edilen paternalist bir özellik taşıyan dayanışmacı muhafazakârlıktır. Son olarak da İngiliz ve Amerikan muhafazakârlık akımları olan liberal muhafazakârlık şeklindedir (Heywood, 2013).

Amerikan muhafazakârları genellikle; liberalizmin aşırılıklarından dolayı muhafazakârlığa yönelmiş ve liberalizmin amaçlarını terk etmemiş liberallerdir. Onlara göre; Amerikan muhafazakârlığının kurucusu A. Smith'in izleyicisi Burke'tür. Yeni muhafazakârlığın temel özellikleri: Keynesyen ekonomi politikalarının terk edilerek, devletin küçültülmesi; geleneksel muhafazakârlığın önemle üzerinde durduğu; gelenek, aile, din gibi kavramlara geri dönülmesi ve güçlü bir ulusal savunmanın kurulmasıdır. Sonuç olarak yeni muhafazakârlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir taraftan Batı medeniyetini ve kültürünü benimseyerek; güçlü ve sınırlı devleti, otoriteyi, hiyerarşiyi ve milli değerleri savunmuş; diğer taraftan kapitalizmin temel ögesi olan serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir (Bıdık, 2007: 103).

1.5. Türkiye'de Muhafazakârlık

Muhafazakârlık varlığını modernlik karşısında gösterdiği tepkiye borçlu olsa da aslında böyle bir karşıtlıktan ziyade aralarında melez bir ilişki söz konusudur (Mollaer, 2011: 64). Onun karşıtlığı modernleşmeye değil, modernliğin baskıcı ve radikal kolunadır. Toplum tabula rasa olarak gören, kökten değişimci, kurucu rasyonalist ve tarihsel açıdan kopuşçu ideolojileridir. Muhafazakârlık, modernleşme teorilerinin pozitivist yöntemlerden kaynaklanan ve radikal modernliğin geleneğe verdiği negatif anlama karşı bir duruş olarak kendini konumlandırır (Karagüzel, Bt: 363).

Modernleşme düşüncesinin felsefi alt yapısını Türk muhafazakârlığı bağlamında Bergson felsefesi oluşturmaktadır (Karagüzel, Bt: 363-364). Bergson'un düşüncesi, muhafazakâr bir modernlik arayışında, geleneğe referans vermeyi ve geçmişi bugünün bir parçası olarak önemsemeyi meşrulaştırmaktadır. Bergson'a göre süre parçalanamaz; parçalanması niteliğini kaybetmesi demektir. Aynı zamanda süre, geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daima bir ilerlemesidir. Daha açık bir ifadeyle şimdinin bir parçası geleceğe dönükse, bir parçası da geçmişe dönüktür. Geçmiş şimdinin bir parçası haline getiren bu zaman kavramı, modernizmin bugünü gelecekle tanımlayan yeniciliği karşısında muhafazakâr kaygılar için güçlü bir kavramsal çerçeve sunmuştur (Bora ve Onaran, 2006: 244-246). Bergson felsefesi aynı zamanda Aydınlanmanın rasyonel aklına karşı çıkararak gerçekliğin sezgi yoluyla kavranabileceğini ileri sürmüştür. Bu yönüyle Bergson pozitivist bilgi ve bilim

anlayışına karşıdır. Bergson akli tamamen reddetmez ama sezgi yoluyla nesnelere özünün kavranabileceği ve bu nedenle de akla karşı sezginin üstünlüğünü iddia etmektedir. Bu iki batılı felsefe cumhuriyetin ilk yıllarında “Hangi Batı?” şeklinde bir tartışma da başlatmıştır. Kemalizm için Batı aydınlanmadan ve Fransız devriminden gelen pozitivist, rasyonalist ve maddeci bir Batıdır. Muhafazakârlığa göreyse Batı Avrupa’daki idealist felsefelerden özellikle Bergson felsefesinden hareketle düşünülen ruhçu, maneviyatçı, sezgici Öteki Batıdır (Aktaşlı, 2011: 157-158).

Modernleşme kavramı olarak bakıldığında, tarihsel olarak geleneğe dayalı toplumsal ve siyasal değer ve ilkelerin yerine modern ölçütlerin geçiş evrimini-sürecini ifade etmektedir. Modernlik kavramı ise, teknolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmede ileri ülkelerin ortak özelliklerini belirtmek için kullanılırken “modernleşme” öteki ülkelerin bu özelliklerini elde etme sürecini belirtir. Modernleşme, Batı’nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve siyasal gelişmesinin ürünüdür. Batılı olmayan toplumdaki modernleşme ise, o ülkenin kendi iç dinamiklerinin değil, özellikle Batı’nın bir dış etken olarak müdahaleleri ve zorlamaları sonunda ortaya çıkan devletçe düzenlenen bir değişim sürecidir (Çetin, 2003: 12-14). Modernleşme sürecine bazen de toplumlar, savunma mekanizması veya güçlü devlet olma kaygısı ile girerler. Bu şekilde modernleşen toplumlar yenedünya-toplum değiştirme sürecinde kendine özgünlük yerine modernleşen dünyaya-topluma aitlik ütopyasıyla geleneksel kurumlar, kültürel değerler ve toplumsal-siyasal meşruiyet kaynaklarının yerlerine modern dünyanın-toplumun aidiyetlerine bağlanması modernleşmeyi bir kriz sürekliliğine dönüştürür. Öncelikle kimlik krizi bağlamında “toplumsal varoluş anlamı” kaybolur. İkircikli bir siyasal, toplumsal ve ekonomik varoluş, istikrar ve güvenliğe şartlandırılmış bir değişim sendromu, modernliğe bağımlılığın doğurduğu kendine güvensizlikle birlikte kimlik krizinin siyasal değişme süreciyle paralel gitmesini sağlar (Çetin, 2003: 17).

Türkiye de modernleşme sürecine kendi içsel dinamikleri ile değil, dışsal etkilerle girmiştir. Modernleşme sürecinde muhafazakârlık, Tanzimat’la Osmanlı döneminde girmiş olduğu halde muhafazakâr bir düşünce ortaya çıkmamıştır. Tanzimat aydınları Fransız devrimine ve 19.yüzyıl ideolojilerine ilgi duymamışlardır. Bunun ilk nedeni Osmanlı toplumunun sınıflı bir toplum

olmayışıdır. Dolayısıyla da Avrupa'nın klasik sınıf çatışmaları Osmanlı'da olmamıştır. İkinci neden ise, Tanzimat aydınının asıl derdi imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmaktır. Bu yüzden Tanzimatçılar, modernleşmeyle gelen Batılı fikir akımlarını hem Batı'ya benzeyerek muasırlaşmak, hem de toplumsal bozuklukları tedavi ederek imparatorluğun bekasını sağlamaya çalışmışlardır (Aktaşlı, 2011: 149). Büyük sosyal-siyasal değişim ve kriz devirlerinde, sarsıntının sebep olduğu kargaşa karşısında belirli bir çıkış yolu, yeni bir denge bulma ihtiyacı, insanı değişim sorunları ve değerler sistemi üzerinde etraflı incelemeler yapmaya zorlamıştır. Ya da yeni bir düşünce sistemi, (Aydınlanma çağı) bir uyanış atılımı gibi sosyal-siyasi yeni bir yapılanmaya götürmüştür. Osmanlı-Türk tarihinde, 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra Batı'nın her alanda yıkıcı baskısı karşısında Yeni Osmanlıların tepkisi de böyle bir ihtiyacın göstergesi olmuştur. Yeni Osmanlı, Genç Osmanlı hareketiyle devrimci bir doğrultu almıştır. II. Meşrutiyetle İttihat ve Terakki iktidara gelmiş, saltanat fiilen son bulmuş ve ülke yeniden parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir (İnalçık, 2000: 17). Osmanlı toplum yapısı sarsılmış ve fikirler kutuplaşmaya başlamıştır (Özakpınar, 2000: 213). Ziya Gökalp, bu krizli zamanda yeni bir denge ve düzen, yeni bir doğrultu arama ihtiyacına en yüksek düzeyde tercüman olmuş bir düşünürdür. O, milliyetçilik akımının başında birleştirici tutum olarak Durkheim sosyolojisinden hareketle; Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak şeklinde bir formül sunmuştur. Aynı zamanda aydınlarla halkı da millet bilinci etrafında bütünleştirmek istemiştir (Özakpınar, 2000: 213). Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın ifade ettikleri toplum ve kültür krizi meselesi, II. Abdülhamid Devri'nde 1876-1909 Paris'te toplanan Genç Türkler tarafından sosyal bir mesele olarak ele alınmıştır. Genç Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey, Auguste Comte'un Düzen ve İlerleme fikrini benimsemiştir. 1906'da Prens Sabahaddin de Osmanlı toplumunun düze çıkmasını sosyolojiden beklemiştir. Fakat O, Le Play sosyolojisini benimsemiştir. Özel teşebbüs, özgürlük ve sosyal mutluluk sayesinde Osmanlı toplumunda uzlaşma, ahenk ve denge yaratabileceğini düşünmüştür (İnalçık, 2000: 17-18).

Modernleşme hareketinin tarihsel olarak gelişimi ise, 17.yüzyılda Osmanlı'da artık işlerin eskisi gibi gitmediğine dair yakınmalarla başlamış, 18.yüzyılda ise Karlofça antlaşmasıyla Osmanlı ilk toprak kayıplarını yaşamıştır. Bu yüzden Osmanlı devlet adamları değişimin gerekliliğini kavramışlardır. Fakat değişimin

yönü “geçmişe” doğru mu, “geleceğe” doğru mu olmalıdır? Sorusu gündeme gelmiştir. Çünkü ideal olan bir kere yanlışlıkla bozulmuştur. Amaç yeniden değişip eski düzene kavuşmaktır (Belge, 2006: 93). Batı’dakinden farklı olarak, değişim devlet eliyle devleti kurtarma adına yapılmıştır. Bu noktada Halis Çetin, *”modernleşen toplumun siyasal gelişmedeki en önemli sorunlarından birisi ‘geç kalmışlık’ psikolojisidir”* demektedir. Osmanlı da bu geç kalmışlık sendromunu yaşamıştır (2003: 17). İlber Ortaylı’ya göre; Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa karşısındaki geç kalmışlığını 18.yüzyıldan beri asker-teknik reformlarla kapatmaya çalışmıştır. Fakat modernleşme ile idari, hukuki, mali reformları da doğal olarak beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle Osmanlı modernleşmesi, kaçınılmaz olarak Batı dünyasının ideolojik yapısını da almak durumunda kalmıştır. Böylece Osmanlı modernleşmesinde ideolojik yönden yeni bir boyut ortaya çıkmıştır o da Doğu-Batı kültürü çatışmasıdır (2015: 20). Bu dönemin en önemli özelliği, Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık gibi ideolojik akımların tartışmalarının belirgin bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu akımların yanı sıra muhafazakârlık gibi siyasi akımlar diğer akımlarla beraber 19.yüzyılda ülkemize girmeye başlamıştır. Tanzimat sonrası dönemde diğer siyaset felsefeleri gibi muhafazakârlık da önceleri yenileşme ve çağdaşlaşma çalışmalarının hız kazandığı dönemde geleneği savunma şeklinde ortaya çıkmıştır (Safi, 2005: 68-69).

Osmanlı’da modernleşme II. Meşrutiyetle birlikte, Osmanlı düzeni üzerinde İslâm baskısını hafifletmiştir. Fakat bu hafifleme Osmanlı toplumunda Batının etkisiyle kültür ikileşmesini meydana getirmiştir. Bu kültür ikileşmesinin meydana gelişinde, İslamcıların ileri sürdükleri “maddî medeniyet” ve “manevî medeniyet” ayrımı etki yapmıştır. İslamcılar, bilimle teknolojinin “maddî medeniyet” olduğunu ve Müslüman toplumlara aktarılabilirliğini, fakat “manevî medeniyetin”, yani hukuk, ahlâk, ekonomi ve yaşam biçimlerinin, reddedilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir (Kaynar, 1986: 1). İslamcıların yaptıkları bu ayırım, II. Meşrutiyetten sonra, Gökalp’in söyleminde “hars” ve “medeniyet” ayrımına dönüşmüştür. Gökalp’e göre, “hars” yani kültür, ulusaldır ve bu bakımdan değişmez bir niteliği vardır. Fakat medeniyet, bilim ve teknolojiyi içerdiğinden uluslararası bir karakter gösterir. Gökalp, kültürün ulusal olması dolayısıyla değişmesine karşıdır. Sadece başka ülkelerden medeniyet yani bilim ve teknoloji alınmakla yetinilmelidir. Ona göre ulusal niteliği olan kültür öğelerinden birisini başka bir toplumun kültürüne aşlamak

olumlu bir sonuç vermez (Kaynar, 1986: 1). Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımı kendi zamanında oldukça olumlu karşılanmış ve Türkçüler kadar İslamcılar tarafından da benimsenmiştir (Güngör, 1989: 89).

Cumhuriyet öncesi modernleşmeci aydınlar kendi aralarında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Görüldüğü üzere bir grup aydın Batı medeniyetinin maddi ve manevi yönleri arasında bir ayırım yapılabileceğini iddia etmişler ve Batı'dan sadece bilim ve teknolojinin ödünç alınarak modernleşilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Diğer bir grup ise Batı medeniyetini bölünmez bir bütün olarak görmekte, modernleşmeyi ve gelişmeyi de teknolojik ilerlemenin yanında batılı düşünce ve davranış adaptasyonu ile tanımlamaktadır. Bu dönemin tartışmalarındaki dikkat çekici unsur, gelenek ile modernlik arasında kurulması gereken bir dengenin sıklıkla vurgulanması olmuştur (Onbaşı, 2003: 89). Cumhuriyetin milli kültürü bu ikinci grubun görüşüyle şekillendirmiştir. Gökalp, kültür ile medeniyetin devamlılığını gözden kaçırmış, hatta bazen bu ikisini diyalektik tezat halinde görmüştür. Gökalp'in bu eksikliğini Mümtaz Turhan, kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılamayacağını belirterek tamamlamıştır. Ona göre,

Avrupa diye tek bir kültür veya medeniyet yoktur; hepsi de modern medeniyeti şu veya bu derecede temsil eden çeşitli milli kültürler vardır. Avrupacıların iktisab etmek istedikleri şeyler bu medeniyete ait değerler ise o takdirde Avrupalılaşıma tezi milli kültürün inkâr edilmesini gerektirmemektedir (Güngör, 1989: 101).

Aslında, Cumhuriyetçi muhafazakârlık da genel olarak kendi dilini ve üslubunu Ziya Gökalp'te yakalamıştır. Ziya Gökalp'in düşüncesi topluma vurgu yapan, birey karşısında toplumu idealize eden; dayanışmacı ve kolektivist bir ekseninde kendini ifade etmiştir. *“Ayrıca bireyin, toplumun ve devletin önünde hak ve özgürlükleriyle değil de görev, sorumluluk ve kendisine verilen misyonuyla işlevlendirilmesini belirtmiştir. Bu sergileme hem tarihsel bir sürekliliği ve mevcut bir durumu hem de olması gelen bir ideali imlemektedir”* (Genç ve Coşkun, 2015: 35). Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'in yaptığı gibi Le Play'i değil de Durkheim'i tercüme etmiş ve onun kavramlaştırmalarıyla toplumu hem anlamaya çalışmış hem de toplumu “toplumcu maşeri şuura” davet etmenin çabası içerisinde olmuştur. Durkheim'in “maşeri şuura” (kolektif bilinç), onun Türkiye toplumu için idealize etmeye ve yücelemeğe çalıştığı “milli şuur” haline gelmiştir. Oysa Durkheim kendi kolektif bilinç konseptinde, olması gerekeni değil, olanı ele alıp açıklamak ister

ve bu bağlamda toplumsal olanın deterministik belirleyiciliğini vurgular; yani yukarıda da ifade edildiği gibi kendi sosyolojik yaklaşımına göreli olarak toplumun ve toplumsalın öncelliğini dile getirir. Ancak Gökalp'in alıntısında böylesi bir tutum, esasında kulluk mantığını yansıtacak bir normatifliğe büründürülmüştür. Bu zihniyet duruşu, aynı zamanda önceki yapının temel karakteristikleri itibariyle devam ettiğine, sürekliliğine dair bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu anlamda, hem bir devamlılık hem de bir kopuşu ifade ettiği söylenebilir. Comte'un "düzen ve ilerleme" kavramları da, bizde önce "düzeni" garantiye alma ve koruma halini daha büyük ölçüde kabullenecek şekilde kabullenebilmiş ve özümseyebilmiştir. Hâkim literatürde, "cumhuriyet ideolojisinin" fikir babasının Ziya Gökalp sayılması da bu çerçevede bir anlama kavuşturulabilir. Gökalp toplumcu, kolektivist, korporatist ve solidaristtir, ancak devrimci ya da sosyalist de değildir; fakat reformist olduğu söylenebilir. Bunu ise Durkheim'den alarak Türkiye'ye uyarlamaya çalışmıştır. Bunun da Cumhuriyetin kendisinden öncesinin hem bir "devamı" (süreklilik) olduğunu hem de Batıcılığa ve pozitivismeye öykündüğü oranda da bir kopuşu (devrim, kökten değişim) gösterdiğini söylemek mümkündür (Genç ve Coşkun, 2015: 36).

Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan Kemalizm ise, hem Türkçülük hem de Batıcılık ideolojileriyle temellendirilmektedir. Aynı zamanda Kemalizm liberal modernlik anlayışıyla yurttaş eşitliğine dayalı Cumhuriyet rejimiyle sosyal düzen ve sosyal modernlik ideali göstermektedir. Kemalizm'in modernlik arzusu muasır medeniyet seviyesine ulaşmak şeklinde kendisini ifade etmektedir. Kemalist modernlik siyaseti, Osmanlıdaki modernlik anlayışındaki sadece teknolojik modernleşmeyi alma yönünde olmamış, siyasi modernleşmeyi de alarak bir kültürel değişim yaşanmasına neden olmuştur (İrem, 2011: 30). Cumhuriyetin erken döneminde Kemalizm iki farklı ana kaynağa sahip olmuştur. İlki Kemalizm'i, Aydınlanma düşüncesi üzerinden tercüme eden, toplumu dönüştürmeyi amaçlayan ve düşüncelerini *Kadro* dergisinde ifade eden pozitivist kaynak olmuştur. İkincisi ise liberal, romantik, paternalist, dini, hem geleneksel değerlerin savunmasını, hem de Batı'nın teknolojik gelişmesinin alınmasına yönelik değişimi isteyen ve düşünceleri *Dergâh*, *Türk Düşüncesi*, *Kültür Haftası* gibi dergilerde temsil edilen gelenekçi liberal muhafazakâr kaynak olup bunlar, Türk inkılâbına farklı bir anlam kazandırmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu dergilerde ortaya konulan fikirlerin,

Anglo-Sakson muhafazakâr düşünce ile Kıta Avrupası muhafazakâr düşünce geleneğinin tesiri altında ifade edildiği görülmektedir (Akkaş, 2000: 9-10). Her iki görüşü birleştiren ortak nokta ise, Cumhuriyet projesinin ulus-devlet inşasına yönelik amacına dayanmaktadır. Burada devlet iktidarını kullananlar, otoriter niteliği ile siyasî yapıya yönelik bir takım unsurları değiştirmeyi amaçladığında, bu değişimin topluma benimsetilmesi görevini üstlenecektir. Türk aydınının ise, rejimin mantığının topluma benimsetilmesi ve rejimin belirlediği parametreler çerçevesinde hareket etme gibi iki temel sorumluluğu bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye’de muhafazakâr düşünce, Batı toplumlarındaki durumunun aksine, Türk toplumsal yapısını yeniden düzenlemeye çalışması, Türk paternalist geleneğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu durum, muhafazakâr düşüncenin Türkiye’deki açmazını da ortaya çıkarmaktadır (Akkaş, Bt: 5-6). Ögün’e göre, Cumhuriyet projesi etik boyutlarıyla değerlendirilince muhafazakâr yorumlara oldukça uyumlu paternalist-organik yapısı bulunmaktadır. Aslında Cumhuriyetçi etik ile muhafazakâr etik arasında kültürel mücadeleler olsa da çıkış noktası pek de sorunlu değildir. Çünkü her ikisi de Aristo’nun ekseninde bireylerin doğalarını ancak toplumsal olarak gerçekleştirebileceği düşüncesini temel almaktadır (2006: 541-542).

Türkiye’deki muhafazakârlık Batı’daki gibi soy muhafazakârlığına dayanmadığı gibi Cumhuriyet döneminde kendisini siyasi düşünce olarak da konumlandıramamıştır. Dolayısıyla muhafazakâr eleştiri kurulu düzene karşı bir eleştiri niteliği göstermemiştir. Ancak Cumhuriyetin siyasi imalarına mesafeli kalarak, kültürel muhafazakârlığın sürdürülmesine izin verilmiştir. Bu yüzden muhafazakârlık modern Türkiye tarihinde siyasi olarak çekingen, kültürel olarak ise atak bir gelişim göstermiştir (Çiğdem, 2006: 18-19). Baskın modernist Kemalizm anlayışına alternatif bir modernizm anlayışını ifade eden bu eğilim, Kemalizm’in yaratıcılığını, milliyetçiliğini ve evrensel İslami kozmolojiden kopuş kararlılığını desteklerken, onu ulusal gelenek, görenek ve dinle uzlaştırmayı amaç edinmiştir. Bu yapılırken de dini kalıplara referans vermeyen yeni bir felsefi-siyasal dil oluşturulmuştur (Safi, 2005: 77).

Cumhuriyetçi muhafazakârlık (Kültürel muhafazakârlık), yüzyılların birikimi olarak beliren toplumsal değerlerin sürekliliği üzerinde durmaktadır. Dinin toplumsal yaşam üzerindeki önemine vurgu yapar; bunun yanında toplumun geleneksel

kültürüne ait değerlerin korunmasını savunur. Ancak, kültürel muhafazakârlar tarafından dine verilen önem, dinin toplumsal düzen için taşıdığı anlamdan kaynaklanır. Yani dini, sosyal yapıstırıcı olarak görürler (Beriş, 2004: 51). Kültürel değişimin en önemli göstergesi olan Türk inkılabı “Batı’ya rağmen Batı” anlayışı ile özetlenebilecek kapitalizm-merkezli Batılı hedefler gütmüştür (İrem, 2011: 28). Bununla birlikte muhafazakâr görüşe göre, cumhuriyeti kuran kadrolar yeni bir milli kimlik kurmak için Osmanlı ile bağlarını koparmak gerektiğini düşünmüşler, bunun için de hilafet, medreseler, vakıflar gibi çeşitli kurumları ya dönüştürmüş ya da tamamen ortadan kaldırmıştır. Fakat en önemlisi 1928’de harf devrimi yapılarak hiçbir milletin tarihinde görülmeyecek bir hızla neredeyse bütün halk okur-yazar olmaktan çıkmıştır. Müzikte de inkılabı gidilmiş, ortaokullarda alaturka müzik eğitimine son verilmiş ve okullarda Batı musikisine dayalı eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat müzik inkılabı, harf inkılabından önce sergilenmiştir (Ayvazoğlu, 2006: 509). Bu dönemde yaşanan kültürel kopukluk ve tramvaya muhafazakârlar tepki göstermişlerdir. Aslında bu tepkiden ziyade muhafazakâr aydınlar uzlaşma istemişlerdir. Onlar sadece koparılan geçmişle yeniden bağ kurmak için bir zemin aramışlardır. Mesela bazı yazarlar örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar bütün yazılarında “devam” ve “tarihlik” kavramını kullanmıştır. Yahya Kemal ve Tanpınar dildeki değişimi benimsememişler. Fakat sert bir dille de eleştirmemişlerdir. Dilin bir kültür taşıyıcısı olduğu ve onu değiştirmenin geçmişle bağı koparacağı endişesini muhafazakârlar sürekli ifade etmişlerdir (Ayvazoğlu, 2006: 522-523). Böylece Cumhuriyetçi muhafazakârlık, 1930’lu yıllarda inkılap ve Kemalizm tartışmaları içinde şekillenmiştir. Liberalizm ve sosyalizm karşıtı bir siyasal konum olarak belirginleşen cumhuriyetçi muhafazakârlık, Türk inkılabını ve Kemalizm’i ferdiyetçilik-cemiyetçilik karşıtlığına düşmeden yorumlamıştır. Türk inkılabını liberalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak gören yeni bir siyasal yorum geliştirmiştir (İrem, 2006: 106). Bir yandan inkılabın milliyetçi yeniliklerini korumayı, diğer yandan da inkılabın milli gelenekler karşısındaki inkılapçı aşırılıkları dengelemeyi amaçlayan politika gütmüşlerdir (İrem, 2011: 31-32).

Siyasal olarak ilk denemeleri ise, Mustafa Kemal’in eski arkadaşlarından bir grubun ondan ayrılmasıyla birlikte 1924 yılında ilk muhalefet partisi olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmasıdır. Partinin temsilcileri; Kazım

Karabekir, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Adnan Adıvar'dır. Ne yazık ki kısa muhalefet döneminden sonra parti, Şeyh Şeyh Sait Ayaklanmasının çıkmasında rolü olduğu gerekçesiyle 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Zürcher, 2006). 1922-1930 yıllarındaki devrimler, hükümete karşı bir "direnme tepkisine" neden olmuş, tüm bunlara, 1929 Ekonomik Buhranının etkileri de eklenince, hükümete karşı tepkiler büyümüştür. İktidardaki İsmet Paşa Hükümeti'nin tek parti sistemi içerisindeki denetimsizliğinin, ekonomi politikasındaki yanlış kararların düzeltilmesini imkânsız kıldığı, bunun için de hükümetin denetlenmesi gerektiği yönündeki görüşlere katılan Mustafa Kemal Paşa, çözümü kendi kontrolünde bir muhalefet partisinin kurulmasında görmüştür (Ertem, 2010: 72). Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Fakat tescilli bir muhalefetin ortaya çıkışı, farklı çevrelerde birikmiş bir nefret ve hoşnutsuzluk patlamasına yol açmıştır. Fethi Bey'in konuşmalarının ardından ayaklanmalar ve huzursuzluklar meydana gelmiştir. Fethi Bey 15 Kasım'da Mecliste, hükümeti seçimlerde yolsuzluk yapmakla itham etmiş ve ardından partiyi feshetme kararı almıştır (Lewis, 2015: 376). Aslında Mustafa Kemal'in yetkisiyle kurulmuş olan ve onun gözetimi altında faaliyet göstermiş Serbest Cumhuriyet Fırkası 1924'ün Terakkiperver Fırkasından çok daha az bağımsızdır. Hatta iktidardaki partiye karşı zayıf bir alternatif olarak görülmüştür. Böylece çok partili sisteme geçiş başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Lewis, 2015: 376).

Cumhuriyetçi muhafazakârlığın önemli bir özelliği Doğu-Batı çatışması ve bir sentez yoluyla da bunun aşılmaya çalışılmasıdır. Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar hatta yer yer Nurettin Topçu'da bu özellik görülebilmektedir. Doğu-Batı sentezi Türk muhafazakârlığının oryantalist söylemin tuzağına düşüşünün de bir göstergesidir. Çünkü dünyayı Doğu ve Batı şeklinde kategorize eden oryantalizmdir. Oryantalizm modern zamanlar için geçerli ve işlevsel olan değerleri Batı'ya, işlevselliğini ve geçerliliğini yitirmiş değerleri de Doğu'ya yüklemiştir. Türk muhafazakârlığı oryantalizmin Doğu imgesini ve Doğulu kimliğini sahiplenmiştir (Aktaşlı, 2011: 156). Peyami Safa'ya göre Batı medeniyeti akıllı, maddeyi, bilimi temsil etmekte; Doğu ise ruhu, maneviyatı ve bilgeliği temsil etmektedir. Batı maddeye fazlasıyla bulaşmış, Doğu ise maneviyata takılıp kalmıştır. İnsanlığı kurtaracak üçüncü yol ise maddeyle mânâyı, akılla ruhu birleştirecek olan Doğu-Batı

sentezidir. Bu sentezi de en iyi Türkiye yapabilecektir. Peyami Safa'nın Doğu-Batı sentezciliğindeki amacı ne Doğu'yu kurtarmaktır ne de Batı'yı. Onun amacı aslında devrim yobazlığıyla irtica arasına sıkıştığını söylediği Türk inkılâbını kurtarmaktır (Aktaşlı, 2011: 156).

Ayrıca, Peyami Safa'nın yayınladığı *Türk Düşüncesi* dergisinde vurguladığı en önemli noktalardan biri de Kemalist moderniteyle birlikte Batı medeniyetinin ne olduğunu tam olarak anlaşılması gerektiğidir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da bu grubun önde gelen isimlerindedir ve 1934 yılında yayınlamaya başladığı *Yeni Adam* dergisi ile “cumhuriyetçi muhafazakârların” sesini duyurmuştur. Gökalp'in yazdıklarını sert bir şekilde eleştiren bu grup, toplumu etkileyen makro yapılarıdansa gelenek görenekler gibi mikro yapıların üzerinde durulması gerektiğini ifade etmişlerdir (Altınkaş, 2011: 128). Baltacıoğlu *Batıya Doğru* eserinde Türkiye'nin kendi kültürünü koruyarak Batı'nın tekniğini almasını ve bu süreçte medeniyetin bir unsuru olan kültürel altyapıyı almanın, Gökalp'in iddia ettiği gibi bir ayrımdan ziyade aslında bütün bir medeniyeti kabullenmek anlamına geldiğinin unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ifadeyle, İngiliz muhafazakâr söylemine yakın bir şekilde, değişimin olmasını ancak bunun yavaş bir şekilde hayata geçmesini savunmaktadırlar (Altınkaş, 2011: 128). Aynı zamanda Baltacıoğlu, modern muhafazakârdır. Konumunu, “irtica ve muhafazakârlıktan” önemle ayırdığı “Ananecilik-Gelenekçilik” olarak tanımlamaktadır. Reaksiyoner muhafazakârlığa karşı o, milletin özü saydığı geleneği yenileyerek yaşatmanın yollarını aramaktadır. Ona göre en modern ve inkılapçı emir, “kendine dön!” dür. Kültür yapılacak, kurulacak bir şey değil, duyularak yaşanacak bir şeydir. Ayrıca kültürün maddesi de gelenektir (Bora, 1999: 74).

Cumhuriyetçi muhafazakâr felsefe ise “Öteki Batı” olarak adlandırdığı ruhçu, romantik, sezgici Bergsonculuğu benimsemiştir. Materyalizm, pozitivism, akılcılık ve hümanizmin karşısında bir tavır alır. Osmanlılık ve İslamcılık gibi eski siyasal hareketler karşısında cumhuriyetçi ve milliyetçi bir duruş sergileyerek radikal-kültürcü bir şekil almaktadır. Bu dönemdeki felsefi-siyasal eleştiri gelenek-modern gerilimi ekseninde yaşanmıştır (İrem, 2006: 107-108). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gericilik suçlamalarına maruz kalan muhafazakâr modernlik taraftarları, kendilerinin eskiyi diriltmekten değil, değişimden yana olduklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca, dini duygular ve maneviyattan yoksun bir toplumun yaşamasının mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Muhafazakâr düşünceye göre, bilim ve teknikteki gelişmeler, manevi ihtiyaçları ortadan kaldırmadığı gibi, aksine yarattığı yeni buhranlarla insanı daha da huzursuz hale getirmiştir. Ancak tekniği reddetmenin bir çare olmadığını, çarenin bilim ile maneviyatı uzlaştırmak ve bir arada dengeli bir biçimde götürmek olduğunu ifade etmişlerdir (Safi, 2005: 77-78).

Muhafazakâr modernleşmeci temalar ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa gibi aydınların çalışmalarıyla felsefi-siyasal derinlik kazanmıştır. Ayrıca Türk toplumunun yaşamakta olduğu buhranın da kültürel olduğunu belirten cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, sosyalizm ve liberalizmin bireyci ya da cemiyetçi varsayımları karşısına, şahsiyetçi, korporatist ve milliyetçi bir anlayışla çıkmaktadırlar (İrem, 2006: 112). Burada korporatizmin benimsenmesindeki amaç, devlet eksenli bir siyasetle, kapitalist toplumdaki sınıf çatışmasını asgariye indirmektir. Böylece muhafazakârlar, kapitalistleşmiş sosyal yapıyı olabildiğince eski feodal organik sosyal yapıya yakın hale getirebileceklerdir. Korporatizm kavram olarak, dini ideolojinin egemenliğindeki ortaçağ toplumsal düzeninin yeni, kapitalist koşullar altında yeniden ihya edilmesi demektir (Kansu, 2006: 623).

Cumhuriyetçi muhafazakârların toplumla ilgili düşünceleri ise, çaprazlama tekâmül kavramı nedeniyle çok biçimli bir değişim modelini benimsemektedirler. Çok biçimli değişim anlayışı da “Hangi Batı?” ve “Hangi Doğu?” sorularını gündeme getirmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar organik toplum görüşünü de paylaşmaktadırlar. Toplumun devamlı bir değişim ve kendiliğinden oluş hali içinde görmektedirler. Değişimi yaşamın temel niteliği olarak benimsediklerinden toplumları da olmuş bitmiş varlıklar olarak görmemektedirler (İrem, 2006: 113). Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlara göre gelenek, toplumların önceki deneyimlerinin toplamı ve tarih içinde değişmez bir özün taşıyıcısıdır. Aynı zamanda gelenek, sosyal değişime rağmen milli kimliğin tarihi veraset yoluyla aynı kalmasını sağlayan değerler alanıdır. Öze dönüş hareketi olarak düşünülen millileşme hareketinin kültür alanında getireceği değişikliklerin tarihliliğini sağlayacak bir kaynak olarak gelenek, siyasal modernliğin öznesi olarak kurgulanan

yurttaşın, manevi dünyasını şekillendiren simgesel bağıdır (İrem, 2006: 114). Millileşme kavramı ekseninde modernleşmeyi köklü bir yeniden gelenekleştirme hareketi olarak gören cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Osmanlı modernleşmesinin gelenek ve yenilik arasında sıkışarak bir ikilikler toplumu yarattığını ve Türk inkılabının Osmanlı'dan miras kalan bu ikiliğin aşılması için millileşme hedefiyle siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümler başlatmıştır. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar için inkılapçı radikalizmin kabul edilebilir sınırlarını millileşme hareketi çizmektedir (İrem, 2006: 114).

Cumhuriyetçi muhafazakârlığın milliyetçilik anlayışı ise, Turancılık ve ırkçılığa sıcak bakmayan kültürel milliyetçiliktir. Türk muhafazakârlığı bin yıllık tarih tezini Türk Tarih Kurumu'nun 1930'lu yıllarda hazırladığı Türk tarih tezinin karşısına oturtmuştur. Anadolu'yu kutsallaştıran bin yıllık tarih tezine göre Malazgirt Savaşı'yla başlayan süreçte Anadolu toprağı burada yaşayan farklı milletleri, etnisiteleri bir potada eritmiş ve onu bir Türk milleti haline getirmiştir. Anadoluçuluk Kemalizm'in milliyetçiliği yerine kültürel bir milliyetçiliği savunmuştur (Aktaşlı, 2011: 155). Ümmetçilik anlayışını tamamen dışlayan Anadoluçuluk Türk muhafazakârlığının modernleşmeci karakterinin en temel göstergelerindedir. Anadoluçuluk muhafazakâr düşünce içinde Anadolu'ya ve onun değerlerine aşırı derecede önem veren bir tutum olmuştur. Anadoluçuluk akımının en radikal isimlerinden Nurettin Topçu bir Anadolu Rönesansı yapmaktan bahseder. Avrupa'da eski Yunan ve Roma kültürüne dönülerek gerçekleştirilen Rönesans'ın, Türkiye'de de Anadolu ruhuna, onun düşünce, sanat ve inancına dönerek gerçekleşebileceğini iddia etmektedir (Aktaşlı, 2011: 155). Anadoluçular, Yahya Kemal gibi, Türkçülüğün ve Gökalp'in sentetik milliyetçiliğine karşı çıkmışlardır. Toprak-vatan kavramına merkezi önem verirler, popülisttirler, Yahya Kemal'in havasçılığına karşılık avamcıdırlar. Din ile ilgili düşünceleri, Halk İslam'ı ve Tasavvufçuluğuna eğilirler. Muhafazakâr bir tutum olarak din adına esasen geleneğe ve cemaate sahip çıkarlar (Bora, 1999: 90).

Sonuç olarak muhafazakârlık, Cumhuriyet döneminde Kemalizm ve İnkılaplarına tepki göstermiş fakat bu tepki kültürel nitelikte olmuştur. Bergson'un felsefesini benimsemiş, söylemleri Doğu-Batı sentezi etrafında şekillenmiştir. Gelenek ve modernlik arasında denge kurma arzusu güderek geleneği

modernleştirme çabasına girmişlerdir. Siyasal olarak bakıldığında Cumhuriyet dönemi tek partili bir sistemdir. Çok partili sisteme bir takım uğraşlar olsa da geçilememiştir. Türkiye'nin çok partili sisteme geçebilmesi için yaklaşık 20 yıl daha beklemesi gerekmiştir (İrem, 2006).

Bu bölümü kısaca değerlendirmek gerekirse, felsefi bir düşünce ve siyasi bir tavır olarak muhafazakârlık, mevcut siyasal, sosyal ekonomik düzenin korunmasından yanadır. Hızlı sosyal değişime direnir. Değişimin yavaş ve tedrici olmasını ister (Çaha, 2004). 19.yüzyılda Aydınlanma rasyonalizmi, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'ne karşı çıkan, üç büyük ideolojiden biridir. Muhafazakârlığın barındırdığı temel düşünce; gelenek, insan doğası, organik toplum, hiyerarşi ve otoritedir. İdeolojisini liberalizm karşıtlığı üzerinden yapmıştır. Liberalizmin, mekanik toplum mühendisliğine karşı organizmacı toplumu savunmuş, eşitlik, demokrasi, insan hakları gibi fikirlere karşı çıkmıştır. Devrime karşı evrimi savunmuş, aydınlanmanın akli yerine tecrübe ve deneyime vurgu yapmıştır. Dine verdiği referanslarla ön plana çıkmış, ailenin, tarihin, geleneğin önemine dikkat çekmiştir (Güler, 2014).

Ancak muhafazakârlık, farklı ülkelerde farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni de her ülkede geleneğin farklı olmasıdır. Muhafazakârlık, felsefi olarak İngiltere'de doğmuştur. Çünkü burada kültürel, siyasal, ekonomik değişim, süreklilik içerisinde olmuş ve gelenekten tamamen bir kopuş olmamıştır. Değişimin devrimle olduğu ülkelerde gerici ve statükocu yapılar doğal olarak ortaya çıkmıştır. Kıta Avrupa'sında muhafazakârlığın reaksiyoner olarak çıktığı ülkeler Fransa ve Almanya'dır (Beneton, 2011). Amerika'da ise Amerikan geleneğinin liberal olması nedeniyle muhafazakârlar aynı zamanda liberal olarak da adlandırılabilir. Amerikan Muhafazakârlığı, anayasal demokrasiyi ve piyasa ekonomisini savunmaktadır; yerel otoriteleri, cemaatçiliği, dinsel değerleri ön plana çıkarır. İngiliz muhafazakârlığı ise merkezi otoritenin yasama gücünü, siyasal birliği ve seküler toplumun değerlerini savunur (Heywood, 2013). Bununla birlikte muhafazakârlık; siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerle birlikte bazı dönüşümlere uğramış, II. Dünya Savaşından sonra liberalizm ve muhafazakârlık birbiriyle yakınlaşarak, komünizm karşıtı bir tutum sergilemiştir (Karaaslan, 2011).

Türkiye’de muhafazakârlık, kültürel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Eleştirileri ise; 1930’lu yıllarda inkılap ve Kemalizm karşıtlığı üzerinden olmuştur. Amaçları, gelenekle-yeniliği dengeleyerek inkılapçı aşırılıkları bertaraf etmek şeklinde olmuştur (İrem, 2011).

2. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ VE KÜLTÜR POLİTİKALARI

2.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı, tanımlanması en güç kavramlardan birisidir. Çünkü bu kavramı açıklamak amacıyla yapılan tanımların farklı disiplinler tarafından kaynaklanan farklılıklarının yanı sıra değişen zamana bağlı farklılıkların da olduğu gözlenmiştir. Raymond Williams kültürün kavramsal gelişimine yönelik yaptığı değerlendirmesinde bunu açıkça ortaya koymuştur. Williams'a göre başlangıçta herhangi bir şeyin kültürü şeklinde yapılan tanımlar yerini 18.yüzyılın ilk yıllarından itibaren tek başına kültürü ele alan tanımlara bırakmıştır. Bu tanımlarda kültür, öncelikle düşüncenin genel durumu olarak ele alınmış, daha sonra toplum içinde entelektüel yapının gelişimi olarak ifade edilmiş, devamında sanatın genel yapısı olarak görülmüş, 18.yüzyılın sonlarına doğru düşünsel ve ruhsal yaşam şekli olarak tanımlanmıştır (Oğuz, 2011: 123). Aynı zamanda soyut bir kavram olarak kullanılan kültür sözcüğü şu anlamlarda kullanılmaktadır. Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır. Kültür, belli bir toplumun kendisidir. Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir. Kültür, bir insan ve toplum kuramıdır (Güvenç, 2003: 95).

Kültür sözcüğünün tarihçesi ise sözcük Cultura'dan gelmektedir. Latince, Colere: sürmek, ekip-biçmek; Cultura ise Türkçe'deki "ekin" karşılığında kullanılmaktadır. Cultura sözcüğü XVII.yüzyıla kadar Fransızcada aynı anlamda kullanılmıştır. İlk kez Voltaire, Cultura sözcüğünü, insan zekâsının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almancaya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde Cultur olarak yer almış. Etnolog G. Klemm, (1843-1852) "*İnsanın Genel Kültür Tarihi*" adlı on ciltlik eserinde Cultur sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullanmıştır. Sözcük ve kavram buradan, İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçmiştir (Güvenç, 2003: 96). Böylece 17.yüzyıldan sonra "kültür" kavramı, tüm dünya dillerinde yer almaya başlamıştır. 18.yüzyıla kadar kültür, bir ölçüde sorunsuz bir kavramdır. Tarım ve hayvan yetiştiriciliği anlamına gelen kültür sözcüğü zamanla

insan yeteneklerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi anlamında kullanılmıştır. 18. yüzyılda ise karşısına rakip bir kavram çıkar; “medeniyet”. Bu sözcük de yeni değildir; Latince düzenli, eğitilmiş ya da kibar gibi anlamlar taşıyan “civil” sözcüğünden türemiştir (Berber, 2009: 158). 18.yüzyıl boyunca kültür ve medeniyet henüz birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Fakat kültür kavramı inançları ve dini içerirken, medeniyet sözcüğü, yalnızca din dışı ilerlemeyi anlattığı görülür. Aydınlanma düşüncesi, bu iki terim arasında keskin bir ayırım yapmamış, kültürü de medeniyeti de her toplum için geçerli bir gelişme modeli olarak değerlendirmiştir. 18.yüzyılın sonuna doğru iki kavram arasında bir farklılık, giderek bir karşıtlık ortaya çıkar. Kültür, insanın “içsel” olgunlaşmasını, medeniyet ise “dışsal” gelişmesini, doğa üzerindeki egemenliğini belirtmek için kullanılmaya başlar. Örneğin, Rousseau’ya göre: “...medeniyet, yönetimin despotizmini azaltmış ama gücünü de arttırmıştır; uygarlaşan insan, kendisine sunulan maddi rahatlıkla eski özgürlük duygusunu yitirmiştir.” Rousseau bu savında medeniyete karşı kültürü ön plana çıkarmıştır (Berber, 2009: 158-159).

Kültür sözcüğünün çeşitli anlamları, bilim adamları arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu farklı görüşlerden E. B. Tylor kültürü; bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, adetleri ve bireyin toplumun bir üyesi olarak kazandığı diğer tüm yeti ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır (Eagleton, 2011: 11-46). Duverger ise, kültür ve medeniyeti eşanlamda kullanan Taylor ile aynı tutumu benimsemiştir. Kültür ya da medeniyete maddi ve düşünsel tekniklerin dâhil olduğunu düşünen Duverger, maddi kültür-manevi kültür ayırımının çok somut ve birbirinden bağımsız birer olgu olmadığı düşüncesindedir. Şerif Mardin’e göre de kültür, toplumdaki anlamlı semboller bütünüdür. Mardin bu bütünlüğün, öğelerin toplamından başka, onlarda olmayan niteliklerle ortaya çıkan bir dizge olduğunu söylemektedir (Bilge, 2009: 94).

Kültür kavramını tanımlama zorluğu bu kavramın özelliklerine bakmayı gerekli kılmaktadır. Bu özellikler; bütünlük, öğrenilme, paylaşılma, devingenlik ve simgeselliktir. Malinowski *Bilimsel Bir Kültür Teorisi* adıyla Türkçeye çevrilen eserinde kültürün bir takım özelliklerine dikkat çekmektedir. Bunların ilkinde göre “kültür bir araçtır ve ihtiyaçların giderilmesi, özel, somut problemlerin çözülmesinde yardımcıdır.” Kültürle ilgili ikinci temel aksiyoma göre “kültür bir nesnelere, eylemler

ve zihniyetler sistemidir.” Yani kültürün hem maddi olan yönü nesnelere ve görülür eylemler hem de manevi yönü zihniyetler vardır. Bu iki yönün birlikteliği bize kültür sistemini vermektedir (Aman, 2012: 138-140). Malinowski kültürle ilgili üçüncü aksiyomunda “kültür kurumlar halinde örgütlenmiştir” der. Bu nokta önemlidir zira bir yapının nasıl örgütlendiği o yapıyı anlamamızda önemli bir etkidir. Toplumlar da altı temel kurum vardır. Bunlar din, aile, ekonomi, eğitim, siyaset ve boş zaman kurumlarıdır. Kültür de kurumlar halinde örgütlenir. Eğer kurumlardan herhangi birinde bir değişim olursa bu durum diğer tüm kurumlara yansır. Ancak kurumlardaki değişimin birbirini etkileme oranı hepsinde aynı değildir. Dördüncü aksiyom ise “el ürünleri, gruplar ve sembolizm kültür sürecinin üç boyutudur ve birbirine sıkıca bağlıdır.” Kültürün özelliklerini destekleyen olgular olarak bakabileceğimiz bu aksiyomlar kültürün ne kadar iç içe geçmiş ve geniş bir kavram olduğunu bize göstermektedir (Aman, 2012: 140-141). Özetle kültür kavramı dört ayrı anlamda kullanılmaktadır. Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır. Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür. Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır. Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme (Güvenç, 2003: 97).

Türkiye’de ise kültürü sistemli bir şekilde ilk defa ifade eden Ziya Gökalp olmuştur. O kültürü, kültür-medeniyet ayrımına giderek anlatmıştır. Gökalp, milliyetçilikle yani milli kültürünü koruma ve geliştirme iddiasıyla batı medeniyetçiliği arasında uzlaşmaz bir durumun bulunmadığını, her ikisinin de bir arada yaşayabileceğini göstermeye çalışmıştır. Gökalp’in kültür-medeniyet ayrımına gitmesinin nedeni değiştirilmesi istenmeyen değerleri kültür altında toplamak, değiştirilmesi istenenleri ise medeniyete dâhil etmektir. Ona göre, medeniyet; ilim, teknoloji, siyasi, sosyal ve idari organizasyondur. Kültür ise, sanat, dil, edebiyat, ananeler, örfler, din, ahlak, iktisadi ve teknik ürünlerdir (Güngör, 2003: 4-6). İbrahim Kafesoğlu da kültürü, belli bir topluluğa ait sosyal davranışlar ve teknik kuruluşların meydana getirdiğini belirtir. Medeniyeti ise milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünü olarak tanımlar. Ona göre bu ortak değerlerin kaynağını da kültürler oluşturmaktadır. Kısaca, kültür karakter bakımından “özel”, medeniyet “geneldir.” Medeniyet kültürlerden doğar. Bir kültürün varlığı bir toplumun varlığını, bir toplumun varlığı da bir kültürün varlığını gösterir (2011: 16). Nurettin Topçu da kültür ve medeniyet tartışmasında,

kültürle medeniyeti birbirine karıştırdığımız için Batı taklitçiliğine başladığımızı belirtir. Ona göre medeniyet, insanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütününden ibârettir. Kültür ise, bir toplumu kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünüdür. Bunlar ilim, sanat, ahlâk ve dine ait değerlerdir. Topçu, Batı tekniğinin bize asırlardan beri damla damla geldiğini belirtmektedir. Bizim kendi kültürümüzün tekniği yaratamadığını ve onu emanet gibi Batı'dan aldığını böylece yaratma zevkinden mahrum kaldığımızı ifade etmektedir (Arslanoğlu, Bt: 1). Hilmi Ziya Ülken ise, medeniyet ve kültür ayrımını yapay bulmaktadır. Bu ayrımları skolastik zihniyetin “madde” ile “sureti”, “öz” ile “şekli” keskin biçimde birbirinden koparmasına benzetmektedir. Tekniksiz bir kültür özü düşünemeyiz ve bilginin, bölük-pörçük, bağımsız bir doğası yoktur diyerek, Batı'da gelişen akımları bir bütün olarak okuma eğiliminde olmuştur (Takış, 2011: 98).

Önemli bir düşünürümüz olan Cemil Meriç'in kültürle ilgili düşüncesi:

Batının kültürü var bizim ise irfanımız. İrfan, insanoğlunun has bahçesi, ayırmaz, birleştirir. Bu bahçede kinler susar, duvarlar yıkılır, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanımak için ön yargıların köleliğinden kurtulmak gerekir. İrfan, nefis terbiyesi, olgunluğa açılan kapı, amelle taçlanan ilim. Kültür, irfana göre katı ve fakir. İrfan insanı insan yapan vasıfların bütünü, yani hem ilim, hem iman ve hem de edep. Batı kültürün vatanı, doğu irfanın. Ne batıyı tanıyoruz ne doğuyu en az tanıdığımız ise kendimiz (Arslanoğlu, Bt: 5).

Emre Kongar'a göre en genel ve en nesnel tanımı ile kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür, ancak çözümleme amaçları ile bölünebilir. Çözümleme amacıyla yapılan maddi kültür ve manevi kültür ayrımları ancak öğrenme ve aktarma amaçlarıyla yapıldığında anlam taşımaktadır. Bu açıdan böyle bir ayrımın doğruluğundan yanlışlığından çok, aktarılan düşünceler bakımından işlevselliği önemlidir (2013: 19-20).

Sonuç olarak, 18.yüzyıla kadar kültür sorunsuz bir kavram olmuştur. 18.yüzyılda ise karşısına medeniyet kavramı çıkarılmıştır. Aslında bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmış olsa da anlam olarak farklılık içermiştir. Kültür kavramı; inançları ve dini, medeniyet kavramı ise; din dışı ilerlemeyi ifade etmiştir. Fakat 18.yüzyıl sonuna doğru iki kavram arasında farklılık giderek karşıtlığa evrilmiştir. Kısaca 18.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başındaki eğilim kültür ve medeniyet kavramı çatışmasıdır. Bu çatışmanın nedeni sanayileşmenin, ticaretin ve kentleşmenin yıkıcı

etkileriyle siyasal açıdan birbirinden farklı düşünceler olmuştur (Berber, 2009: 164). Bu süreçte “uygarlık” (medeniyet) soyut, yabancılaşmış, parçalanmış, mekanik, faydacı, maddi sürece duyulan boş inancın esiri; kültür ise bütünsel, organik, duyumsal, kendinde amaçlı ve geçmişi kapsayıcı olmuştur. Bu yüzden kültür ve uygarlık arasında çatışma gelenek ve modernlik arasında sürerek çekişmenin bir parçası olmuştur. Ancak iki kavram arasındaki siyasi bağlar ise gerçi kavram iç içe geçmiş olsa da uygarlık tümüyle burjuvayken, kültür hem aristokrat hem de popülist niteliktedir (Eagleton, 2011: 21).

2.2. Kültürel Değişim

Tarihin en önemli özelliği değişmedir. Eski bir Yunan filozofu “bir nehirde iki kere yıkanılmaz” der. Nehre ikinci defa girilinceye kadar hem durmadan akan nehrin suları değişir, hem de insanoğlunun vücudu ve ruhu. Nehir gibi milletlerin hayatı da durmadan değişmekle beraber, nehrin akışında nasıl bir süreklilik varsa, milletlerin hayatında da vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise, bu iki olayı şöyle birleştirmektedir; Milletler, değişerek devam ederler, devam ederek değişirler (Kaplan, 1957: 63).

Kültür değişmesi de, şekli ve hızı farklı olmakla birlikte bir kültürün mevcut düzeninin bir durumdan başka bir duruma geçmesi şeklinde kısaca ifade edilebilir. Ayrıca kültür, bir toplumun kuşaktan kuşağa devredilen başarılarıdır. Ancak bir kültürün taşıyıcısı olarak toplum üyeleri geleneksel çözüm tarzlarından şüphe etmeye başlar ve kendileri ya da başkaları karşılaştıkları sorunlara karşı yeni çözüm şekilleri bulursa kültürde değişmeler meydana gelebilir. Çünkü insan kültürün yalnızca yapıcısı değil, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde değiştiricisidir (Kaya, 2002: 193).

Kültür değişmeleri “serbest” ve “zorlanmış,” olmak üzere iki şekilde uygulanacağı kabul edilmektedir. Serbest kültür değişmesi, farklı kültürlerle sahip iki grubun karşılaşması sonucu gruplardan birinin hiçbir zorlama olmaksızın diğer grubun kültüründen bazı unsurlar alması sonucu kültürde meydana gelen değişme olarak tanımlanabilir. Zorlanmış veya empoze kültür değişmesi ise, karşılaşan gruplardan biri diğerine kendi kültürünün bazı unsurlarını kabul ettirmek üzere zor kullanıyor ya da bir grubun idarecileri kendi grubuna yabancı bir kültürü benimsetmek üzere baskı uyguluyorsa bunun sonucunda ortaya çıkan değişmeleri

anlaşılmalıdır (Turhan, 1969: 61). Kültür değişmelerinin meydana gelebilmesi için; çevrede coğrafi veya sosyal bir değişmenin olması, çevresindeki bu değişmeye yani yeni şartlara mevcut sistemin uyum sağlaması, aynı zamanda başka kültürlerle temasa geçilmesi veya geçilememesi gerekmektedir. Birbiriyle temasa geçen toplum veya grupların birbirlerine karşı takınacakları tavırlar, kültürleri arasındaki benzerlik veya farklılıklar, bu iki grup veya toplumun maddî kültürle, manevî kültürleri arasındaki ilişkileri, sonuçları, önemli rol oynamaktadır (Turhan, 1969: 61).

Türk toplumu da tarihsel olarak bakıldığında önemli kültür değişimleri yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketi, en önemli kırılmayı modernleşmenin yönünün ve öznesinin değişmesiyle yaşamıştır. Cumhuriyet'e kadar devletin modernleşmesiyle sınırlı kalan sorunsal, yerini toplumun modernleşmesine bırakmıştır. Toplumsal modernleşme, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün yaptığı devrimlerle gerçekleşmiştir (Çetin, 2003: 24).

2.3. Atatürk'ün Kültür Politikası (Milli Kültür) (1923-1938)

Kültürü oluşturan unsurlar içinde dil, tarih, gelenek ve görenekler, töreler, folklorik unsurlar, toplumsal davranış kalıpları ilk sırayı almaktadır. Atatürk'e göre tarihsiz, dilsiz, ananesiz bir millet ve giderek de bir cumhuriyet olamaz. O halde, Türkiye'nin ve Türk insanının zengin tarihi geçmişi, onun için büyük bir güçtür. İşte bu düşünce biçimi, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nde modern tarih araştırmalarına ve dil çalışmalarına yönelmede ve hatta bizzat öncülük etmesindeki nedeni açıklamaktadır. Kültürsüz bir toplum olamayacağına ve üretmenin ve giderek de gelişmenin bütün temelleri, kültürel değerlerin geliştirilmesine bağlı olduğu için Atatürk kurduğu cumhuriyetin temelini kültür olarak belirtmiştir (Kırkpınar, 2006: 57). Ona göre, *“kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir”* (İnan, 2015: 373). Atatürk, birçok konuda Ziya Gökalp'ten etkilenmiş olsa da onun kültür-medeniyet ayrılığını kabul etmemiş ve hızlı Batılılaşma gereğine inanmıştır. Ayrıca, devrim hareketinde ona bir rol vermemiştir (İnalçık, 2011: 32). Atatürk'ün kültür düşüncesi: *“Biz, batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz”* diyerek milli kültür politikasını hedeflemiştir (Kocatürk, 1999: 68).

Millî kültür kavramı, genel olarak kültürün tümü ile ayrı ayrı milletlerdeki durum ve şekil anlamına gelebileceği gibi, bu terimin, bir ulusun başka uluslardan ayırt edilmesinde rol oynayan, o millete kendine özgü kişiliğini veren vasıf ve özelliklerini içermektedir (Sayılı, 1990: 2).

Atatürk'ün medeniyet ile ilgili görüşleri ise,

Bence medeniyeti harstan (kültürden) ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı (bakış açımı) izah için hars ne demektir tarif edeyim: Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, toplumbilimlerinde ve güzel sanatlarda; İktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava taşımacılığında yapabildiği şeylerin toplamıdır (İnan, 2015: 383).

Atatürk'e göre, modern devleti kurmak için toplumsal değişim zorunluluk halini almıştır. *“Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmak...”*, şeklindeki ifadesiyle, devrimi (inkılâbı) ifade etmektedir (Ertan, 2014: 185). Türk Devrim sürecinde gerçekleştirilen yenilikler aslında birer araçtır. Siyaset, hukuk, eğitim-kültür, ekonomik ve gündelik hayatta yapılan düzenlemelerle, Türk toplumunun çağdaş uygarlıklar düzeyine yükseltilmesine çalışılmıştır. Eski köhnemiş kurumların yerini yenilerinin alması ve çağın gereklerine uygun bir hayat tarzının kurulması bu anlamda gereklidir. Fakat asıl amaç Türk Devleti'nin varlığını ve bağımsızlığını korumaktır (Ertan, 2014: 185). Atatürk devriminin temelini pekiştirmede demokrasi, çağdaşlık, eşitlik, halk ile devletin bütünleşmesi önemli etkenlerdir. Bunlar altı ilkenin oluşmasında önemli faktörlerdir. Bu altı ilkenin tarihsel gelişimine bakıldığında tarihi seyirinin aşamalı olduğu görülmektedir. İlk olarak 1928'de anayasaya laiklik girmiş, 17 Mayıs 1931'de ise, *“Türkiye, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı bir cumhuriyettir”* şeklinde diğer ilkeler de eklenmiş ve 5 Şubat 1937'de anayasada yer almıştır (Özkaya, 1991: 647). Bu altı ilkeden biri olan Cumhuriyetçilik ilkesinde, egemenliğin kaynağı halktır. Cumhuriyet kavramı dar anlamda devlet başkanının belirli bir süre için, doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi esasına dayanmaktadır. Geniş anlamda ise cumhuriyet, halk idaresi demek olan demokrasiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Eraslan, 2013: 69). Oysa demokrasi, en kutsal değerleri de en bencil ve hoşgörüden yoksun değerleri de savunabilir. Fakat Cumhuriyet, kamu yararına, eşitliğe ve yurttaşlık anlayışına dayanmaktadır. Kısaca

ulus egemenliği, çağdaşlık, kamu yararı, eşitlik, yurttaşlık anlayışı ve laiklik olmadan Cumhuriyetten söz etmek doğru olmaz (Aydinel, 2008: 163). Cumhuriyetçilik ilkesi, millet egemenliğine dayanmış bunun sonucu olarak da 20 Ocak 1921 anayasasında belirtilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetim şekli olarak kabul edilmiştir. Yine 1924, 1960, 1982 anayasalarına girerek değiştirilemez maddeler olarak ifade edilmiştir. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıyla yeni Türkiye Cumhuriyet'i ortak kültür, dil birlikteliğine ve toplum esasına dayanan milli üniter bir devlet olmuştur. Atatürk, gerçek anlamda demokratikleşmek için çok partili rejim denemelerinde bulunmuştur (Öktem, 2010: 219).

Milliyetçilik ilkesi ise, Atatürk İlkelerinin ve Türk inkılabının temel bir ilkesi olduğu kadar, Türk milletinin kaderini tayin eden, bir ölkü, milleti huzur ve refaha yönelten güçlü bir bağıdır. Milliyetçilik, genel olarak herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu yüceltmeye çalışmasıdır. Çağımızın en geçerli sosyal politika prensibi olan milliyetçilik, millet gerçeğinden hareket eden bir fikir akımıdır. Bu yüzden öncelikle millet kavramı üzerinde durmamız gerekir (Sarınay, 1996: 1). Millet her şeyden önce ortak bağları olan insan topluluğudur. Millet kelimesi çağımızda Fransızca "nation" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçede millet kelimesi ise Arapça "mille" kelimesinden gelmektedir. Topluluk anlamındadır. Osmanlı Devleti'nde de 19.yüzyıla kadar bu kelime Müslümanlar için "ümme" olarak kullanılmıştır. Bu yüzyıldan itibaren kelime gayrimüslimleri de kapsamış ve onlar için "millet" kavramı kullanılmıştır. Türkçede millet kelimesinin karşılığı ise "budun" kelimesidir. Ancak Anadolu Türkçesinde bu kelime kullanılmamaktadır. Millet karşılığı olarak 1934'ten itibaren Moğolca kökenli "ulus" kelimesi de kullanılmaktadır (Eraslan, 2013: 72).

Tarihsel olarak milliyetçiliğin ortaya çıkışındaki etken, Rönesans ve Reformun etkileri, coğrafi keşifler, Fransa'nın bütünleşmesi, Almanya'nın parçalanması, otuz yıl savaşları ve nihayet 1648'de Westphalia Barışının imzalanması "Aydınlanma Çağının" etkileri ile birlikte Avrupa'nın çehresi değişmiştir. Özellikle Westphalia Barışının imzalanması sonrasında 300 kadar Alman devleti hemen hemen bağımsız siyasi birimler olmuşlardır. Avrupa'nın diğer devletleri mutlakiyetçi monarşiler altında birleşirken Almanya feodal bir karışıklık içine girmiştir. Bu durum Fransa'nın dünya üstünlüğünü eline geçirmesinde etken

olmuştur. Modern anlamda milliyetçilik akımı 1789 Fransız İhtilali ve onu izleyen Napolyon'un istilalarının da etkisiyle hürriyet, eşitlik, adalet gibi ilkeler Avrupa'ya yayılmış ve milli devletlerin sayıları artmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2013: 588-589).

Bu bağlamda millet kavramı ise, Fransız ihtilali ile dil ve soy birliğini kastedilen bir kavram hâline gelmiştir. Dil ve soy birliği olan topluluklar ayrı bir devlet kurma yolundaki gayretleriyle imparatorlukların birçoğunun dağılmasına sebep olmuşlardır. Milliyetçilik kavramı beraberinde demokrasi kavramını da gündeme getirmiştir. Milliyetçilik kavramı 19.yüzyıldan itibaren toplumların vazgeçemediği bir duygu ve inanç hâlini almıştır (Eraslan, 2013: 72). Milleti tanımlamak ve onu diğer insan topluluklarından ayırt etmek için ortaya atılmış olan görüşler iki grupta toplanabilir. Bu görüşlerden ilki objektif millet anlayışıdır. Bu görüşe göre; Millet, aynı ırktan gelen, aynı dili konuşan ve aynı dine inanan insanların meydana getirdiği bir topluluktur. Bu görüşü benimseyen düşünürlerin bazıları dil birliğini, bazıları yurt birliğini, bazıları soy birliğini, bazıları din birliğini, bazıları tarih ortaklığını ve ülkü birliğini fertleri birbirine bağlayan ana faktörler olarak göstermişlerdir (Sarıay, 1996: 1). Fakat millet olgusunu sadece bu faktörlere indirgemek, her milleti sadece objektif benzerliklerle açıklamak yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden milletin oluşmasında subjektif veya kültürel unsurlar ağır basmaktadır. Gerçekten bir milletin oluşabilmesi için onun her şeyden önce bir his olarak kalplerde yaşaması gerekir. Bu gerçek birçok düşünürü milletin kriterini subjektif veya manevi unsurlarda aramaya yöneltmiştir. Subjektif millet anlayışını ilk defa ortaya koyanlardan biri Fransız düşünürü Ernest Renan'dır. Renan 1882 yılında verdiği "Millet Nedir?" adlı konferansında milletin, fertleri arasındaki "*birlikte yaşama duygusuna bir ortak kültüre, bir ruh birliğine*" dayandığını belirtmiştir (Sarıay, 1996: 1). Ayrıca Renan'a göre, "*milletleri millet yapan kahramanlıklarla dolu ortak bir geçmiş, büyük liderler ve gerçek zaferlerdi*" (Özkırmı, 2013: 56). Fakat diğer önemli noktaysa "topluluşalardı." Milletler, birliklerini sağlamak için yalnızca geçmişlerindeki başarıları hatırlamamalı, bazı kötü anıları da unutulmalıdır. Liberal ilkelere bağlı kalmaya çalışan Renan milletlerin doğuşunda siyaseti ve ortak geçmişi ön plana çıkarmıştır (Özkırmı, 2013: 56). Bütün bu açıklamaların ışığı altında bir tarif yapmak gerekirse Millet; ne yalnız ırk ve yurt birliğinin, ne yalnız dil, tarih ve ülkü birliğinin ne de siyasi, hukuki ve iktisadi birliğin ürünü olmayıp, objektif ve subjektif unsurların bir araya gelmesiyle meydana

gelen tarihi ve sosyal bir gerçektir. Bizde bu anlamda milleti ilk tarif eden Ziya Gökalp olmuş ve kültürel milliyetçiliği savunmuştur. Gökalp'e göre, milleti meydana getiren temel faktör ırk, kavim, ya da coğrafya değildir. Millet; *“dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelen bir topluluktur”* (Sarınay, 1996: 2). Kısaca; kültür, tarih ve kader birliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Gökalp'in düşüncesinden Atatürk de önemli ölçüde etkilenmiştir. Atatürk milliyetçiliği şöyle ifade etmektedir:

Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk camiasıdır. Bu camianın fertleri ne kadar Türk kültürüyle dolu olursa o camiaya dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur. Millî Mücadele'nin ideolojisi Türk Milliyetçiliği olmuştur (Eraslan, 2013: 73).

Milliyetçilik Türk İnkılabının temel prensibi olduğu kadar, fertleri Türk milletine bağlayan manevî bir köprü, milleti huzur ve refaha yönelten en güçlü bağ olmuştur. Türk Milliyetçiliğinin diğer bir önemli özelliği de yabancı ideolojilerden kendini soyutlamasıdır (Eraslan, 2013: 73).

Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesinin etnik değil, kültürel milliyetçilik olduğunu şu sözlerinden anlayabiliriz;

Bugünkü Türk milleti siyasî ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç, düşman âleti mürteci, beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde üzüntüden başka bir tesir yapmamıştır. Çünkü bu millet fertleri de umum Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar (Kocatürk, 1999: 127).

Atatürk'e göre Türk milletini oluşturan olgular şunlardır: *“Siyasi varlıkta birlik, dil birliği yurt birliği, Irk ve köken birliği, tarihi yakınlık ve ahlaki yakınlıktır”* (Beyoğlu ve Güneş, 2013: 73). Bu olgulardan siyasal varlıkta birlik çok önemlidir. Bu varlık bağımsız bir devlettir. Ancak bağımsız bir devlette parçalanmamış olarak bir millettten söz edilebilir. Yine Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına bakıldığında, ırka, kökene dayanmayan kültürel milliyetçilik anlayışı görülmektedir (Beyoğlu ve Güneş, 2013: 73). Aynı zamanda Atatürk'ün “yurtta sulh cihanda sulh” politikası da barışçı milliyetçilik anlayışını göstermektedir (Belge, 2009: 33).

Özet olarak, Atatürk'ün milliyetçiliği, bir ütopya ya da romantizm değil, tamamen tarihsel ve sosyal şartların gereği olarak ortaya çıkmıştır (Türkdoğan, 2014:

157). Aynı zamanda, Atatürk milliyetçiliği durağan değil, aktiftir ve yeniliklere açıktır. Çağdaşlaşmanın yanındadır. Halkçılık ilkesini benimser. Bağımsızlık ve halkın egemenliğini esas alır. İstilacı değildir ve emperyalist güçlere karşıdır. Kendi kültür ve öz varlığını korumakla beraber, kendi bünyesine uygun ilerlemelere de açıktır (Özkaya, 1991: 655). Sosyal adalet ve dayanışmadan yanadır. Bölücü ve dağıtıcı değildir; ırk, mezhep, sınıf farklarını bile millî beraberlik duygusu içinde eritir, bütün yurttaşları kaynaştırır, bütünleştirir (Fezyioğlu, 1986: 18).

Atatürk'ün milliyetçilik tanımının olgusal durumu tam olarak yansıtmadığı doğrultusunda muhafazakârlardan eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilere göre, Atatürk'ün milliyetçiliği millet ve devlet üyeliğini (vatandaşlık) net olarak birbirinden ayırır vatandaşlığı fiilen millet üyeliğine bağlar. Millet üyeliği için de hem subjektif hem de objektif düzeyde tanımlanmış niteliklere sahip olmak zorunlu tutulmuştur. Bu yüzden vatandaşlık haklarının kullanılması, Türk olmanın şartlarını karşılayabilmekle ilişkili olmuştur. Türk olabilmek ise, etnik ve soya dayalı unsurları içermektedir (Yıldız, 2009: 213).

Sonuç olarak, milliyetçiliği anlayabilmek için birçok düşünür onu sınıflara ayırmıştır. Bunlardan Nira Yuval-Davis milliyetçi hareketlerde üç temel boyut belirlemektedir. Bunlardan ilki topluluğun kökeni ve ırkını temel alan “şecereci” boyuttur. İkincisi milletin kültürünü ön plana çıkaran “kültürel” boyuttur. Üçüncüsüyse siyasi üyeliği temel alan “vatandaşlığa dayalı” boyuttur. Israrla altı çizilmesi gereken nokta hiçbir milliyetçi hareketin tek boyuttan oluşmadığıdır. Her milliyetçilik belirli ölçülerde üç boyutu da içerir. Hangi boyutun daha etkili olduğu ya da boyutların birbiriyle nasıl etkileşime girdiği toplumdaki dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Bu yüzden genellemelerden mümkün olduğunca kaçınmak gerekmektedir (Özkırmı, 2013: 251).

Atatürk ilkelerinden halkçılık ilkesi ise, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkesinin doğal bir sonucu, aynı zamanda diğer ilkelerin de gerekçesidir (Kayıran ve Metintaş, 2013: 594). Atatürk, halkçılık ile ilgili görüşünü: “*yeni Türkiye Devleti, bir halk devletidir, halkın devletidir. Bugünkü mevcudiyetimizin asıl niteliği, milletin umumî eğilimlerini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir*” şeklinde ifade etmiştir (Kocatürk, 1999: 41). Türk kültürünün temel niteliklerinden biri haline gelen halkçılık, bir ülkede yaşayan bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmemek,

topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen tek ve eşit bir varlık tanımak görüş ve tutumdur. 1789 Fransız İhtilali sürecinde halk, “vatandaş” adını almıştır. Vatandaşlığın temel nitelikleri ise; “özgürlük, kardeşlik, eşitlik ve adalet” olarak adlandırılmıştır. Atatürkçülükte halkçılığın ilk vasfı, demokrasiye bağlı kalmak; ikinci vasfı, halkın genel hakları dışında hiçbir kişiye veya topluluğa ayrıcalık tanımamak yani eşitlik; üçüncü vasfı ise sınıf mücadelesini kabul etmemektir (Kayıran ve Metintaş, 2013: 595).

Tarihsel olarak bakıldığında Selçukludan Osmanlıya, Osmanlı’dan da Cumhuriyete kadar devam eden süreçte, Türk toplum yapısı saklı olarak bir takım gerginlikleri taşımaktadır. Bu gerginliklerin sosyo-dinamik açıdan en önemlileri şöyle sıralanabilir: İlki, halk-aydın ikiliği; Osmanlı dışı (saraylı) yönetici tabaka (Enderun) yanında, her çeşit sosyal hareketlilik (mobilizasyon) olanağından yoksun, adeta bir kast yapısı oluşturan köylü veya halk (Reaya) kitlesidir. Diğeri Osmanlıca-Türkçe dil ayrışımıdır. Sonuncusu, Batılılaşma ile modernleşmeyi eşdeğer kabul eden “Alafranga” tipler karşısında yer alan millî kültür taşıyıcısı halk veya “Alaturka” yığınlarıdır (Türkdoğan, 2014: 417). Atatürk ile başlayan Cumhuriyet dönemi, bu ikilikleri, gerginlikleri büyük çapta toplumsal uzlaşmaya götürmek suretiyle birlikteliği ve bütünleşmeyi ideal olarak benimsemiştir. Atatürk bizzat: “Türkiye Cumhuriyeti’nin bugün en önemli meselesi kültür meselesidir” tezini ileri sürerek, tarihsel kökenlerden kaynaklanan kültürel ayrışmanın önünü almak istemiştir. Gökalp gibi, Atatürk de millî kültürün halkta olduğunu, bu nedenle halka yönelmenin gereğine inanmıştır (Türkdoğan, 2014: 417-418).

Ancak Halkçılık ilkesine de muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilere göre; “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.”, “halkın kendi kaderini tayin hakkı” gibi ifadeler, erken dönem halkçılığına ait söylemlerdir. Fakat bu söylemler 1920 ortalarında yani Tek Parti döneminde belirginleşen bir değişim söz konusu olmuştur. Halkçılığın etki alanı daraltılmıştır: hükümet etmek, “halkı, halk için, halka rağmen” yönetmek, bu ifadeyle kendilerini temsil organıyla, yani meclisle özdeşleştiren Kemalist seçkinler, cumhuriyetçi idealleri halk adına gerçekleştirme görevini üstlenmişlerdir (Çelik, 2009: 77). Siyasal halkçılığın diğer boyutu ise halk-aydın kopukluğunun aşılmasıdır. Halkçılık anlayışı, ulusun önüne hedef olarak ilerlemeyi koymakta ve bunun koşulları ise, yönetimde aydınların öncülük etmesi, halka

yönelmesi ve halkla bütünleşmesidir. Bu dönemde halkçılığın ana temalarının, ulusal egemenlik, aydınların refahı gerçekleştirmedeki öncü rolü, halkın erdemi ve ulusal kalkınmadır. Cumhuriyet kurulduktan sonra Cumhuriyet ile Türk ulusunun özü arasında doğal bir uyum olduğu düşüncesi eklenmiştir. Böyle bir doğallaştırma sonucu, halkçılık milliyetçilikle kaynaşmaya başlamıştır. Sonuç olarak halk yerini ulus kategorisine bırakmıştır. Halkçılık, bu dönemde söylemde yerini korumasına karşın, seçkin bir milliyetçilikle özdeşleşmeye başlamıştır (Çelik, 2009: 77-78).

Yine benzer muhafazakâr eleştiri Halis Çetin'den gelmektedir: “Devrim mitolojisi” olarak Kemalizm, Türk milliyetçiliği paralelinde halkçılık ilkesini kullanarak modernleştirici seçkin sınıfın misyonunu halkın vekilleri sloganıyla meşrulaştırmaktadır. Halkçılık, aynı zamanda sınıf çatışması ve sınıf mücadelesi gibi kavramları etkisizleştirip, oluşum hâlindeki burjuvazinin amaçlarına hizmet etmektedir. Halkçılık; halkı farklı sınıflardan oluşmuş olarak değil, Türk halkının bireysel ve toplumsal hayatındaki iş bölümünün gereklerine göre çeşitli mesleklere bölünmüş bir topluluk olarak ele almaktadır. Halkçılık ilkesi gereği, devlet “yeniden bölüşücü” bir toplumsal düzen tesis etmektedir. Bu ilke ile modernleşme süreci sınıf çatışması yerine toplumsal düzen ve dayanışmayı güvence altına almak ve çıkarlar arasında uyum sağlamak üzere kurgulanmaktadır (2003: 25).

Atatürk'ün Devletçilik politikası; Onun, kısa sürede kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, 1930 yılından itibaren uyguladığı iktisat politikasıdır. Bu anlamda ekonomik devletçilik, devletin işletmeci olarak da iktisadi yaşama müdahalesini öngören bir anlayıştır. Devletçilik, 1920'li yıllarda Türk özel girişimcilerinin başaramadığı, fakat ulusal ekonomi için derhal yapılması gerekli işlerin devlet tarafından yerine getirilmesini içermektedir (Kayıran ve Metintaş, 2013: 598). Aynı zamanda Atatürk, güçlü ve çağdaş bir devlet kurmayı hedeflemektedir. Askerî zaferlerin ekonomik zaferlerle taçlandırılmasını amaçlar. Atatürk, bir milletin bağımsızlığının yalnızca askerî ve siyasi olmadığını ekonomik bağımsızlığın mutlaka sağlanması gerektiğini düşünmektedir (Eraslan, 2013: 74). Kısaca milli egemenlik ekonomik egemenliğe dayanmalıdır. Duyun-u Umumiye'nin, kapitülasyonların, verilmiş imtiyazların yarattığı ekonomik esaretin yerine, milli ekonomi geçmelidir. Bütün bunları başarabilmek için önemli değişiklikler yapmak gerekmiştir (Lewis, 2015: 630). İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat - 4 Mart 1923

tarihlerinde bu amaçla toplanmıştır. Kongre sonunda “Misak- İktisadi” kabul edilmiştir. Tavsiye niteliğinde önemli kararlar alınmıştır: Aşar vergisi kaldırılacak; tarım modernleştirilecek; özellikle hammaddesi yurt içinde bulunan sanayi dalları kurulacak; yeraltı servetleri saptanacak ve işletilecek... Türkiye halkı yalnız kendisine güvenecektir (Kayıran ve Metintaş, 2013: 599). Aynı zamanda devlet doğrudan üretici olarak ekonomik hayata karışmayacak, bireysel girişimin öncülüğünde Türkiye'nin kalkınmasını isteyecektir. Yabancıların elindeki ve toplumun genelinin faydasını gerektiren kurum ve kuruluşları da millileştirecektir. Yani, bu konuda da devlet 1930'lu yıllara kadar devletçilik yerine, millileştirme politikası uygulayarak, kendisi üretici olmamıştır. Bu konuları, Türk vatandaşlarının kurdukları şirketlere bırakmıştır (Dinç, 2004: 6). 1920'lerde izlenen ekonomi politikaları, özel mülkiyet ve özel girişime dayanmasından dolayı liberaldir. Fakat büyük yatırımlar söz konusu olduğunda devlet müdahale etmekte olduğundan dolayı liberal değildir. Bu yüzden karma ekonomidir (Zürcher, 2014: 288). Bu dönem, devletçiliğe hazırlık yılları olmuş fakat bazı iç ve dış gelişmeler, Türkiye'nin istenilen düzeyde ilerleme sağlamadığını gösterdiğinden, devletin ekonomik hayata doğrudan girmesini gerektirmiştir (Dinç, 2004: 6).

Devletçiliğe geçilmesindeki nedenler; Özel sanayi ve maden işletmelerine geniş ölçüde imtiyazlar tanıyan ve 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanununa rağmen, 1930 yılına kadar devam eden liberal ekonomi politikalarının hızlı bir gelişmeyi sağlayamamıştır. Böylece güçsüz bir özel sektörü özendirmeyle ülke kalkınmasının gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmıştır. Özellikle 1928 yılında ödenen Osmanlı borçlarının akabinde 1929 Dünya ekonomik buhranının etkileri, bu gerçeği büyük ölçüde ortaya koymuştur (Demir, 2007: 2-3). İşte bu iç ve dış etkenler, ülkemizdeki kalkınmanın devlet sermayesine dayandırılmasını ve ekonominin etkin bir biçimde planlanmasını zorunlu kılmıştır. Böylece devlet 1931-1932 yılları arasında hazırladığı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını Mayıs 1934'de yürürlüğe koymuş; zamanından önce bitirilen bu plan döneminde ülkemizde dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya alanlarında peş peşe fabrikalar kurulmuştur. Görüldüğü gibi, Atatürk dönemi iktisat politikaları belirli bir ideolojiye bağlı kalınarak izlenen politikalar olmamıştır. Zamanının iç ve dış koşulları göz önünde tutularak, siyasi ve sosyo-ekonomik yapıdaki gelişmelere paralel olarak birtakım model değişikliklerine gidilmiştir (Demir, 2007: 3). Bununla beraber ekonomik buhran, Türkiye'deki Batı

ve kapitalizm karşıtı duyguların bir ölçüde yeniden canlanmasına yol açmıştır. Rusya ile kurulan yeni ekonomik işbirliği ise Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yoldaşlık duygusunu bir ölçüde yenilemiştir. Türkiye, planlı ekonomiye geçişle sanayi üretiminde önemli bir artış sağlayarak, hızlı bir sanayi kalkınması gerçekleştirmiştir. Fakat bu ekonomik başarı toplumsal değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Böylece işadamları, yöneticiler ve teknisyenlerden oluşan bir orta sınıf meydana gelmiştir. (Lewis, 2015: 634-638).

Sonuç olarak, Atatürkçü devletçilik, güçlü ve çağdaş bir devlet meydana getirme temel amacının bir aracı olduğu kadar, halkçılık ilkesinin de zorunlu bir tamamlayıcısıdır. Halkçılık ilkesinin gereği olarak sınıf mücadelesinin önlenmesi, sosyal barışın sürdürülmesi, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi, devletin sosyal ve ekonomik yaşamdaki rolünü azaltan bir anlayışla mümkün değildir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi, devletin ekonomi alanında en azından düzenleyici ve denetleyici bir rol oynamasını gerektirmektedir. Kısaca Atatürk'ün devletçilik anlayışı sosyal adaletçi niteliktedir (Dinç, 2004: 293). Devletçiliğin nitelikleri ise; müdahaleci, planlı, gerçekçi, eklektik, eşitlikçi, bağımsızlıkçı, hümanist ve sömürüye karşıdır (Dinç, 2004: 9-11).

Atatürk ilkelerinden laiklik ilkesine bakıldığında, Fransızcadan geçen bu fikrin, Batı dillerinde iki ayrı sözcükle laicite ve secularisation sözcükleriyle dile getirilmiştir. Laicite'nin türetildiği laikos sözcüğü, isim olarak kullanılmış bir sıfattır. Klerikos'un görelî kavramını dile getirmek için kullanılan bu sözcük, diğer toplumsal özellikleri ne olursa olsun ruhban sınıfına mensup olmayanları imler; yani laikos, klerikos olmayan kişi demektir. Bu anlamla ilgisinde "laik" sıfatının, karşımıza doğal bir biçimde çıktığı bağlamlara bakarsak laik bir devletten söz edildiğinde, bundan, o devlet hakkında öğrendiğimiz tek şey, onun örgütlenmesi yapılırken, hukuku oluşturulurken ve işletilirken, bunların herhangi bir dinin dünya görüşüne, ilke ve kurallarına uygun olup olmadığına bakılmadığıdır (Kuçuradi, 2004: 5). Fakat o devletin nasıl örgütlenmiş olduğu, nasıl işlediği konusunda bir şey bildirmemektedir "laik" sıfatı. Bu sorunun cevabını sekularizasyon kavramı vermektedir. Sekuler (saecularis) sıfatının kök anlamına baktığımızda, yani saeculum sözcüğüne baktığımızda, bu Latince sözcüğün "yüzyıl, çağ" demek olduğunu görürüz. Buna göre sekularizasyon, "çağdaşlaştırma" demektir. Getirildiği tarihsel dönemin

koşullarına bakılırsa, çağdaştırılan ne ise (genellikle bir kurum oluyor), onu o anda insanlığın o konuda ulaştığı anlayışa uygun hale getirmek demektir. Sekularizm bu talebi dile getirmektedir. Böylece laiklik ve sekularizm, aynı fikrin birbirini tamamlayan ve onu daha açık görmemizi sağlayan iki yüzü olmaktadır. Laiklik bir devletin örgütlenmesi ve işleyişini nelerin belirlememesi gerektiğini; sekularizm ise nelerin belirlemesi gerektiğini söylemektedir (Kuçuradi, 2004: 6-7).

Laiklik, batıda Katolik Kilise'nin merkezî ve baskıcı yapısına karşı ortaya çıkmıştır. Avrupa'da, Reform ve Rönesans'la birlikte başlayan Aydınlanma Çağı dinî dogmaların bilim, siyaset, sanat, felsefe üzerindeki baskısına karşı çıkılmasına yol açmış ve Fransız İhtilali'yle de Avrupa'ya yayılmıştır. Akılcılık, siyasî liberalizm gibi düşünce akımları Batı Dünyası'nın değişmesini sağlamıştır. Bu düşünce kaynaklarından beslenen laikliğin dinî baskıdan kurtulma amacının yanı sıra, sınıfsal bir anlamı ve işlevi de olmuştur. İlahî egemenlik anlayışına dayalı mutlak monarşilere başkaldıran ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasını isteyen orta sınıflar, egemenliğin kaynağının ve kullanımının dünyevileştirilmesi toplumsal kurum ve ilişkilerin dinî temellerinden uzaklaştırılarak laikleştirilmesi sürecini de başlatmıştır. Devlet ile din arasındaki ilişkiler üç şekilde görülür. Dine bağlı devlet sistemi, Devlete bağlı din sistemi ve Laik sistemdir (Eraslan, 2013: 77).

Laikleşme akımlarının Osmanlı İmparatorluğunda en az bir yüzyıldır olduğu bilinmektedir. Erken dönemdeki modern imparatorluk bile, kendisini Selçuklulara uzanan kuramlara dayandırarak, din ve devleti farklı alanlar olarak tanımış, fakat bunları karşılıklı olarak birbirine bağımlı telakki etmiştir. Tanzimat devri ve Hamidiye dönemi, idari ve eğitsel kurumların Fransız, doğrultusunda dönüştüğü gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle devletin modernleşmesine tanıklık etmiştir. Devlet denetiminde eğitsel kurumların ve Avrupalı örneklerden alınan yasamanın hayata sokulması, ulemanın etkinlik alanları olan ilim ve yasama üzerindeki rolünü azaltmıştır (Zürcher, 2009: 45).

Atatürk'ün laiklik düşüncesi ise, akli ve bilimi geri plana atan toplumların çağın ne derece gerisinde kaldıklarını ve Batı'nın sömürgesi haline geldiklerini görmüştür. Bu yüzden laiklik, çağdaş ve ulusal devletin varlığı ve bağımsızlığı için vazgeçilmez bir ilke olmuştur. Türkiye'de laiklik iki boyut üzerinde yükselmiştir. İlki devletle ilgili olan siyasal boyut; İkincisi ise toplumla ilgili olan sosyo-kültürel

boyuttur. Siyasal anlamda laiklik, devletin akıl ve bilimle yönetilmesi; yönetimde, eğitimde, hukukta ve ekonomide din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. İkinci boyut olan sosyokültürel anlamda ise toplumda din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, kimsenin inancından dolayı kınanmaması ve sorgulanmamasıdır. Bu bağlamda laiklik, hem demokrasinin yerleşmesinin hem de ulusal devletin varlığını korumasının bir anahtarı olarak görülmüş ve bütün devrimlerin temeline oturtulmuştur (Ertan, 2014: 249).

Atatürk laiklikle ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür diyerek, laiklik anlayışının her iki boyutunu da dile getirmiştir (Kocatürk, 1999: 63).

Zürcher ise laikliği üç faaliyet alanı olarak ayırt etmiştir;

İlki, devleti, hukuku, eğitimi laikleştirmek yani ulemaya, kurumsallaşmış İslam'ın geleneksel kalelerine saldırmaktır. İkincisi dinsel imgelerin üstüne giderek bunların yerine Avrupa uygarlığının imgelerini koymaktır. Üçüncüsü ise toplumsal yaşamı laikleştirmek ve gerektiğinde popüler İslam'ın üstüne gitmektir diyerek laikliğe eleştirel bir boyut getirmiştir (2014: 277).

Oysaki Atatürk'ün laiklik anlayışı ve uygulamalarında din etkisiz bırakılmamıştır. Osmanlı Devletindeki reform çabalarına din adına dinsel güçlerin karşı koyması, III. Selim'in öldürülmesi, 1909 gericilik eylemi, Milli Mücadele döneminde Padişah-Halifenin başta Şeyhülislam olmak üzere dinsel resmi örgütün Bağımsızlık Savaşı'na karşı çıkması gibi olaylar olmuştur. Bu yüzden Atatürk dini değil; dinsel güçleri çağdaşlaşmanın bir engeli olarak görmüştür. Bu nedenlerle de Türkiye'deki laiklik, dini devletin denetlemesi gerektiği biçiminde algılanmış ve uygulanmıştır. Devlet her türlü taassubu, gerçeğe ve dine aykırı boş inançları sürekli olarak kontrol altında tutarak dini inançlara saygısızlığı da önlemeye çalışmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2013: 604). Böylece dini gerekli bir kurum olarak gören ve dinsiz ulusların varlığını sürdürmeyeceğine inanan Atatürk, söz konusu görüşlerini Türk Devrimi'nin her evresinde hayata geçirmiştir. Örneğin TBMM'nin açılışı ile fiilen, ilahi egemenlik anlayışı yerine, dünyevi egemenlik anlayışı getirilmiş ve bu

değişiklik 1921 Anayasası'nda da hukuksal zeminde ifade edilmiştir. Egemenliğin kaynağının değiştirilmesinin belki de en önemli kırılması Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Saltanat ve Hilafetin kaldırılmasıyla da, dine dayanan geleneksel egemenlik anlayışından güç alan kurumlar tasfiye edilmiştir (Ertan, 2014: 249-250). Şer'îye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılması ile de dinin devlet üzerindeki vesayeti son bulmuş, Şeyhülislamlık makamı, yerine din hizmetlerini yürütmek üzere Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Yine kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimin yönetimindeki çeşitli sorunlara yol açan ikilik kaldırılarak laik öğrenim sistemine geçilmiştir. 30 Kasım 1925'te Tekke, Zaviye ve Türbeleri kapatan kanun ve 1926'da da Türk Medenî Kanunu'nun kabulüyle laiklik alanında önemli adımlar atılmıştır (Eraslan, 2013: 79). 10 Nisan 1928'de yapılan bir düzenleme ile 1924 Anayasasında yer alan, "Türk Devletinin dini, İslam'dır" cümlesi kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin yemin metnindeki dinî ifadeler ve TBMM dinî hükümleri yerine getirir cümlesi kaldırılarak, Türkiye laik bir yapıya kavuşturulmuştur. 5 Şubat 1937'de Anayasaya Türk Devletinin laik olduğu yolunda bir cümle eklenerek, bu tarihsel gelişimin son evresi de tamamlanmıştır (Eraslan, 2013: 79). Atatürk'ün laiklik ilkesi aynı zamanda Türk modernleşmesinin temel taşıdır. Modernleşme ise Türk devlet ve toplumunun varlığını ve bağımsızlığını devam ettirecek temel araçtır. Bu bağlamda laiklik, akli ve bilimi önceleyen bir devlet yönetimi öngördüğü gibi, içerde demokrasi, dışarıda da bağımsızlıkla doğrudan ilgilidir (Ertan, 2014: 250). Fakat laiklik, toplumun tüm kesimi tarafından benimsenmemiş ve muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilere göre laiklik ilkesine dayanan reform hareketlerinin hedefi, "yeni insanı", kimliğinin ayırıcı unsuru din olan Osmanlı kimliğinin karşısında "Türk kimliğini" yaratmaktır. Bu bağlamda, kendine bilimsel kuralları temel edinmiş olan devletin, toplumun kültürel ve ahlaki yapısını dönüştürme görevini üstlenmesi laiklik ilkesinden kaynaklanmaktadır. Laikliğin çağdaş yaşama geçişin garantisi olarak sunulması, geleneksel ve dinsel olanla, laik ve bilimsel (rasyonel) olan arasında; doğruluk, Müslümanlık ve Osmanlılıkla, Batılılık ve modernlik arasında karşıtlık kuran söyleme sahip olmuştur. Söylemin temel çizgisi ise, dini siyaset-dışı, inanca dair her şey gibi özel alana ait saymaktır (Çelik, 2009: 85-86).

Atatürk ilkelerinden inkılapçılık ilkesine geçmeden önce inkılap kelimesinin anlamına bakıldığında, bir durumdan başka bir duruma, bir hâlden başka bir hale

dönüşmek yani değişmek olarak tanımlanmaktadır. İnkılap kelimesi Türkçede, Fransızca revolution kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Bir toplumda siyasal, ekonomik ve sosyal değişiklikler meydana getirilmesi inkılap olarak kabul edilmektedir. İnkılap gelişmek, ilerlemek ve değişmek anlamın ifade etmektedir (Eraslan, 2013: 79). “Bazıları inkılâp kavramını Fransızca Evolüsyon karşılığında ‘iyiye doğru bir gelişme’; bazıları ise, Revolution anlamında ihtilâli de içine alan, köklü bir değişme, sürekli bir gelişme olarak almaktadır” (Turan, 1999: 290). İoanna Kuçuradi ise, devrimi şöyle tanımlamaktadır: “Bir ülkede tarihin oluşmasını, özellikle toplumsal değişmeyi kendi halinde bırakmayıp, onun akışını bile bile ve isteyerek değiştirmek amacıyla, o anda belirleyici olan fikirlerin yerine, bu akışa başka fikirleri birdenbire sokma girişimidir” (2004: 1).

Atatürk’ün inkılapları gerçekleştirmedeki amacı ise,

Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün mana ve biçimiyle medenî bir toplum haline ulaştırmaktadır. İnkılâplarımızın temel prensibi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen zihniyetleri darmadağın etmek zarurîdir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde mevcut hurafeler tamamen kovulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça, dimağa gerçek parıltılarını yerleştirmek imkânsızdır (Kocatürk, 1999: 70).

Yalnız çağdaşlaşmanın sağlanması için değil, çağdaş yaşamının sürekliliğinin sağlanması içinde toplumun, siyasal sistemin ve siyasal kültürün değişime bağlı, değişime açık olması gerekir. Bu durumu İnkılâpçılık ilkesi sağlamıştır ve bu ilkenin bir başka özelliği de “İnkılâpçılık, baskı ve yıldırma sistemini benimsemez.” Atatürkçülükte barışçı ve demokratik bir inkılâpçılık anlayış ve inancı vardır (Dinç, 2004: 3).

Atatürk’ün önderliğinde gerçekleşen Türk İnkılâbı, toplumun ümmet esasından millet esasına geçişini gerçekleştirmiş, kişisel egemenliğe son vererek, millet egemenliğini ilan etmiştir. Aynı zamanda dine bağlı (teokratik) devlet yapısının yerine, lâik devlet yapısını geçirmiş ve modernleşme ile gelenekçilik arasında bocalamakta olan toplumu, bu ikilikten kurtarmıştır. Böylece Türkiye, yüzünü geri dönülmez bir şekilde çağdaş Batı uygarlığına döndürmüştür. Asıl amaç, çağdaşlaşmaktır. Ancak Atatürk’ün koyduğu ilkeler arasında ne Batıcılık ne de Batılılaşmak diye bir ilke yoktur. Onun bu konuda koyduğu ilke inkılâpçılıktır. Çünkü çağdaşlaşmanın iki boyutu vardır: Birincisi uygarlık, ikincisi Batıdır. Birinci

boyut geneldir. Her millet bunu hedeflemelidir. İkinci boyut ise (Batı), özel boyuttur. İleride bu yön değişebilir. Gelecek yıllarda dünyanın başka bir yerinde, daha ileri düzeyde bir uygarlık oluşabilir. O durumda coğrafi bir terim olan Batı'nın hiçbir anlamı kalmaz. Hatta Batı da bir gün geri duruma düşebilir. Batıcılık ilkesi konsaydı, ileride de hep Batının düzeyi hedeflenecekti. Oysa İnkılâpçılık ilkesiyle hep yenileşme ortamı hedeflenmektedir (Dinç, 2004: 4).

Atatürk'ün inkılap tarifi şöyledir: “1) Mevcut müesseseleri (kuramları) zorla değiştirmektir. 2) Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkararak, yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseleri koymuş olmaktadır” (Naci, 1968: 43).

Atatürk inkılabının temel niteliklerini kısaca değerlendirmek gerekirse; statik değil, dinamik bir düşüncedir. Her zaman yeniliklere açık olmayı hedefler ve önceden saptanmış soyut ilkeler üzerine kurulmamıştır. Akli ve bilimi temel alarak, Türkiye'yi çağdaş uygarlığa ulaştırmayı amaçlar. Taklitçi değil, gerçekçi ve uygulanabilir niteliktedir. Aynı zamanda gelenekçi düzene karşıdır. Gelenekçi-kadereci anlayışla modernleşme arasında bocalayan Türk milletini bu ikilikten kurtaran ilke olmuştur. Hem ulusal, hem de evrensel nitelikleri vardır. Ayrıca sömürülen ülkelerin bağımsızlık hareketlerine örnek olmuş bir düşüncedir. Evrimci bir düşünce olmadığı gibi, gericiliğe de kapıları kapatan bir anlayıştır. Sosyalizm ve solidarizm gibi totaliter düşüncelerle de bir ilgisi yoktur (Dinç, 2004: 6).

2.3.1. Atatürk Dönemi Kültür Devrimi

Atatürk'ün zihninde muasır medeniyet seviyesine millilik kimliğiyle çıkmış bir Türk milleti hayali vardır. Bunun için Atatürk Batılılaşmayı temel amaç ve hedef görmemiş, aksine Batılılaşmayı muasır, millî medeniyet oluşturmak için bir vasıta olarak kabul etmiştir. Atatürk bu yaklaşımıyla, sosyo-kültürel antropolojinin konusu olan “kültürün” medeniyet anlamına geldiğini ve bu iki olgunun birbirinden ayrılmazlığını kabul etmiş, kültür-medeniyet çatışmasını sona erdirmiştir. Atatürk'ün kültürü, millî; medeniyeti ise insanlığın ortak mirası olarak kabulü, Batılılaşma ve millîlik kavramlarının çatışmasını önlemiştir (Berber, 2009:164). Böylece “Din devletinden” “ulus devlete” geçişte, çağdaşlaşma yolunda, bir dizi reformun kapısı açılmıştır. Bunlar; din, hukuk, eğitim, sanat, dil, ekonomi ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişimlerdir (Berkes, 2012: 521).

2.3.1.1. Din Politikası

TBMM kararıyla saltanatın kaldırılması 1 Kasım 1922 ve Cumhuriyet'in ilânından 29 Ekim 1923 sonra Hilafetin kaldırılması 3 Mart 1924 yeni Türk devleti tarihinde dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu durum, Türk tarihi ve İslâm dünyasında yeni bir devir açmıştır. 1924'te Halife Abdülmecid'in ve hanedan üyelerinin sınır dışı edilmesiyle artık hiçbir yetki ve sorumlulukları kalmamıştır. Lâik devlet kanunlarının hepsi, Şeriye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılması, Şeriye mahkemelerinin ve medreselerin kapatılması, eğitimin devlet kontrolü altında birliği (Tevhîd-i Tedrisât), hep aynı zamanda kanunlaşmıştır. Bununla birlikte, yeni Türkiye devletinin anayasasında 20 Nisan 1924 "Türkiye devletinin dini İslâm'dır" maddesi değiştirilmemiştir. Bu madde, ancak 1928'de TBMM'de anayasadan çıkarılmış ve devlet laik zemine oturtulmuştur (İnalçık, 2006: 367). Ancak, 3 Mart 1924'te Hilafetin kaldırılması, sadece Türkiye'de değil, Türkiye dışında da sorun ve endişe yaratmıştır. Bu konuda Hindistan'da bazı tepkiler olmuştur. Bunlara cevap olarak Atatürk: "*hilafete saldıranlar yabancılar değil, Çanakkale'de, Suriye'de ve Irak'ta Türklere karşı İngiliz Bayrağı altında savaşan Müslümanlardı*" diyerek tepkisini belirtmiştir (Lewis, 2015: 353).

Yine laikleşme yolunda atılan adımlardan birisi olan Şeriye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılışdır. Şeriye Vekilliğinin görevi, hem din işlerini yürütmek, hem de devlet kurumlarının yaptığı işi dine uygun olup olmadığını incelemektir. Bu kurum kaldırılarak yerine Başbakanlığa bağlı "Diyanet İşleri Başkanlığı" kurulmuştur. Böylece Şeriye vekilliğinin devlet işlerine müdahalesi ortadan kalkmıştır. Evkaf Vekilliği de görev olarak vakıfları yönetmişlerdir bunlar; İslam vakıfları, mescit, cami, okul, medrese, hastane gibi kamu kurumlarıdır. Bu kurum da kaldırılarak Başbakanlığa bağlanmıştır (Mumcu, 1996: 129).

Laikleşme yolunda yapılan diğer yenilikler ise, 1928'de anayasadan "İslam dini" ifadesinin kaldırılmasıyla anayasadaki yemin metinlerinden "vallahi" ifadesinin kaldırılması olmuştur. Bunu 1930'da imam hatip okullarının kapatılması, 1931'de Türk Dil Kurumunun dilde sadeleştirmeye giderek Arapça, Farsça kökenli kelimelerin Türkçeden çıkarılması izlemiştir. Yine 1932'de ezanın Türkçeleştirilmesi, 1934'te hafız, şeyh, ağa, efendi, molla, paşa gibi unvanlarla bazı dinsel kıyafetler yasaklanmıştır. Bununla birlikte 1937'de laiklik kavramı anayasaya

girmiştir. Sonuç olarak, laiklik kavramı, hem devlet hem de toplum üzerinde laiklikle ilgili bütün düzenlemeler yapıldıktan sonra anayasaya girmiştir (Köktaş, 1997: 181). Bu ifadeyle Atatürk, cumhuriyetin resmî dini olmadığını, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrı tutulması gerektiğini belirtmiştir. Böylece din kamusal alandan uzaklaştırılarak özel alana çekilmiştir (Özkaya, 1991: 674).

2.3.1.2. Eğitim Politikası

Atatürk'ün eğitim politikasını iki temel olgu şekillendirmiştir. İlki, Osmanlı'daki eğitimin dağınık, ulusal olmaktan uzak oluşu ve bilime dayalı olmayışıdır. İkincisi ise, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kökleşmesinde ve devrimlerin yaygınlaştırılmasında eğitime işlevsel yaklaşımıdır. Osmanlı'daki eğitim toplumsal yapının bir ürünüdür. Osmanlı'da hükümet şekli, saltanat-hilafet; anayasa, şeriat; ideoloji, din kardeşliği; toplum, gelenekçi ve durağan bir toplum; ahlak, bütün bunlara uygun olarak teokratik bir ahlak ve sonunda inanç ve ibadet olarak görülmektedir. Kısaca, Osmanlı'daki bütün kurumlarda din egemenliği mevcuttur. Eğitim kurumları ise geleneksel, modern ve yabancı okullar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Hayatın diğer alanlarında olduğu gibi eğitim de inanç ve ibadete dayandığı için bilimsel değildir (Sarpkaya, 2002: 3).

Atatürk, eğitimdeki bu düzensizliğe son vermek için Tevhid-i Tedrisat Kanununu çıkartmıştır. 1923 yılından itibaren öğretimin birleştirilmesi konusunda yapılmaya başlanan tartışmalar, 1 Mart 1924'te Mustafa Kemal'in TBMM'yi açış konuşması sırasındaki beyanati ile bir sonuç vermiştir. 3 Mart'ta Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasına ilişkin birinci ve Şeriye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılmasına yönelik ikinci yasa önerisini Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü izlemiştir. Bu kanun 6 Mart 1924'de yürürlüğe girmiştir. Böylece, ülkedeki bütün eğitim ve öğretim kurumları; mahalle mektepleri, medreseler, idadiler, sultaniler, yabancı dilde eğitim veren kolej ve azınlık okulları Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Yasanın uygulanmasından sorumlu olan Maarif Vekili Vasıf Bey ise bir süre sonra adı geçen kanunda olmamasına rağmen medreselerin kapatılmasını sağlamıştır (Demirtaş, 2008: 161). Böylece eğitim ve öğretim birliği gerçek manada sağlanırken, eğitimdeki ikilik de ortadan kalkmıştır. Artık milli bir karakter alan Türk milli eğitiminde, yabancı okulların işleyişi de düzenlemiştir. MEB'e bağlanan bu okullara gönderilen genelge ile Türkçe, Tarih ve

Coğrafya derslerinin Türkçe okutulması istenmiş ve din propagandası yasaklanmıştır. Böylelikle eğitimde laik, milli, çağdaş ve demokratik eğitim sistemine geçilmiştir. 2 Mart 1926'da Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması için "Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu kanunla, ilkokul parasız ve zorunlu hâle getirilmiştir (Demirtaş, 2008: 161).

Aslında her alanda olduğu gibi, eğitim ve kültür alanında millileşme (ulusallaşma) çalışmaları, II. Meşrutiyet döneminden beri devam etmektedir. Özellikle Atatürk'ün Milli Eğitim Bakanlarından Esat Sagay'ın Maarif Vekilliği döneminde başlayan, daha sonra Reşit Galip ile devam eden "kültürde millilik" süreci, Saffet Arıkan'ın görev yaptığı sürede daha da önem kazanmış ve onun döneminde bu alanda önemli adımlar atılmıştır. Saffet Arıkan'ın görev yaptığı dönemde, Türk tarihini, Türk kültürünü derinlemesine inceleyecek, araştırarak Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi açılmış, Doğu Anadolu'da millileşmeyi hızlandırmak amacıyla bugünkü Atatürk Üniversitesinin temeli atılmış, II. Türk Tarih Kongresi ve III. Türk Dil Kurultayı gibi çalışmalar yapılmıştır (Karakaş, 2009: 236). Saffet Arıkan 1 Kasım 1937 tarihinde Celal Bayar tarafından kurulan hükümette Milli Eğitim Bakanı (Kültür Bakanı) olarak görev almış ve kültür politikasını "milli kültür" kavramı oluşturmuştur. Aynı zamanda neşriyat alanında da milli bir politika izlendiği görülmektedir. Onun döneminde birçok yerli eserler yazılmış ve yayınlanmıştır. Böylece onun döneminde, Türk kültürü ön planda tutulmaya çalışılmıştır (Karakaş, 2009: 242).

Eğitimin bütün halka eşit olarak verilebilmesi için gerçekleştirilen inkılâp hareketlerinden bir diğeri de harf reformudur (Demirtaş, 2008: 161). Harf reformu, ilk defa Cumhuriyet yönetimi ile gündeme gelmemiştir. Aslında, Tanzimat'tan bu yana Arap alfabesinin geliştirilmesi yönünde öneriler yapılmış, ancak fazla bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Hatta Lâtin harflerinin bilinmeyen ve kendini gizleyen bir taraftarı, Ali Vehbi Bey'in yayımladığı hatırate göre Sultan II. Abdülhamid'dir. Abdülhamid'e göre, "*Halkımızın büyük cehaletine sebep, okuma-yazma öğrenimindeki güçlüktür. Bu güçlüğü'n nedeni ise harflerimizdir*" diyerek, Latin harflerine geçme taraftarı olduğu gözlenmektedir (Ortaylı, 2015: 107). Fakat Latin harflerine geçme konusunu cesaretle dillendirenler de olmuştur. Bunlardan, Manastır Vilayetinin Görice sancağında Kuran-ı Kerim ve Ulûm-u Diniyye muallimi olan

Hafız Ali Efendi, Lâtin harflerine taraftar olduğu için işinden atılmıştır (Ortaylı, 2015: 107). Ancak, Arap alfabesinin tamamen terk edilip yerine Latin harflerinin geçirilmesi yönündeki bu radikal fikir Türkiye’de 1923 ve 1924 yıllarında ileri sürülerek, tartışılmıştır. Ama kesin biçimde reddedilmiştir. Fakat 1927’ye gelindiğinde durum değişmiştir. Atatürk’ün iktidarını güçlendirmesi ve Sovyet yetkililerin S.S.C.B.’de konuşulan Türk dilleri için Arap alfabesi yerine Latin harflerini benimsemesi de önemli bir etken olmuştur (Lewis, 2015: 371). 3 Kasım 1928 tarihli “Türk harfleri hakkındaki Kanun’un” yürürlüğe girmesiyle, 1928 yılı Aralık ayından itibaren, resmi ve özel bütün Türkçe gazeteler ve dergiler artık yeni Türk harfleri ile çıkmaya başlamıştır. 1 Ocak 1929 tarihinde ise, Millet Mektepleri açılmış ve karma eğitime başlanmıştır. Halka önce okuma-yazma öğretme amacıyla açılan bu okullar daha sonraki dönemlerde yaşamak için gerekli olan diğer bilgileri de öğretme amacı gütmüştür. Aynı zamanda Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodalarında okuma-yazma kursları düzenlenmiştir (Bozdemir, 1988: 9).

Bununla birlikte üniversite reformu olarak Darülfünun 1933’te kapatılmış ve İstanbul Üniversitesi adını almıştır. Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine devreden tek üniversitedir. Ancak Cumhuriyet dönemindeki devrim hareketleri ve bilimsel gelişmeler karşısında yetersiz kalan Dârülfunun, İsviçre’den gelen ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilen Prof. Malche’in vermiş olduğu rapor doğrultusunda 1933 yılında kapatılmıştır (Aysal, 2014: 197). Üniversite reformu olarak adlandırılan, Dârülfunun’un kapatılıp İstanbul Üniversitesinin açılmasından sonra eski öğretim görevlilerinin birçoğu, görevinden alınmış ve yükseköğretim yeni kadrolarla sürdürülmüştür. Yine bu dönemde Almanya’da Hitler tarafından kurulan Nazi yönetiminin baskısından kaçan bilim adamlarının bir kısmı Türkiye’ye gelmiştir. Çeşitli dallarda çalışmalar yapan bu bilim adamlarının sayesinde, üniversite reformundan beklenen fayda sağlanmıştır (Aysal, 2014: 197). Yükseköğretimde yapılan reformlar kapsamında 1924’de Yüksek Muallim Mektebi yeniden yapılandırılmıştır. 1925’te Ankara Hukuk mektebi açılmış, 1930’da Yüksek Ziraat Okulu’nun ve 1933’de Osmanlı döneminde adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi’nin açılışı takip etmiştir. 1934’te Ankara Milli Musiki ve Temsil Akademisi açılmış, 1935’te İstanbul’da bulunan Mülkiye mektebi, Siyasal Bilgiler olarak adı değiştirilerek, Ankara’ya taşınmıştır. Atatürk’ün öncülüğünde 1933’ten

itibaren yapılan üniversite reformu 9 Ocak 1936'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılışı ile devam etmiştir (Bozdemir, 1988: 11).

Atatürk'ün eğitim politikası ile ilgili muhafazakâr eleştiriler ise, “Cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaşlar” yetiştirmenin eğitimin her aşamasında telkin edilmesidir (Yıldız, 2009: 212). Ayrıca Latin harflerinin kabulüyle, Batı, kültürünün temel bir ögesi benimsenmiş, onların üstünlükleri kabul edilmiş ve onların ellerine koz verilmiştir. Aynı zamanda İslam âlemi karşısında zor duruma düşülerek, geleneksel kültür ve öğrenimle süreklilik ilişkisi kopmuştur (Koçak, 2009: 389).

2.3.1.3. Toplumsal Yaşam

3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkâf Vekâleti kaldırılırken, tekkeler ve zaviyeler, yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmıştır. Bu sırada Şeyh Sait, Kürt İsyanı çıkmıştır. Fakat Kürt isyanını, Cumhuriyeti devirmek ve Halifeliği tekrar tesis etmek isteyen şeyhler desteklemişlerdir. Bunun üzerine Atatürk, 30 Kasım 1925'te tekkeleri kapatıp cemiyetlerini dağıtarak ve toplanmalarını, törenlerini ve özel kıyafetlerini yasaklayarak bu dervişlere karşılık vermiştir (Lewis, 2015: 358).

Toplumsal yaşamın laikleştirilmesinde atılan en önemli adım, tarikatların kaldırılması olmuştur. Diğer adım ise, dinsel simgeler alanıdır. Atatürk, 24-28 Ağustos 1925 Kastamonu ve İnebolu'da şapkayı tanıtmıştır. Fakat halkın belirli kısmı fesi çıkarıp şapkayı takmıştır. Şapka devrimi ile ilgili tartışmalar olsa da fes ve sarık gibi erkeklerin taktıkları geleneksel başlıkların 25 Kasım 1925'te men edilmesi ve dinsel kılık kıyafetin ancak camideki ibadet görevleri tarafından giyilebileceğinin bildirilmesi gibi tedbirler alınmıştır (Zürcher, 2014: 277). Aslında şapka ve kılık kıyafette yapılan reformlar tarihsel olarak, II. Mahmut zamanında yapılmıştır. Yine, fes de onun zamanında Serasker Kaptanı Derya olan Hüsrev Paşa, gemilerdeki askerlere Tunus'tan getirdiği fesleri giydirmiş, Seraskerliğinde de İzmir'deki bir taburun subay ve erlerine fes giydirerek İstanbul'a getirmiştir. Bu tabura II. Mahmut huzurunda talimler yaptırılmıştır. Böylece fesin giyilmesi orduya intikal etmiştir. Fesin serpuş olarak kabulü 1828 senesidir. 1829'da kıyafet reformu sivilleri de içermiştir. Yapılan reformla, cübbe ve sarık sadece ulemaya müsaade edilmiştir. Diğer siviller için fes, zorunlu olarak diğer başlıkların yerini almıştır. Cübbe ve

terliğin yerine de redingotlar, pelerinler, pantolonlar ve siyah derili potinler geçmiştir. Fakat halk, zorla giydirilmiş olan fese karşı olumsuz bir tutum göstermiştir. Bu olumsuz tutum, cumhuriyet döneminde şapka giyilmesinin psikolojik olarak alt zeminini hazırlamıştır (Kılıç, 1995: 530).

Şapka ve kılık kıyafet devrimine muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Bu eleştiriler; Cumhuriyet devriminin, gündelik hayat ve sembolik alanda, kanun çıkararak gerçekleştirdiği değişimleri, en çok tepki toplayan ve sorun haline gelen değişimler olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca, kılık kıyafetin Müslümanlar için sadece dini değil onunla özdeşleşmiş olarak tarihi bir önemi de vardır. Çünkü kıyafet, Müslümanlar için sadece kendini Müslüman olmayanlardan ayırt etme aracı değil, aynı zamanda üstünlük sembolü olmuştur. Laiklik çerçevesinde yapılan bu değişim, muhafazakâr aydınlar ve dindar halk tarafından, Batı'ya karşı koşulsuz teslimiyet olarak algılanmıştır (Mert, 2009: 207).

Şapka ve kılık kıyafetten sonraki diğer düzenlemeler saat ve takvim değişikliğidir. 26 Aralık 1925'te kabul edilen kanunla Hicri ve Rumi takvim kaldırılarak yerine miladi takvim, ezani saat yerine de milletlerarası saat sistemi kabul edilmiştir. 20 Mayıs 1928'de ise, uluslararası rakamlara geçiş kabul edilmiştir. Toplumsal hayattaki düzenlemeler ileriki yıllarda da devam etmiştir. 26 Mart 1931 yılında, ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiştir. 21 Haziran 1934'te soyadı kanunu kabul edilmiş ve yine Batı ile uyum sağlamak için 1 Haziran 1935'de kabul edilen yasayla hafta sonu tatili Cumadan-Pazara alınmıştır (Mumcu,1996: 160).

2.3.1.4. Tarih Politikası

Osmanlı Devletinin çeşitli uluslardan meydana gelen heterojen yapısı olduğu için doğal olarak ulusal tarih anlayışı da oluşmamıştır. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte Türklük bilinci gelişmeye başlamış ve Atatürk'ün devrimiyle de başarı kazanmıştır. Türk Tarihi Osmanlı Devletinde “Osmanlı Ailesi Tarihi” olarak okutulmuştur. Oysaki Türkler, Osmanlı devletinden önce de birçok devlet kurmuş ve var olmuştur. Böylece ulusal tarih anlayışı Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyet döneminde ortaya konmuştur (Öktem, 2010: 196).

Ancak, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'da İslam tarihi ve hanedana dayanan bir tarih anlayışı olsa da Osmanlı'dan devrolan tarihçilerin eserleri yeterli

ölçüde kalmamıştır. Birinci büyük savaşın sonunda çok uluslu monarşiler yıkılmış, yeni ulusal devletler kurulmuştur. Tuna monarşisi yıkıldığında Alman-Avusturyalılara, Çeklere, Macarlara, güney Slavlarına büyük tarihçilerin eserleri kalmıştır. Çarlık Rusya'sı yıkılmış, fakat yeni toplum ve yeni ideoloji saygıyla, hiç değilse takdirle kabulleneceği bir tarihçilik mirası bulmuştur. Yeni Türkiye'nin böyle bir kültürel miras bulamadığı ortadadır. Yeni Türkiye "tam tersine bakımsızlık içinde eriyen" yazma kütüphaneleri, tasnif ve koruma tedbirlerinden uzak kâğıt yığınlarının bırakıldığı arşivlerle karşılaşmıştır. Onun için Atatürk döneminin tarihçiliği zengin bir mirasın etkisiyle değil, karşılaştığı çıkmaz ve kendi yaptığı başlangıçla gelişmek zorunda kalmıştır (Ortaylı, 2015: 50). Bu yüzden Atatürk, yeni bir Türkiye Cumhuriyeti devletini kurduğu zaman, onun yaşaması için ulusunun tarih temelini sağlamlaştırmak amacını gütmüştür. Anadolu, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşmasında parçalanmak istenirken, Türk ulusunun tarih ve uygarlığı da inkâr edilmiştir (İnan, 2015: 271). Bu bağlamda "*Türk Tarih Tezi, Anadolu'da uygarlık kurmuş medeniyetlerin Türklükle ilişkilerini ortaya çıkararak Batı'nın Anadolu üzerindeki tarihsel iddialarının asılsızlığını ispatlamak gibi siyasi bir amaç taşımaktaydı*" (Öktem, 2010: 196). Dış dünya şartlarının zorlaması, irili ufaklı Avrupa uluslarının aşırı milliyetçi tarih tezlerini benimsemesine neden olmuştur. 1930'lar Türkiye'si de bu havanın dışına çıkamamıştır. Yeni bir milli devlet, milli tarihçilik yapmıştır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki milliyetçi tarihçilik 1930'lar Türkiye'sinde çağdaş Avrupa'da olduğu kadar yaygın ve inatçı olmamıştır. Resmî ideoloji, tarih yazıcılığının her kesimini kontrol etmekten çok uzaktır. Bunun sebepleri ise, ilkönce resmi tarih görüşünün, tarih yazıcılığının her kesiminde etkin olmasını sağlayacak gerekli ve yeterli bir örgütlenmeye gidemediği, daha doğrusu gitmediği görülmektedir (Ortaylı, 2015: 114). Bu bağlamda Türkiye'de tarih alanında bilimsel araştırma yapmak için 23 Nisan 1930'da Türk Ocaklarının VI. Kurultayında Atatürk'ün başkanlığında Türk Tarih heyeti kurulmuştur. Heyettekiler; Tevfik Bıyıkoğlu, Yusuf Akçura, Samih Rifat Ve Reşit Galip'tir. Alınan kararlar ise, Kemalist sistemin yapı taşı oluşturacak olan görüş ve kararlar, Türk Tarihinin ana hatları adı altında, 1930 yılında yayınlanacak ve 100 adet basılacaktır. 1931'de ise, kitap 30 bin adet çıkarılacak, hatta orta ve lise tarih kitaplarının temel esasları bu görüşler doğrultusunda öğrencilere sunulacaktır. 12 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti de (Türk Tarih kurumu) Gökalpçi geleneğin temsilcilerindedir. Hepsi Gökalp'in Durkheim sosyolojisine dayalı toplumların,

ümme döneminden, millete geçişlerini belirleyen görüşlerini desteklemişlerdir (Türkdoğan, 2014: 343). Fakat Cumhuriyet aydınları bu oluşum karşısında ikiye ayrılmışlardır. Bir kısmı (Fuat Köprülü ve Şemsettin Günaltay grubu), Türklerin kökenlerini Selçuklu ve Orta Asya Türk devletlerine dayandırmıştır. Diğer kısmı da (Resmi Teori) Hitit, Sümer, Akad, Frikya, Lidya, Kapadokya, Etrüks, Urartu vb. topluluklara dayandırmıştır. Kemalist sistem, eski Türk medeniyetini esas alırken, hatta Yunan ve Batı ile irtibat kurarken, Türk kabul ettikleri Sümer, Eti ve Akadları da köprü olarak kullanmıştır. Böylelikle Atatürk, Orta Asya ile Anadolu arasında bir bütünleşmeye giderek aydınlar arasındaki görüş farklılığını bertaraf etmiştir (Türkdoğan, 2014: 343).

Reşit Galip ile devam eden “kültürde millilik” denilebilen süreç, Saffet Arıkan’ın görev yaptığı dönemde daha da önem kazanmıştır. Arıkan görev yaptığı dönem kültürel hedefler açısından değerlendirildiğinde; Türk kültür tarihi ve arkeoloji çalışmalarının Orta Asya Türk kültürü üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. II. Türk Tarih Kongresi’nde; Türk Tarih Tezinin ortaya atılıp tartışılması, Güneş –Dil Teorisi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin açılması, Doğu bölgelerinde yeni bir üniversite kurulması çabası, hep bu amaca yönelik çalışmalardır. Onun Kültür Bakanlığı döneminde, Türk kültürü ve sanatının ortaya çıkarılması için çok ciddi çalışmalar yapılmış ve milli eğitimde “milli kültür” kavramını kullanarak kültür politikasında millilik ön plana çıkarılmıştır (Karakaş, 2009: 251).

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Atatürk’ün tarih tezine göre Orta Asya uygarlığın merkezidir. Uygarlık Türklerin göçleri sayesinde diğer coğrafyalara yayılmıştır. Böylelikle, Türklerin uygarlığa çok önemli katkıları olmuştur. Anadolu’nun ilk yerleşik uygarlığı olan Hititlerin ve Mezopotamya’da ilk uygarlığı kuran Sümerlerin kökenleri Türk’tür. Türkler dolikosefal ve sarı ırka mensup değil, brakisefal ve beyaz ırka mensup bir topluluktur. Bu tarih anlayışının bilimsel ve siyasal hedefleri ise şöyle sıralanabilir: Ulusal bir tarih anlayışı ve milli bilincin gelişmesini sağlamak, aynı zamanda uygar ve birleştirici bir tarih anlayışını topluma kabul ettirmek. Uygarlığın tüm insanlığın ortak malı olduğunu savunarak akla ve bilime dayanan bir tarih anlayışını topluma benimsetmek. Türk tarihinin İslâmiyet öncesindeki yıllara dayandığını kanıtlayarak, Anadolu’nun Türklerin öz vatani olduğunu tüm dünyaya göstermektir (Aysal, 2014: 196).

Bu teze karşı muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Bu eleştiriler, bunun bir kurgu olduğunu ve tamamen stratejik ve araçsal bir değer taşıdığını ifade etmişlerdir. Bu söylemdeki asıl amaç Türk tarihinde bir fetret dönemi olarak Osmanlı-İslam geçmişinin yok sayılmasıdır. Dile getirilmek istenen ise Türklerin medeniyet kurmaya yatkın bir millet oldukları, ne var ki İslam'ı kabul etmeleriyle uyumsuzluğa, tembelliğe sevk eden Arap-İslam kültürünün etkisine girerek geri kaldıklarıdır (Söğütü, 2010: 144). Böylece Tarih tezi ile Türk tarihi İslam tarihinden soyutlanmış ve Anadolu'da bir Türk milli devletinin kuruluşunu haklılaştırmak için Türk tarihi genel olarak dünya tarihi, özel olarak da Batı tarihi ile bütünleştirilerek Osmanlı geçmişi tarih-dışı bir genellemeyle “karanlıkla” eş kılınmıştır. Tezin asıl amacı, arkeolojik bulguları kullanarak Anadolu'da Türklerin tarihi geçmişlerini ortaya çıkarmak, böylelikle bir millet olarak Türklerin büyük bir medeniyete sahip olduklarını göstermektir. Bu durum da milliyetçiliği Türkiye Türkleri ile sınırlandırarak, milli kimliğin etniklik temelinde yeniden inşasını ve Milli Misak sınırlarına bağlılığı sağlamaktır (Yıldız, 2009: 228).

2.3.1.5. Dil Politikası

Türkiye'de dilin ve kullanılan yazının bir sorun haline gelişi ve bu soruna bilinçlice el atma süreci 19.yüzyılın ilk yarısında Tanzimat devrinde başlamıştır. Dil ve yazı üzerindeki değiştirme çabalarının bu dönemde ortaya çıkışı ve böyle bir sorunun kültürel yaşama getirilmesinin iki nedeni vardır. Bunlardan ilki Osmanlı İmparatorluğu modernleşmekte ve merkezileşmektedir. Merkeziyetçi bir devlet güçlü, geniş bir bürokratik örgüt demektir. Bu yüzden bürokrasi, standart ve sade bir dil kullanmak zorundadır (Ortaylı, 2015: 88). Aynı zamanda modernleşmeyle birlikte, matbaanın toplum hayatına girmesi basılan kitap sayısının artmasına neden olmuştur. Bu artış sade ve standart bir dil kullanımını gerektirmiştir Bu nedenle imparatorluğun modernleşme dönemi ister istemez dilde de bir sadeleşme sorununu gündeme getirmiştir (Ortaylı, 2015: 88). Benedict Anderson'ın da belirttiği gibi kapitalist yayıncılığın halk dilinde yayın pazarını genişletmesi halk dillerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum devrimci etki yaratarak ulusal bilincin gelişmesine katkıda bulunarak milliyetçilik hareketlerinin doğmasına neden olmuştur. Aynı zamanda daha fazla okura ulaşma çabaları da halk dilinde sadeleşme

ve standardizasyonu gitmeyi gerekli kılmıştır. Doğal olarak dilde sadeleşme sorununun ikinci nedeni de milliyetçilik akımı olmuştur (2014: 54-55).

Atatürk de dil sorununu milliyetçilik ekseninde çözmeye çalışmıştır. İlk felsefesi, ümmetten millete geçmek suretiyle devletin kuruluşunu yeni baştan sağlamak olmuştur. Bu restorasyon dönemi, pozitivist ve akla dayalı bir aydınlanma felsefesine yöneliktir. Sahasında yetişmiş bir çekirdek kadro ile millet yapma sürecini başlatmıştır. Bunun içinde iki yönetimi, hareket noktaları olarak benimsemiştir. Bunlardan ilki, Tarih Tetkik Cemiyeti, öteki de Dil Tetkik Cemiyetidir. Her iki yönelişin hedefi, milli devlet kavramının oluşumudur. Çünkü Ortak dil ve tarih şuurunda birleşme, ulus-devlet oluşumunun çimentosunu teşkil etmektedir (Türkdoğan, 2014: 358-359).

Resmi Teori'nin ikinci ayağı olan, Türk Dil ve Tetkik Cemiyeti 1932'de gündeme gelerek Tarih Tezi gibi, Dil Tezi de milletleşme sürecinin bir parçasını oluşturmuştur. Atatürk'ün millet olgusunu, dil ve kültür birliği belirlemektedir. Fakat ümmet, fonksiyonel olarak bir role sahip bulunmaması nedeniyle, din de tanımdan çıkarılmıştır. Atatürk'e göre imparatorluğun hem askeri sınıfı, hem de bürokrasisi (yönetici sınıf) Enderun okullarında yetişen Türk olmayan devşirme çocuklara bırakılmıştır (Türkdoğan, 2014: 359). Bu yönetici sınıf ve Osmanlı aydın kadroları, İslam kültür çevresinin etkisiyle Arapça ve imparatorluk geleneği nedeniyle de Farsçanın güçlü etkisi altında kalarak "Osmanlıca" denilen bir karışımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlıca, yazılan fakat konuşulmayan bir dil olmakla birlikte, halk dilinden ayrılmaktadır. Böylece, Türk kültür tarihinde halk dili ve aydın dili olmak üzere ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu ikili yapı halk ile aydın kitleler arasında kopukluk yaratarak gerilimlere sebep olmuştur. Atatürk'ün amacı, bu kopukluğu gidermek ve bütünleşmeyi sağlamaktır (Türkdoğan, 2014: 360).

Dil çalışmalarının hareket noktasını, Türk dilinin sadece Osmanlıcadan ibaret olmadığı, geçmişinin çok eskilere dayandığı, Türkçenin köklü bir dil olduğu hususlarının ön plana çıkarılması ve bunların ispatlanması teşkil etmiştir. Çünkü dil en etkili millileşme araçlarından biri olarak görülmüştür. Ancak tam bu süreçte, 1928 yılında yapılan Harf İnkılâbı beraberinde yabancı kökenli kelimelerin Türkçeden atılması ve yerine yeni karşılıklar bulunması gibi bir sorun yaratmıştır. Bu sorun,

özellikle 1932 sonrası başlayacak olan dilde sadeleşme çabalarının hareket noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk'ün bu noktada hedefi, hem Türk dilinin eskiliğini ve zenginliğini ortaya koymak hem de dili ulusal gücü içinde geliştirmektir (Uluskan, 2010: 207-208). Bu amaçla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla Cemiyet üyeleri Osmanlı sözcüklerinin yerine koymak için, lehçelerden ve eski edebi kaynaklardan, hatta Orta Asya'daki Türki dillerinden sözcükler almışlardır. Fakat bu hareket kısa zamanda güçlüklerle karşılaşmıştır. Halk yeni sözcüklerin yalnızca bir kısmını benimsemiştir. Dil reformu, 1935'te Güneş Dil Teorisi'ne girişilmesiyle geçici olarak çıkmazdan kurtarılmıştır. Bu teori, bütün dillerin başlangıçta Orta Asya'da konuşulan, tarihin en eski dönemlerine ait olan tek bir dilden çıktığını, bütün diller içinde bu kökene en yakın olanın Türkçe olduğunu ve bütün dillerin Türkçeden geçerek bu en eski döneme ait olan dilden gelişmiş olduklarını kabul etmektedir (Zürcher, 2014: 281).

Atatürk, Güneş Dil teorisi ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir. *“Türk dili kaynakları üzerinde edindiğimiz bilgiler, umduğumuzdan daha verimli çıktı. Şimdi, yalnız ana dilimizin öz varlıklarını bilmekle kalmıyoruz; bunların çok eski bir medeniyetin ilk ana dili olduğunu da öğrendik”* (Kocatürk, 1999: 95). Atatürk, bu çerçeveden bakıldığında, Batı türü bir kültür etkileşimi yerine öz kaynaklara yönelik eğilimlere itibar etmektedir. Hem tarih tezi, hem de Dil Tezi Resmi Teori'nin “kendine dönüş” felsefesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkdoğan, 2014: 361). Bu çalışmalar sonucunda Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 31 Ağustos 1936'da Türk Dil Kurumu adını almıştır. Burada alınan kararla Atatürk, orta öğretimde geçen bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi için emir vermiş, kendisi de bizzat matematik terimlerinin Türkçeleşmesi için uğraş vermiştir. Bu bağlamda Atatürk, Türkçeyi kültür, sanat dili haline getirmeyi amaçlamış ve dile standardizasyon getirerek aydın-halk ikiliğini ortadan kaldırmıştır (Aydınel, 2008: 135).

2.3.1.6. Sanat Politikası

Sanat, toplumun duyuş; düşünüş, anlayış, bilgi düzeyi ve değerlerinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca toplumsal değişimin de itici gücüdür. Atatürk, güzel sanatlar alanında millî ve medenî özelliklere sahip bir sanat tarzının arayışı içinde olmuştur. Kopyacı, taklitçi bir sanat anlayışını reddeden bu yaklaşımda, kaynağını halktan

aldığı değer yargılarını muasır medeniyet seviyesini temsil eden Batı tekniği ile işlemek ve özgün bir Türk sanatı yaratmak esas hedeftir (Evcin, 2011: 524).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da üç temel sosyal kurum olduğunu, diğer sosyal kurumların bunlardan meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu kurumlar; din, dil ve sanattır. Atatürk bu kurumlardan sanatın önemine ilişkin “*Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir*” şeklindeki ifadesiyle bunu çok güzel dile getirmiştir (Sönmez, 2006: 54). Atatürk, güzel sanatları eğitim, bilim ve kültür inkılâbının bir parçası olarak görmüş ve Türk sanatının açılacak eğitim kurumları aracılığıyla gelişimini sürdürerek milletin fikrî terbiyesinde, siyasi ve sosyal hayatında önemli bir rol üstleneceğini belirtmiştir. Fikirlerin ve inkılâpların yaygınlaşması, topluma mâl olması konusunda da en etkin yolun sanat olduğunu vurgulamıştır (Evcin, 2011: 524).

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı İmparatorluğu’nun çürümeye yüz tutmuş ve çağın gerisinde kalmış olan kurumlarının yeniden yapılanması gerekmektedir. Cumhuriyetin kurucu kadroları, sadece devlet kurumlarının değil, toplumsal yapının da topyekûn değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Rönesans’ın temelleri üzerine oturan aydınlanmanın ardından sanayi devrimini de gerçekleştiren Batı medeniyeti, kültürel dönüşüm için örnek alınmıştır (Uzunoğlu, 2013: 155-156).

Kültürel dönüşümle Batı medeniyetini hedef alan Atatürk’ün, çağdaş musiki yolundaki ilk çalışması ise, Sultan II. Mahmut döneminde (1808-1839) teşkil edilen Muzika-yı Hümayun’un Saray Orkestrası’nı 1924’te İstanbul’dan Ankara’ya getirterek, “Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti” adıyla bugünkü “Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını” kurdurmuştur. Aynı dönemde gençleri musiki eğitimi alması amacıyla yurt dışına göndermiştir. Bununla birlikte, çağdaş musikiyi yurda sokmak amacıyla Ankara’da “Musiki Muallim Mektebi” açılmıştır. Bu okulda hem Türk musikisi hem de Batı musikisi eğitimi yapılmıştır. 1926’da Darülelhan, İstanbul Belediye Konservatuarı olmuştur. Konservatuar Batı müziği eğitimi vermiştir (Evcin, 2011: 530). Bütün bu gelişmeler sonucunda, 1934-50 yılları arasında Türkiye’de müzik adına çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Her şeyden önce modern Türk bestecileri bu dönemde büyük destek ve teşvik görmüşler, Batı kültür ve tekniğinden faydalanarak senfonik eserler, halk türküleri, operalar sahneye koymuşlardır. Ancak daha sonra, politik çekişmeler, ilgisizlikler yüzünden

çalışmaların giderek azaldığı, hatta durma noktasına geldiği görülmüştür. Atatürk'ün ölümü ile birlikte müzik çalışmaları son bulmamış, ikinci cumhurbaşkanı İsmet İnönü de konuya gereken hassasiyeti göstererek elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Müzik inkılâbı konusunda özellikle 1950 yılına kadar gelişmeler sürmüştür (Uluskan, 2010: 387).

Atatürk, her alanda sanata ve sanatçıya destek vermiştir. Bu dönemde güzel sanatlarla ilgili okullar, konservatuar, müzeler ve tiyatrolar açılmıştır. Yine müzik, resim, heykel ve mimaride önemli sanatçılar yetiştirilmiştir. Toplumun kültürel değişim ve dönüşümünde en önemli etken 1932 yılında açılan Halkevleri olmuştur. Halkevleri vasıtasıyla yeni alfabe, yeni sanat anlayışları, dil ve edebiyattaki gelişmeler, kısaca Türk Devrimi'yle benimsetilmek istenen Cumhuriyet ideolojisi Türk toplumuna götürülmüştür (Aysal, 2014: 198). Bu dönemde yapılan kültürel değişimlere muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilere göre, geleneksel kültürün bütün boyutlarıyla ortadan kaldırılmasına yönelik pozitivist temelli modernleşme düşüncelerinden biri de musiki alanında olmuştur. Bununla ilgili olarak 1926'da alınan bir kararla okullarda Türk musikisi eğitiminin kaldırılmasıdır. Aynı zamanda ut ve tambur sanatçıları Batı enstrümanlarına (viyolonsel, keman) yönlendirilmiştir. Ancak geleneksel müzik kültürüne asıl "resmî müdahale" 1930'lu yıllarda meydana gelmiştir. Türkiye radyolarında geleneksel Türk sanat musikîsi yayını kaldırılmış, halk müziği alanında gelenekten kopuşu gerçekleştirmek için halk müziği melodileri, Batı müziği tekniğiyle armonize edilmeye çalışılmıştır (Söğütlü, 2010: 145-146).

Sonuç olarak Atatürk'ün kültür politikası, diğer inkılaplarda olduğu gibi sanatta da milliliği ve çağdaşlaşmayı ön planda tutmak olmuştur (Uluskan, 2010: 576-577).

2.3.1.7. Hukuk Politikası

Atatürk, diğer alanlarda olduğu gibi hukukta da hızlı, köklü ve nitelikli değişiklikler yapmıştır. Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak için o dönemki hukuk sistemi ve mevzuat yeterli değildir; mevcut mevzuatta reform yapmak da bir çözüm olmaktan çok uzaktır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde diğer alanlarda olduğu gibi hukuki düzenleme alanında da Batı örnek

alınmıştır. Fakat Şer'i Hukuktan vazgeçilmemiş, aksine bu alan da işlerliğini korumuştur. Bu ikili sistem de sonuçta tıkanarak, çözümlenemeyecek hale gelmiştir. Öyle ki bu uygulama, değişik unsurlardan meydana gelen İmparatorluğun bütün tebaasının ihtiyaçlarına cevap vermeden uzak kalarak, bu unsurları bir arada tutmak için ileri sürülen Osmanlılık ideolojisini, başarısız kılmıştır (Önder ve Karakuş, 2013: 42). Özellikle Osmanlı geleneğinin siyasi bozulmalarıyla, kişiler hukuku olan şeriatın bir yandan inanç ve onunla ilgili eylemler alanına, diğer yandan siyasi alana genişleme ve o alanlar üzerinde tüm hükmünü kurma eğilimleri başlamıştır. Bu dönemde çağdaşlaşma sürecinin yanı sıra başında gücünü gittikçe artıran bir dinsel gelenekselleşme süreci paralel gitmiştir. İşte Cumhuriyet döneminin devrimsel hukuk değişimi bu gidişi tersine çeviren bir eylem olmuştur. Bu durum, şeriatçılık eğiliminin bütün hukuk alanının dışına çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır (Berkes, 2012: 528). Böylece 1924'te Şeriye Vekillığının kaldırılmasıyla, dinsel mahkemeler etkinliğini yitirmiştir. Bunun sonucunda medreselerde yetişen yargıçlarda azalma başlamıştır. Atatürk, laik ve modern hukuk sisteminin yerleşmesi için 1925'te Cumhuriyetin ilk yükseköğrenim kurumu olan Ankara Hukuk Okulunu açmıştır (Mumcu, 1996: 141). Bir yıl sonra 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanununun kabulü ile çeşitli hayat ilişkilerinin tamamen dinsel olan kurullarla ve Mecellenin anlaşılması güç ve karışık hükümleriyle çözümlenmesine son vermiştir. Cumhuriyeti kuranlar, hukuk sistemimizin geriliğinin nelere mal olduğunu yakından bilmekteydiler. Bu dönemde kapitülasyonlar kaldırılmak istenmiş fakat yabancı devletler hukuk sistemimizin geriliğini ve dine dayandığını ileri sürerek haklı isteklerimizi reddetmişlerdir (Ataay, 1980: 52).

Değişen hukuk sistemine gelen muhafazakâr eleştiri ise, kadın hakları ile ilgilidir. Kemalist kadın hakları söylemi yasal düzeyde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına öncelik verip, bunun için devletle uyum içinde çalışmaya özen gösterilmesini telkin etmektedir. Ulus kimliğini her tür kimliğin üstünde tutarak, etnik ya da dini kimlik talepleri etrafında şekillenen kadın hareketlerini dışlamaktadır. Kadın hakları çerçevesindeki kazanımları Kemalist endoktrinasyonun bir aracı olarak görmekte ve bu bağlamda eğitime siyasi sosyalizasyon misyonu yüklemektedir. Modernist, ilerlemeci bir söylemdir (Saktanber, 2009: 332).

Sonuç olarak, Türkiye'de hukuk düzenlerinin çokluğuna son verilmiş, hukuk lâikleştirilmiş, Türk Hukukuna, çağdaş hukuk kurumları ve kavramları getirilmiştir. Ayrıca Türk Hukuk Devrimi, Atatürk döneminde özellikle 1930'a kadar, dönemin olumsuz koşullarına rağmen, “Altın Çağı'nı” yaşamıştır. Bu başarının kökeninde, Türk devlet yapısı içinde, hukukun öneminin kavranması ve Atatürk'ün çağdaş, dinamik, hamleci, yönlendirici, devrimci kişiliği yatmaktadır (Cihan, Bt: 192-193).

2.3.1.8. Ekonomi Politikası

Atatürk önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde üstlendiği en önemli görev, Osmanlı'dan miras kalan siyasal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik yapının yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu yapılandırmada öncelikle, siyasal alanda halk egemenliğine dayalı bir meclis ve cumhuriyete dayalı bir yönetim gerçekleştirilmiştir. Batı'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesi ekonomik bağımsızlığı da gerekli kılmıştır. Lozan Konferansı'nda Osmanlı'dan kalan borçlar üstlenilmiş, kapitülasyonların kaldırılması ile ekonomik alandaki yabancı imtiyazlara son verilmiş ve hukuksal bütünlük sağlanarak bağımsızlık yolunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak, yatırımlar için gerekli teknolojinin olmaması, devletin desteği olmadan özel kişilerin güçlü bir sermaye sınıfı oluşturmasını imkânsızlaştırmıştır. Devletçilik ise, 1930'lardan sonra ekonomik ve siyasi yönleriyle tartışılmaya başlanmıştır (Mutlu, 2007: 32).

Cumhuriyetin kurucu kadrosu milli iktisat politikalarını benimsemişler, erken cumhuriyet dönemi boyunca (1920'ler) iktisadi kalkınmanın ve modernleşmenin ana teması olarak yerli ve milli burjuvaziye görmüşlerdir (Varlı ve Koraltürk, 2010: 128). Bu nedenle Cumhuriyet rejiminin ilk işi ekonomik ve siyasi bağımsızlığa gölge düşüren Duyun-u Umumiyenin kaldırılması ve devlet gelirlerini toplama yetkisinin tamamen Türk Devletine devredilmesi olmuştur. Bundan sonra Atatürk'ün emriyle ve dönemin İktisat Bakanı Esat Bozkurt'un girişimleriyle 17 Şubat 1923'te I. Türkiye İktisat Kongresi İzmir'de toplanmıştır. Atatürk kongrede, tam bağımsızlığın sağlanmasında ekonomik bağımsızlığın önemini belirtmiştir. Ayrıca Türk Devletinin uygulayacağı iktisadi sistem “liberal kapitalizm” olarak belirlenmiştir. Fakat içerik olarak daha çok “sosyal devlet” modeli olmuştur (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 46-47). Ancak bu dönemde devletin özel sektöre yardımcı olmak üzere aldığı tüm önlemlere rağmen; özel teşebbüs yeterli performans gösterememiştir. Bunun iki nedeni

bulunmaktadır. İki Osmanlı döneminde Batılılara tanınan kapitülasyonların Lozan Anlaşmasıyla 1929 yılına kadar aynen devam etmesi nedeniyle, devlet korumacılığının sonuç vermemesi; ikincisi ise 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizdir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 47). Yeni ekonomi politikasına dair ilk işaret İsmet Paşa'nın Sivas'ta 1930 yılında yaptığı bir konuşmada kendini göstermiştir. Yapılan konuşmada, devletin daha büyük ekonomik faaliyetine duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır. Ardından 20 Nisan 1931'de ilk defa "altı temel ve değişmez ilke" ileri sürülmüş ve bunlar, Cumhuriyet Halk Fırkasının bir sonraki ay gerçekleşen genel kongresinde kabul edilerek, daha sonrasında anayasaya konulmuştur (Lewis, 2015: 383). Bu yeni ekonomi politikasındaki temel düşünce, devletin iktisadi alana doğrudan müdahale etmesi ve sanayileşme hareketinde bir müteşebbis gibi davranmasıdır. Bu yüzden 1931 yılından itibaren devletçilik ilkesinin benimsenmesiyle başlayan yeni dönemde, kalkınmada özellikle sanayileşmeye önem verilmiştir. Bunun üzerine, devlet 1931-1932 yılları arasında hazırladığı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını Mayıs 1934'de yürürlüğe koymuş; zamanından önce bitirilen bu plan döneminde ülkemizde 16 fabrika kurulmuştur (Demir, 2007: 3). Bununla birlikte 1936'da yayınlanan ve 1938-1943 yıllarını içeren II. Beş Yıllık Sanayi Planı ise ilk plana göre daha kapsamlı olmakla beraber Atatürk'ün ölümü ve II. Dünya Savaşının başlamasından dolayı uygulamaya konamamıştır (Akdoğu, 2014: 362).

1930-1939 döneminin iktisat politikalarına bakıldığında, 1930-1931 yılları arasında salt korumacı önlemler alınmıştır. 1932 yılında ise, devletçi uygulamalara ani ve aşırı bir geçiş yapılmıştır. Ancak 1933-1939 yılları arasında devletçilik rayına oturmuştur. Özellikle dönemin son iki yılında Celal Bayar'ın başkanlığıyla eşzamanlı olarak, özel teşebbüsün özendirilmesine yönelik politikalar izlenmiştir (Boratav, 2005: 67).

Atatürk'ün devletçilik anlayışına muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Şöyle ki, Cumhuriyet döneminde de "devletin kutsallığı" anlayışına bağlılık devam etmiştir. Yani "imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle" olarak algılanan Türk toplumunun modern devlete özgü demokrasininin izin verdiği sınırlar dâhilinde bile farklılaşmış çoğulcu yapıya sahip olduğunu kabul etmemek temelinde, devleti bu sınıfsız, kaynaşmış kitle tasavvurunun en üst somutlaşmış iradi organı olarak algılamaktadır. Bu anlamda devlet, Atatürkçülük için din dışı bir kutsallıkla donatılmıştır. Ayrıca

devletçiliğin, iktisadi kalkınma stratejisi olarak yorumlanması, siyasi ve kültürel boyutlarını görmeye engel olmamalıdır (Köker, 2009: 110). Atatürk'ün “sınıf farklılıklarının ortaya çıkışını önleme” görevinin devletçilikle bağdaştırması; özgür yurttaşlar yetiştirme fonksiyonunun “Atatürkçü rejime uygun bireyler yetiştirme” anlamına gelmesi; eğitim ve kültür politikalarının bu doğrultuda devlet tarafından tayin edilmesi gibi özelliklerle birleştiğinde laiklik ve milliyetçilik gibi devletçilik de vazgeçilmez bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır (Köker, 2009: 110).

Bu bölümü kısaca değerlendirmek gerekirse; Atatürk kültür politikasında, kültür ve medeniyet ayrımına gitmeden modernleşmeye bütüncül yaklaşmıştır. Ancak kültürü milli, medeniyeti ise insanlığın ortak mirası görmüş ve milletlerin milli kültür politikalarıyla medeniyetin içerisinde var olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla da toplumsal değişim milli kültür politikası güdülerek yapılmıştır (Berber, 2009: 164). Böylece, “Din devletinden” “ulus devlete” geçişte, çağdaşlaşma yolunda, bir dizi devrimin kapısı açılmıştır. Bunlar; din, hukuk, eğitim, sanat, dil, ekonomi ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişimlerdir (Berkes, 2012: 521).

Sonuç olarak, Cumhuriyetle birlikte Osmanlı Kimliği yerine, Türk Kimliği inşa edilmiştir. Bu bağlamda devlet de dinsel-gelenekselden, laik-halkçı bir yapıya dönüşmüştür. Aynı zamanda ülkenin kalkınması için gerekli atılımların kültür alanında yapılması gerektiği düşüncesi var olmuştur. Kalkınmanın da Batılılaşma ve çağdaşlaşmanın başarılmasıyla ancak gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır. Yapılan devrimler; laiklik, medeniyetçilik ve milliyetçilik üzerinden şekillenmiştir. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında Atatürk'ün milli kültür politikasından uzaklaşmıştır. Onun yerine tamamen Batı'ya yönelerek kültürde hümanizma politikaları uygulanmıştır (Kongar, 2012: 75).

3. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNİN KÜLTÜR POLİTİKALARINDAN UZAKLAŞMA

3.1. İnönü Dönemi (CHP) (1938-1950)

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatından sonra ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı için 5 aday söz konusu olmuştur. Adaylar; İsmet İnönü, Feyzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar, Abdülhalik Renda'dır. Ancak 11 Kasım'da Mecliste yapılan seçimlerde tüm oyları İnönü almıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü seçilmiştir (Turan, 2003: 138-141). Yeni Cumhurbaşkanı seçilince Celal Bayar kabinesi usulen istifa etmiştir. Ancak İnönü, yeni hükümeti kurma görevini tekrar Celal Bayar'a vermiştir. Kabinede sadece İçişleri ve Dışişleri Bakanları değişmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine de Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Bu değişiklikler İnönü'nün isteği doğrultusunda yapılmıştır. Atatürk'ün vefatıyla sadece Cumhurbaşkanlığı boşalmamış, CHP Genel Başkanlığı da boşalmıştır (Aydemir, 2016: 25).

İnönü'nün ilk icraatı Kemalizm inancını, öncelikle şekilden başlayarak değişime uğratmak olmuştur. Bu bağlamda atılan ilk adım 26 Aralık 1938'de partinin değişmez başkanlığına getirilmesi ve "Milli Şef" unvanını almasıdır. Bunu seçimlere gidilerek, Atatürk'ün fikir arkadaşlarının (Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak, Salih Bozok) tasfiye edilmesi izlemiştir. Atılan diğer adımlar ise, resmi dairelerden, paralardan Atatürk'ün resimlerinin kaldırılarak, kutlama törenlerinde Atatürk'ün ikinci plana itilmesi olmuştur (Eriş, 2012: 194-195). Aslında bu tabloya bakıldığında, İnönü ve Atatürk arasındaki ilişki, İnönü açısından halef-selef ilişkisidir. Dönemin başında, Atatürk-İnönü adları yan yana ve birbirini tamamlayan bir tabloyu izlenimi yaratılmaya çalışılsa da zamanla Atatürk'ün ismi gölgede bırakılmıştır (Koçak, 2009: 137). Yine Atatürk ve İnönü ilişkisine bakıldığında, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde, eski seçkinlerin bir kısmına karşı daha müsamahalı olmuştur. Kazım Karabekir gibi siyaset adamları ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi "tedrici modernleşme" anlayışını benimsemiş aydınlarla bir

nevi iade-i itibar yapılmıştır. Fakat Nazım Hikmet başta olmak üzere, komünist aydınlara karşı baskılar Atatürk dönemi ile karşılaştırılmayacak kadar ağırlaşmıştır (Ulusoy, 2015: 141).

25 Ocak 1939 yılına gelindiğinde ise CHP Parti Divanını toplayarak seçim kararına gitmiş ve bunun üzerine Celal Bayar Hükümeti istifa etmiştir. İnönü yeni hükümeti kurma görevini Refik Saydam'a vermiştir. Kabinede İçişleri ve Tarım Bakanlarının dışında değişikliğe gidilmemiştir. İçişleri Bakanı Faik Öztürk, Tarım Bakanı da Muhlis Erkmen olmuştur. Refik Saydam kabinesinin kurulmasıyla Milli Şef Kabineleri dönemi başlamıştır. Artık İnönü'nün etkisi, sadece Başbakan atanması ve kabine listesinin oluşturulmasıyla sınırlı kalmayıp hükümetin bütün yaptırım ve kararlarında başlıca etkenlerden biri olmuştur. 26 Mart 1939 genel seçimlerine Saydam Hükümetiyle girilmiş, 3 Nisanda ilk toplantısını yapan TBMM, Abdülhalik Renda'yı Meclis Başkanı, İnönü'yü de Cumhurbaşkanı seçmiştir. Ancak Saydam istifasını sunmuş fakat İnönü kabul etmemiştir (Turan, 2003). İkinci Saydam hükümetinin kurulmasıyla (03.4.1939 - 09.7.1942) İnönü, yasama ve yürütme organları üzerindeki etkisini daha da pekiştirmiştir. Sıra, Değişmez Genel Başkanı olduğu CHP'de yeniden yapılanmaya gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı arifesinde toplanan CHP Beşinci Kurultayı'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. En önemli değişiklik hem partiyi hem de hükümeti denetlemek üzere CHP milletvekillerinden oluşan Müstakil Grup kurulması yönündeki karardır. Karara göre, Müstakil Grup 21 kişiden oluşacak ve başkanı da CHP Değişmez Genel Başkanı İnönü olacaktır. Milli Şef döneminde çok partili siyasal yaşama geçene kadar muhalefet olgusu söz konusu olmamıştır. Müstakil Grup, ne muhalefet işlevi ne de denetleme faaliyeti gösterememiştir (Ertan, 2014: 257).

Temmuz 1942'de Refik Saydam'ın vefatı ile yerine Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09.7.1942 – 07.8.1946) gelmiştir. Kabinesi ise İçişleri Bakanı; Ahmet Fikri Tüzer, Mehmet Recep Peker, Hilmi Uran (1943-1946), Dışişleri Bakanı; Numan Menemencioğlu, Hasan Saka (1944-1946), Milli Eğitim Bakanı; Hasan Ali Yücel, Tarım Bakanı; S. Raşit Hatipoğlu'dur. Meclis Başkanı ise Şemsettin Günaltay'dır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 351). Bu hükümet döneminde çok partili rejime geçiş 25 Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'yla başlamıştır. 19 Mayıs 1945'te ise İnönü TBMM'deki konuşmasıyla çok partili rejime geçişe yeşil ışık

yakmıştır. Dolayısıyla bu dönemde CHP'nin yapısı ve ülkede siyaset yapma biçiminde değişiklikler gözlemlenmiştir. Çok partili rejime geçişle bir taraftan CHP içinde değişik fraksiyonların bir kısmı partiden ayrılarak yeni parti kurma çabasına girmiştir. Diğer taraftan rejim dışı bırakılmış siyasal eğilimler ve sol siyasal hareketler de partileşmeye çalışmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2014: 297).

3.1.1. İnönü Dönemindeki Siyasal Akımlar

İnönü dönemi, ideolojik akımların güçlendiği ve bu akımlar arasındaki gerilimin, tartışmalar ve davalarla sürdüğü bir süreç olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı ülkedeki ideolojik görüşleri önemli ölçüde etkilemiştir (Turan, 2003: 259).

Ancak, II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu olan uluslararası sistemin Amerika önderliğinde Batı kutbunu kapitalizm (demokrasi) diğer kutbunu SSCB önderliğinde komünizm oluşturmuştur. Bu bağlamda demokrasiyi inşa söylemi, taşkın bir komünizm karşıtlığıyla iç içe geçmiştir. Batı kutbunda yer alan Türkiye'de demokrasinin gereği olarak çok partili döneme girmiş ve siyasi parti kurma yasağının kaldırılmasıyla, diğer akımlar gibi İslamcılık da bu söylemle yeniden ortaya çıkmıştır (Bora ve Ünüvar, 2015: 160).

3.1.1.1. İslamcılık Akımı

Tek parti döneminde pasif olarak varlık gösteren İslamcı düşünce, 1940'lı yılların sonlarına doğru art arda çıkan yayınlarla uyanışa geçmiş ve kendisini komünizm karşıtlığı üzerinden şekillendirmiştir. Bu yayınlardan biri olan ve 1925'te kapatılan *Sebilürreşad Dergisi* 1948'de yeniden aynı isimle çıkarılmıştır. Ayrıca eski yayıncısı Eşref Edip tarafından çıkarılması da sembolik bir önem taşımaktadır. Dergi ilk olarak 1908'de *Sırat-ı Mustakim* adıyla yayına başlamış, 1912'den 1925'e kadar da *Sebilürreşad* adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca dergi, Türkiye'de modern İslamcı düşüncenin kurulmasında önemli etkenlerden biri olarak yer almaktadır. Yayın dönemi 1948 – 1965 arası olan dergi, 1950 seçimlerine giderken CHP tarafında yer almıştır. Bunun bir nedeni, DP lideri Celal Bayar'ın laisist tutumu ve DP'nin yeni parti oluşundan dolayı öngörülemezliğidir. Diğer nedeni ise, eski *Sebilürreşad* yazarı olan Şemsettin Günaltay'ın bulunduğu CHP hükümetinin dini reformlar yapmasıdır (Bora ve Ünüvar, 2015: 161). Ancak dergi, seçimlerden sonra Menderes'e destek vermiştir. Fakat bir süre sonra Menderes'in "*Millete mal olmuş inkılapları muhafaza*

edeceğiz” ifadesinde bulunması, Menderes’in 1953’te dergi ile arasının açılmasına neden olmuştur. Ayrıca dergi tek parti döneminde ihmal edilen din bilgisini takviye etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Risale-i Nurların yaygınlaşması için açık destek vermiştir (Bora ve Ünüvar, 2015: 162). Derginin Batılılaşma hareketini kökten reddetmesi, Atatürk dönemini “diktatörlük yönetimi”, “çeyrek asır devam eden zulüm devri” olarak adlandırması ve gerçek devrimin halk tarafından yapılacağı gibi ifadelerle dergide, Atatürk dönemine karşıt düşünceler hâkim olmuştur (Duman, Bt: 80).

Kuşkusuz İslamcılığın uyanışında en etkili diğer dergi ise, Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu’sudur*. Dergi, ilk döneminde 17 Eylül 1943 – 5 Mayıs 1944 tarihleri arasında 30 sayılı yayı yapmıştır. Derginin yapısı, yayına başladığı tarihten itibaren değişkenlik içermiştir. İlk çıktığında siyasal tavrı, Kemalist ve sol eğilimlerle örtüşen özellikler taşıyan muhafazakârlık şeklindedir. Dergi ilk döneminde, İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkisinden bahsetmiştir. Derginin sonraki dönemlerde giderek güçlenecek İslami muhalefetle tanımlanacak içeriğinin ilk belirtilerini bu dönemde göstermiştir. Özellikle “Nefis Muhasebesi” başlığı altında yapılan anketlerle ahlakçı tepkilerle koşut özellikler taşıyan siyasal tavır izlenmiştir (Cantek, 2006). Dergide Necip Fazıl Kısakürek’e İslamcılıkla birlikte diğer sağcı konuların ilgi göstermesi ise, onun asla uzlaşmaz, şaşmaz ve sarsılmaz CHP, İsmet İnönü, Batılılaşma ve komünizm karşıtlığı düşüncesidir (Güzel, 2006: 335).

Derginin ikinci dönemi ise 2 Kasım 1945 – 2 Nisan 1948 arasındadır. İlk dönemdeki siyasal tavır bırakılarak 1946 yılında muhalefetin ortaya çıkışıyla birlikte dergide sağ ve İslamcı muhalefetin dili hâkim olmuştur. Bu dönemde sanat ve politikadan uzaklaşarak neredeyse parti programı niteliğinde özellik taşıyan metinler çıkmıştır (Cantek, 2006). Aynı zamanda dergi, bu dönemde belirgin bir şekilde inkılap karşıtlığı yapmıştır. (Özcan, 2011: 244).

Derginin üçüncü dönemi 14 Ekim 1949 – 29 Haziran 1951 arasında 75 sayı çıkarılarak tamamlanmıştır. Necip Fazıl, bu dönemde kendi ifadesiyle İslam İdeologyasını davalaştırmaya girişmiştir. Haziran 1949’da 1950 seçimlerini hedefleyerek kurduğu, İç Anadolu taşrasında küçümsenmeyecek bir ağ kuran fakat Mayıs 1951’de kapanmak zorunda kalan Büyük Doğu Cemiyeti bu militanlaşmanın ifadesidir. Cemiyet Nizamnamesinin dokuz ana ölçüsü; ruhçuluk, ahlakçılık,

milliyetçilik, şahsiyetçilik, cemiyetçilik, keyfiyetçilik, nizamcılık, müdahalecilik, sermaye ve mülkiyette tedbircilik şeklinde ayrı ayrı ele alınarak tamamlanacaktır. Dokuz ölçünün kaynağı ise İslam'dır (Bora ve Ünüvar, 2015: 162). Bu dönemdeki önemli bir gelişme ise DP'nin iktidarı devralmış olmasıdır. Ancak dergiye karşı sürdürülen yaptırım DP iktidarında da devam etmiştir. Kuşkusuz DP'nin bu tavrı, derginin DP'ye kuruluşundan itibaren eleştirel bakmasından kaynaklanmaktadır. Dergi 1951 ile 1959 arası kimi zaman haftalık ve günlük gazete, kimi zaman ise dergi olarak yayınlanmıştır. Derginin sonraki yayın dönemlerinde DP ile ilişkileri farklılaşmıştır. DP, merkez sağ oluşturulan oy potansiyeli içinde İslamcı sağ çizgiyi görerek derginin ve Necip Fazıl'ın isminden faydalanmıştır. Dergi de bu yakınlaşmaya karşılık vermiş Adnan Menderes'e hitaben yazılan yazıda “*Siz farklısınız, dürüst ve çilekeşsiniz. Siz CHP kökenlisiniz ama CHP zihniyetini taşımamaktasınız. Değişim için, CHP zihniyetini taşıyan kadro değişmelidir*” şeklinde ifade edilmiştir (Cantek, 2006: 647). Dergi, bu yakınlaşma sonrası Başbakanlık Örtülü Ödeneğinden maddi yardımlar almıştır. Bu desteği sağlarken, milliyetçi hareketten gelen Demokrat Parti'nin önemli ismi olan Tefik İleri'nin aracılığıyla Menderes'in yardımından faydalanılmıştır. Bu yardım iddiası, 27 Mayıs sonrası Yassıada mahkemesinde gündeme gelmiştir. Ayrıca 1952 yılında, Malatya'da, Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikast girişiminde Büyük Doğu Cemiyeti üyeleri tarafından gerçekleşmesi sonucu, Necip Fazıl tutuklanmıştır. Ancak bir yıl sonra hakkında açılan davadan beraat etmesine karşın siyasal alan ve yayıncılıktaki etkisi azalma göstermiştir (Cantek, 2006: 648).

Bu dönemde çıkan diğer bir dergi ise, milliyetçi-muhafazakâr oluşuma etki yapmış *Serdengeçti Dergisidir*. Osman Yüksel Serdengeçti (1917-1983) *Serdengeçti* adıyla yayımladığı dergisine Anadolu'da köylere kadar ulaştırılan bir popülerlik kazandırmıştır. *Serdengeçti Dergisi* bu yönüyle ve sık sık kapatılmasıyla *Büyük Doğu*'ya benzemektedir. Serdengeçti 1944 yılında Turancılık davasından Nihal Atsız'la birlikte, 1952'de Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikastla ilgili davada da Necip Fazıl'la birlikte tutuklanıp yargılanmıştır. Etkili popülist, demagojik üslubu nedeniyle milliyetçiler ve İslâmcılar arasında rahatlıkla benimsenen bir yazar olmuştur. Türkçülükle-İslamcılık arasında bir düşünce çizgisine sahip olması bunu kolaylaştırmıştır. *Serdengeçti Dergisinin* ilk sayılarında kullandığı üslup onun inkılâp

karşıtı fikirlerini yazmakta dönemin *Büyük Doğu Dergisiyle* karşılaştırıldığında daha pervasızca hareket ettiğini göstermektedir (Özcan, 2011: 266).

3.1.1.2. Sol ve Komünist Akımlar

1940'lı yıllar Türkiye'de oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Özellikle de düşünce alanında ve üniversitelerde yaşanan fikrî ve ideolojik ayrışmalar ve çatışmalar, dönemin sağ ve sol eğilimli dergilerine yansımıştır. Bu çerçevede, Behice Boran'ın imtiyaz sahipliği ve Genel Yayın Müdürlüğünde yayın hayatına Ocak 1941'de başlayan *Yurt ve Dünya Dergisi*, "Ankara'nın sol" çevresini oluşturmuştur (Ak, 2015: 263).

Derginin yazar kadrosu; Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Esenel (Berkes), Muzaffer Şerif Başoğlu ve Adnan Cemgil gibi zamanın DTCF hoca ve entelektüellerinden oluşmuştur. Dergi, bilimsel evrenselliğe inanan, anti-faşist, ilerici, ırkçılık ve Turancılık karşıtı, anti-kapitalist özellikleriyle, dönemin ırkçı-Turancı çevrelerinin yoğun tepkisini çekmiş, bu durum, derginin kolaylıkla komünist yaftasını yemesine sebep olmuştur. Fakat 1943'te Almanya'nın Sovyet yenilgisiyle, ırkçılık düşüşe sağ ise yükselişe geçmiştir. Bu bağlamda, Esenel (Berkes)'in öğretim üyesi olduğu DTCF'deki solcu hocaların çıkardıkları, *Yurt ve Dünya Dergisi*, *Tan Gazetesi* yükselen sağın başlıca hedefi arasına girmiştir. Ancak sağ tarafından yapılan saldırılar, dava açma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda "Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası" ile başlayıp "1944 Irkçılık-Turancılık Davası" ile süren ve "Hasan-Âli Yücel-Kenan Öner Davası" ile noktalanın davalar süreci, dönemin sağ-sol kavgasını yansıtmaktadır. Bu olguların yanında, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar'ın* 16 Mayıs 1944'te resmi baskıyla kapatılmaları, Köy Enstitüleri karşıtlığı ve çok partili hayata geçişte, sol partileri içermeyen bir demokrasinin kurgulanması da eklenmiştir (Ak, 2015). Yine bu süreçte DTCF'nde yaşanan hocaların tasfiyeleri ile ilgili alınan kararlar, başta Reşat Şemsettin Sirer olmak üzere Anadolucular tarafından verilmiştir (Çınar, 2007: 218).

1945'e gelindiğinde ise CHP içindeki hoşnutsuzların artması ile birlikte yeni bir parti kurulmasına doğru bir gidişat başlamıştır. CHP içindeki muhalefetin üstünde durduğu konular; özgürlükler, kalkınma, demokrasi, halkın ekonomik iyileşmesi gibi önemli sosyal sorunlar basında da tartışılmaktadır. Böylece 1945 yazında *Vatan* ve

Tan Gazeteleri etrafında ortak bir muhalefet cephesi kurulmuştur. Liberal ve solcu siyasetçi ve aydınların kurmayı düşündüğü Demokrat Parti için bir yayın organı gerekmiş, *Görüşler Dergisi* de bu ortamda doğmuş, fakat çok kısa ömürlü olmuştur (Ak, 2015). 30 Kasım 1945'te yayımlanan dergi ilanlarında iki DP kurucusu Celal Bayar ve Fuat Köprülü'nün yanı sıra Tefvik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Behice Boran, Esat Adil, Mehmet Ali Aybar gibi birçoğu TKP çevresinden ya da solda yer almış isimler bulunmaktadır. Bu durumda Celal Bayar, Tefvik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Mehmet Ali Aybar gibi siyaset ve ilim adamları arasında ortak bir cephe varmış gibi bir intiba yaratılması, kamuoyunda olumlu bir kanı uyandırmamıştır. 4 Aralık 1945'te Sertel'lerin, anti-faşist muhalefetin kaynağı olan *Tan Gazetesi* iktidarın himayesinde linç saldırısına uğramıştır. Yine de 1945 sonlarında Dörtlü Takrir sahipleri, tek parti rejimine karşı solla mesafeli de olsa 1950'lere kadar ilişkiyi sürdürür görünmüşlerdir (Bora ve Ünüvar, 2015: 171).

Çok partili düzene geçilirken sola ve komünizme yer verilmemiş, hatta diğer akımlar bu süreçte komünizm karşıtlığı üzerinden şekillenmişlerdir. Ancak bu dönemde, siyasal parti ve dernek kurma yasağının kaldırılması, daha önce illegal olan Türkiye Komünist Partisine (TKP), legalleşmek için bir fırsat doğurmuştur. Fakat komünist hareket içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle bu süreçte iki sosyalist parti kurulmuştur. Bunlardan ilki 14 Mayıs 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) iken, diğeri ise kısa bir süre sonra TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'nün önderliğinde 20 Haziran 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisidir (TSEKP). Fakat her iki parti de örgütlenmesini sürdürürken 16 Aralık 1946'da sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır (Tekeli ve İlkın, 2014: 310).

3.1.1.3. Türkçülük Akımı

II. Dünya Savaşında Almanya, Sovyet Rusya topraklarını işgal ederken oradaki Türklerin desteğini kazanmak istemiş, bu yüzden de Türkçü çevrelerle ilişki kurmaya yönelmişlerdir. Bu süreçte, Alman ordularının Kafkaslara doğru ilerlemeleri, eski Turancı çevrelerde Enver Paşa'nın giriştiği fakat başaramadığı Orta Asya Türklüğü ile birleşme hayalinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, hükümet programında: “*Bizim için Türkçülük bir*

kan meselesi olduğu kadar en aşağı o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz” söylediği sözler de ırkçı/Turancı çevreleri daha da yüreklendirmiştir (Turan, 2003: 259). Bu arada *Bozkurt Dergisinin* başyazarı Reha Oğuz Türkkan da Hitlerin Rusya’ya saldırmasını izleyen günlerde İnönü’ye çağrı niteliğinde bir mektup göndermiştir. 25 Haziran 1941 tarihli bu mektupta Alman-Rus savaşının esir Türklerin kurtuluşu için iyi bir fırsat olduğu ve bunun değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak savaş Sovyetler lehine gelişmiş, bu sefer de toplumcu/sosyalist görüşler güçlenmeye başlamıştır (Turan, 2003: 259).

Bununla birlikte, Nazilerin dünya savaşını kaybetmesi kesinleşmiş ve gelecekte anti-faşist bir yenedünyanın kurulacağı belirginlik kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de ırkçı/Turancı düşünce de düşüşe geçmiştir. Bu bağlamda, 1944’te ırkçı/Turancı görüştekilere davalar açılmış ve bu cezalar 1947’de temyizde milliyetçiliğin suç sayılamayacağı vurgulanarak bozulmuştur. Bu ideolojinin Nazi/faşist sempatzanı olarak algılanması ve milliyetçilik anlayışında, kadim tarihe ve uzak coğrafyaya atıf yaparak ütöpik bir millet etrafında birleşmesi, onun düşüşündeki etkenlerdir. Aynı zamanda İslamcılığın, milletin otantik dini manasını canlandırması bu bağlamda DP’nin somut reel milleti romantize eden liberal-demokratik söylemi karşısında ırkçı/Turancı millet imgesi; soğuk, yapay ve resmi kalmıştır (Bora ve Ünüvar, 2015: 165).

1930’ların ve 1940’ların öne çıkan iki Türkçü önemli figürlerden biri olan Reha Oğuz Türkkan, 1946’da yayımladığı ileri *Türkçülük ve Partiler* kitabıyla yeni döneme uyum sağlamaya çalışmıştır. Eskisi gibi tek partili rejim yerine, sadece hürriyete dayanmayan disiplinli demokrasiyi benimsemiştir. En önemlisi de savaşın mutlak faydasına inanırken dünya savaşının acıları karşısında artık barış tarafı bir tutum sergilemektedir. Ayrıca komünizmi engellemek için devletçi-milliyetçi bir sosyalizm önermektedir. Bu ılımlı görüşleri pek taraftar toplaması da demokrasiye uyum çabası önem arz etmektedir (Bora ve Ünüvar, 2015: 166).

İrkçi Türkçülüğün diğer önemli figürü ise Hüseyin Nihal Atsız’dır. 1931-1932 yılları arasında yayımladığı *Atsız Dergisinin* ilk sayısında “Ben, sen, o yok, biz varız” iken, ikinci sayıda slogan “Bütün Türkler bir ordu, katılmayan kaçaktır” şekline dönüşmüştür. Derginin yazar kadrosu; Pertev Naili Boratav, Sabahattin Ali,

M. Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Nihat Sami Banarlı, Orhan Şaik Gökyay, Ali İhsan Sabis, Abdülbaki Gökpınarlı, Fevziye Abdullah Tansel, Adnan Cahit Ötügen, Saadettin Nüzhet Ergün, Mahmud Ragıp Kösemihal, Şerafettin Yaltkaya ve Abdülkadir İnan'dır (Ayvazoğlu, 2003: 544).

2-11 Temmuz 1932 tarihli I. Türk Tarih Kongresinde Zeki Velidi Togan, Türklerin Orta Asya'dan göçleri konusunda geleceğin Maarif Vekili Reşit Galip arasında tartışma çıkmıştır. Bu duruma, Fuat Köprülü inanmadığı halde tarih tezine bir tepki vermemiş ancak onun gösteremediği tepkiyi asistanı Hüseyin Nihal Atsız, Togan'ın yanında yer alarak göstermiştir. Fakat bunun bedelini ağır ödeyen Atsız, Darülfünun'daki görevinden uzaklaştırılmış, çıkardığı *Orhun Dergisi* de çeşitli bahanelerle 14 Temmuz 1934'te kapatılmıştır (Ayvazoğlu, 2003: 543).

On yıl aradan sonra verilen izinle Kasım 1943'te yeniden çıkarılmaya başlanan *Orhun Dergisi*, ilk dönemdeki niteliğini sürdürmekle birlikte, II. Dünya Savaşı sırasında ülkede artan sol etkinliklere ilişkin uyarıcı yazılara da yer vermiştir. Atsız, derginin 15. ve 16. sayılarında yayımlanan "Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na Açık Mektuplarında" komünizm tehlikesini ayrıntıları ile dile getirmiştir. Bununla birlikte; Ahmet Cevat Emre, Pertev Nailî Boratav, Sabahattin Ali ve Sadrettin Celâl'in Millî Eğitim Bakanlığındaki etkinliklerini açıklamıştır. Bu yazıların yayınlanması kamuoyunda büyük heyecan ve tepki yaratmıştır. 3 Mayıs 1944'de Ankara'da yapılan büyük gençlik yürüyüşünün ardından tutuklamalar gerçekleşmiştir. Bu sırada, *Orhun* ile birlikte Samsun'da yayımlanan *Kopuz*, Ankara'da çıkarılan *Millet Dergilerinin* yayımları da Mayıs 1944'te son verilmiştir. O zamana kadar Türkçü bir yayın organı olarak çıkan *Çınaraltı*'nin yayını magazin ağırlıklı olarak sürdürülmek istense de, birkaç sayı sonra kapatılmıştır (Sefercioğlu, 2016: 1).

3.1.1.4. Anadoluçuluk Akımı ve Akımın Önemli figürleri

Muhafazakâr Anadoluçu (milliyetçi Anadoluçu) hareketin en önemli temsilcisi Remzi Oğuz Arık'tır (Tüfekçioğlu, 2006: 449). Remzi Oğuz, Türkçü çevrelerle ilişkisini 1926 yılında devlet sınavını kazanarak öğrenci olarak gittiği Fransa'da devam ettirmiştir. Paris'e gelmeden önce "Turancılık" idealine gönül vermiştir. Daha sonraki süreçte "Anadolu realitesi" üzerinde düşünmeye başlamıştır. Burada daha sonra milliyetçilik hareketinin önemli isimleri olacak kişilerle

tanışmıştır. Bu isimler; Nurettin Topçu, Ziyaeddin Fındıkoğlu, Reşat Şemsettin Sırer, Şevket Raşit Hatiboğlu, Ahmet Kutsi Tecer, Sedat Çumralı ve Almanya'dan gelen Mümtaz Turhan'dır (Bakırcıoğlu, 2000: 32). Paris'teki öğrencilik yıllarında Türkçü ve Anadoluçu yönelim doğrultusunda öğrencileri örgütlemeye çalışmıştır. 1929'da Avrupa'daki ilk Türk Talebe Cemiyetini kurarak bu düşüncesini gerçekleştirmiştir. Paris'teki eğitimini tamamlayan Remzi Oğuz, 1931'de yurda dönmüş ve İlk Türk arkeoloğu olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev almıştır. Remzi Oğuz 1940'lı yıllara kadar bilimsel çalışmalarıyla adından söz ettirmiştir (Tüfekçioğlu, 2006: 451).

1940'lı yıllarda Remzi Oğuz, resmi ideolojinin milliyetçilik ve Türkçülük anlayışından uzaklaşarak muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışı sergilemiştir. Muhafazakâr milliyetçilik anlayışının en temel özelliğini; toplum, toprak ve tarihi gereklere uyan bir realistik olduğunu savunmaktadır. Realizm vurgusuyla, bizim milliyetçiliğimizin ne yalnız başına his, ne yalnız başına kan, ne yalnız başına toprak birliğine dayandığını "bir sıra realiteye" dayandığını belirtmiştir. Remzi Oğuz'un benimsediği Türk milliyetçiliğinin merkezi Anadolu'dur, yeni Türkiye Cumhuriyeti devletidir. Milleti soy aslına dayanan, kültür birliğini benimsemiş insan kütlesi olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Türk milleti, Türk (Türkmen) soyundan gelenlerle beraber, bu soyun yarattığı kültürü benimsemiş olanlardan meydana gelmiştir. Milletin oluşumunu sadece soy esasına dayandıran ırkçı/Turancı yaklaşıma sıcak bakmamıştır. Remzi Oğuz'a göre millet, soy esasına dayanan fakat kültür mirası sayesinde ortak amaçlılık, beraber yaşama ve ilerleme iradesi, kader ortaklığı sayesinde var olan topluluktur. Aynı zamanda Remzi Oğuz, ortak tarih anlayışını Anadolu ile sınırlamıştır. Tarih kelimesiyle, Oğuz boylarının Ön Asya'da yarattığı zamanı kastetmiştir (Tüfekçioğlu, 2006:453). Bununla birlikte Remzi Oğuz, milliyetçilik ideolojisinin temelinde komünizmle mücadeleyi almış ve İslamiyet'i Türk milliyetçiliğiyle aynı potada eritmiştir (Tamer, 2011: 97).

Resmi ideolojiden uzaklaşan Remzi Oğuz, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümündeki görevinden Hasan Ali Yücel ve Şevket Aziz Kansu ile fikir ayrılığı nedeniyle istifa etmiştir. 1943'te Ankara Etnografya Müzesinin müdürlüğüne getirilmiştir. 1949'da ise Ankara İlahiyat Fakültesinde İslam sanatları tarihi Profesörlüğüne ve Devlet Tiyatroları Edebi Heyet Başkanlığına getirilmiştir. 1950'de DP'den Seyhan milletvekili olarak siyasete atılmıştır. Fakat partiden 1952'de

ayrılarak Türkiye Köylü Partisini kurmuştur (Bakırcıoğlu, 2000: 35-37). 3 Nisan 1954'te ise seçim kampanyası esnasında bir uçak kazasında hayatını yitirmiştir (Tüfekçioğlu, 2006: 457).

Milliyetçi Anadoluçu akımın bir başka önemli ismi olan Nurettin Topçu ise, çeşitli eğitim kurumlarında felsefe ve ahlak dersleri okutmuştur. Bununla birlikte kurucusu olduğu *Hareket Dergisi* 1939'da yayına başlamış ve 36 yıl gibi uzun bir süre çıkararak, sağda entelektüel bir kesime öncülük yapmıştır. Tarihten sosyolojiye, dinden felsefeye, edebiyata kadar oldukça geniş bir yelpazede kaleme aldığı yazılarıyla, Türk düşünce tarihinin kilometre taşlarından birisi olmuştur (Bilge, 2011: 173).

Topçu'nun toplumsallaşma süreçleri, Türk toplumunun geçirdiği niteliksel değişimlerin tanıklığı ile yüklüdür. Kemalizm'in radikal reformlarının tanığıdır. 1950'lerden başlayarak Türkiye'de geleneksel hayatı ve bu hayatın kendine özgü statülerini ters yüz eden toplumsal hareketliliğin ya da kentleşmenin toplumsal-kültürel yapılarda yarattığı tahribatlar Topçu'nun düşünce dünyasını oluşturmaktadır (Öğün, 1995: 208). Aynı zamanda Topçu, milliyetçi Anadoluçuluğun simge isimlerindedir. Anadoluçular, Yahya Kemal gibi Türkçülüğün ve Gökalp'in sentetik milliyetçiliğine karşı çıkmışlardır. Onlar da “zaten olan” milletin varlığına fazla teori karıştırmak istemezler; onlar da dini bağı milli bağla iç içe düşünürler. Ancak Millet düşünceleri Yahya Kemal'inkinden farklıdır. Mistik anlamlarla yüklü vatan kavramı merkezi öneme sahiptir. Popülisttirler, Yahya Kemal'in havaşçılığına karşı avamcıdırlar. Dine bakışları, Halk İslam'ı ve Tasavvufçuluğuna eğilmektedirler (Bora, 1999: 90). Bununla birlikte Topçu, Gökalp'e yönelik eleştirilerinde onu, bir milleti kuran maddi unsurları görmezlikten gelmekle ve bu nedenle de “bir sosyoloji hatasına düşmüş olmakla” malul saymaktadır. Topçu'nun düşüncesinde, eğer ortada bir Türk toplumu varsa, bu toplumun varoluş sebebi, tarihsel olarak ortak bir üretim hayatının paylaşılmasıdır. Türk toplumu için bu tarımsal üretim tarzıdır. Milleti yapan diğer unsurlar, dil, din ve dilek birliği ancak böylesi bir maddi çevre içinde anlam kazanırlar. Ancak maddi ve manevi unsurlar karşılıklı uyum içinde bir araya geldikten sonra milli hayatın oluşumu sağlanmış olur (Öğün, 1995: 208).

Topçu'ya göre, Anadolu Türk'ünün Malazgirt'ten (1071) bu tarafa oluşmuş bir milliyetçiliği vardır. Aşkın eseri olan bu ruhçu milliyetçilik, bin yıl içinde

sürdüğü “kalp hareketiyle” sayısız başarılar meydana getirmiştir. Bu yüzden, ruhçu milliyetçiliği yeniden üretmek gerekir. Bunun ön koşulu da millet varlığını İslam’la bağlantılandırmak ve yeniden ortaya çıkarmaktır. Topçu, milliyetçilik anlayışında somut gerçekliğe öncelik vermektedir ve bu Anadolu’dur (Elibol, 2006: 270). Milliyetçilik anlayışını altı ilkede toplamıştır. Bu ilkelerden ilkinde dinin İslam, ikincisinde yurdun Anadolu toprağı, üçüncüsünde soyun Oğuzlara dayalı Türk soyu, dördüncüsünde dilin Türkçe, beşincisinde devletin merkezîyetçi, otoriter ve sorumlu devlet, sonuncusunda ekonomik düzenin toplumculuk olduğu ifade edilmektedir (Sarıtış, 2006: 264). Bununla birlikte Nurettin Topçu’nun Anadolu sentezi olarak adlandırdığı (Türk-İslam sentezi) tarihsel oluşum ise, toprağı dayalı üretim ile İslam arasındadır (Öğün, 1995: 209). Bu bağlamda, Anadolu halkı için Kapitalizm ve Marksizm’in hiçbir anlamı yoktur. Onun kurtuluşu, ancak ruhçu Anadolu sosyalizmiyle mümkündür. Bu da mistik önderlerin himayesinde yürütülecek bir milli iktisat politikasıyla inşa edilebilir. Bu iktisat, bir kalkınma aracı olmaktan ziyade, eşitliği ve adaleti gerçekleştiren, dolayısıyla ahlaklı yaşamayı destekleyici bir programdır (Elibol, 2006: 272). Ayrıca Topçu, medeniyet-kültür ayrımını da reddeder; fakat tam ters yönde: O, teknolojiyle ve müspet ilimle özdeşleştirilen “maddî” medeniyetin, ayıklanarak devralınmasına da karşıdır. Kültürle mütenasip bir teknolojiyi ister, medeniyete karşı kültürü savunur. Modernleşmeyi, başarılacak bir iş olarak değil, alt edilmesi gereken bir musibet gibi düşünmektedir. Açık bir teknoloji ve sanayi karşıtlığı, keskin bir anti-kapitalizm ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Topçu: büyük sermayeye, “Yahudi’ye”, kozmopolitizme, zenginlere, demokrasiye düşmanlık beslemektedir. Bunun yanı sıra kent hayatını çirkin ve bozucu bulur. Kırsal hayatı, toprağı dayalı yaşamı “Asıl” addeder; ruh-madde uyumunun varlığının orada olduğunu belirtir. İslami bir sosyalizmden söz ederek, toprak reformunu savunmaktadır (Bora, 1999: 90-91).

3.1.1.5. Anadoluçuluk Akımı

Anadoluçuluk düşüncesi, farklı çevrelerden kendisine taraftar bulmuş ve Anadolu şemsiyesi altında Anadoluçuluk farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu bağlamda Anadoluçuluk; İslamcı, milliyetçi ve hümanist olmak üzere kendi içinde üç akım olarak değerlendirilebilir. Mithat Atabay ise, Anadoluçuluğı kendi içinde iki

kola ayırmıştır. Bunlardan ilki laik nitelikli Atatürkçü Anadoluçuluk (Hümanist) diğeri ise muhafazakâr Anadoluçuluktur (milliyetçi Anadoluçuluk) (2003: 518).

Anadolucuların (milliyetçi Anadoluçu) tarih anlayışı ise, Anadolu'nun ve Anadolu halkının gerçek tarihinin 1071 Malazgirt savaşıyla başladığını ifade etmektedirler. Yani İslam öncesi Türk tarihini benimsemeyerek, bu dönemi kavmi tarih olarak adlandırırlar. Dolayısıyla, Anadolu coğrafyasının Türklük ve İslamiyet'le tanışmasına özel bir anlam yüklemektedirler. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkmenlerin İslam kültürünün de etkisiyle yeni bir "yüksek kültür" oluşturduğunu, bu yüksek kültürün Anadolu coğrafyasıyla bütünleşmesi sonucunda da Anadolu'nun gerçek kimliğine kavuştuğu düşüncesini taşırlar (Atabay, 2003: 528). Anadoluçuluk, kendi varoluş nedenini daha çok Turancılık karşıtlığı üzerinden şekillendirmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu dönemde ise romantizmin etkisindeki aydınlarca coğrafya temelli bir anlayışla toprak milliyetçiliği üzerine inşa edilen bir düşünüş şeklinde ortaya çıkmıştır. Anadoluçular, ulusun oluşumunda ulusal coğrafyanın önemi üzerinde durarak, ulusu yaratan ruhun işlevsel bir niteliğe bürünebilmesinin yerleşik düzene geçilmiş ulusal bir coğrafyayla bu coğrafya üzerinde yaşayanların kader birliği yapmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Atabay, 2003: 528). Turancılığa da ırkçılığa da sıcak bakmayarak, kültürel milliyetçiliği savunmaktadırlar (Aktaşlı, 2011: 154). Bununla birlikte Anadoluçuluk, yerellik olgusuna da önem verir. Çünkü Aydınlanmanın evrenselci ve ilerlemeci modernleşme projesinin, kendi özgün kültürlerinin ve kurumlarının varlığını ve gelişimini engelleyeceğini düşünmektedirler. Aslında, tam olarak tanımlanamayan, ne olduğu 1940'larda hala bilinmeyen, öğrenmek için "halka doğru", "köye doğru" çağrıları yapılan köylünün cevherinde var olduğu düşünülen özsel değerlerin bir çeşit kavramsallaştırılması olan "yerlilik" net bir içerikten yoksundur (Çınar, 2007: 183).

Türkiye'de yerlilik düşüncesi, tarihî-toplumsal özellikler nedeniyle, kendini ulusalcı-devletçi alanda tanımlar. Devlet yerliliğin temel direğidir. (...) Kültürel planda da yerlilik, İslâm'ı ve etnik ulusalcılığı aşıp, kozmopolit bir yerliliğin savunucusu olmakta zorlanır. Türk yerlilik düşüncesinde egemen unsurlar, devlet merkezli bir ulusalcı yerlilik, etnik merkezli bir aidiyet ve İslâm merkezli bir dini yerliliktir (Çınar,2007: 183).

Anadoluçuluk, aynı zamanda Anadolu beldelerinin eşraf ya da toprak ağalarının tutum ve çıkarlarının beslediği bir görüştür. Tutuculuğuyla Kemalizm'in

devrimciliğine, romantikliğiyle Kemalizm'in aydınlıkçılığına ve rasyonalizmine karşıdır. Anadolu "köycülük" ise, köylünün aydınlanmasını Anadolu'nun toplum düzeni için tehlike görmektedir (Kirby, 2000: 353).

Anadoluculuk akımının tarihsel gelişimi ise, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı topraklarında coğrafi anlamda oluşan daralma ve ardından çıkan I. Dünya Savaşı, Türk milliyetçiliğini zorunlu olarak, Anadolu merkezli bir gelişme içine sokmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında söylemsel olarak ilk Türk Ocakları bünyesinde ortaya çıkan Anadoluçuluk akımı dönemin Pan-Türkist ağırlıklı milliyetçiliğine bir alternatif olmuştur. Anadoluçuluk, Küçük Türkçülük ya da Türkiyecilik olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemde İslamcılık, Osmanlıcılık akımlarının söylemsel olarak etkisini kaybetmesi ve Pan-Türkizmin ilk iki akım kadar olmasa da bir anlamda milliyetçi çevrelerde gözden düşmesiyle, Anadolu merkezli bir milliyetçilik anlayışı kendini göstermeye başlamıştır (Bülbül, 2016: 75).

1920-1930 Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, ilk kuşak Anadoluçuların yeni yapılanmada rol alamayarak hayal kırıklığına uğradığı ve dönemin siyasal koşulları içinde kabuklarına çekildikleri bir sürece karşılık gelmektedir. Milli Mücadele'yi, başka bir deyişle Anadolu'da yaşanan "ruh-madde" savaşını, "hayat hamlesini" mistik bir coşkuyla karşılayan Anadoluçular, *Dergâh Mecmuasında* bir araya gelmişlerdir (Çınar, 2007:177). Daha sonraları kültürel bir hareket olarak ortaya çıkan ve Anadolu coğrafyasını temel olarak ele alan Anadoluçuluk akımı "*Anadolu Mecmuası*" etrafında toplanmıştır. Fakat dergi Şeyh Sait ayaklanmasının ardından 1925'te kapanmıştır. En önemli temsilcileri; Mükrimin Halil Yinanç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Halit Bayrı, Hilmi Ziya Ülken'dir (Deren, 2003: 533). 1925-1930'lu yıllar arasındaki dönemdeki ilk kuşak Anadoluçuları akademik kariyer yapmak üzere devlet bursuyla Avrupa'ya gitmiştir. Başta Remzi Oğuz Arık olmak üzere Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Suut Kemal Yetkin, Mükrimin Halil Yinanç, Şevket Râşit Hatipoğlu, Nuri Karahöyükü, Sedat Çumralı, Nurettin Topçu, Ahmet Kutsi Tecer, Sait Tahsin Tekeli, Hamdi Ragıp Atademir, Ali Kemal Yiğitoğlu, Sadi Irmak'tır. Bu dönemde Paris, Remzi Oğuz Arık'ın liderliğinde Türk öğrencilerin merkezi haline gelmiştir. Arık, o sıralarda Avrupa'da bulunan Reşat Şemsettin Sirer'le de irtibatla bulunmuştur (Çınar, 2007:178).

Ancak 1930'lu yılların başında Türkiye'ye dönen bu kişiler üniversitelerde, kamu kurumlarında, Milli Eğitim Bakanlığında görev almışlardır. *Dönüm, Çığır, Hareket ve Millet Dergileri* bu dönemde Tek Parti yönetimi koşullarında bu kişiler tarafından çıkarılmıştır. Özellikle milletvekili ve bakanlar *Çığır Dergisinin* yazar kadrosundan çıkmıştır. Bu kadroyu; Samet Ağaoğlu, Remzi Oğuz Arık, Bedii Ziya, Süreyya Anamur, Hıfzı Oğuz Bekata, Şevket Raşit Hatipoğlu, Reşat Şemsettin Sırer ve Tahsin Banguoğlu oluşturmuştur. Bu dergiler Cumhuriyet'in ve Tek Parti rejiminin yerleşik temel politikalarını veri alan bir yaklaşımla, Atatürk Devriminin neden olduğunu veya çözemediğini öne sürdükleri kültür sorunlarını yerlilik ve halkçılık bağlamında muhafazakâr bir yaklaşımla eleştirmeye başlamışlardır. 1940'lı yıllarda ise bu grup faaliyetlerini düşünsel alandan siyasal alana çekmiştir. Grubun önemli isimlerinden biri olan Şevket Raşit Hatipoğlu, VI. Dönem milletvekili olmuştur. Aslında grubun siyasete girmesi 6 Mayıs 1942'de Memduh Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreteri olmasıyla gerçekleşmiştir (Çınar, 2007:178).

Memduh Şevket Esendal, Birinci Dünya Savaşı kaybedilip yenilginin sorumluluğu İttihat ve Terakki'ye çıkarılınca, bir süre İtalya'da kalmış, daha sonra Mustafa Kemal'in ekibine katılmak için Anadolu'ya geçmiştir. 1920'de Mustafa Kemal tarafından, Ankara hükümetinin Bakü temsilciliğine seçilmiştir. Burada dört yıl çalışmış, ancak İttihatçı geçmişinde Kara Kemal'e yakınlığı ile tanınması, Ankara'ya çağırılmasına neden olmuştur. Esendal, Mustafa Kemal'in desteğiyle bu kez 1925'de Tahran Büyükelçiliğine atanmıştır. 1930'da yurda dönerek, 1931'de Elazığ milletvekili seçilmiştir. Fakat Çankaya çevresinin gözünde şüpheli bir siyasi kişilik olması nedeniyle, Kabil Büyükelçiliğine atanarak Ankara'dan uzaklaştırılmıştır. 1941'de Kabil'den döner dönmez Bilecik milletvekili olarak meclise giren Esendal, bir yıl sonra CHP Genel sekreterliğine getirilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bir dönemde böyle önemli bir göreve getirilmesinin arkasında; hassas dengeleri gözeten, sakin, uyumlu ve örgütçü niteliği ya da devlete ve Milli Şef'e bağlılığı kadar, Almanya'nın mağlubiyetine ilişkin sarsılmaz inancı da etkili olmuştur. Savaşa yaklaşımı bir ideolojik bağlanmışlığın izlerini taşımamaktadır. Avrupa'daki yıkımın ardından Türkiye Cumhuriyeti ile Batı medeniyeti arasındaki farkların ortadan kalkacağını belirten Esendal, bütünüyle pragmatiktir (Türkeş, 2009: 242). Onun hakkında yazı yazarlar onu tasnif etmekte oldukça zorlanmışlardır. "*mistik, derviş, sosyalist-komünist, mesleki temsilci, manifaktür devrinin özlemine*

çeken insan, komitacı diye değişik sıfatlarla adlandırılmıştır” bununla birlikte Esendal, Anadoluculara yakınlık duymuş ve 1943-1946 seçimlerinde CHP listelerinden meclise girmelerinde önemli rol oynamıştır (Tekeli ve İlkin, 2014: 328).

Aynı zamanda Esendal, 1943 seçimlerinden sonra çevresine topladığı gençlerle birlikte Halkevleri Yüksek Danışma Kurulunu kurmuştur. Bu gençlerden bir kısmı ilerleyen dönemlerde DP tarafına geçmiştir. Esendal, 1945 yılı sonunda CHP Genel Sekreterliğinden istifa etmiş, milletvekilliği görevini ise 1950'ye kadar sürdürmüştür. Siyasi sorumluluğunun sona ermesiyle başladığı romanı Vassaf Bey'i tamamlamak için büyük çaba göstermiş ancak eserini tamamlayamadan 16 Mayıs 1952'de Ankara'da vefat etmiştir (Türkeş, 2009: 242).

3.1.1.5.1. CHP ve Anadoluculuk

Cumhuriyet döneminde kültürel olarak varlık gösteren Anadolucular, uzun yıllar devlet yönetiminde söz sahibi olmayı istemişlerdir. Ancak bu fırsatı Ankara'da bir “muhit” oluşturma çabasında olan Memduh Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreterliği döneminde yakalayabilmişlerdir (Çınar, 2017: 207).

Memduh Şevket Esendal, CHP Genel Sekreteri olduktan sonra Anadolucu gençlerle görüşmeler yaparak onlarla yakınlık kurmuştur. Aynı zamanda onların, 1943 ve 1946 seçimlerinde CHP listelerinden Meclise girmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Şöyle ki, 1943'teki milletvekili aday listeleri, İnönü ve Esendal tarafından saptanmıştır. Esendal'ın etkili olmasını sağlayan neden ise, İnönü'nün milletvekillerinin gençleştirilmesi arayışı olmuştur. Bunu üzerine Esendal yüz kişilik bir liste hazırlamıştır. Listede; Tahsin Banguoğlu, Suut Kemal Yetkin, Nihat Erim, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek ve Tefik İleri gibi isimler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı Meclise girebilmiş, diğer kısmı ise 1945 ara seçimlerinde girebilmiştir. Böylece Remzi Oğuz Arık'ın saptamasına göre bu grup içinde 25 kadar Anadolucu bulunmaktadır. Remzi Oğuz Arık ise CHP dışında kalmıştır. O, 1950 seçimlerinde DP'den Seyhan Milletvekili olmayı seçmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 328-329). Bu kadar fazla Anadolucunun siyasette yer alması, bu akımın pragmatik özellikte olduğunu göstermektedir. Milliyetçi Anadolucuları, Turancılardan ayıran en önemli özellik “vatan temeline dayanır” bu özellik Kemalizm'de de aynı olduğundan bu ikisinin ulusçuluğunun aynı olduğu yanlıgısı

ortaya çıkmıştır. Irkçılardan farklı olarak, Anadoluocular bir siyasal grup, bir hareket, bir parti olarak birleşmemişlerdir. CHP'ye karşı cephe de almamışlardır. Aksine, CHP'ye sızma, yayılma ve ona egemen olma yoluna gitmişlerdir (Kirby, 2000: 353).

Kirby'ye göre Anadoluçuluk hareketi, Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'ye sızmıştır:

II. Dünya Savaşı'nın zorluk ve baskılarına, Nazi ve Komünizm propagandalarına, ırkçılığın etkilerine karşı başarı ile duran Kemalizm, kendi Partisinin kucağında başlayan başka bir gücün etkisi altında sallanmaya başlamıştır. Bu, ta Kurtuluş Savaşı zamanında, Atatürk'ün kişiliğine ve düşünlerine karşı gelmiş olan, Kemalizm'in utkusu karşısında sinen ya da silinip yok olan 'Anadoluçuluk' diye adlandırılan bir hareketin, yeni ve genç elemanlarca canlandırılmış şekliyle CHP içine sızmaya başlamasıyla olmuştur. Irkçılık hareketinden değişik ve bundan kendisini ayıran birçok özellikleri nedeniyle, Anadoluçuluğu herkes kolayca görüp tanıyamamıştır (2000: 352).

Anadoluçuluk hareketinin siyasallaşmasına önemli katkısı olan CHP Genel Sekreteri Esendal, 1943 seçimlerinden sonra, oluşturmaya çalıştığı çevreyi Ankara'da kurmuştur: "Esendal'ın Yüksel Caddesindeki üç katlı evi; âdeta bir kültür evi, bir siyasî tekke gibidir." Müdavimleri; Genç milletvekilleri ve siyasetçilerden Kasım Gülek, Nihat Erim, Cemil Sait Barlas, Vedat Dicleli, Kemal Satır, Tahsin Banguoğlu, Bedrettin Tuncel'dir. Ara sıra ziyaret edenler ise; Cevat Dursunoğlu, Emin Erişirgil, Ahmet Hamdi Selgil'dir (Çınar, 2007: 206). 1946 seçimlerinde Esendal CHP Genel Sekreteri olmamasına karşın Meclisteki Anadoluocuların sayısında artış olmuştur. Anadoluocular 1946 seçimlerinde yeni isimlerle güçlenerek Meclis'e girmiş, böylece sağ kanat CHP'de egemenliğini ilan etmiştir. Esendal bu gruba ağabeylik yapmaya devam etmiş ve Recep Peker hükümetine verilen 35 olumsuz oyun çıkmasında ve daha sonraki gelişmelerde etkisini göstermiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 330).

3.2. CHP ve DP İçinde Kutuplaşma (Dönüşüm)

CHP içindeki gruplaşma aşırı (sol) ve ılımlı (sağ) olarak adlandırılmaktadır. CHP içindeki aşırı taraf; Recep Peker, Hasan Ali Yücel, Falih Rıfkı Atay gibi otoriter tek parti döneminin CHP ideolojisini savunanlardır. İlimliler (sağ) ise, (Saka ve Günaltay) grubudur. Fakat bu grubun pek de ılımlı siyaset yaptığı söylenemez. Örneğin, Tan Matbaası yakılırken, Hasan Ali Yücel karşısında durum alırken, Dil ve

Tarih-Coğrafya Fakültesinde solcu temizliği yaparken oldukça aşırı davranılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2014: 331).

DP içindeki aşırılar ve ılımlılar ayrımı ise, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü çevresindeki ılımlılar, İnönü'ye güvenerek iki partili rejimin kurulacağına ve bu yolla da iktidara gelebileceklerine inanmaktadırlar. Fakat aşırılar bu tutumu muvazaa olarak görerek keskin bir muhalefet yapılmasından yana olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014: 332). Bu sıralarda Ocak 1947'de DP ilk büyük kongresini yapmış ve "Hürriyet Misakı" adında bir bildirge yayınlamıştır. Bu bildirgede birtakım siyasi taleplerde bulunulmuş ve taleplerin gerçekleşmemesi durumunda TBMM'yi terk edeceklerini bildirmişlerdir. Bu taleplerde Anayasaya aykırı kanunların çıkarılması, yeni seçim yasasının hazırlanması, devlet başkanlığı ve parti başkanlığı görevlerinin aynı kişide toplanmaması bildirilmiştir. İnönü bunun üzerine 12 Temmuz Beyannamesini yayınlarak demokratik yaşamın sağlam temellere dayandırılarak sürdürülmesi amacıyla kendisinin hakem rolü üstleneceğini bildirmiştir (Unat, 2014: 268-269). Böylece İnönü'nün muhalefete sahip çıkan deklarasyonundan sonra parti içinde bir güç mücadelesine girilmiş fakat bu mücadele Başbakan Recep Peker'in tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Aynı şekilde DP içindeki şahin kanat (aşırı) da Bayar'ın, CHP ile uzlaşmaya kararlı tutumu sayesinde tasfiye olmuş ve DP'den kopanlar 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni (MP) kurmuşlardır (Ulusoy, 2015: 143). Partinin kurucu üyeleri; Fevzi Çakmak liderliğinde, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan'dır (Unat, 2014: 268-269).

İnönü ve Bayar arasında varılan bu anlaşmayla laiklik, ilköğretimin yaygınlaştırılması ve dış politikada CHP'nin değerlerinden sapmayacağını ilan eden DP'nin, rejim istikrarını bozması muhtemel girişimlerden uzak duracağını açıklamasıyla bu uzlaşma süreci, Cumhuriyet tarihinde çok partili siyasal yaşama geçiş için mihenk taşlarından biri olmuştur. Böylece gerek CHP gerekse de DP içindeki "aşırılar" tasfiye edilmiş her iki partide de "ılımlılar" siyasal gücü elde etmiştir (Ulusoy, 2015). Recep Peker'den sonra CHP içindeki ılımlılardan 10.9.1947'de Hasan Saka Başbakan olmuştur (Varel, 2015: 212).

3.3. CHP'nin Yedinci Kurultay Toplantısı

CHP'nin yedinci kurultayı 17 Kasım 1947'de Ankara'da toplanmıştır. Kurultayda CHP'ye yeni bir hukuksal ve siyasal kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla parti tüzük ve programında önemli birtakım değişiklikler yapılmıştır (Turan, 2000: 299).

Program taslağı konusunda özellikle "CHP'nin Altı Oku" üzerindeki tartışmalar, oldukça gergin geçmiştir. Görüşmeler esnasında komisyon sözcülüğünü 35'lerden Vehbi Sarıdal yapmıştır. Görüşmede ilk olarak "Türk milletinin idare şekli kuvvetlerin birliği esasına dayanır" ibaresi eklenmiştir. Daha sonra altı ilkedeki biri olan cumhuriyetçilik ilkesi 1943 programına göre, "Milletin, egemenliğini, tek dereceli seçimle oluşan TBMM vasıtasıyla kullanacağı" hususu eklenmiştir. Aynı zamanda cumhuriyetçilik tanımına demokrasi anlayışını da yansıttığı belirtilerek kapsamı genişletilmiştir. Milliyetçilik ilkesinde de daha kapsamlı bir tanımlamaya gidilmiştir. Bu genişlemede Anadolu grubunun etkisi görülmektedir. Millet; *"dil, kültür, ülkü ve tarih birliği ile saadet ve felaket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabii ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün"* şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa daha önceki programda millet tanımı yapılmamış, üstelik millet tanımı ilk defa "vatan toprağıyla" ilişkilendirilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 337).

Halkçılık ilkesi, "halktan olarak, halk için çalışır ve halkın faydasını her faydanın üstünde tutarız" şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Oysa 1943'deki programda devletin vatandaşa karşı görevlerinden hiç bahsedilmemiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 337). Laiklik ilkesinin tanımında değişikliğe gidilmiş "dinin siyasetten ayrı tutulması" koşulu çıkartılarak din öğretimine geçilmesi kararlaştırılmıştır (Turan, 2000: 299). Görüşmelerde, laiklikle ilgili olarak daha çok tek parti yönetiminin uygulamaları eleştirilmiştir. Bu eleştiriler; din eğitiminin ihmal edilmesi, din müesseselerinin harap olması ve din adamlarının düşük ücret almasıdır. Bütün bunların sonucunda da din eğitimi verecek bilgili kişilerin kalmaması ve bu yüzden de ahlaksızlığın arttığı yönünde olmuştur. Diğer bir ilke olan devrimcilik ilkesi ise yeniden tanımlanmış "geri kalmış hayat düzeninin tasfiyesi ve yerine ileri medeniyet kurumlarının konması manasına gelir" şeklinde muğlak bir ifade kullanılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2014: 339-340). Görüşmelerde en çok tartışılan ilke ise, devletçilik

ilkesidir. Görüşmede devletçilik ilkesine özel teşebbüsü yadsımayan daha büyük bir esneklik getirilmiştir. Aynı zamanda büyük tartışmalara ve DP'nin doğmasına yol açan Toprak Kanununun gerektiğinde küçük çiftlikleri de kamulaştırma yetkisi tanıyan 17. madde kaldırılması için hükümete yetki verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığıyla Parti Başkanlığı birbirinden ayrılmıştır (Turan, 2000: 299).

Bir diğer önemli konu da 1947 programında tekrardan yazılan Milli Eğitim Politikasıdır. 95. maddede, eğitim ve öğretimle yetiştirilecek yurttaşlarda nasıl bir formasyon sağlanmak istendiği tanımlanırken kullanılan “tarihimizin ilham ettiği milli karakteri ve milli geleneğimize uygun bir ahlakı her vasfın üstünde tutmak ve mutluluğu millete hizmette aramak” ibaresi dikkat çekmektedir. Bu ifadeden rahatsızlığını belirten Muhittin Baha Pars, “ahlakı” kelimesi sonrasına “Cumhuriyet’in esası olan hürriyete dayanan kanaat ve irade sahipliğini” ifadesinin eklenmesini önermiş fakat kurultayda kabul ettirememiştir. Ayrıca programın 97. maddesinde de “Türk dilini kendi yapısının zengin imkânları içinde organik bir gelişmeye mazhar kılmak amaçlarımızdandır” ifadesiyle dil konusundaki eleştiriler bertaraf edilmek istenmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 340-341).

3.4. İnönü Döneminin Kültür Politikaları (Hümanizma)

İnönü “Milli Şef” unvanıyla Cumhurbaşkanı olduğunda çağdaşlaşma girişimleri II. Dünya Savaşının olumsuz koşullarına rağmen devam etmiştir. Çağdaşlaşma girişimi; eğitim-öğretim, bilim ve sanat dallarında “Türk Hümanizması” adı altında kültür politikası olarak gerçekleştirilmiştir. Latince Hümanitas kavramı, “insan ruhunu eğitmek, yüceltmek için edebiyat çalışmaları” olarak ifade edilmektedir. Kavram 15.yüzyıl ortalarında İtalya’daki düşünce akımı olarak kullanılmıştır. Bu akım, “*insanın birey olarak hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın, mükemmel biçimde yetişmesini, ideal insanlığa erişmesini amaç edinen görüş*” olarak ifade edilmiştir (Turan, 2000: 226). Aynı zamanda Hümanizma kavramı, Batı düşüncesinin odak noktasını oluşturmaktadır. Atatürk’ün ölümünden hemen sonra milli tarih tezinin karşıtı olarak ortaya atılmıştır. Bu akım, milli köklere, “kendini kendinde arama” düşüncesine karşı, Greko-Romen köklere dönüşmesi düşüncesine dayanmaktadır (Türkdoğan, 2014: 426).

Anadoluculuk akımının tarihsel gelişimine bakıldığında, Anadoluçuluk akımının bir kolu olan hümanist Anadoluçuluk, Hümanizm düşüncesinin etkisiyle bir araya gelen ve çoğunluğunu edebiyat alanında faaliyet gösteren yazarların oluşturduğu bir akımdır. 1912 yılında Şehabettin Süleyman'ın liderliğindeki Nâyiler; Yunus Emre ve Mevlana'nın, Eflatuni geleneğin mirasçısı olduğunu iddia ederek, antik Yunan kültürünün Türk kültürü ile benzeştiği noktası üzerinde durmuşlardır. Şehabettin Süleyman, bu düşüncenin temelini atan Yahya Kemal'den etkilenmiştir. Yahya Kemal ise bu yıllarda bir diğer Batıcı hareket olan Havza medeniyeti yaklaşımıyla Akdenizlilik düşüncesini ön plana çıkartan Nevyunanilik düşüncesini benimsemektedir. Yahya Kemal, ilerleyen süreçte bu düşüncelerden uzaklaşmış olmasına rağmen bu tür hareketlerin sınırlı da olsa ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir (Hacısalıhoğlu, 2015: 263-264).

Nevyunanilik akımının ardından Mavi Anadoluçuluk akımı oluşmaya başlamıştır. Akımın temsilcileri; Sabahattin Eyuboğlu, Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı) ve Azra Erhat, Ekrem Akurgal, Vedat Günyol, İsmet Zeki Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday, Orhan Burian, Nurullah Ataç'tır. Bu akımın iki önemli bileşeni bulunmaktadır. İlki Batı kültürüyle bir bütünleşmeyi sağlayıp hümanist bir yeniden yapılanmayı sağlamak amacıyla ortaya konulan eğitim ya da kültür tasarısı, ikincisi ortak bir tarih bilincinin oluşturulmasına yönelik ortaya atılan tarih tasarısıdır. Mavi Anadoluçuların her şeyin kökünü Anadolu'da bulma çabası, Batı uygarlığının doğuşunu bu topraklara bağlamasıyla kültürü yeniden yapılandırma girişimi göstermiştir (Karacasu, 2009: 335).

Mavi Anadoluçular, Türk Tarih Tezinin bazı kabullerini de sahiplenerek Türk kimliğinin Batı ile olan ilişkisine yeni boyut katmışlardır. Bu kez, Batıya uygarlığı götüren Orta Asya'dan göç eden Türk boyları değildir, fakat Avrupa medeniyetinin kökeni sayılan Yunan medeniyetinin beşiği Anadolu'dur. Mutlaka dâhil olunması gereken Batı medeniyetinin kaynağının Yunan değil, her anlamda Anadolu'da doğup geliştiğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Anadolu'da ise Türkler Yunanlılardan önce vardılar. Sabahattin Eyuboğlu'na göre “öz kültür” *“aynı coğrafyada belli koşullar altında yaşamak zorunda kalmış farklı ulusların ya da toplulukların bir arada ortaya çıkardıkları toplumsal, edebi, siyasal, ekonomik bileşenlerin bütünüdür.”* Bu bağlamda bu topraklardaki bütün değerleri; Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu,

Osmanlı hepsini benimsemek gereklidir. Mavi Anadoluçulukta, toprağın erdemi düşüncesiyle beslenen duygusal bir milliyetçilik gözlemlenmektedir (Deren, 2003: 540).

Mavi Anadoluçuluğu, Kemalizm projesiyle ilişkilendiren bu görüşler iddialarını bir takım dayanaklara dayandırmaktadırlar. Şöyle ki her iki projenin kişi düzeyinde ortak ayaklarının olması, üstelik de eğitim ve kültür politikalarının en yetkili biçimde belirlendiği kurumlar içinde bulunmaları savı destekler görünmektedir. Mavi Anadoluçuluk ile devlet ve Kemalizm arasındaki kurumsal bağlantıyı sağlayacak iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hasan Ali Yücel, diğeri ise bir dönem “Talim ve Terbiye Kurulu” üyesi yapan, aynı zamanda akımın Halikarnas Balıkcısı ile düşünsel dayanaklarını kuran Sabahattin Eyuboğlu’dur (Karacasu, 2009: 335). Bu bağlamda Hümanizm, Türk devriminin gelişmesine ve onun ideolojisine gıda sağlayacak kaynak olmuştur. Özellikle, öğretim alanında uygulanması Batılılaşma için gerekli şarttır. Buna göre nasıl ki Rönesans, Eski Yunan ve Latin kaynaklarına, Batı medeniyetinin köklerine inisi ifade etmişse, Türk devrimi de Batılılaşmayı gerçekleştirebilmek için aynı kaynaklara gitmeyi gerekli görmüştür (Akyıldız, 2002: 475).

Burada, Batıya eklemleme yordamı olarak öğretime önemli bir yer verilse de tarih tasarımı bağlamında, düşüncelerinin temel bileşeni, Anadolu’ya yapılan vurguda yatmaktadır. Bütün bir dünya kültürünü Anadolu uygarlığına indirgeme eğilimi ile sentezlenen Anadoluçuluk aynı zamanda Kemalist tarih tasarımıyla da koşutluk içinde “Türkleştirmeyi” beraberinde getirmektedir. Aslında Mavi Anadoluçuluk, kültür mozaigi gibi yorumlansa da özünü “Türklük” oluşturmaktadır. Türk milliyetçiliği ile Mavi Anadoluçuluk ilişkisi, Türk milli kimliğinin kuruluş döneminde evrensel uygarlığı benimseyen, ancak onu Türklüğe indirgeyen evrensel uygarlıkçılık ya da etnosantrik milliyetçiliğin her zaman var olduğudur (Karacasu, 2009: 341-342).

Mavi Anadolu düşüncesi;

Türklük üstü bir tarihselleştirme ile aşılmaktadır bütün sorunlar, Türklüğü odağa almakla birlikte kendini Osmanlı’dan ayrık bir biçimde tanımlamak isteyen, ‘milli kültürü’ olan yeni bir ulus icat etme peşinde olan yeni devlet Osmanlılığın dışında bir Türklük tasarlamış, bunun için de gerekli çalışmaları yapmaya girişmiştir (Karacasu, 2009: 341-342).

Mavi Anadoluçuluğu, Kemalizm projesiyle ilişkilendirmeyenlerin görüşleri ise, Mavi Anadoluçuların, resmi tarih görüşü paralelinde bir çizgi izlemekle beraber aslında resmi anlayıştan uzak olduğunu ifade etmektedirler. Mavi Anadoluçular, Batıcı anlayışa karşı, Batının beşiği Anadolu'dur tezini savunmaktadırlar. Millet ve din kavramlarına önem vermeyerek, sentezci bir yapıda hareket ederek Anadolu halkı kavramı etrafında toplanmaktadırlar. Mavi Anadoluçuların tarihçiliği, ilk Anadolu medeniyetlerinden günümüze kadar gelen uzun bir zaman dilimini konu almaktadır. Tarih bilgisinden çok tarih bilincinin gerekli olduğu üzerinde durarak, tarihi; kendi kurguları üzerinde inşa etmek isterler. Resmi tarih anlayışı pozitivistin etkisinde, Anadoluçular ise romantizmin etkisindedirler. Anadoluçular, öznel olandan nesnel olana doğru bir yol izlerken resmi anlayış, nesnel olandan öznel olana yönelmektedir (Hacısalıhoğlu, 2015: 263-264).

Hümanist akımın eğitimdeki etkisine bakıldığında ise, bu akımın temsilcilerinden olan Yahya Kemal Beyatlı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eğitimle ilgili görüşleri, okullarda dünya edebiyatının incelenmesinin, Türkiye'deki eğitim sistemine büyük katkı sağlayacağı şeklinde olmuştur (Karakaş, 2009: 243). Bununla birlikte kültürde Hümanizma akımının Türkiye'deki temsilcilerine göre; "Batı düşüncesi, tüm insanlık için geçerli bir modeldir" tezi savunulmaktadır. Batı medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran özellik, onun temelinde bulunan tam bir ruh özgürlüğüdür. Türk hümanizminin amacı, Batılı evrenin zihinsel ve ahlaksal değerlerini Hristiyanlığın çizdiği sınırların ötesine, Batılı ve Hristiyan olmayan ülkelere taşımaktır. Bununla birlikte "Batı düşüncesinin tüm insanlık için geçerli bir model" olarak kabul edilmesi tezi, Doğu uygarlığının dışlanması anlamına gelerek Batının biricikliği ve evrenselliğinin onaylanması anlamına gelmektedir. Kısaca, hümanizma kavramı, Batı değer ve kurumlarının bir ürünüdür. Dinin yerini alması, aşırı laikliği körüklediği, hedonistik kültürü ve pozitivistliği desteklediği için ileriki dönemlerde eleştiri konusu olmuştur (Türkdoğan,2014: 426).

Ancak Türkiye'de Hümanizmanın, her alanda bir kültür politikası olarak görüldüğü dönem ise; İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ve Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olduğu dönemdir (Karakaş, 2009: 243). Bu dönemde, Hasan Ali Yücel ile Saffet Arıkan arasında da bir halef – selef ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü bu iki bakanın görevde uzun süre kalmaları ve uyguladıkları kültür politikaları

incelendiğinde Atatürk ve İnönü'nün kültür politikasını belirlemiş, etkin şekilde görev almış devlet adamlarıdır (Karakaş, 2009: 235).

Hasan Ali Yücel, 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında Birinci Maarif Şura'sında yaptığı konuşmada hümanizmaya yönelmeyi ve lise eğitiminin hümanist anlayış içinde verilmesini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu anlayış kapsamında da liselerde Latince ve Yunanca derslerinin okutulmasını önermişlerdir. Fakat toplantıda bazı karşı görüşler olmuştur. Buradaki eleştiriler, hümanist kültür politikasının eksenini evrensel değerlerin oluşturduğunu oysa Atatürk'ün kültür anlayışını, milliliğin oluşturduğunu ve bunu her şeyin üstünde tuttuğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda klasik eğitim “millilik” ve “gayri milliliğin” karşıtlığına rağmen aynı potada eritmek istenmiştir. Eleştiriler sonucunda şurada bir karar alınamamış olmasına rağmen 1940 yılında hümanist kültür hayata geçirilmiştir (Hacıbrahimoglu, 2012: 116-126). Aynı zamanda şurada çeviri ve yayın yapılacağı da bildirilmiştir. Bu yayınlardan ilk olarak, ansiklopedi, sözlük ve benzeri eserler basılmıştır. 28 Şubat 1940 da ise, “Tercüme Heyeti” kurularak dünya edebiyatı klasiklerinin çevirisi gerçekleştirilmiştir. İlk üç yılda yayımlanan 109 eserin 39'u klasik Yunancadan, 38'i Fransızcadan, 10'u Almandan, 8'i İngilizceden, 6'sı Latince, 5'i Şark ve İslam Klasiklerinden, 2'si Rusçadan ve 1 tanesi İskandinav edebiyatındandır. Daha sonraki yıllarda da çeviriler artarak devam etmiştir. Çevirilerin sayısı 1946'ya gelindiğinde toplam 496 esere ulaşmıştır (Bozkurt, 2011: 194).

Hasan Ali Yücel'in kültür politikasının (1939-1946) merkezinde, modernleşmenin sağlam temellere dayanması için, dünyanın en önemli edebî ve felsefî eserlerinin Türkçeye kazandırılması hareketi bulunmaktadır. Özellikle eski Yunan klasiklerinin Türkçeye çevrilmesinin “Türk Rönesans'ı” meydana getireceğini düşünmektedir. Erken cumhuriyet döneminde uygarlık Batı'da olduğu için Batı örnek alınmıştır. Oysa Batı'nın kültürü, Yunan medeniyetine dayanmaktadır. O, Türk hümanizmasını insan eserine kıymet veren, ona zamanda ve mekânda sınır tanımayan özgür bir anlayış olarak ifade etmektedir. Yine, Hasan Ali Yücel hümanizmasını Londra'da UNESCO toplantısında yaptığı konuşmada şöyle özetlemektedir: “*Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saymak; Kapalı bir*

kültürde hapsolmadan, insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek; Vatandaşlar arasında ırk, din, dil, sınıf ayrılıkları gözetmemek” (Ergün, 1998: 30-31).

Hümanizmaya muhafazakâr eleştiriler de gelmiştir. Onlara göre, eğitimle Batı ve onun temeli olan antik Yunan değerlerinin öğrenilebileceğine ve topluma yerleştirilebileceğine olan inanç aynı zamanda pozitivist bir bakış açısıyla toplum mühendisliğine yol açmıştır. Böylece; dini, cemaatçi, geleneksel aidiyetlerin yerini akılla biçimlenen bir anlayış almıştır. Hümanist zihniyet, toplumu gelenekten ve tarihsel köklerden koparmak istemiştir (Hacıbrahimoglu, 2012: 283).

Sonuç olarak, Atatürk döneminde hümanizma algısı ulusçu çizgilerdeyken, İnönü döneminde hümanizma evrensel boyuta taşınmış ve dünya edebiyatından çeviriler yapılmıştır. Bu kültürü halka yaymak için Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kültür kurumları oluşturulmuştur (Hacıbrahimoglu, 2012).

3.4.1. Eğitim Politikası

İnönü, kalkınmanın bilim ve eğitim yoluyla gerçekleşebileceğine inandığı için okul yapımı ve öğretmen yetiştirilmesine büyük önem vermiştir. Aynı zamanda yükseköğretim kurumlarında daha önceden konferans olarak verilen inkılap tarihi derslerinin müfredata alınarak ders olarak okutulmasını sağlamıştır. Ayrıca İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsünün kurulmasını teşvik etmiştir. Bunun yanında üniversite özerkliği yolunda adım atarak, çağdaşlaşma ve devrimleri pekiştirme amacı gütmüştür (Cihan ve Tekin, 1989: 88-92).

İnönü döneminde görev yapmış Milli Eğitim Bakanları ise sırasıyla şöyledir; Hasan Ali Yücel, Reşat Şemsettin Sirer, Tahsin Banguoğlu'dur. Ancak içlerinde en uzun süre görev yapan ve en etkili isim, Hasan Ali Yücel'dir (Kültür Bakanlığı, 1990).

Hasan Ali Yücel; fikir adamı, yazar, eğitimci ve idareci olarak, Türkiye'de kültür ve eğitim hayatının Kemalist modernleşme projesi çerçevesinde, yeniden yapılandırılmasına yapmış olduğu katkılarla, Hasan Ali Yücel (1897-1961), Cumhuriyet tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Yücel, siyasal-felsefi konumlanışı itibariyle, yüzünü Batıya dönmüş akılcı-pozitivist modernizm anlayışının temsilcisi olmakla birlikte, Doğunun değerleri ve mistisizminin sınırlarını

çizdiği hassasiyetleri içinde barındıran alternatif dünya görüşünü kimliğinde birleştiren bir portre çizmektedir (Özman, 2002: 358).

Akılcı-pozitivist modernleşme geleneği üzerine yapılandığı siyaset ve toplum kurgusunda Bergson'un etkileri gözlemlenmektedir. Yücel, kurtuluş savaşı yıllarında pozitivizm karşısında yer alan Dergah hareketinde yer almış ve Bergson felsefesinin evrimci görüşü karşısına yaratıcı evrimcilik kuramını geliştirmiştir. Bu bağlamda “fert cemiyet için cemiyette fert için” şeklinde formüle ettiği görüşünde, kişinin yaratıcılığı ve maneviyatının toplumsal evrimle ilişkilendirmektedir. Toplum için de fert için de temel sorun maddiyat ve maneviyat arasında kurulacak dengedir. Bu denge, “din, bilim ve sanat kurumlarının birbirine zıt olmayıp bilakis birbirinin tamamlayıcısı olduğunu idrak etmeyi gerektirmektedir.” Ancak Yücel'in çizdiği bu denge kavramı daha sonraları yerini sınırları genişletilmiş akla bırakmakta ve bu noktada, düşüncesinde pozitivizmin izleri belirginleşmektedir (Özman, 2002: 361).

Bütüncü bir medeniyet anlayışı etrafında yapılandırılan modernleşme kurgusu, Yücel'in düşüncesine evrenselci-pozitivist bir nitelik kazandırmaktadır. Bu bağlamda, Bir taraftan Türk olmak söylemi ile milliyetçi motifler taşıyan, diğer taraftan ise bu motiflerin keşfi sürecinde hümanizmayı ön plana çıkartarak Türk Rönesans'ının temellerini atmıştır. Bu dönemde Yücel, aydınlar arası felsefi ve siyasal konumlanışların çatışma eksenlerinden birini oluşturan milliyetçilik-insancılık ayırımında daha çok ikincisi üzerinden gerçekleştirilen uzlaştırmacı bir tavır ortaya koymaktadır. Fakat Yücel'in düşüncelerinin anlaşılabilmesi için “komünistlikle” suçlanmasına kadar giden gelişmelere neden olmuştur. En önemli icraatlarından biri olan Köy Enstitüleri de dâhil olmak üzere pek çok icraatına hümanizma temelinde yöneltilen eleştiriler ve milliyetçilik-hümanizma sentezinde, milliyetçiliğini hümanizmi ve bunun ifade ettiği komünizmi maskeleyerek için kullandığı yönündeki iddialarla karşılaşmıştır (Özman, 2002: 363).

Tekrar İnönü'nün eğitim politikasına değinilecek olunursa İnönü eğitim alanını, iki koldan yürütmüştür. İlki köyde eğitim, diğeri de teknik eğitim kollarıdır. Bu doğrultuda Köy Enstitülerine dair karar 17 Nisan 1940'da çıkarılan yasa ile yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel'dir. Onunla birlikte çalışan İlköğretim Genel Müdürü ise İsmail Hakkı Tonguç'tur (Aydemir, 2016: 376-380).

İsmail Hakkı Tonguç (1897-1960) 20.yüzyılın başlarından itibaren Batı tarzı didaktizm temeli “klasik okul” ve ya “hayata yabancı okul” karşısında felsefesi, “hayata uygunluk” prensibiyle çizilen “yeni okul” projesiyle ve reformist görüşleri, Tonguç’un çalışmalarını özgün kılan niteliklerdir. Resim-elîşi öğretmeni olarak meslek hayatına başlayan ve 1935-1946 yılları arasında yürüttüğü İlköğretim Genel Müdürlüğü göreviyle uzun yıllar eğitim hayatına hizmet etmiştir (Özman, 2002: 368).

Bu dönemde amaç, eğitim yoluyla oluşturulacak yeni kültürle Batılılaşmanın temelini hazırlamaktır. Bu bağlamda, köylü ve Osmanlılaşmış aydın arasında köylü aleyhine gelişmiş iktisadi, sosyal ve siyasal eşitsizlik ve sömürü ilişkisine referansla, köy davası, Avrupalılaşma ideali çerçevesinde üzerinde öncelikle durulması gereken bir mesele olarak belirginlik kazanmıştır. Bu çerçevede Tonguç’un amacı, köyün canlandırılması ve bu yolla ezen ve ezilen sınıflar veya aydın-halk/köylü ayrılığına son verilmesidir. Tonguç, köyü yukardan aşağıya ya da “halka rağmen halk için” düsturu çerçevesinde “kalkındırmak değil, kendi unsurları içinden canlandırmaya çalışmaktadır.” Köyün canlandırılması projesi, bir eğitim hamlesi olmanın ötesinde, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylünün, vatandaş olarak, siyasi, iktisadi ve hayata katılımını olanaklı kılacak yeni bir toplum ve siyaset projesi niteliğindedir (Özman, 2002: 369).

Tonguç’un çalışmaları, yeni insan tipinin hangi pedagojik yöntemlerle yaratılacağı sorusu üzerine tasarlanmıştır. Sorunun açılımı ise, “köy terbiyesini ve dolayısıyla köy hayatını daha çabuk ve esaslı şekilde değiştirebilmek için ne yapılmalıdır?” şeklinde ortaya konmuştur. Önerilen çözümlerin uygulanması köye eğitmen yetiştirmek amacıyla kurulan Köy Enstitülerinin faaliyete geçmesiyle gerçekleşmiştir. Hayat hadiseleri ile okul faaliyetleri arasındaki kopukluk, Tonguç’un eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin düşüncelerinin çıkış noktasını oluşturmaktadır (Özman, 2002: 370).

Tonguç’un düşüncesinde eğitim, İnsanla hayat, hayatla tabiat, cemiyetle fert, fertle devlet, vatandaşla hükümet arasındaki ilişkileri dönüştürecek bir kültür faaliyeti niteliğindedir. Tonguç’un ortaya koyduğu eğitim kuramı, G. Kerschensteiner ve J. Dewey olmak üzere, Batıda iş okulu akımının felsefi ve kuramsal gelişimine katkıda bulunan birçok eğitimci bulunmaktadır. Ancak Köy

Enstitüleri modeline bakıldığında “işe” yüklenirilen anlam bakımından ve farklı siyasal ve toplumsal kaygılarla beslenmiş, pedagojik bir eksen kayması gözlenmektedir. Bu bağlamda Tonguç, iş okulu akımı kapsamında savunulan “eğitim için iş” görüşünü kuramsal olarak benimsemekle birlikte pratikte özellikle sosyalist eğitim modelinin temel çizgisini oluşturan “üretici iş” ya da “iş için eğitim” anlayışına yakın bir duruş sergilemiştir (Özman, 2002: 371).

Köy Enstitülerinin tarihsel gelişimine bakılacak olursa, “Köy Enstitüleri Hareketi” olarak bilinen, köye göre öğretmen yetiştirerek toplum kalkınmasının köyden başlatılması yönündeki düşünceler, II. Meşrutiyet dönemine kadar gitmektedir. Bu dönemde, köye göre öğretmen yetiştirme fikrini ilk defa ileri sürenler arasında, Üsküp Darülmuallimini muallimlerinden Sabri Cemil’in başyazarlığını yaptığı *Yeni Mektep Mecmuasıdır*. Yine aynı konuda fikir ileri sürmüş diğer kişiler, Darülmuallimin müdürlükleri ile çeşitli vilayetlerde Maarif Müdürlükleri yapmış olan Ethem Nejat ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi’dir (Kafadar, 2002: 369).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresinde Ziraat eğitimi meselesinde alınan kararlarda İsmail Mahir Efendi, öğretmen yetiştirme sistemini eleştirmiş, ziraat eğitiminin esas alınacağı, köye göre öğretmen yetiştirecek yeni tipte yatılı muallim mektepleri kurulması önerisinde bulunmuştur. Daha sonra Türkiye’ye davet edilen John Dewey’nin Maarif Vekaletine verdiği raporda, köy hayatına uygun öğretmenler yetiştirmeye yönelik yeni tip muallim mekteplerinin kurulması hakkındaki önerileriyle tekrar gündeme gelen sorun, 1 Mayıs 1925 tarihinde Konya’daki kongrede konunun tartışılmasıyla devam etmiştir. Mustafa Necati’nin bakanlığı döneminde ilkokul öğretmeni yetiştirmeye daha çok önem verilmiştir. Çünkü Mustafa Necati, öğretmenlerin Cumhuriyet İnkılaplarını en iyi yayan zümre olduğuna inanıp onların halka rehber olmasını istemiştir. Mustafa Necati, John Dewey, Dr. Kühne’nin görüş ve önerileri doğrultusunda 22 Mart 1926 yılında çıkarılan kanunla şehirlerdeki öğretmen okullarından ayrı olarak “Köy Muallim Mektepleri” kurulması kararlaştırılmıştır. Bu girişimin ilk denemesi olarak, önce 1926’da Kayseri-Zincirdere’de, bir yıl sonra da Denizli’de öğretim süreleri üç yıl olan birer Köy Muallim Mektebi açılmıştır. Ancak

bu deneme altı yıl sürmüŒ, fakat başarılı sonuç alınamayınca bu uygulamaya son verilmiŒtir (Kafadar, 2002: 370-371).

1930'lara gelindiğinde, Kemalist rejimin köylerdeki zayıflığı nedeniyle eğitim yoluyla milliyetçiliğı köylere götürme projesi köye göre öğretmen yetiŒtirme görüşünü, "Köycü Vekil" olarak ünlenen ReŒit Galip'in 1932'de Maarif Vekili olmasıyla tekrar gündeme gelmiŒtir (Karaömerlioğlu, 2009: 286).

CHP'nin meclis grup toplantılarında ve 1935 yılı 4.Büyük Kurultayda konu görüşülerek hazırlanan programda, köy çocuklarının köy hayatının ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmeleri gereğı üzerinde durulmuŒtur. Bu bağlamda Bakanlık, Saffet Arıkan'ın devrinde köye göre öğretmen yetiŒtirme hareketlerinin ikinci denemesi olan eğitim yetiŒtirme kurslarını açmıŒtır. Bu kursların başarılı olması üzerine, 1937 yılında deneme genişletilerek birisi İzmir-Kızılcıllu'da, diğeri EskiŒehir-Çiftelerde iki köy öğretmen okulu açılmıŒtır. Daha sonra bu kurumlar, Maarif Vekaletine bağlanarak teşkilatlandırılmıŒtır. Köy Enstitülerinin ilk modelleri olan bu beŒ yıllık okulların kurulmasında, baŒta İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu olmak üzere H. Fikret Kanad, H. RaŒit Öymen ve İsmail Hakkı Tonguç'un fikirlerinin yanı sıra, M. Emin Soysal'ın da gayretleri bulunmaktadır (Kafadar, 2002: 372).

Üçüncü deneme ise, Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde gerçekteŒirilen, 1940 yılında Köy Öğretmen Okullarının "Köy Enstitüleri" olarak yeni baŒtan teşkilandırılarak, yenilerinin açılmasıdır (Kafadar, 2002: 372). Hasan Ali Yücel, Bakanlığı döneminde dünya klasiklerinin çevrilmesi için tercüme bürosu kurduymuŒ ve 500'den fazla eseri Türkçeye kazandırmıŒtır. Bu dönemdeki eğitim politikası ise, laik ve hümanist çizgide köylüyü eğitmek olmuŒtur. Aynı zamanda Yücel'in en büyük başarısı, Köy Enstitülerini kurmuŒ olmasıdır. Enstitülerin amacı, köyün kalkınması için gerekli öğretmenler yetiŒtirecek, öğretmen de köylüye okuma-yazmanın dıŒında modern tarım tekniklerinden marangozluğa, müzikten hasta tedavisine kadar eğitim verecektir. Bu yöntemle hem geri kalmıŒ bölgeler kalkınacak, hem de göç hareketi önlenmiŒ olacaktır (Girit, 2010: 261).

1945-1946 yılları arasında ise 1609 köye, köy enstitüsü mezunu 1.853 öğretmen ve 665 sağlık memuru atanmıŒtır. Aynı zamanda köy enstitülerinin açılmasından sonra ilkokuldan mezun olanların sayısında büyük artış olmuŒtur. Fakat

böyle olumlu gelişmelere karşın özellikle çok partili düzene geçişin de etkisiyle muhalefet partilerden olumsuz yöndeki eleştirilerde bir artış olmuştur. Bu eleştiriler; enstitülerin sadece köy çocuklarını alması, eşitlik ve halkçılık ilkesine aykırı olduğu belirtilmiştir. Yatılı olan enstitülerde karma eğitimin oluşu, geleneksel aile yapısına ve Türk ahlakına aykırı bulunmuştur. Enstitülerde aşırı solcu hatta komünist ideolojiyi yansıtan eğitim verildiği ve öğretmenlerin bir kısmının Marksist olduğu öne sürülmüştür. Ayrıca okul ve öğretmen evi yapımında köylülere getirilen yükümlülükler ağır bulunmuştur (Turan, 2000: 210-211).

Köy Enstitülerinde 1946 yılında CHP iktidarı içinde sağ kanatın güçlenmesiyle önemli bir değişikliğe gidilmiş, (CHP içindeki sol kanattan) Hasan Ali ve Tonguç'un görevlerine son verilmiştir. Onların yerine (CHP içindeki sağ kanattan) köy enstitülerine karşı olan Reşat Şemsettin Sırer Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Bu dönemde köy enstitüleri, köy öğretmen okullarına dönüştürülmüştür (Unat, 2014: 264). Reşat Şemsettin Sırer, CHP içindeki (sağ) grubu, milliyetçi Anadolucuları temsil etmektedir. Anadoluculuk, Cumhuriyet döneminde, Remzi Oğuz Arık'ın önderliğinde kültürel olarak varlık göstermiş, 6 Mayıs 1942'de Memduh Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreteri olmasıyla da siyasal alanda etki göstermiştir. Esendal, 1943 seçimlerinde birçok Anadolu gencin milletvekili olarak meclise girmesinde etkili olmuştur (Çınar, 2007: 206).

Bu bağlamda Sırer'in önderliğinde milliyetçi Anadolucular, sadece İ. Hakkı Tonguç'u görevden uzaklaştırmamış, enstitüdeki öğretmenleri de ya başka yere sürmüştür ya da görevden almıştır. Böylece 500 kişilik kadrodan solcu-komünist diyerek 400'ü ayıklanmıştır. 1947'de yasa ve yönetmelikte değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler CHP'nin Yedinci Kurultayında alınan kararla gerçekleşmiştir. Bunlardan en önemlisi laiklik ilkesinin tanımındaki değişikliktir. Alınan kararla dinin siyasetten ayrı tutulması koşulu çıkarılmış ve din öğretimine geçilmesi de kararlaştırılmıştır (Turan, 2000: 212). CHP'nin içindeki (sağ kanat) CHP'nin, din eğitimi ve öğretiminin izlerini silmekle çok ileri gittiklerini ifade etmişlerdir. Asıl önemlisi, rakip parti olarak yükselen Demokrat Partinin, Cumhuriyetin laikleşme siyasetinin yarattığı boşluktan faydalanacağı düşüncesidir. Bu görüşlerin sonucu olarak, ilkokullarda yeniden seçmeli din dersleri konulmuş ve imam-hatiplerin açılması kararlaştırılmıştır (Mardin, 2015: 122).

Yine, Köy Enstitülerine dönülecek olursa, burada görev alan kişilerin özellikle Tonguç'un, milliyetçi Anadoluocular (milliyetçi muhafazakârlar) tarafından komünistlikle suçlanması oldukça yersiz bir suçlamadır. Çünkü Tonguç, zamanının Kemalizm'inin önemli bir savunucusu olmuş ve daha çok koporativist/solidarist geleneği benimsemiştir. Aynı zamanda bu yöndeki diğer bir iddia ise, Enstitülerin Sovyet eğitim sisteminden esinlendiğidir. Bu eleştiri de yersiz bir eleştiridir. Sanayileşmeyi, kentleşmeyi ve proleterleşmeyi konu alan Sovyet sisteminin köycülükten etkilenmiş bir Enstitü pratiğine oldukça zıt gözükmektedir (Karaömerlioğlu, 2009: 288).

Köy Enstitüleri ile başlayan bu ideolojik çekişme, kültür politikasına da yansyarak hümanist Anadolu düşünce ile milliyetçi Anadolu düşünce arasında çekişme olarak gözlemlenmektedir. Bu iki kültür politikası karşılaştırıldığında milliyetçilik anlayışına bakılacak olursa, milliyetçi Anadoluocular, ulusun oluşumunda ulusal coğrafyanın önemi üzerinde durarak, ulusu yaratan ruhun işlevsel bir niteliğe bürünebilmesinin yerleşik düzene geçilmiş ulusal bir coğrafyayla bu coğrafya üzerinde yaşayanların kader birliği yapmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Atabay, 2003: 528). Turancılığa da ırkçılığa da sıcak bakmayarak, kültürel milliyetçiliği savunmaktadırlar (Aktaşlı, 2011: 154). Milliyetçi Anadoluocuların milliyetçilik anlayışında kültür; ortak vatan, tarih ve din anlayışını bir anlamda tamamlamaktadır, ancak bundan daha da fazlasını ifade etmektedir. Kültür, onlar için Türk milliyetçiliğinin temel belirleyicisidir. Türkler Anadolu'da emsalsiz bir kültür meydana getirmişlerdir. Bu kültür bir yanıyla da bu coğrafyanın, Anadolu'nun ürünüdür (Bülbül, 2016). Hümanist Anadoluçuluk ise, Batı kültürüyle bütünleşerek ve tarihin merkezine Anadolu'yu koyarak uygarlığın doğuşunu Anadolu'da görmektedir. Atatürk'ün, Anadoluçuluğu bütün dünya tarihini Türklüğe indirgeyen milliyetçi yaklaşımdır. Oysa hümanist tarih anlayışının mavi Anadoluçuluğu, Türklük üstü evrenselci bir tarihselleştirme ile milliyetçi yaklaşımdan daha yumuşak fakat seçkincidir (Karacasu, 2009: 340-343). Bununla birlikte hümanist Anadoluçuluk milliyetçiliği, gericilik olarak tanımlarken Türk milletine pek önem vermezler. Ümmet veya millet yerine, halk kavramı onların sentezci anlayışlarına daha uygun düşmektedir (Hacısalihioğlu, 2015).

Tarih anlayışı karşılaştırıldığında ise, Anadoluocuların (milliyetçi Anadolu) tarih anlayışı, Anadolu'nun ve Anadolu halkının gerçek tarihinin 1071 Malazgirt savaşıyla başladığını ifade etmektedirler. Yani İslam öncesi Türk tarihini benimsemeyerek, bu dönemi kavmi tarih olarak adlandırırlar. Bu yüzden tarihi, Selçuklu devletine dayandırır. Dolayısıyla, Anadolu coğrafyasının Türklük ve İslamiyet'le tanışmasına özel bir anlam yüklemektedirler. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkmenlerin İslam kültürünün de etkisiyle yeni bir "yüksek kültür" oluşturduğunu, bu yüksek kültürün Anadolu coğrafyasıyla bütünleşmesi sonucunda da Anadolu'nun gerçek kimliğine kavuştuğu düşüncesini taşırlar (Atabay, 2003: 528).

Hümanist Anadoluçuluk ise, Türk Tarih Tezinin bilimsel açıdan tartışılmalı olan bazı kabullerini de sahiplenerek Türk kimliğinin Batı ile olan ilişkisine yeni boyut katmışlardır. Bu kez, Batıya uygarlığı götüren Orta Asya'dan göç eden Türk boyları değildir, fakat Avrupa medeniyetinin kökeni sayılan Yunan medeniyetinin beşiği Anadolu'dur. Mutlaka dâhil olunması gereken Batı medeniyetinin kaynağının Yunan değil, her anlamda Anadolu'da doğup geliştiğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Anadolu'da ise Türkler Yunanlılardan önce vardılar. Bu bağlamda bu topraklardaki bütün değerleri; Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı hepsini benimsemek gereklidir. Kısaca Batıcı anlayışa karşı, Batının beşiği Anadolu'dur tezini savunurlar. Tarihçiliği ise ilk Anadolu medeniyetlerinden günümüze kadar getirmektedirler (Deren, 2003: 540).

Din anlayışı ise milliyetçi Anadoluoculara göre, milliyetçiliğin statik unsurlarından biri olarak değerlendirdiği din, milliyetçiliğin de önemli bir referans noktasıdır. Din toplumda milliyetçiliği pekiştirici olarak işlev görmektedir. Aynı zamanda, toplumun ahlak çerçevesini de belirlemektedir. Salt olarak din ne milletin kurucusu, ne de onu parçalayanıdır. Aksine İslam, Türkler için hep bir birleştirme faktörü olmuştur. İslam'a dair değerler Türk kültür hayatında önemli bir rol oynamaktadır (Bülbül, 2016). Milliyetçi Anadoluçulukta dinin kapladığı geniş alana karşılık hümanist Anadoluoculara ise Anadolu'da pek çok medeniyetin oluşundan dolayı dini faktörü elemine ederek dine çok fazla önem atfetmezler (Kafadar, 2002: 479).

Hümanist Anadolu ve milliyetçi Anadolu kültür politikaları arasında kısa bir kıyaslama yapıldıktan sonra milliyetçi Anadoluocuların siyasal alandaki durumuna tekrar göz atılacak olunursa; milliyetçi Anadoluocuların siyasette tırmanışa geçişi CHP iktidarının son hükümet başkanı olan Şemsettin Günaltay'la devam etmektedir. Günaltay, 8 Haziran 1949 tarihinde Meclis'te yaptığı bir konuşmada:

İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam, hatip kursları açan bir Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir Hükümetin Başkanıyım sözleriyle CHP'nin din konularına verdiği önemi dile getirmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1949: 296-299).

Dönemin Milli Eğitim Bakanı (milliyetçi Anadolu) Tahsin Banguoğlu da 1949'da enstitülere köy çocuklarının dışında da öğrenci alımı gerçekleştirmiştir. Karma eğitime son verilmiştir. Böylece köy enstitüleri konusunda geriye dönüş gerçekleşmiştir (Turan, 2000: 213).

İnönü, başlangıçta (1940-1945) köy enstitülerine verdiği önemi, halkevlerine de göstermiştir. Halkevlerinin tarihsel gelişimine bakıldığında, 1931 yılında Türk Ocakları kapatılmış ve yerine Halkevleri kurulmuştur. Kuruluş amacı, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen olaylarından sonra Parti, halkla temasını arttırmak ve rejimi halka benimsetme gayretine girmiştir. Bu bağlamda parti genel sekreteri olan Recep Peker, partinin örgütsel ve doktriner bakımdan güçlenmesine ve partinin devlet ve hükümet üzerinde egemenlik kurmasına çalışmaktadır. Böylece 19 Şubat 1932'de ilk olarak Halkevleri 14 il merkezinde açılmıştır (Yeşilkaya, 2009: 113). Haziran 1932'ye gelindiğinde bu sayı artarak Halkevleri 20 il merkezinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 1950'de ise bu sayı 478 Halkevi ve 4332 Halkodasına kadar çıkmıştır (Güneş, 2012: 143).

Halkevlerinin etkinlik alanları da dokuz şube ile çalışmalarını sürdürmektedir. Bunlar; Dil ve Edebiyat Kolu, Güzel Sanatlar Kolu, Temsil (Tiyatro) Kolu, Spor Kolu, Sosyal Yardım Kolu, Halk Dershaneleri ve Kursları Kolu, Kütüphane ve Yayın Kolu, Köycülük Kolu, Müze ve Sergi Koludur. Ancak Halkevi açabilmesi için gerekli maddi kaynak sağlandıktan sonra bu şubelerin en az üç tanesinin çalışması gerekmektedir (Zeyrek, 2006: 45).

Halkevleri, Kemalizm'in sadece siyasi alanda değil, kültürel alan ve günlük yaşamda da belirleyici olma çabasının ürünüdür. Halkevleri ile Atatürk ilkeleri çerçevesi içinde belirlenmiş bir kamusal alan yaratılmıştır. 19.yüzyıldan itibaren Osmanlı kentinde camilerde gerçekleşen bu kamusal alan cumhuriyetle birlikte değişmiştir. Amaç kültürel alandaki bu değişen yaşam kalıplarını Halkevleri aracılığıyla Anadolu'ya taşımaktır. Bunun için Halkevleri yayımlanan dergiler, düzenledikleri konferanslar ile kamusal alanın genişlemesini ve tüm ülkeye yayılmasını hedeflemektedir. Böylece ev ve iş yaşamı dışında yeni bir toplanma mekânı oluşturulur. Yeni eğlence anlayışları, dans, tiyatro, Atatürk ilkelerinin yaygınlaştırılması için araç olarak kullanılır. Kadın-erkek bir arada müzikli aile toplantıları için balo salonları, müzik holler; telkin için tiyatro salonları, sağlıklı yeni nesil için spor salonları; dinleyen, düşünen, konuşan yeni nesil için toplantı salonları; okuma zevkinin aşılması için kütüphaneler yapılmıştır (Yeşilkaya, 2009: 114). *“Halkevlerinin en önemli işlevi devrimlerin telkin ve terbiye yolu ile halka benimsetilmesidir. Ayrıca Kemalizm'in propagandaya verdiği önem 1931 yılında CHP Halk Hatipleri Teşkilatını örgütlemesinden de anlaşılabilir”* (Yeşilkaya, 2009: 114). Bununla birlikte Halkevlerinde Dil ve Edebiyat şubesinde; parti ilkelerinin kökleşmesi, yurt sevgisinin ve yurttaşlık görevleri duygusunun yükselmesi için çeşitli konuşmalar yapılmaktadır. Yine Dil ve Edebiyat konularında çalışmalar yapılmakla birlikte Halkevleri dergi çıkarıp kitap yayınlamaktadır (Zeyrek, 2006: 46). Halkevlerinin merkezi yayın organı olarak çıkarılan *Ülkü*, Şubat 1933'te yayına başlamıştır. Recep Peker, “*Ülkü Niçin Çıkıyor?*” başlıklı yazısında; inkılapları pekiştirmek için; milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için çalışan Halkevlerinin ruhunu yazı vasıtasıyla yaymak için çıkarılmaktadır. Ayrıca *Ülkü*, okuyup yazma bilmeyenlerin ya da az bilenlerin okuyacağı bir dergi değildir. Memleket ve dünya meseleleri üzerinde düşünen aydınları fikir birliğiyle bir araya getirip, milli fikir ve kültür alanında önderlik etmeleri için çıkarılan bir dergidir (Varlık, 2009: 268). *Ülkü*'nün Şubat 1933- Ağustos 1941 dönemini kapsayan 102 sayılı ilk serisinde imtiyaz sahipliği Nusret Kemal Köymen ve Fevziye Abdullah Tansel, genel yayın yönetimi ise, Necip Ali, Hasan Ali Yücel ve Cevdet Kerim İncedayı tarafından üstlenilmiştir. 41. Sayıdan itibaren direktörlüğü M. Fuat Köprülü yürütmüştür (Varlık, 2009: 269-270).

Halkevlerinin en önemli özelliği ise her Halkevinde bir kütüphane ve okuma odası bulundurulmasını şart koşmasıdır. Halkevlerinin sanat şubesinde de müzik zevklerinin değiştirilmesine gayret edilmektedir. Fasil ve saz musikisinin esaretinden kurtarılan halkın türkülerinde “keman, ut, cümbüş, kanun, ney” kullanılmamaktadır. Onun yerine halkın çok sesli müziğe alışabilmesi için Batı musikisi dinletilmektedir. Devrimlerin benimsetilmesinde telkin araçlarından biri de tiyatrodur. Bu dönemde kurtuluş savaşı ve devrimleri konu alan oyunlar sahnelenir. Ulus-devletin inşasında Halkevleri önemli görevler almışlardır. Milliyetçilik ilkesi ile ümmetçiliğe karşı millet fikrine dayalı siyasi bir yönetim şekli getirilmektedir. Parti programında da millet tanımı için din ve ırk birliği aranmamaktadır. Halkçılık ve milliyetçilik ilkelerinin ilişkisinde milliyetçilik, halkçılığın kültürel boyutu olarak belirtilmektedir. Kemalizm, bütünleşmiş bir toplum (halkçılık) ve Güneş-Dil teorisiyle Türklük (milliyetçilik) düşüncesini geliştirirken, Osmanlıcılığa karşı olmuştur (Yeşilkaya, 2009: 115).

Telkin ve terbiye ile yapılan eğitimin yanı sıra kurs şubesi ile meslek eğitimi verilmektedir. Amaç, cahil olan halkın eğitim düzeyini yükseltmektir. Bunun için; Türkçe, okuma-yazma, yabancı dil, fen, zanaat, tarih-yurt bilgisi, sosyal bilgiler gibi kursların yanında; daktilo, hesap, dikiş, nakış, ütü, şapkacılık, çiçekçilik, yöreye göre bağcılık, arıcılık, motorculuk, elektrikçilik gibi meslek sağlayacak kurslar açılmıştır. Halkçılık ilkesi ile sınıf kavgaları aşılanacak ve böylelikle milli birlik, sınıfsız kitle elde edilecektir (Yeşilkaya, 2009: 117).

CHP'nin kültür kolları olarak kurulan ve pratikte Partinin propaganda araçları gibi işlev gören Halkevleri, kuruluşlarını izleyen ilk on yıllık dönemdeki coşkuyu giderek yitirmeye başlamıştır. Halkevleri tüzüğünde Partinin denetimini arttırıcı değişiklikler yapılması ve 1939-1940 yıllarında Halkodalarının kurulması bunun başlangıcını getirmiştir. Bu gelişmelerle Halkevleri, standart ve rutin hale gelmiş, nitelik zayıflarken nicelikte bir artış olmuştur. Halkevlerinin amaçlarında ve stratejisinde ortaya çıkan bir başka yozlaşma ise, 1942 yılında *Ülkü*'nün yayın politikasındaki değişikliklerdir. Dokuz yıl süren ve 108 sayıyı kapsayan ilk yayın döneminden sonra ikinci seride Partinin ilkeleri ve Altı Ok'u gibi ideolojik konuları artık işlemekte ısrar etmemektedir. Yeni serinin temel amacı, yerel folklor ve

etnografya değerlerini gün ışığına çıkararak ulusal kültürün gelişmesine hizmet etmek olarak belirlenmiştir (şimşek, 2002: 204).

Halkevlerindeki diğer yozlaşma unsuru da, tiyatro ve teki Halkevi etkinliklerinde gözlemlenmektedir. Özellikle 1940 yılından itibaren politik piyeslerin sayısında hızla bir düşüş başlamıştır. Onların yerine, toplumsal çelişkileri, aile ilişkilerini ve bireysel sorunları konu alan komediler, melodramlar sahnelenmiştir. Halkevlerindeki bu ideolojik coşkunun giderek azalması, 1940'ların başında Halkevlerinin politik tutumunda belli bir nötrleşme süreci yaşadığı anlamına gelmektedir. Halkevlerinin amaçlarıyla etkinliklerinde ortaya çıkan dejenerasyon ve nötrleşme ulusal ve uluslararası siyasette gözlenen bazı değişikliklerle paralellik göstermektedir. 1942 yılından itibaren savaşın seyri demokrasi taraftarlarının lehine dönerken CHP'nin çatısı altında bir araya gelen yöneticiler koalisyonu atırdatmaya başlamıştır (şimşek, 2002: 205).

Yine bu dönemde CHP'de sağ kanatın etkin hale gelmesi Memduh şevket Esenal'ın 1941'de CHP Genel Sekreterliği görevine getirilmesiyle olmuştur. Esenal göreve gelince, çoğunlukla Halkevlerinden partinin yönetim kademesine taşıdığı genç Anadoluocular sayesinde güçlü bir sağ kanat oluşturmuştur. Böylece Esenal, Halkevlerini CHP'ye kadro devşireceği bir yer olarak grmştir. *“Esenal'in etkisi ile yeniden yapılandırılan Halkevleri ve milli eğitim kadrosu, Sağ Kemalizm'in beslendiği en önemli kaynaklardır. 1946 sonrası ise bu kaynaktan çıkan kadrolar, parti içinde ve yerelde kültürel hegemonya kurma mücadelesinde inkılpi aydınlara nazaran daha başarılı olmuştur”* (Ulusoy, 2015: 146-147).

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gelindiğinde ise bütün dünyada demokrasi rzgrı esmeye başlamış ve bu rzgr Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Demokrasiye geçiş aşamalarıyla beraber ülkede Atatürk'e ve İnkılplarına karşı olumsuz sesler de yükselmeye başlamıştır. Bununla birlikte çok partili hayata geçişle beraber, değişik düşüncedeki kimseler ve kesimler parti veya dernek kurarak örgütlenmişlerdir. İktidara bir başka siyasal partinin gelebileceği düşüncesi de halkın önemli bir kesiminin halkevlerinden uzaklaşmasına yol açmıştır (Toksoy, 2007: 108).

Sağ Kemalist aydınların Halkevlerinde nüvelenmelerinde Esendal'ın büyük etkisi olmuştur. Esendal özellikle Reşat Şemsettin Sirer ve Tahsin Banguoğlu üzerinden Halkevleri ve milli eğitime siyasal ve kültürel müdahalelerde bulunmuştur. Esendal'ın grubundan olan Reşat Şemsettin Sirer, 1946 yılında Hasan Ali Yücel'in yerine Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Böylece "Türk Hümanizması" olarak adlandırılan kültür siyaseti son bulmuştur. Yerine Türk-İslam-Anadolu denklemini kuran Sağ Kemalist (milliyetçi Anadolu) kültür siyaseti gelmiştir. Tahsin Banguoğlu, ilk önce Esendal tarafından 1943 yılında kurulan ve başkanlığını Sadi Irmak'ın yaptığı Halkevleri Yüksek Danışma Kurulu (HYDK) üyeliğine, 1946-1948 yılları arasında Halkevleri Başkanlığına, 1948-1950 yılları arasında da Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Görev yaptığı kurumlara bakıldığında sürece damgasını vuran en önemli kişilerden biri olduğu gözükmektedir. Hatta Banguoğlu 1946'da henüz HDYK üyesi iken "Türk Hümanizması" siyasetini Batı taklitçiliği sonucu milli kültür tahribatına neden olduğu yolunda sert bir şekilde eleştirmiştir (Ulusoy, 2015: 147-148).

Sirer'in ve Banguoğlu'nun Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemlerde, hemen hepsi öğretmen olan ve Halkevi dergilerinde etkinliğini arttıran Sağ Kemalist ve cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların öne çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Kendileri de *Ülkü* dergisindeki yazıları ile Sağ Kemalizm'in kültürel hâkimiyetinde öncü rol oynamışlardır. *Ülkü*'de yazan bu Sağ Kemalist aydınların en önde gelenleri; Reşat Şemseddin Sirer, Behçet Kemal Çağlar, Suut Kemal Yetkin, Hamdi Akverdi, Halil Fikret Kanad, Esat Tekeli, Ahmet Kutsi Tecer, Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim, Sadi Irmak ve Selahattin Batu'dur (Ulusoy, 2015: 149).

Halkevlerinin işleyişine tarihsel olarak bakıldığında ise, bununla ilgili birçok eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilerin en başında bu kuruluşların Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı kuruluşlar olarak varlıklarını sürdürdükleri halde devlet bütçesinden destek almaları gelmektedir. Yapılan eleştiriler karşısında CHP, halkevlerinin yapısında ve işleyişinde değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Bu amaçla CHP Genel Sekreterliğinin 21 Şubat 1942 tarihinde valiliklere gönderdiği talimatında, halkevleri ve halkodalarının yerine getirdikleri önemli görev ve hizmetleri tam anlamıyla yapabilmeleri için, özel idare ve belediye bütçelerinden gerekli miktarda yardım tahsisatı ayrılması istenmiştir. Böylece Halkevleri maddi açıdan kendi kendine

yeterli olan kurumlar haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, 27 Kasım 1946 gün ve 2896 sayılı genelge ile halkevleri salonlarının halkevleri çalışmalarına engel olmaması şartıyla, belirli süreler içinde kiraya verilebileceği de belirtilmiştir (Güneş, 2012: 149).

Halkevlerine yeni bir statü kazandırma çabaları sonraki süreçte de devam etmiş; 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı'nda konu gündeme gelmiştir:

Yapılan tartışmalara konu olan bütçeden Halkevlerine para yardımı suçlamalarına cevap veren İsmet İnönü, çok partili hayata geçtikten sonra Halkevlerinin bütün siyasi partileri memnun edecek şekilde kullanılması çarelerini aradıklarını, muhalefet partisinin taleplerini ve düşüncelerini bildirmeye gayret ettiklerini fakat karşı taraftan böyle bir talep gelmeyince olayı tek başına yürütmek zorunda kaldıklarını ve 1947 Kurultayında halkevlerinin bir tesis yapılarak idaresini prensip olarak ilan ettiklerini fakat muhalefet partisiyle anlaşmaya varamadığından dolayı kararın uygulanmadığını söylemiştir (Toksoy, 2007: 119).

Meselenin iki parti arasında uzlaşma yoluyla halledilmesinin uygun olacağı düşünülmüşse de devredilecek mallar, problemin ana unsuru olmuştur. Demokrat Parti temsilcileri özellikle usulsüz olarak ele geçirildiğini iddia ettikleri malların geriye iadesinde oldukça ısrarlı davranmışlardır (Toksoy, 2007: 119).

Böylece 1949 yılına gelindiğinde artık yavaş yavaş halkevleri ile ilgili olumsuz değerlendirmeler, taraflı bakış açıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Esasen on yedi yıllık bir kültür kuruluşu olan halkevlerinin, kuruluşundan itibaren üzerinde fikir yürütülmüş ve zaman zaman tartışmalar da yaşanmıştır. Halkevleriyle ilgili herhangi bir ilişkisi olmayanlar bu kuruluşlara sarf edilen paraya acımış, halkevi çalışmalarına hiçbir şekilde iştirak etmeyenler ise çalışmaları az bularak şikâyetlerde bulunmuşlardır. Halkevinde çalışan elemanların göz önünde bulundukları şey, yurda ve millete bağlılığın emrettiği ciddi ve yerinde fedakârlık duyguları olmuştur (Toksoy, 2007: 120-121).

Sonuç olarak, İnönü'nün eğitim politikaları 1945'e kadar hümanist çizgide devam etmiştir. Fakat bu tarihten sonra çok partili düzene geçilmesiyle birlikte CHP içindeki Sağ Kemalistlerin etkisinin artmasıyla milliyetçi Anadolucu kültür politikaları uygulanmıştır. Bu bağlamda, Yedinci Kurultayda laiklik yeniden tanımlanmıştır. Böylece eğitimde din derslerinin seçmeli hale gelmesi, İmam-hatiplerin ve ilahiyat Fakültelerinin açılması, Kur'an kurslarının etkinliğe geçmesine göz yumulması gibi birçok ödünler verilmiştir. Sonuçta da laik devletin en önemli ilkelerinden eğitim birliği zedelenmiştir. Aynı zamanda CHP'deki Sağ Kemalistlerin

Köy Enstitülerine ve Halkevlerine sızması bu kurumların sonunu hazırlamıştır (Mumcu, 1996: 171).

3.4.2. Dil ve Tarih Politikası

Hasan Ali Yücel tarih ve dil anlayışının bir araya getirildiği bu dönemi Türk Rönesans'ı ve Hümanizması olarak ifade etmiştir. Hümanizm politikalarının dile etkisi, antik Latin-Yunan köklerinden gelen kelimelerin dilimize kazandırılmaya çalışılması şeklindedir. Atatürk döneminde, tasfiye edilen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerlerine, Orta Asya kökenli kelimeler Türkçeye kazandırılmaya çalışılırken, İnönü döneminde bunun yerini Yunan-Latin kökenli kelimeler almıştır. Atatürk döneminde Orta Asya Türklüğü ile bağların kuvvetlendirilmesi amaçlanırken, İnönü döneminde antik Yunan-Latin klasik evreni ile bağların kuvvetlenmesi arzulanmıştır. Yani millilikten uzaklaşarak, evrenselci bir tabana yönelme olmuştur (Durgun, Bt.: 14).

Kültür ve eğitimde olduğu gibi tarih alanında hümanizmin etkisi görülmüştür. Bu dönem tarih anlayışı, Batı kültürüyle bütünleşmek ve tarihin merkezine Anadolu'yu koyarak uygarlığın doğuşunu Anadolu'da görmektedir. Atatürk'ün, Anadoluculuğu bütün dünya tarihini Türklüğe indirgeyen milliyetçi yaklaşımdır. Oysa hümanist tarih anlayışının mavi Anadoluculuğu, Türklük üstü bir tarihselleştirme ile milliyetçi yaklaşımdan daha yumuşak fakat seçkincidir (Karacasu, 2009: 340-343).

1943 yılında yapılan III. Tarih Kongresi'nde sunulan tebliğlerde, kısmen Atatürk dönemi tarih anlayışı savunulurken, Türklerin Avrupa ırkına benzerliği ifade edilmiştir. 1948 yılında ise, düzenlenen Dördüncü Maarif Kongresi'nde, çok partili düzene geçilmesi nedeniyle demokratikleşme göz önüne alınarak kararlar bu doğrultuda alınmıştır. Bu arada Türk Tarih Kurumunun başında milliyetçi Anadolucu (Sağ Kemalist) Şemsettin Günaltay bulunmaktadır. Komisyonunda, Türk Tarih Tezinin yoğun olarak ele alınması tenkit edilmiştir. Bu bağlamda, Türk medeniyeti ve ilim açısından uzak tarihimize yönelik araştırmalar yapılırken yakın tarihin ihmal edildiği ifade edilmiştir. Sümer ve Eti medeniyeti gibi, Selçuklu ve Osmanlı Tarihlerinin de önemsenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Bolat, 2012: 240).

Hümanist yaklaşımın ders kitaplarına yansması ise, 1942'den itibaren Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal, daha sonraları Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan kitaplarda etkisini göstermiştir. Bununla beraber Türk Tarih Tezinin, medeniyetin kaynağını Orta Asya'ya dayandıran tarih tasarımının yanına, genel anlamıyla dünya medeniyetini, özelde ise Batı medeniyetini Anadolu coğrafyasına dayandıran bir tarih kurgusu yerleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece tarih öğretim anlayışının coğrafi eksenini Orta Asya'dan Anadolu'ya kaymıştır (Şimşek, 2013).

Sonuç olarak, Atatürk dönemi tarihçilik anlayışı Türk Tarih tezine bağlı, Orta Asya-Anadolu merkezli anlayış iken, İnönü döneminin tarihçilik anlayışı, Akdeniz-Ege-Anadolu merkezli bir anlayış olarak şekillenmiştir. Dil çalışmalarında ise Atatürk döneminde sadeleştirmeye gidilirken, Arapça ve Farsça kelimelerin yerine öz Türkçe kelimeler bulunmuştur. İnönü döneminde ise, sadeleştirme Batı kökenli kelimelerle (Latince) ile yapılmıştır (Bolat, 2012: 241).

3.4.3. Sanat Politikası

İsmet İnönü de Atatürk gibi her ulusun, çağın uygar dünyasında ancak kendi kültürel değerlerini koruyarak kalabileceğine inanmaktadır. Fakat kültürün gelenekler gibi durağan olmadığını, değişen değerler topluluğu olduğunun farkındadırlar. Bu yüzden çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için de ulusal kültür değerlerinin geliştirilmesini gerekli görmüşlerdir (Turan, 2000: 229).

Kültürel değerlerden biri olan güzel sanatların, gelişimi için çaba gösteren Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in katkısıyla, 31 Ekim 1939'da ilk Devlet Resim ve Heykel Sergisi düzenlenmiştir. 1940'da ise, Ankara Konservatuvarı, Devlet Konservatuvarı olarak yeniden düzenlenerek müzik ve temsil kolu olarak iki kısma ayrılmıştır. Böylece bu süreç devlet tiyatrosu ve Türk operası kurulmasının bir aşamasını olmuştur (Turan, 2000: 231). 1941 yılında ise, CHP Genel Sekreterliğince alınan kararla her yıl, güzel sanatları ilerletmek, sanatçıları desteklemek yönünde sanat mükâfatı konulmuştur. Roman, müzik, tiyatro, şiir, resim, heykel ve mimari alanlarından bir veya birkaçında başarılı bulunan eserler ve sanatçıların her sene ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştır. Özellikle Halkevleri ve halkodaları da programda yer almıştır. Çok partili dönemin tartışmalı kurumları arasına girecek olan ve bir sonraki kurultayda CHP'yi de oldukça düşündüren halkevleri için bu aşamada,

partinin tam desteği ve ülke genelinde yaygınlaştırılması hedefi gözetilmiştir (Bozkurt, 2011: 187).

İnönü dnemnin resmi kültür politikası hümanizmdir. Hümanizmi yaratmak için antik Yunan ve Latin kaynaklarına inilmiş, edebiyatta Nurullah Ataç ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarların başlattığı New Yunanilik akımı güçlendirilmiştir. Bu akımın amacı hümanist kültür ile Türk kültürünü bir araya getirerek Türk hümanizması meydana getirmektir. Özellikle kültürel değişimin etkileri 1946'dan sonra daha çok görülmektedir. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrasında Batı ittifakına katılmamızla birlikte Batı kültürüne ait değerlerin topluma girişi hızlanmıştır. Bu dönemde güzel sanatlarda yaşanan gelişme Atilla İlhan'ın deyimiyle Batı taklitiliğidir. Çünkü hümanizm düşüncesi yerleştirilmeye çalışılırken, geleneksel Türk sanatı ihmal edilerek geri planda bırakılmıştır (Koç, 2012: 343-344).

Yine bu dönemde Batı sanatlarının halka benimsetilmesi yönünde çaba harcanmış ve bunun için de Avrupa'dan birçok sanatçı getirtilmiştir. Opera ve bale gibi Batı kültürüne ait olan sanat dalları yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte milli kültüre ait olan Karagöz, Hacivat ve Meddah karakterleri dnemnin hümanist kültür politikasını benimsetmek maksadıyla kullanılmış, fakat milli sanatların uluslararası platformda tanıtımları için hiçbir çaba gösterilmemiştir (Koç, 2012: 342).

3.4.4. Din Politikası

İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra 1939'da laiklik tanımı "*Din telakkisi vicdani olduğundan parti, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür*" şeklindeki ifadesiyle, Atatürk'ün çizgisinde başlamış olsa da ilerleyen dönemde daha katı bir laiklik anlayışı sergilemiştir. 1943'te ise, laikliğin tanımı biraz daha genişletilmiştir (Koçak, 2015: 170).

1945'e gelindiğinde İnönü'nün, çok partili hayata geçileceğine dair yeşil ışık yakması, beraberinde oy rekabetini de getirmiştir (Köktaş, 1997: 188-189). İlk seçimde muhafazakâr oyların DP'ye gideceğini düşünen CHP, İslamı hareketlere yönelik pozisyonlarını gözden geçirmek ihtiyacı duymuştur. Aslında 1945'te Hamdullah Suphi Tanrıöver'in liderliğinde bir grup, toplumun dinsel alandaki

ihtiyaçlarının giderilmesi için hkmetten tedbirler almasını isterken, Başbakan Recep Peker bu isteklere “dini propagandaya kapı açacağı” gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Milletvekilleri Tahsin Banguoğlu ve Behçet Kemal ağlar gibi aydınlar da Recep Peker’le aynı fikirdedirler. Sonuç olarak, laiklik ilkeleri zarar görmeden dini taleplerin yerine getirilmesi kararı verilmiştir (Hr, 2015: 113). Toplumda dinsel taleplerin yükselişe geçmesi sosyolojik olarak incelendiğinde, 1940’tan sonra dini değerlerden, milli ve tarihi köklerden uzaklaşarak Greko-Latin kültüre yönelimin artması, dini değerlerin yükselmesine neden olmuştur. Kısaca seküler (dünyevi) girişimlerin hızla artması, dini tepkilerin toplumda yayılmasına neden olmuştur. Bu çelişkili sosyal duruma kök paradigma denmektedir (Türkdoğan, 2014: 320).

Ancak DP’nin dinsel talepleri daha güçlü bir şekilde savunması, CHP’yi Aralık 1947’de Yedinci Kurultayı yapmaya zorlamıştır. Yedinci Kurultay’da, din eğitimine izin verilmesi, ibadet yerlerinin bakımının sağlanması, din görevlilerinin maaşlarının arttırılması gibi konuların beraberinde laiklik yorumu da yeniden tanımlanmıştır. şöyle ki: “*Laiklik din anlayışı ile vicdan meselesi olduğu için her türlü hücum ve müdahaleye karşı korunmalıdır. Hiçbir yurтта, kanunun yasaklamadığı ibadet ve ayinler yüzünden rahatsız edilmemelidir*” (Hr, 2015: 113-114). Bununla birlikte “dinin siyasetten ayrı tutulması” koşulu çıkartılarak, din öğretimine geçilmesi kararlaştırılmıştır (Turan, 2000: 299).

Ayrıca hükümet, hacca gidecek olanlara ilk defa döviz temin etmiştir. İlkokullara seçmeli olarak din dersleri konmuş, İmam-Hatip kursları açılmıştır. 1949’da Ankara niversite’sinde İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Din adamlarının denetimi Diyanet İşleri Başkanlığına devredilmiştir. 1950 seçimlerine girmeden önce yirmi Türk büyüğünün türbesi ziyarete açılmıştır. Tavizlere devam eden CHP, 1950 seçimlerine de eski medreseli olan şemsettin Günaltay başbakanlığında girmiştir. Ancak verilen bu kadar taviz sonucunda seçimleri kazanan DP olmuştur (Köktaş, 1997: 190).

3.4.5. Ekonomi Politikası

CHP’nin hükümet programında yer alan devletçilik konusu, II. Dünya savaşının çıkmasıyla İnönü tarafından daha da sertleştirilerek uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde savaş yıllarının doğurduğu sıkıntılarını giderebilmek için

Milli Korunma, Toprak Mahsulleri vergisi ve Varlık Vergisi gibi yasalarla devletçilik katı bir şekilde uygulanmıştır (Turan, 2000: 154).

Ancak 11 Haziran 1945 de ise, devlet ilk defa köylünün lehine olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkartmıştır. Bu kanunla topraksız ya da az topraklı işçiler, ortakçılar işledikleri toprağın sahibi olabilme imkânına kavuşması öngörülmüştür. Kanun, Türkiye gibi ortakçılığın yoğun yaşandığı bir ülkede, istenildiğinde büyük arazi sahiplerinin toprağına el koymayı mümkün kılmıştır. Şöyle ki, 30 ile 500 dönüm arasında toprağına sahip “çiftçi ailelerinin yaratılması, çoğaltılması, toprağın parçalamaması amacıyla” Çiftçi Ocakları oluşturmayı öngörmüştür. Ocakların toprakları, yalnız bir kişinin malı olacak, miras bir kişiye bırakılacak ve diğer üyelerin sadece maddi olarak zararları karşılanacaktır. Toprak, haciz ya da ipotek edilemeyecek, işlenmeyen toprak Ocak Reisinden alınıp başka kişiye devredilecektir (Hür, 2015: 69). İnönü'nün bu kanun da ısrarcı olmasının nedeni ise, ortakçı ve maraba gibi köylülerin üzerinde kurulan ağalık denetimini ortadan kaldırmak istemesidir. Aynı zamanda Köy Enstitüleri projesini desteklemesinin de arka planında bu neden yatmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2014: 291).

Hükümetin “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu” çıkarması ve uygulamaya koymasıyla büyük toprak sahiplerinden Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaoşmanoğlu'nun büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Başlangıçta CHP'nin Toprak reformu ve dolayısıyla ekonomi politikasına karşı oluşan bu muhalefet hareketi siyasi bir harekete dönüşmüştür. 1945 yılı Haziranında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın, iktidar partisi olan CHP'nin Meclis Grubuna bir takrir vererek Türk siyasi tarihinde “Dörtlü Takrir” olarak anılan hareketi başlatmışlardır (Baytal, 2007: 549).

Celal Bayar, İnönü'nün katı devletçi politikalarının karşısında, CHP'den ayrılarak muhalefet partisi olarak (Dörtlü Takrir olarak anılan) Demokrat Partiyi kurmuştur. Yeni parti hem kurucuların anlayışlarına uygun olarak, hem de katı devletçiliğin toplumda yarattığı olumsuzluktan faydalanarak ekonomide liberallik anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Ancak devletçilik ilkesi 1937'de anayasaya girmiş olduğundan Demokrat Parti kurucuları, ekonomi politikalarını bu ilkenin bir yorumlanması biçiminde belirtmek gereğini duymuşlardır. Şöyle ki, ekonomik hayatta “özel teşebbüs ve sermaye faaliyetlerinin esas” olduğu, kesin zorunluluk

bulunmadıkça piyasalara karışılmayacağına belirtildiği programda, “verimlilik gözetilerek devlet kuruluşlarının özel girişime devredileceği de” vurgulanmıştır (Turan, 2000: 154).

Gerek Peker’in gerekse Saka’nın hükümet programlarında özel girişimciliğe daha çok yer verileceğine dair bu anlatımlar, kuşkusuz İnönü’nün de görüşlerini yansıtmaktadır. Aksi halde CHP’nin Yedinci Kurultayında bu yönde değişiklikler yapılması oldukça zor görülmektedir. Parti programında Hasan Saka Hükümeti döneminde yapılan değişiklikler, devletçilik ile özel girişimcilik arasına “ulusal yararı” gözetilen bir sınır getirilmesi gerekli görülmüştür. CHP programındaki bu değişiklik, 1949 yılında kurulan Şemsettin Günaltay Hükümet programına da yansımıştır. “*Özel sermayenin ekonomik alanlarda girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak, hükümetin güdeceği başlıca yol olacaktır*” (Turan, 2000: 156). CHP’nin ekonomide liberalleşmeye yeşil ışık yakmasına karşın, 1950 yılında devletçiliği istemeyen büyük toprak sahibi çiftçiler, tüccarlar ve köylü halk, liberal ekonomiyi hayata geçirmek isteyen DP’yi iktidara taşımıştır (Payaslı, 2011: 137).

Bu bölümü kısaca değerlendirmek gerekirse İnönü dönemi, ideolojik akımların güçlendiği ve bu akımlar arasındaki gerilimin, tartışmalar ve davalarla sürdüğü bir süreç olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı ülkedeki ideolojik görüşleri önemli ölçüde etkilemiştir. İnönü, bu süreçte Atatürk’ün milli kültür politikalarından uzaklaşarak bir taraftan kültürde hümanizmaya geçmiş, diğer taraftan milliyetçi Anadolu akımının CHP içinde güçlenmesine izin vermiştir (Turan, 2000: 259). Böylece II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu uluslararası sistemde, Batı kutbunda yer alan Türkiye’nin, demokrasiye milliyetçi Anadolularla geçilmesinde İnönü’nün katkısı olduğu söylenilebilir (Bora ve Ünüvar, 2015: 160).

Kısaca İnönü dönemi olan 1938-1946 yılları, 1946 sonrasının paradigma değişimi için yumuşak geçiş dönemi olarak adlandırılabilir (Ulusoy, 2015: 172). Bununla birlikte Türkiye’de II. Dünya Savaşından sonra kültür değişimine bakıldığında iki gelişme görülmektedir. İlki, Batı bloğuna girilmesiyle birlikte hem Batı’nın kültürel değerleri hızla ülkeye girmiş, hem de Batı’nın din ve milliyetçilik ideolojisini yaymaya çalışmasıyla ülkede çok partili hayata geçilerek, milliyetçi muhafazakârlığın yükselmesine neden olmuştur. Yani bu dönemde bir taraftan

modernleşme, diğer taraftan gelenekselleşmenin ortaya çıkması, kültürel çatışmaya zemin hazırlamıştır (Kongar, 2012b).

4. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (DP) (1950-1960)

II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili düzene geçiş aşamasında birçok parti kurulmuş olsa da Türkiye’de çok partili rejime 1946’da Demokrat Parti ile geçilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 363). Demokrat Parti, sadece Çiftçiye Topraklandırma Kanununa bir tepki olarak çıkmasa da partinin kurulmasında büyük etkisi olmuştur. Çıkarılan bu kanuna itiraz eden büyük toprak sahipleri; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan “Dörtlü Takrir” adında bir önerge vererek konunun tartışılmasını istemişlerdir. İsmet İnönü ise bu talebi geri çevirmiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü *Vatan gazetesinde* demokratikleşmeyi savunan karşıt yazılar yazmışlardır. CHP de bu durumu parti disiplinine aykırı bularak bu kişilerin parti üyeliklerine son vermiştir. Daha sonra da Celal Bayar partiden istifa etmiştir. CHP’nin içinden çıkan bu dörtlü parti üyesi (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan) 7 Ocak 1946’da Demokrat Partiyi kurmuştur (Girit, 2010: 270-271).

Böylece Tek parti dönemin sona ermesiyle CHP-DP ayrışması bir sol-sağ şeması oluşmuştur. 1946 dönemeci, Kemalizm’in kendi sol ve sağ ayrışmasını belirginleştirmiştir. Sağ (DP): Ulus inşası ve modernleşme projesinde bir burjuvazi orta sınıf inisiyatifini, bu doğrultuda bir tür liberal-popülizmi önceleyen ve Kemalizm’in 1932 (devletçilik politikası) öncesine sahip çıkan bir düşünce hâkimdir. Sol (CHP) ise, sınıflar üstü-korporatist denetimi öncelemekte, siyaseti çıkar temsili değil idare işleviyle pekiştirmeye çalışmaktadır. Devletçilik politikası dönemini Kemalizm’in “altın çağı” olarak saymaktadır (Bora ve Taşkın, 2009: 531). Fakat Bora’nın bu tespiti iki açıdan sorunlu gözükmektedir. İlki, “Sağ Kemalizm’in” kültürel dünyasına işaret etmemesi, diğeri ise 1946 sonrası CHP ile DP arasında iki farklı siyasi çizgi mücadelesinin olduğuna yönelik tespittir (Ulusoy, 2015: 147).

Oysaki her iki partide de hâkim çizgi, “Sağ Kemalizm’dir.” Süleyman Seyfi Ögün’e göre, Sağ Kemalizm, “Türk siyasal kültürünün hâkim değerlerini tanımayan Kemalizm’in, sol siyasal açılımlara karşı, sağ- siyasal- kültürel açılımını temsil eder. Bu aslında altı okun dinsel, geleneksel ve kültürel ekseninde yorumlanmasıdır. Bu tanım çerçevesinde “Sağ Kemalizm” 1950 yılına girerken rakipsizdir: Bir yanda Bayar’ın, Menderes’in DP’si, diğeri yanda ise Şemsettin Günaltay’ı başbakan yapan CHP. İnönü’nün ise son derece pragmatik bir

devlet adamı olarak sürece katkı sunduğu hatta yönlendirdiği söylenebilir (Aktaran Ulusoy, 2015: 147).

Bu ortamda 14 Mayıs 1950’de Demokrat Parti oyların % 53,3’ünü almış ve seçimin kazanılmasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan ise Adnan Menderes olmuştur. Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren halkın ilgisini çekmiştir. Bunun en önemli nedeni İnönü’nün savaş döneminde uyguladığı; Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu gibi yanlış ekonomi politikaları halkta hoşnutsuzluk yaratmış ve CHP’ye karşı bir öfke birikmiştir. Demokrat Partinin başarısı da bir anlamda birikmiş bu öfkenin sonucu olduğu söylenebilir (Tekeli ve İlkin, 2014: 363). Aynı zamanda Demokrat Partiyi iktidara taşıyan bir başka unsur da Celal Bayar vasıtasıyla Atatürkçülere, Menderes vasıtasıyla da dindar kesime yakın durulmasıdır (Ünder, 2009: 153).

Demokrat Parti’nin siyasi olarak konumu, taşranın-çevrenin temsilcisidir ve merkez sağı meydana getirmiştir. Aynı zamanda dinsel ve diğer muhafazakâr değerlere oldukça yakındır. En belirgin özelliği ise popülist olmasıdır (Kahraman, 2012: 251-252). Çünkü Türkiye’de muhafazakâr-sağ söylem, cumhuriyete karşı aristokratik bir tepki değil, popülist bir halk muhalefeti olarak gelişmiştir (Mert, 2007: 41). Merkez sağ siyaset; ekonomik liberalizm, dini hassasiyetler ve milliyetçiliği temel almaktadır. Bununla birlikte merkez sağ, ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişmeyle milli ve manevi değerleri uzlaştırma çabasıyla, muhafazakâr bir siyasal bakış sergilemektedir (Mert, 2006: 314). Aynı zamanda Demokrat Parti, en önemli özelliği olan muhafazakârlık sayesinde, halk modernleşmesini başlatmıştır. Böylece tarihte ilk kez İslam bu topraklarda belirleyici rol olmaktan çıkmıştır. DP iktidarıyla birlikte hayatın merkezine İslam’ı değil de modernleşmeyi koymaya başlayan geniş halk kesimleri zorunlu olarak muhafazakârlaşmıştır. DP aynı zamanda Türkiye’de muhafazakârlıkla liberalizmin buluşma noktasını da temsil etmektedir. Özellikle muhafazakârlığın kendine ait bir ekonomik sistemi olmayışı ve hem özel mülkiyete verdiği önem nedeniyle hem de diğer siyasi ve toplumsal sebeplerle sosyalizme karşı olmasından dolayı liberal düşüncelerle yakınlık içerisinde olmuştur (Aktaşlı, 2011: 153).

DP, kendisini siyasi olarak gelenekçi-liberal bir parti olarak tanımlamış, temel hak ve özgürlüklerin korunması talebiyle ortaya çıkmıştır. Hatta “yeter söz

milletindir” söylemiyle, siyasi iktidarın belirlenmesinde söz hakkına sahip olmayan kitleyi temsil etme çabasına girmiştir (Demirel, 2005: 495). Demokrat Partinin laiklikle ilgili görüşü ise laikliğin dinsizlik olmadığını ifade etmiş ve din özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Ancak bu görüşler, DP’nin kuruluş dönemindeki düşünceleri olmuş, iktidara geldikten sonra bu düşüncelerden uzaklaşmıştır (Keskin, 2012: 109). Süleyman Seyfi Öğün, Türk merkez sağının köklerini II. Grup üzerinden temellendirmenin son derece şematik bir bakış açısı olduğunu, I. Grup ile II. Grup arasındaki bölünmenin, çok partili siyasal yaşam sonrasında beliren iktidar-muhalefet ilişkilerini bütün boyutları açıklayamayacağını söylemektedir. Öğün’e göre;

Türk sağının kaynaklarını büyük ölçüde I. Grubun temsilcisi ve uzantısı durumunda olan CHP’den kopan unsurlarla ilişkilendirmek mümkündür. Türk merkez sağın kilit figürlerinin Celal Bayar ya da Adnan Menderes gibi CHP kökenli isimler olması bunun en büyük göstergesidir. Türk merkez sağının oluşumunun ardında, elit-içi çatışmalardan beslenen süreçlerin yattığı görülmektedir. ...Esas önemli olan Türk merkez sağının, kendisini temellendirirken, hatta en radikal CHP karşıtlığı içindeyken bile, gönüllü olarak Kemalist cumhuriyet ilkelerinden vazgeçmemesi ve onu bir referans çerçevesi olarak kullanmasıdır (Aktaran Ulusoy, 2015: 147-148).

Öğün, Sağ Kemalizm’in düşünce adamı olarak en önemli temsilcisinin Peyami Safa olduğunu belirtmektedir. Bu tespit, Sağ Kemalizm ile Bergsoncu düşüncenin Türkiye’deki önde gelen temsilcileri olan “cumhuriyetçi muhafazakârlar” arasındaki bağı göstermektedir. İrem’e göre “*cumhuriyetçi muhafazakârlığın Türk fikir hayatı içindeki asıl önemi 1930’lu yıllar içinde ortaya çıkan inkılâp ve Kemalizm tartışmaları içinde siyasal merkezin kıyısında üretilen yeni bir Kemalizm yorumu olmasında yatmaktadır*” (Aktaran Ulusoy, 2015: 148). Peyami Safa ile Cumhuriyet Devrimi bir anlamda, revizyona tabi tutulmak istenmiştir. DP’li 1950’li yıllarda Sağ Kemalizm, Cumhuriyet Devrimine karşı tepki konusunda kendilerini irticadan ayırıp, alternatif bir inkılap tarifine girişmiştir. Sağ Kemalizm’e göre, sorun inkılabın aşırı tarafları idi, bazı devrim yobazlarının manevi değerlerimizi hiçe sayan söylemlerinden ötürü halkta tepkiler oluşmuş, bundan da dini suistimal edenler yararlanmıştı. İrtica, devrim yobazlığının yarattığı bir olgu olmuştur. Bunun için inkılap yerli yerine oturtulmalı, “millete mal edilmelidir” (Mert, 2007: 166). DP’lilere göre inkılapların maddecilik şeklinde yorumlanması, manevi değerlerin ihmal edilmesi, inançsızlık ve boşluk yaratarak gençlerin komünizmi benimsemesine yol açmaktadır. Böylece inkılapların aşırılığı komünizm tehlikesine bağlanmıştır. Bu

düşünce uzun bir süre sonra, din ve siyasetin içli dışlı olması gerektiği noktasına gelerek, milli din yorumuna savrulmuştur. Bir taraftan devletle takışmayan bir Müslümanlık, ibadette fazla ısrarlı olmayan Türk Müslümanlığı söz konusu olmuş, diğer taraftan tarihsel değişime ayak uyduran reformcu, değişimci din teması ihya edilmiştir (Mert, 2007: 168).

DP ve CHP ilişkisine tekrar bakıldığında, görüldüğü üzere iki parti arasında daha öncede belirtildiği gibi ideolojik farklılıkların bulunmadığıdır. Üstelik aralarında geçen tartışmalar bile farklılıklardan değil benzerliklerden kaynaklanmıştır. Öyle ki muhalefete yapılan baskılar konusunda DP'nin 1950 öncesinde şikâyetçi olduğu tüm politikalar, 1950 sonrası DP tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin seçim güvenliğinin sağlanması, daha adaletli seçim sisteminin temini, muhalefete ve gazetecilere yönelik baskının kaldırılması gibi konularda DP muhalefetteyken çok çabalamıştır. Fakat iktidara geldikten sonra bu uygulamaları ve baskıları kendisi uygulamıştır (Varel, 2015: 212). Ancak 1954 seçimleri her iki parti için de kırılma noktası olmuştur. CHP, yürütmeye çalıştığı merkez sağ parti imajının DP karşısında anlamsız olduğunu kavramıştır. DP ise zirveye çıkmanın verdiği hazla otoriter bir hüviyete bürünerek kötüye giden ekonominin boşluğunu dini alandaki eylem ve söylemle doldurmuştur. 1954'e kadar DP'nin dini alandaki söylemleri daha çok dini özgürlük şeklindeyken, 1954 sonrası ise dini istismar şeklinde olmuştur (Koca, 2015: 311).

4.1. Demokrat Parti Dönemi CHP ve DP'deki Dönüşüm

4.1.1. 1954 Seçimleri Sonrası CHP

2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimlerindeki büyük hüsranın ardından 26 Temmuz 1954'te toplanan 11. Olağan Kurultay'da, CHP'nin izlediği politikalar tartışılmıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte devletçilik ve laiklik ilkelerinden ödün verilmiş, fakat bu ödünler, halktan karşılık görmemiştir (Koca, 2015: 311).

İnönü, Partisinin 11. Kurultayı açış konuşmasında şöyle seslenmektedir:

Seçim tatbikatında bizim şikâyet ettiğimiz esaslı bir nokta da dinin siyasete alet edilmesi keyfiyetinin Partimiz aleyhine faal bir surette kullanılabilmesidir. Eski ve yeni kanunlar dini siyasete alet etmeyi menetmişlerdir. Seçim esnasında buna ehemmiyet verileceği tekrar tekrar ifade olunmuştur. Ama hazin hakikat şudur ki, bu seçim silahı büyük mikyasta Cumhuriyet Halk Partisi aleyhine, haksız ve insafsız olarak kullanılmıştır (Aydemir, 2013: 176).

Bu konuşmadan sonra Parti Meclisinde de laiklik konusunda, ödün verilip verilmemesi uzun uzun tartışılmıştır. İnönü bu tartışmalar sonunda laiklik konusunda ödün verilmesine karşı çıkmıştır (Aydemir, 2013: 176). İnönü'nün laiklik konusunda ödün verilmesini isteyenlere karşı yanıtı ise:

Taviz sahasında DP ile yarış edebilir misiniz? O halde? Eğer biz devletçilikten ve bilhassa laiklikten en ufak bir taviz verirse bunların ucunu bir daha yakalayamayız. Sizin teşebbüsünüz doğru değildir. Türkiye'de CHP Atatürk devrimlerinin bekçisi olduğu için itibardadır ve gerçek bir kuvvete sahiptir (Toker, 1965: 27).

Böylece CHP 11. Kurultay sonrası Atatürk devrimlerinin bekçiliğini benimseyerek ve taşra örgütlerine ağırlık verip gençleşerek, yeni bir parti olarak kurulacaktır. Dolayısıyla 1954 seçimleri, CHP'nin sosyolojik manada bir parti olmaya başlaması açısından önemlidir (Koca, 2015: 312).

4.1.2. 1954 Seçimleri Sonrası DP'de Bölünme

1954-1957 yılları arası DP iktidarının, hem zaferinin zirvesini, hem de yenilgisinin başlangıcını vermektedir. 1954 seçimlerinde DP oyların % 58'ini alarak, 503 milletvekili çıkararak seçimden zaferle çıkmıştır (Aydemir, 2013: 159).

Bununla birlikte DP, 1950-1954 arası altın yıllarını yaşamış, fakat 1954-1957 yılları arasında ise, yokuş aşağı gitmeye başlamıştır. DP, 1954 seçimlerinden sonra ilk sarsıntıyı 6-7 Eylül olaylarında yaşamış, 29 Kasım 1955 tarihinde ise, iktidarının en zor günlerini geçirmiştir. DP içindeki kriz, eski bakan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun önderliğinde, bir grup milletvekilinin, haklarında dava açılan gazetecilere "ispat hakkı" tanınmasını istemesinden kaynaklanmıştır. Bu krizden sonra 19 milletvekilinden 9'u partiden ihraç edilmiş, 10 milletvekili ise istifa etmiştir. Böylece DP'nin liberal kanadını (ılımlılar-Sağ Kemalist) oluşturan bu milletvekilleri, 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisini kurmuştur. Partinin kurucuları; İsmail Hakkı Akyüz, Muammer Alakant, Ekrem Ali Can, Raif Aybar, Yusuf Azizoğlu, Muhlis Bayramoğlu, Fethi Çelikbaş, Sabahattin Çıracıoğlu, Ziyad Ebüzziya, Mustafa Ekinci, Feridun Ergin, Muhlis Ete, Turan Güneş, Enver Güreli, Şekip İnal, Hasan Hurşit Kangal, Safaaddin Karanakçı, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ragıp Karaosmanoğlu, Behçet Kayaalp, Şeref Kâmil Mengü, Emrullah Nutku,

Ekrem Ocaklı, Asım Okur, İbrahim Öktem, İhsan Hamit Tiğrel, Muzaffer Timur ve Ekrem Hayri Üstündağ'dır. Diğer kurucular da; Enver Adakan, Nihat Reşat Belger, Yusuf Adil Egeli ve Emin Paksüt'tür. Partinin Genel Başkanı ise Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu olmuştur (Koca, 2015: 312). Karaosmanoğlu, İkinci Grup, TCF ve SCF geleneğinden gelmektedir. Bu gelenek, piyasa ekonomisini, dini geleneksel değerlere ve o değerleri benimsemiş kitleye saygı duyulmasını, sosyal ve siyasal dönüşümlerde evrimci ve ılımlı yaklaşımı benimser. Bunun dışında ne Hilafet ve Saltanat özlemi ne de ekonomik gelişme ve kalkınma anlamında modernleşme karşıtı bir durum sergiler (Demirel, 2015: 352).

Partinin ayırt edici önemli özelliği ise benimsediği ilkelerin tamamı, 1961 Anayasasının temelini oluşturmuştur. Partinin ilkeleri; Nispi Temsil Sistemi, Çift Meclis Anayasa Mahkemesi, Üniversite Özerliği, Tüm İdari Tasarrufları Kapsayan Kazai Denetim, Hakim Teminatı, Mahkemelerin İstiklali, Özgür Basın, Planlı Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadır. Hürriyet Partisi, ekonomide nispeten liberal bir politikaya sahip iken, rejim bakımından DP'ye tamamen ters düşen hürriyetleri genişleten bir politikaya sahip olmuştur. Ancak DP, Hürriyet Partisinin muhalefetinin gücünü kısıtlama yoluna gitmiş ve bunda da başarılı olmuştur. HP, DP karşısında tek başına baş edemeyince diğer partilerle güç birliğine çağırılmış fakat bu çağrı destek görmesine rağmen DP'nin engellemeleri sonucunda bunu uygulamaya fırsat bulamamıştır. Aynı zamanda DP'nin 1958 seçimlerini 1957'ye alması HP'nin sonunu getirmiştir. HP seçimlerdeki başarısızlık sonucunda aldıkları kararla CHP'ye katılarak kendisini feshetmiştir (Dağcı, Bt: 29).

4.2. Demokrat Parti Dönemi Sağ Kemalist Figürler

DP'nin kurucularından biri olan Fuat Köprülü, uluslararası tanınan ender tarihçilerden biridir. Gerek akademik, gerek politik alandaki çalışmalarıyla Türkiye siyasetini derinden etkilemiştir. Türk devriminin romantik ulus inşası aşamasının, Mazzini ilkelerinden Wilson prensiplerine kadar, uluslararası alandaki ulus olma ölçütleriyle de uyuşan bir geçmiş tasarımı bulmuştur. Yine bu ilkelerle uyumlu olarak geç uluslaşan her ulusun ideologlarının yaptığı gibi tasarlanmış bu geçmişi muhafaza etmeye çalışmıştır. Gökalp'e koşut bir şekilde medeniyet-kültür ikileminde, Doğulu bir kültürü, Batılı yöntemlerle yeniden kurma çabası kabul görmüş, Türk muhafazakârlığının önemli temsilcilerindendir (Alpay, 2006: 136).

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Atatürk, Köprülü'ye İstanbul Darülfünun bünyesinde Türkiyat Enstitüsü'nü kurma görevini vermiştir. Enstitü, 1924'te Köprülü başkanlığında kurulmuştur. Köprülü akademik yaşamı boyunca, 1924'te İlahiyat Fakültesinde Türk Din Tarihi, 1923-1929 arası ve 1935'ten sonra bir süre İstanbul'da Mülkiye Mektebinde ve Ankara'da dersler vermiştir. Daha sonra Siyasal Bilgiler Okulunda Siyasi Tarih, Türk Müesseseleri Tarihi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde dersler vermiştir. 1926-1929 yılları arasında Güzel Sanatlar Akademisinde Medeniyet Tarihi hocalığı yapmıştır. Köprülü mebuslukla üniversite hocalığının bir arada yürütülemeyeceği kanununun 1941'de çıkarıldığında mebusluğu seçmiştir. 1950'ye kadar *İslam Ansiklopedisi'ne* makaleler yazan Köprülü, 1950'de kurucularından olduğu DP'nin iktidar olmasıyla siyasette daha aktif roller alınca teorik çalışmalarına ara vermiştir (Alpay, 2006: 149).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte daha önceleri araları çok iyi olan Başbakan Adnan Menderes'in, Dışişleri Bakanı M. Fuat Köprülü'ye yönelik tutumu zamanla değişmeye başlamıştır. Köprülü ve Menderes'in arasını açan gelişmeler ise şöyledir: 1953'de ortaya çıkan İngiltere-Mısır anlaşmazlığı ve Mısır'ın İngiltere ile 1936'da imzalamış olduğu antlaşmayı feshederek İngilizlerin Süveyş'i boşaltmasını istemesi karşısında Türkiye'nin izlediği dış politika Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından yetersiz bulunmuştur. Bu eleştirilerin üstüne bir de Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Fuat Hulusi Tugay'ın Mısır'dan sınır dışı edilmesi olayı gerçekleşince Köprülü bir hayli zor durumda kalmıştır. Öyle ki Köprülü'nün istifa etmesi gerektiğini savunanlar bile olmuştur (Uzman, 2013: 189). Diğer olumsuz gelişme ise, Celal Bayar'ın ABD Başkanı D. Eisenhower'ın davetlisi olarak ABD'ye yapacağı seyahatte (28 Ocak-27 Şubat 1954) okuması için Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan metin beğenilmemiş; bunun üzerine Celal Bayar, Adnan Menderes ve kabine üyeleri tarafından Dışişleri Bakanı Köprülü bir kez daha eleştirilmiştir. Menderes, ilerleyen zamanlarda eleştirinin de ötesine giderek Köprülü'yü küçük düşürmeye yönelik ifadelerde de bulunmuştur. Bu gibi olaylar Menderes ile Köprülü arasındaki fikir ayrılıklarını artırmıştır. Menderes ile olan ilişkilerinin bozulmasına paralel olarak Köprülü'nün gerek DP içinde gerekse DP'nin genel siyasetindeki etkisi de azalmıştır (Uzman, 2013: 189).

Bütün bu gelişmeler M. Fuat Köprülü'nün Adnan Menderes'le ve dolayısıyla da Demokrat Parti ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Tüm bu olaylar, 1955 yılından itibaren Köprülü'nün Menderes ve DP ile yollarının ayrılmasına yol açmıştır. Köprülü, Demokrat Parti'den tamamen ayrılmadan hemen önce, parti içerisinde aktif siyaset yapan yakın akrabaları DP'den kopmuştur. 3 Mart 1957'de Köprülü'nün damadı Coşkun Kırca, Hürriyet Partisi'ne katılmıştır. Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü de DP'den istifa ederek, 23 Ağustos 1957'de Hürriyet Partisi'ne geçmiş ve 6 Eylül 1957'de Hürriyet Partisi'nin İstanbul İl Başkanlığı'na seçilmiştir. 7 Eylül 1957'de de Fuat Köprülü resmen DP'den istifa etmiş fakat siyasetten kopmamıştır. Bir taraftan ülke gündemine ilişkin fikirlerini yazdığı makalelerle ve basına verdiği demeçleri kamuoyuyla paylaşırken; diğer taraftan da resmen üye olmamakla birlikte Hürriyet Partisi'ne destek vermiştir (Uzman, 2013: 190). Ancak Köprülü, 1960 darbesinden sonra DP iktidarı döneminde 6-7 Eylül Olaylarında suçlu bulunarak Yassı adaya gönderilmiştir. Fakat dört ay sonra yurtdışındaki akademisyen arkadaşlarının da baskısı ile serbest bırakılmıştır. 1966'da ise geçirdiği trafik kazası sebebiyle yaşamını yitirmiştir (Alpay, 2006: 149).

Bir diğer önemli isim olan Turhan Feyzioğlu ise, Sağ Kemalizm'in Soğuk Savaş döneminde yeniden yorumlanmasının sonucu olan cumhuriyetçi muhafazakârlığın, hem ideolojik şekillenmesinde hem de siyasal sözcülüğünde önemli bir role sahip olmuştur. 1950'lerin başında, *Forum Dergisi* etrafında bir araya gelen genç akademisyenler, çok partili, senatolu, Anayasa Mahkemeli yeni uzmanlaşmanın ihtiyaç duyduğu hukukçu-siyasetçi formasyonuna sahiplerdir. *Forum Dergisinin* bu önemli temsilcileri; Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Coşkun Kırca ve Turan Güneş'tir (Taşkın, 2009: 534).

Forum Dergisinin kuruluş amacı ise, günlük politika içerisinde yer almama, olayları bilimsel yöntem ve anlayış içerisinde, mutlak tarafsızlıkla değerlendirme yönünde olmuştur. Fakat gelişen süreç içerisinde siyasi ve hukuki koşulların DP'nin karar alma tekeli sonucunda giderek daha fazla yozlaşması, günlük politikaya atılmayı kaçınılmaz kılmıştır. Tarafın belirlenmesinde ise "ispat hakkı", genel demokratik hak ve özgürlüklerin yer alması sonucu HP'nin kurulmasıyla belirginlik kazanmıştır. HP; Forumcularda hürriyete susamış ve aldatılmaktan bıkmış olan milletin kendine emniyet, güven ve hürmet teşkil eden hasretine cevap olabileceği

inancını doğurmuştur. Bu konuda Aydın Yalçın, *Forum* yazarlarıyla partilerinden ihraç edilen milletvekillerinin adeta kader tarafından yan yana getirildiğini belirtmiştir. Bunlardan biri de DP'den ihraç edilen milletvekili ve *Forum* yazarı olan Turan Güneş'tir. Dolayısıyla kurulan yeni partinin (HP) tüzük ve programının hazırlanmasına Güneş, Feyzioğlu ve Yalçın katılmışlardır. 1957'deki seçimlerde ise Forumculardan HP'den milletvekili adayları olanlar Aydın Yalçın, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin'dir. HP'nin bağımsız listesinden girenler de Muammer Aksoy ve Münci Kapani'dir. Buna karşılık Turhan Feyzioğlu ve Osman Okyar tercihini CHP'den yana yapmıştır (Dede, 2015: 461-462).

Turhan Feyzioğlu, Galatasaray Lisesinden 1941'de, İstanbul Hukuk Fakültesinden 1945'te mezun olduktan sonra Fransa'nın "yüksek devlet adamı" yetiştirmesiyle bilinen "Ecole Nationale D'Administration'da" 1952'de bir süre araştırmalar yapmıştır. Doktora tezini "Siyasal Partiler" üzerine hazırlayan Turan Güneş gibi, çok partili siyasal yaşamın hukuki açıdan incelenmesine dönük, pratik siyasal getirisi de olabilecek konulara yönelmiştir. Ayrıca; Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş ve Coşun Kırca'nın genç yaşlarda 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Mecliste görev almaları da önemli bir ayrıntıdır. Bu kuşak meşruluğunu, Kemalist ideolojinin sözcülüğünden alan Tek Parti dönemi korporatist aydın geleneğinden değil, çok partili hayatın uzmanlık gerektiren iş bölümünden (basın, planlama, üniversite, Yüksek Mahkemeler) türetmek istemektedirler (Taşkın, 2009: 535).

Feyzioğlu, 1950'li yılların ortasından itibaren hür ve demokratik rejim, muhtar üniversite, basın hürriyeti, insan hakları gibi kavramları adına mücadele vermiş ve ekonomide karma ekonomiyi benimsemiştir. Bununla birlikte Feyzioğlu, 1957'de CHP'den milletvekili olarak girmiş ve 1957-1967 yılları arasında burada önemli görevlerde bulunmuştur. 1967'de de CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Güven Partisini (CGP) kurmuştur. Fakat parti kurulana kadar CHP'de "Ortanın Solu" çizgisine muhalefet etmiştir. Çünkü "Ortanın Solu" girişimi, "Atatürk milliyetçiliği geleneğine ve hür nizam içinde kalkınarak sosyal adaleti gerçekleştirme" ilkesine aykırıdır (Taşkın, 2009: 537). Feyzioğlu ve CGP'nin, anti-komünizm düşüncesi ise, sağ (milliyetçi-muhafazakâr, ülkücü, İslamcı) düşünceden ayrılarak, milliyetçi sosyal adaletçiliği vurgulamaktadır. Partinin ideolojisi de cumhuriyetçi muhafazakâr çizgidedir (Bora ve Taşkın, 2009: 536-537).

4.3. Demokrat Parti Dönemi Dış Politika

DP'nin iktidar olduğu dönem, Soğuk Savaş dönemidir. Amerika'nın bu dönemdeki stratejisi ise, Sovyetler Birliğini batıdan ve güneyden çevrelemesi aynı zamanda güney sınırını siyasal İslam'a dayalı antikomünist bir "Yeşil Kuşak" yaratma çabasıdır (Kongar, 2012b: 25).

Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin aralarındaki rekabet, Türkiye'nin Jeopolitik önemini arttırmıştır. Böylece Türkiye 1947'de Truman doktrini, 1948 yılında Marshall Planıyla askeri ve ekonomik yardım almıştır. Bu yardımlar 100 milyon dolardan 1950'de 233 milyon dolara yükselmiştir. Tabi bu yardımların artmasında rol oynayan neden Kore'ye asker gönderilmiş olmasıdır. Kore'ye asker gönderilmesi, Türkiye'nin 19 Şubat 1952 yılında NATO'ya (Kuzey Atlantik Savunma Antlaşması) girmesini kolaylaştırmıştır (Karpat, 2011: 140-141). Fakat Demokrat Parti, Kore'ye asker gönderilmesi konusunu TBMM'ye başvurmadan karar almıştır (Bora, 2005: 494). Ancak, NATO'ya girilmesiyle de Türkiye'nin, Sovyet tehdidi karşısında güvenliği sağlanmış olmaktadır. Fakat Türk Silahlı Kuvvetlerinin NATO Başkomutanlığına bağlanması, Türkiye için çok büyük sakıncalar doğurmuştur. Bununla birlikte sırf Amerikan kredisi alabilmek için Atatürk'ün bağımsızlık ilkesinden ödün verilmesi şeklindeki bazı ikili antlaşmalar imzalanmıştır. DP, NATO'ya girilmesiyle birlikte aktif dış siyaset izleyerek Ortadoğu'da söz sahibi olmak istemiştir. Bunun için Arap ülkelerinin lideri olmaya çalışan Mısır'ı desteklemeyerek buna karşılık Arap ülkelerinde sevilmeyen Irak lideri Nuri Sait Paşa hükümetini desteklemiş ve bu durum, Arap ülkeleriyle aramızın açılmasına neden olmuştur. Bu zıtlık 1955'te Türkiye, Irak, İran, Pakistan, İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paketi ile en yüksek noktasına varmıştır. Nuri Sait Paşa'nın 1958'de darbe ile gitmesi sonucu örgüt önce CENTO (Merkezi güvenlik Örgütü) adını almış, fakat daha sonra işlevini yitirmiştir (Mumcu, 1996: 178-179).

DP'nin yanlış dış siyaseti Kıbrıs sorununda da görülmektedir. Yunanistan, Kıbrıs meselesiyle II. Dünya Savaşından sonra ilgilenmeye başlamış ve adayı İngiltere'den 1952-1954 yılları arasında resmen istemiştir. Türkiye ise statükonun devamı olarak adanın İngiltere'nin elinde kalması taraftarı olmuştur. Fakat konu Yunanistan'ın ısrarıyla 1954'te Birleşmiş Milletlere taşınmıştır. Yunanistan adada

özerklik istemiş, buna karşılık İngiltere adada iki toplum olduğunu belirterek bölünme önermiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Türkiye bölünme tezine sıcak bakmıştır. Ancak bölünme tezi destek bulmamış, Amerika'nın ve NATO'nun aracılığıyla Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler yapılarak 1959'da Zürih ve Londra anlaşmalarıyla bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilmiştir (Armaoğlu, 2015). Kıbrıs politikasında Yunanistan'la ilişkilerin gerildiği dönemde DP'nin yanlış tutumlarından dolayı, İstanbullu Rumlara yönelik kitlesel linç ve talan etme seferberliğinin yaşandığı 6-7 Eylül olayları DP'nin, ABD ve Batı nezdinde prestijini yitirmesine neden olmuştur (Bora, 2005: 495). Yine bu olaylarda Taksim'de birçok dükkân tahrip edilmiş ve kiliseler ateşe verilmiştir. (Yeni İstanbul Gazetesi, 1955: 1). Ayrıca, DP'nin dış siyasette gösterdiği tutarsız tavırlara başka bir örnek de Fransa-Cezayir savaşında gözlenmektedir. Bu savaşta, sömürge düzenine karşı çıkması gerekirken, Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı veren Cezayir'i desteklemeyerek Fransa yanında yer alan bir tutum sergilemiştir (Mumcu, 1996: 179-180). Bununla birlikte Demokrat Parti iktidarı; Kıbrıs sorunu, Ortadoğu politikası, Balkan Paketi gibi konularda ABD ile ilişkilerini "Ne kadar uyumlu davranırsak o kadar çok dış yardım alırız" şeklinde yürütmüşlerdir. Aynı zamanda dönemin ayırt edici en önemli özelliği, siyasal İslamcılığın gelişimidir. Siyasal özgürlüklerin genişlemesiyle, 1925'te kapatılan yayınların yeniden başlatılmasına imkân verilmiştir. Böylece dinsel içerikli taleplerin siyasallaşması kolaylaştırılmıştır (Özcan, 2015: 97). Görüldüğü üzere ABD liderliğinde Batı dünyasının stratejisi, Soğuk Savaş döneminde siyasal İslam kullanılarak, dinci ve milliyetçi politikalar izlemiştir. Bu politikaların yansımaları da Demokrat Parti iktidarının izlediği kültür politikalarında görülmektedir. (Kongar, 2012b: 27).

4.4. Demokrat Partinin Kültür Politikaları (Muhafazakâr)

Demokrat Partinin henüz muhalefetteyken 1946'daki parti programına bakıldığında; cumhuriyet, liberalizm ve demokrasi kavramlarını kullanarak "milli iradeye" vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda inkılapçılık ilkesi de parti programında bulunmaktadır. Ancak, programda muhafazakâr bir anlayış ön plana çıkarılmamıştır. Bilakis geçerliliğini yitirmiş, zararlı olan geleneklerin tasfiye edilmesi talep edilmektedir. Halkçılık ilkesi ise, halkla birlikte olarak idarenin halka hizmet etmesi şeklinde ifade edilmiştir. Milliyetçilik ilkesinde de ayrılıkçı akımların

karşısında yer alan bir düşünce hâkimdir. Ayrıca parti, ülkedeki dini azınlıklara karşı da eşitlikçi bir bakış açısına sahiptir. Parti programının içeriğine göz atıldığında, CHP'nin Altı Ok'unun benimsendiği görülmektedir (Koçak, 2012: 59). Demokrat Partinin milli iradeye vurgu yapmasının nedeni ise, çoğunluk sıfatıyla sahip olunan genel (milli) iradenin temsil yetkisinin kendilerinde bulunduğunu ve bunun genel bir vekâletname anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Böylece tüm erklerin iktidarda toplandığı “kuvvetler birliği” ilkesini benimseyerek güçlü iktidar imkânının meşruiyetini buna dayandırmaktadırlar (Bora, 2005: 502).

Demokrat Parti dönemindeki kültür değişimi ise, en radikal dönemi yaşamıştır. Bu bağlamda Batılılaşmaya bakıldığında batılılaşma taraftarları, bütüncüler ve kısımciler olarak, iki grupta incelenebilir. Bütüncülerden ilk grup, Batılılaşmayı çağdaşlaşma hareketi olarak ele alan ve değişimi, Batının bütün değerlerini alarak Batılı toplum modeline geçişi savunan, cumhuriyet dönemindeki Batılılaşmayı olumlu bulan; laik, Batıcı ve milliyetçi aydınlardır. Diğer bütüncül grup da Doğu-Batı senteziyle Batıya bütüncül yaklaşan kesimdir. Bunlar, cumhuriyet dönemi Batılılaşma hareketine eleştirel bakan; Batıcı, milliyetçi ve muhafazakâr aydınlardır. Milliyetçi muhafazakârlara göre Batılılaşma, Türk toplumu için vazgeçilmez bir yönelimdir. Fakat Batıdan anlayışları, 20.yüzyılın dine ve maneviyata önem veren mistik eğilimli anlayışıdır (Kaçmazoğlu, 1988: 48-50). Alt yapısı Anglo-Saksoncu yaklaşıma dayalıdır. Böylece bu durum, Türk insanını kamucu anlayıştan, bireyci anlayışa geçmesine neden olmuştur. İkinci grup olan kısımciler ise, Batıdan sadece bilim ve tekniğin alınması gerektiği savını öne süren ancak, kültürel açıdan Batılılaşmaya karşı çıkan İslamcı kesimdir (Kaçmazoğlu, 1988: 50).

Bu bağlamda Demokrat Parti, Doğu-Batı senteziyle Batıya bütüncül bakan kesimi temsil etmektedir. Demokrat Parti'nin kültürel kimlik politikası ise, “Batı'yla birlikte ve Batı için Doğulu olmak” olarak nitelenen alıcısı daha geniş olan bir politikadır. Böylece Batı kavramı, endişe kaynağı olmaktan çıkmış, ne eski bir düşman, ne de ilerleme için yetiştirilmesi gereken bir tutumdur. Bu durumda kültürel bir içe kapanma gerçekleşmiştir. Bu içe kapanma, Türk Hümanizmasına tepki olarak milliyetçi muhafazakâr kesimde doğmuştur. Aynı zamanda Osmanlı imgesinin yeniden canlandırılması ve İstanbul'un fethini kutlama geleneği Demokrat Parti

iktidarı döneminin ürünüdür (O. Koçak, 2009: 406). Dönemin bilim anlayışı ise Türk-İslam, Türk-İslam-Batı sentezi ve Bergsoncu felsefeye dayalıdır. Ancak, bu dönemde fikir kısırlığı egemen olmuş, bilim adamları; bilim, sanat, teknik ve düşünsel hayatta yeni fikir üretememişlerdir. Sadece dini konular ön plana çıkmış ve tartışmalar bunun üzerine olmuştur (Kaçmazoğlu, 1988: 56).

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesiyle birlikte, 27 yıllık CHP iktidarına son vermiş ve 10 yıl boyunca iktidarda kalmayı başarmıştır. Bu 10 yıllık süreçte TBMM’de 5 hükümet programı sunmuştur. Demokrat Parti, kültür politikalarıyla ilgili olarak 1950, 1954 ve 1957’deki hükümet programlarında kültür işlerinin parti programlarının ilkeleri doğrultusunda yürütüleceğini ifade etmiştir. Yaptığı hükümet programlarında kültür ile ilgili olarak ayrıntılı bir yaklaşımı olmayan DP kültür konusunda milli, manevi ve geleneksel değerlere önem vereceğini belirtmiştir (Bolat, 2014: 242).

Demokrat Partinin 1950’deki hükümet programında partinin laiklik görüşü, “hakiki laikliği dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması” olarak değerlendirmektedir. Atatürk’ün inkılapları ile ilgili görüşünde de millete mal olmuş inkılapları koruyacaklarını ifade etmektedirler. Ayrıca irticai ve ırkçılık gibi ayrılıkçı akımlara karşı tedbir alacaklarını hükümet programında belirtmektedirler (TBMM, 2014: 14-15). Merkez sağda din içerikli icraatlar ya iktidarın din üzerindeki kontrolü gevşetilerek din ve vicdan özgürlüğünün artırılması ya da geleneksel Türk kültürünün yaygınlaştırılması adına yapılmıştır. Kısaca DP, dini ölçülü bir muhafazakârlık içerisinde kullanmıştır. DP, hükümet programında belirttiği dini eğitimi bir din odaklı eğitim olarak değil, dini hürriyetin gereği olarak görmüştür. Bu bağlamda, DP iktidarın ilk icraatlarından biri 16 Haziran 1950’de ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanunun kaldırılmasıyla başlayan dinsel özgürleşmedir. Bunu eğitimde modern din görevlilerinin yetişmesi, ilkokullarda din derslerinin zorunlu olması ve İmam-Hatiplerin açılması izlemiştir. Bunun yanı sıra, Arapça özel eğitim yeri açmayı yasaklayan kararnamenin kaldırılması suretiyle Kuran kurslarının açılması, radyolarda Kuran okutulması, dini derneklerin sayısının çoğaltılması, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dini eser basması, Yüksek İslam Enstitülerinin açılması, hacca giden Türk sayısının artırılması din alanında yapılan icraatlardır. Bütün bu gelişmeler, dinsel etkinliklerin ve tarikatların artmasında etken olmuştur.

Bunun sonucu olarak da Atatürk heykellerine saldırıları doğurmuştur. Bununla birlikte ülkede laik-anti laik tartışmaları ortaya çıkmıştır (Karpat, 2011: 140). Feroz Ahmad: din alanında icraatların yoğunlaştığı DP dönemini; Türkiye’de İslami uygulamaların restorasyonunun gerçekleştiği ve militan laikliğe son verilme istemleri ile belirginleşen dönem olarak adlandırmaktadır. DP iktidarının bu konudaki birçok icraatı Atatürkçü rejime aykırı olarak algılanmış ve özellikle CHP ve entelektüel kesim tarafından irtica olarak değerlendirilmiştir. Menderes ise bu irtica söylemlerini elit bir zihniyetin tezahürü olarak görmüştür (Aktaran Erken, 2016: 210).

1951’de kurulan II. Menderes Hükümeti programında, inkılap ve Atatürk aleyhine işlenen suçlarda artma eğilimi gösterilmesinden dolayı 25 Temmuz 1951’de “Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” çıkartmıştır (Yücel, 2001: 90). Yine aynı dönemde programda, eğitimin birleştirilmesi ve eğitimde fırsat eşitliğine değinilmiştir. Eğitimle ilgili olarak Atatürk, Türkiye’yi üç kültür bölgesine ayırmış; batıda-İstanbul’da bulunan üniversite, orta bölge-Ankara’da kurulmakta olan üniversite, doğuda-Van Gölü’nün etrafında kurulacak üniversitenin ülke kalkınmasına hizmet edeceğini ifade etmiştir. Demokrat Parti de Atatürk’ün bu vasiyetini yerine getirmek için Doğu bölgesinde üniversite kurarak, burayı kültür merkezi haline getirmeyi tasarlamaktadır. III. Menderes hükümeti programında ise, eğitime ayrılan bütçenin artırılması dışında, eğitim ve kültür işlerine değinilmemiştir (Özkan, 2011: 222-223). Demokrat Parti 1946-1950 döneminde, CHP’yi Anıtkabir yapımını geciktirmekle, para ve pullardan Atatürk’ün resminin çıkarılıp yerine İnönü’nün resminin basılması konularından dolayı eleştirmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti iktidarı, tekrar para ve pullara Atatürk’ün resminin basılmasını sağlamış ve 10 Kasım 1953’te Atatürk’ün naaşını da Anıtkabir’e taşımıştır (Yücel, 2001: 90-91).

Demokrat Parti iktidarı, dışarıda dünya barışını korumak için Kore’de komünistlere karşı savaşmış ve içeride de aynı savaşı sürdürmüştür (Koca, 2015: 306). Bu bağlamda sayıları 5000’e yakın olan Halkevleri ve Halkodalarını komünist faaliyetler içerisinde bulunulduğu öne sürülerek CHP’nin mallarını hazineye devreden yasa kabul edilerek halkevlerinin kapatılmasına karar verilmiştir (Bulut, 2009: 77). 1951’de ise Türkiye Komünist Partisi üyeleri tutuklanmıştır. Yine aynı gerekçeyle 1954’te çıkarılan kanunla Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okullarını

birleştirek Köy Enstitüleri işlevselliğini yitirir. Fakat DP bununla da yetinmeyerek V. Menderes hükümeti döneminde, 1957 de çıkarılan kanunla stajyer köy öğretmenlerinin maaşlarında indirime gitmiştir. Bir süre sonra da köy öğretmenleri, meslektan çıkarılmışlardır (Albayrak, 2004: 377). Benzer komünizm suçlamaları, 6-7 Eylül olaylarında da kullanılmıştır (Koca, 2015: 306).

Bütün bu gelişmelere de bakıldığında merkez sağda karşı çıkılan Cumhuriyet değerleri değil bazı reformlar ve reformların uygulanış biçimidir. Parti programlarında da Atatürk ve Cumhuriyet değerlerine aykırı hiçbir ifade yer almamıştır. Ayrıca, parti liderleri Cumhuriyet değerlerini ve Atatürk'ü benimsediklerini çokça ifade etmişlerdir. Merkez sağda geleneklere ve geçmişe önemli referanslar yapılmaktadır. Ancak Cumhuriyet rejiminden eski rejime dönüş arzulanmamaktadır. DP lideri Menderes devrimleri (Atatürk inkılaplarını) halkın benimsemesine göre değerlendirmiş ve aşırı olan reformları korumayacaklarını belirtmiştir: Muhafazakâr modernleşme anlayışında, toplumun dini ve geleneksel değerleri dışarıda bırakarak Batılı bir hayatı örnek almamaktadır. Muhafazakârlara göre, Batının girişimciliği, demokrasisi, özgürlüğü ve teknik-bilimsel gelişmişliği örnek alınmalıdır. İlerleme ve zenginleşme ise, imar ve inşa faaliyetleriyle sanayileşme ile olmalıdır (Erken, 2016: 215). Karşı çıkılan inkılaplar ise tek parti döneminin baskıcı yönetim anlayışında dini özgürlükleri kısıtlayan ve özellikle dini eğitim alanında yoğunlaşan inkılaplardır. DP bir yandan Kemalist rejimi değiştirirken bir yandan da onu muhafaza edecek önlemleri almıştır. İçişleri Bakanlığı'nın bütün il valilerine Atatürk heykellerinin korunması için önlemlerin alınmasını emreden bir tebligat çıkarılmıştır. Yine siyasi amaçlarla dini istismar etmekle suçlanan *Büyük Doğu* ve *Sebilürreşad* gibi yayınlara soruşturma açılmıştır. Bir diğer gelişme de Atatürk heykellerini ve reformlarını korumayı amaçlayan Atatürk Kanunu diye bilinen kanunun çıkarılmasıdır. Ayrıca inşaatına başlanan Anıtkabir'in tamamlanması ve Atatürk'ün cenazesinin buraya nakledilmesidir. Bununla birlikte dini saiklerle yapılan Malatya suikastının ardından bu işten sorumlu tutulan Milliyetçiler Derneği'nin kapatılması, iki DP milletvekilinin ihraç edilmek istenmesi ve Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu adıyla bir kanunu çıkarılması bu önlemlerdendir (Erken, 2016: 216).

Ayrıca Menderes, söylemlerinde Atatürk'e çokça vurgu yaparak, onun ilkelerini benimsediğini belirtmiştir. "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun'u" Meclis görüşmelerinde şiddetle savunan Menderes, Atatürk'ü hürmetle yad ettiklerini belirtmiştir. Ancak Menderes Atatürk'ü överken onun Milli Mücadele liderliğinden bahsetmiş, ilke ve inkılaplarından hiç bahsetmemiştir. Bu tavır, merkez sağın Atatürk'e bakış açısının önemli bir göstergesidir. Merkez sağda Atatürk bir Milli Mücadele kahramanı ve çağdaşlaşmanın önderidir. Ancak eleştirilemez, yüce bir şahsiyet ve her şeyiyle kabul edilebilir bir lider değildir. Bilakis merkez sağın modernleşmeye yönelik eleştirileri Atatürk'ün şahsına da yapılmış sayılır. DP'liler Atatürk'ün ve İnönü'nün tek adamlığına itiraz etmişlerdir. Menderes Atatürk'ü Koruma Kanunu görüşmelerinde Atatürk'ün önemli bir lider ve Milli Mücadele kahramanı olduğunu, rejimin ve şahsiyetinin korunması gerektiğini ifade etmiş, buna karşın onun topluma uymayan eserlerini kabul etmeyeceklerini ve eleştirilerine devam edeceklerini de eklemiştir (Erken, 2016: 216).

İnönü ise bu dönemi konuşmasında şöyle değerlendirmiştir; Atatürk'ten sonra devrimlerin bir kısmı kaldırılmış, bir kısmı tesirsiz bırakılmış, diğerleri prensipleri muhafaza edilerek yerlerinde saydırılmıştır. Örneğin; Türkçe ezan, Halkevleri, ilköğretimin dayanağı olarak kurulan Köy Enstitüleri kaldırılmıştır. Kadın hürriyeti, eğitim birliği, Türk dili hareketleri ve buna benzer bazıları geriye götürülmüştür. Harf inkılabı, medeni kanun gibileri prensip olarak muhafaza edilip yerlerinde saydırılmış, demokratik rejim ise, herkesin bildiği şekle sokularak 27 Mayıs'ı mecburi kılmıştır. Ayrıca yapılan bu devrimler karşısında CHP'ye eleştiriler yöneltilmiştir. CHP'nin oy kaygısıyla devrimlerden taviz verdiği iddia edilmiş ve Köy Enstitüleri meselelerinde çekingen davrandığı ileri sürülmüştür. "*Bir devrim üzerinde, rötuş yapmakla, onu inkâr etmek arasındaki farka dikkatinizi çekerim. Biri hayatiyetin, öteki geriye dönüşün ifadesidir*" şeklindeki ifadesinden sonra "devrim üzerine rötuş yapmak" deyimini oldukça eleştiri almıştır (Erdem, 2009: 453-455). Yani devrimler üzerinde rötuş yapılmasına izin verilmiştir. Kısaca 1947-1954 yılları arasındaki muhafazakâr tutum CHP ve DP'de aynı çizgide olmuştur. Süleyman Seyfi Ögün'ün de belirttiği gibi her iki partide de hâkim çizgi, Sağ Kemalizm'dir. Sağ Kemalizm: "*aslında altı okun dinsel, geleneksel ve kültürel ekseninde yorumlanmasıdır*" (Aktaran Ulusoy, 2015: 147). Bununla birlikte merkez sağ kadrolarına bakıldığında önemli bir kısmı Atatürkçülüğü benimseyen, hatta bu

konuda Kemalist elitten pek de farklı gözükmeyen kimselerdir. Bunlardan, Celal Bayar koyu bir Atatürkçü'dür. Menderes ise hem geleneksel aile bağları hem de batılı eğitim ve hayat tarzını birlikte yaşamasıyla, aslında Kemalist elitlerden farklı değildir. Zaten, Celal Bayar'ın yönlendirmesiyle 1930 yılında CHP Aydın il teşkilatının başına geçen Menderes 1931 yılından istifa edip DP kurucusu olduğu 1946 yılına kadar CHP milletvekili olmuştur (Erken, 2016: 217).

Sonuç olarak 1947-1954 yılları arasında CHP ile DP arasında ideolojik farklılık bulunmamaktadır. Her iki partide de sağ Kemalistler güçlü konumdadır. Bu yüzden 1950 seçimlerine Menderes rakipsiz girmiştir (Ulusoy, 2015: 147). Fakat 1954'te DP'de bölünme yaşanmış, Sağ Kemalistler (ılımlılar) ispat hakkı nedeniyle 19 milletvekilinden 9'u ihraç edilmiş, kalanı ise istifa etmiştir. DP'deki liberal kanadın ayrılması, DP'nin kültür politikalarındaki değişime de neden olmuştur. Şöyle ki, 1954'e kadar DP'nin dini alandaki söylemleri daha çok dini özgürlük şeklindeyken, 1954 sonrası ise dini istismar şekline dönüşmüştür (Koca, 2015: 311). 1950-1960 yılları arasındaki Türkiye'nin kültürel değişimine bakıldığında ise; laiklik-irtica, milliyetçilik-sol karşıtlığı, liberalizm-devletçilik ve demokrasi-demokrasi karşıtlığı gibi tartışmaların ortaya çıktığı dönem olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde Amerika ile yakınlaşma süreci, "Anglo Sakson Batıcılığı" ve "Küçük Amerika" modelinde şekillenmiştir. Cumhuriyet'in anti-emperyalist politikası terk edilerek, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak tamamen Batı'ya bağımlı hale gelmiştir (Kaçmazoğlu, 1988: 228).

4.4.1. Demokrat Parti Döneminde Yayınlanan Hisar Dergisi

Türk süreli yayın tarihinin uzun ömürlü dergilerinde biri olan *Hisar*, "fikir, sanat ve edebiyat dergisi" çerçeve başlığıyla, 1950'de Ankara'da yayıma başlamıştır. *Hisar*, 1940'lı yıllarda özellikle Garip anlayışı yüzünden Türk edebiyatının gelenekle zayıflayan bağını yeniden güçlendirmek, yazdıklarını sanat ve edebiyatseverlere ulaştırmak, sanat ve edebiyat hayatına seviye getirmek, "kökü mazide olan atı" çizgisinde eserler vermek, sosyalist sanat anlayışına karşı bir sanat hareketi oluşturmak gibi amaçlarla çıkarılmıştır. *Hisar Dergisinin* ilk yayım dönemi 1950'de Ankara'da başlamış ve 6 yıl 11 ay sürmüştür. Ancak dergi, yayıma yedi yıl ara verdikten sonra ikinci yayıma 1964'te başlamış ve Aralık 1980'de yayımı sona erdirmiştir (Emiroğlu, 2009: 1309).

Derginin ortaya çıkışı ise şöyle gelişmiştir; Ankara Halkevi'nde 1947-1950 arasında düzenlenen şiir günlerinde birbiriyle tanışan pek çok öğrenci-memur edebiyatçı, bir süreli yayın etrafında birleşebileceklerini görüp topluluk oluşturmaya karar vermişlerdir. Ulus'taki İstanbul Pastanesinde Mehmet Çınarlı ve arkadaşları böyle bir topluluğa katılabileceklerin listesini yapmıştır. Listedeki isimler ise: “Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Halil Soyuer, Bekir Sıtkı Erdoğan, Gültekin Sâmanoğlu, Mustafa Necati Karaer, Fikret Sezgin, Yahya Benekay, Hasan İzzet Arolat, Osman Fehmi Özçelik'tir.” Fakat Bekir Sıtkı Erdoğan, bir toplulukta yer almaktan son anda vazgeçmiştir. Halil Soyuer ilk hazırlıklara katılır, ancak derginin birinci sayısı çıkmadan gruptan ayrılır. Böylece bürokrat M. Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, memur Yahya Benekay, subay Gültekin Sâmanoğlu ve M. Necati Karaer ile o sıralarda tıp fakültesinde okuyan Fikret Sezgin, H. İzzet Arolat ve lise öğrencisi O. Fehmi Özçelik, *Hisar* topluluğunu oluşturmuştur. Derginin 4. sayısından itibaren Nevzat Yalçın'ın topluluğa katılmasıyla sayı 10'a çıkmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Yahya Benekay, Fikret Sezgin, H. İzzet Arolat hem topluluktan hem de edebiyat ortamından uzaklaşınca sayı 7'ye düşmüştür (Emiroğlu, 2009: 1312). Ayrıca derginin bir manifestosu da bulunmamaktadır. Hisarcılar, “Okuyucuyu kararında serbest bırakmak” düşüncesiyle beyanname yayımlamamışlardır (Emiroğlu, 2009: 1313). *Hisar Dergisinin* adının nereden geldiği ise Mehmet Çınarlı'nın açıklamasına göre: “...*Hisar* adı, rastgele uydurulmuş değildir. Bir birleşme, bir savunma anlamı var o kelimedede. *Hisar* adı, ...milli değerleri yok etmeye çalışanlara, karşı savaş çağrısıdır...” (Emiroğlu, 2009: 1328).

Bununla birlikte Hisarcıların, edebi bakımdan geleneğin iki temel kolu halk ve divan edebiyatı ile modern edebiyatın, Garip ve sosyalist gerçekçiler ile İkinci Yeni anlayışları dışındaki bütün oluşumlarından yararlandıkları söylenebilir. Aynı zamanda Yahya Kemal Beyatlı neo-klasizmi ve az da olsa Ahmet Hâşim sembolizmini bireysel meziyetleriyle birleştirerek bir taraftan Genç Kalemler, diğer taraftan Hecenin Beş şairinin etkisinde kalmışlardır. Kültürel yönden ise tarih, din, dil, Anadolu coğrafyası ve insanları gibi kaynaklardan beslenmişlerdir. Bu da Hisarcıların hem geçmiş edebiyattan hem de o edebiyatı besleyen kültürel kaynaklardan yararlandığını göstermektedir. Sanat eserleri, meydana geldiği devrin tarihi ve kültürel olaylarından, sanatkârların karakterlerinden, toplumsal ilişkilerden

izler taşımaktadır (Emiroğlu, 2009: 1309). Ayrıca derginin muhafazakâr bir çizgisi olduğu gözlemlenmektedir. Her ne kadar *Hisar'ın* “muhafazakâr” olduğu reddedilse de, derginin kültürel değeri koruma yönündeki “ölçülü” yenilik anlayışı ve ideoloji-karşıtı duruşu muhafazakârlık tanımlarıyla örtüşmektedir (Uçar, 2007: 42).

4.4.2. Eğitim Politikası

Demokrat Parti'nin programında din eğitimi konusu ve bununla ilgili kurumların oluşturulması yer almaktadır. Aynı zamanda üniversite içinde özerk nitelikte İlahiyat Fakültesi kurulması istenmektedir. Parti programında, Milli Eğitimle ilgili bölümünde de eğitim ve öğretim birliği, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması, ilkokul öğretmenleri arasındaki farklılığın giderilmesi, üniversitelerin özerkliği, Doğu bölgesinde fakülte ve her derecede okulların açılması gibi konulara değinilmiştir. Fakat parti programında çok fazla önem gösterilen eğitim konusuna, hükümet programlarında aynı oranda önem verilmediği görülmektedir (Albayrak, 2004: 367).

Demokrat Parti bu süreçte, 5 hükümet programı sunmuştur. Bu programlardaki eğitim ve kültür konularının ortak özellikleri ise kısaca şöyledir: Hükümet programlarının hepsi parti program ilkelerini temel almaktadır. Programlarda; milli, manevi ve geleneklere bağlılığa özellikle vurgu yapılmıştır. Programların ortak ilkeleri ise; milliyetçilik, maneviyatçılık, bilimsellik, demokratlık, laiklik, ilerlemecilik, halk eğitimi ve fırsat eşitliğidir (Özkan, 2011: 222-223). Aslında eğitim sisteminin felsefesinde, İnönü döneminde 27 Aralık 1949 tarihinde ABD ile eğitimde işbirliği “Fulbright Antlaşmasıyla” bir kırılma yaşanmıştır. *“Anlaşmaya göre; Türkiye’de bir Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu kurulacak, komisyonun giderleri ise Türkiye’nin ABD’ye olan borcundan karşılanacaktır. Komisyonun amacı ise eğitim programının idaresini kolaylaştırmaktır”* (Özçelik,2012: 100). Bunu 1950’li yıllarda Demokrat Parti yönetiminin, birçok eğitimcimizi yetiştirilmek ya da yüksek lisans, doktora öğrenimi için ABD’ye gönderilmesi izlemiştir. Bu eğitimciler, yurt dışında aldıkları eğitimleri, döndüklerinde ülkede “Amerikan davranışçılığını” eğitim sistemimize yerleştirmişlerdir. Böylece eğitim sistemimiz ABD etkisine girmiştir. “Amerikan davranışçılığı” pragmatist bir felsefe gibi gözüксе de toplum kökenli bir sistemdir, Durkheim geleneğinden gelmektedir; birey, (öğrenci) edildir (Hesapçioğlu, 2009:

131). Bunun dışında Amerikan etkisi bir başka şekilde yine kendisini göstermektedir. Şöyle ki, Amerikalı eğitimcilerin Türkiye'ye davet edilerek, eğitim kurumları hakkında raporlar hazırlattırılması şeklindedir. Bu bağlamda, halk eğitimi alanına Watson Dickerman, köy ilkokulları alanına Kate Wofford, ortaöğretim alanına John Rufi - Ellswort Tompkins, rehberlik alanına Lester Beals, öğretmen yetiştirme sorunu için ise John Rufi resmi olarak ülkemize davet edilmiştir (Tangülü, 2012: 400).

Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı süresinde Millî Eğitim Bakanları ise sırasıyla şöyledir; 1950'de Avni Başman-Nuri Özsan; 1951'de Tefvik İleri, Rıfki Selim Burçak; 1954'de Celal Yardımcı; 1955'de Ahmet Özel, Tefvik İleri; 1957'de ise Celal Yardımcı, Atıf Benderlioğlu olmuştur. Ancak dönemin öne çıkan Millî Eğitim Bakanı ise Tefvik İleri'dir (Kültür Bakanlığı, 1990: 43). Demokrat Parti'nin ilk Millî Eğitim Bakanı Avni Başman'dır ve liberal, ılımlı tutumuyla herkes tarafından, destek görmüştür. Fakat kendisi üç ay gibi kısa bir süre sonra istifa etmiştir. İstifasının nedenini, basına verdiği demeçte tamamen sıhhi sebeplerden ileri geldiğini belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1950: 1). Onun yerine Millî Eğitim Bakanı olarak Tefvik İleri gelmiştir. Bakan İleri'nin avantajı, CHP iktidarı döneminde Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan Reşat Şemsettin Sırer'in Köy Enstitüleri üzerindeki olumsuz tutumu ve başarısız eğitim politikalarıdır. Bu durum, Bakan İleri için ideal zemin hazırlamıştır. Köy Enstitülerindeki karma eğitime son vermiş, sağlık kolu kapatılmış ve Enstitüler, Öğretmen Okulu durumuna getirilmiştir. 1952'de de Bakan İleri, Köy Enstitüsü adını kaldırıp, yerine Köy Öğretmen Okulu adını takmıştır (Kırby, 2000: 403). Sırer ile başlayan ve Bakan İleri ile devam eden Köy Enstitülerini yıkmaya ve yok etme politikasının sonunda, yabancı uzmanlara dönerek Amerikan yardımından yararlanmak olmuştur. Türkiye'de ilköğretimi daha sistemli bir duruma getirmek amacıyla Amerika'nın Florida Üniversitesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kate Wofford'u Türkiye'ye davet etmiştir. İstenen düzeltme ise, Köy Enstitüsü yönteminin yerine geçecek yöntemi bulmak olmuştur (Kırby, 2000: 406). Wofford, Türkiye'deki ilkokulları gezdikten sonra bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, köy okullarındaki müfredatın şehir okulları düzeyinde hazırlanmış olduğunu, müfredatın ağırlığından bahsetmiş ve yeni bir program hazırlanmasını istemiştir. Önerisi ise, Kent Öğretmen Okullarıyla Köy Enstitüleri'nin programlarını birleştirerek, öğretmen meslek okullarına dönüştürmek şeklinde

olmuştur. Bunun üzerine öğretmen ve müdürlerden oluşan 25 kişilik grup, eğitim amacıyla Wofford'la birlikte Amerika'ya gitmiştir (Özer, 2013: 284).

Köy Enstitüleri 1952'de program değişikliğine giderek, Enstitülerin, hem öğretmen, hem ziraatçı yetiştiremeyeceği düşünülerek, bu tarihten itibaren sadece genel bilgi derslerine yöneltilmiştir. Şubat 1954'te ise, tümüyle geleneksel öğretmen okullarıyla birleştirilerek sıradan öğretmen okullarına dönüştürülmüştür (Akyüz, 1994: 342). 25 Ocak 1957'de stajyer köy öğretmenlerinin maaşları 100 liradan, 20 liraya düşürülerek, pek çok öğretmen işsiz bırakılmıştır. Ne yazık ki Köy Enstitülerinin sonunu getiren olayda ilk baltayı vuran, kendi kurucuları CHP olmuştur (Albayrak, 2004: 376).

Köy Enstitüleri deneyimi Kemalist hareketin iki kanadı arasındaki iktidar mücadelesine kurban gitmiştir. Bunlardan ilki Kemalist devrimin sol kanadını temsil eden küçük burjuvazi, diğeri Kemalist devrimin sağ kanadını temsil eden büyük toprak sahipleri ile burjuvazinin oluşturduğu mücadeledir. Köy Enstitüleri, başını Kemal Atatürk ve özellikle İsmet İnönü'nün çektiği ilerici kanadın devrimi sola çekme girişimi olarak sunulmuştur. Bunun sonucunda Enstitülerin kapatılması da diğeri grubun galibiyeti olarak ifade bulmaktadır. Gerçi Köy Enstitülerinin kapatılmasındaki en büyük etkenin sol Kemalist olarak görülen CHP önderinin de bunda katkısı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir (Karaömerlioğlu, 2009: 289). Aslında Köy Enstitülerinin kapatılmasına giden süreçte gözden kaçırılan birçok neden bulunmaktadır. İlki, Tonguç'un sayesinde köylülere daha fazla saygı ve özgüven veren bir ortam yaratılmıştır. Fakat bu durum halkın itaat etmesini zorlaştıracığı için elitist bir dönemde tehlike teşkil etmektedir. İkinci neden ise, Enstitülerde yetişen öğrencilerin nitelikleriyle ilgili olmuştur. Enstitülerde yetişen öğrenciler; kendine güvenen, haksızlığa tahammül edemeyen kişilik sergilemişlerdir. Bu öğrenciler, adaletsizliğe karşı çıkmakta ve insan yerine konulmak istemektedirler. Fakat yetişen bu insan tipolojisi, Tek Parti döneminin normlarına taban tabana zıtlık göstermektedir. Diğeri bir neden ise, Enstitü öğrencilerinin kolektif zihniyet geliştirmeleridir. Bu bilinç siyasi nitelikli değil fakat radikal popülist ve sol söylemler böylesi bir zihniyetle donanan insanları cezbetme tehlikesi taşımaktadır (Karaömerlioğlu, 2009: 290-291).

Başka bir gelişme de Enstitü öğrencilerinin, köylü öğrenci ve civar köylülerin dünyasını giderek dış dünyaya açmasıdır. Ayrıca Enstitüler vasıtasıyla köy yolları yapılması, elektrik gelmesi, radyo dinlenmesi gibi faaliyetler köylülerin ufuklarını zenginleştiren ve köylülerin toplumsal hareketliliğini arttıracak tehditler olarak görülmüştür. Diğer beklenmedik bir gelişme ise, 1946 sonrası Tek Parti rejiminin dünyada gözden düşmesidir. Ülkemizde, Tek Parti yönetiminin kurumu olarak planlanan Köy Enstitüleri ve Halkevleri CHP iktidarıyla özdeşleşmiş kurumlardır. İnönü'nün belirttiği gibi, Enstitüler ancak Tek Parti rejimiyle yaşayabilen kurumlardır. II. Dünya Savaşı sonrası Köy Enstitülerinin harcanmasındaki bir başka neden ise, İnönü'nün kendi siyasal manevraları için Enstitüleri kullanmasıdır. Bu kurumlar anti-komünist manevralar için malzeme teşkil etmiştir (Karaömerlioğlu, 2009: 292-293).

Köy Enstitüleri kapatıldıktan sonra yurt içinden ve yurt dışından birçok olumlu-olumsuz eleştiriler gelmiştir. Bunlardan Batıdaki yabancıların gözüyle Köy Enstitüleriyle ilgili görüşler şunlardır:

Prof. H. Wafford: "Türkiye'nin eğitim ve öğretim alanındaki en başarılı hareketlerinden birisi Köy Enstitüleridir." Prof. Chares Batman: "Köy Enstitüleri şimdiye kadar eşine rastlamadığım kıymetli öğrenim merkezleridir." Fransız düşünür George Duhamel: "Dünyanın hiçbir yerinde böylesine yararlı ve anlamlı eğitim kurumları görmedim." Amerikan Kongresi Üyesi Miss Jeanette Rakin: "Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşsunuz. Bu Enstitüler, dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin garantisi. Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden, öz kaynağından fişkırmaya güçlü, sağlıklı bir gençlik buldum." İngiliz Tarihçi Prof. Arnold Toynbee: "Köy ve Kent arasında uçurum açmışsınız. Birkaç Köy Enstitüsünü gördükten sonra anladım ki, bu uçurum bu kurumlara giderilebilir. Bu eğitim kurumları, köy ile kent, halk ile okumuşlar arasındaki uçurumu doldurmak için pek becerikli biçimde bulunmuş bir çare" (Makal, 1997: 181-188).

Yurt içindeki olumsuz eleştiriler ise;

Kazım Karabekir: "Talebeler hep köyden alındığı için köy-şehir zengin-fakir ayrılığı yaratılarak yetiştiriliyorlarmış. En büyük tehlike burada." Ankara Halkevine, Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencileri Faust'u görmeye gelmişlerdi. İlk asker zannettim. Kaba kaba elbiseler, kapkara yüzler, korkunç bir ter kokusu. Bir facia. Bunlar öğretmen olacak da... Bunlar, Shakespeare'nin Goethe'nin, Googol'ün, Balzac'ın eserlerini okuyorlarmış. Güler misin, ağlar mısın? Bu eserleri biz bile okuyup anlayamıyoruz..." Prof. Mümtaz Turhan: "Enstitüler hiç de inandırılmak istendiği gibi talebeler ve hocaları tarafından inşa edilmiş değillerdir. Bilakis, milyonlar harcanarak müteahhitlere yaptırılmıştır. Şu halde, tuğlaları biz yoğurduk, biz kestik pişirdik ve Enstitüleri biz yaptık iddiaları bir masaldan başka bir şey değildir" (Makal, 1997: 181-188).

Köy Enstitülerinin kapatılması sürecinde Demokrat Parti iktidarı, CHP döneminde ilkokullara seçmeli olarak konulan din dersini, zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu uygulamanın devamı kısa bir süre sonra gelmiştir. Şöyle ki, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel'in basına verilen demeçte, ilkokullarda verilen din dersinin yeterli olamayacağını bu yüzden de din derslerinin artık ortaokullarda da zorunlu olacağını bildirmiştir (Vatan Gazetesi, 9 Eylül 1956). Bir süre sonra ortaokullarda da zorunlu hale gelen din dersi uygulaması hızını kesmeyerek, liselerde de din dersi verilmesi için teşebbüse geçildiği bildirilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 8 Kasım 1956). Demokrat Parti VI. Milli Eğitim Şurasında 18-23 Mart 1957'de, Ahmet Özel başkanlığında toplanmış, toplantının konusu, Mesleki ve Teknik Öğretim ile Halk Eğitimi olmuştur (MEB, 1995: 35). Demokrat Parti iktidarı süresince en çok mesleki teknik eğitime önem vermiştir. Bunun nedeni, ülkenin hızla değişen şartlarında teknik insana ihtiyaç duyulmasıdır. Bu amaçla meslek sanat okulları açılmıştır. Okul açılmayan yerlerde kurslar açılmış ve buralarda öğrencilere; demircilik, kaynakçılık, matbaacılık, radyoculuk gibi meslekler öğretilmiştir. Aynı zamanda kadınlar için de; halıcılık, dokumacılık gibi eğitimler verilmiştir. Yine aynı dönemde din adamı yetiştirmek için 20 yıl aradan sonra İmam Hatip Okulları açılmıştır (Özkan, 2011: 233-234).

Eğitimle ilgili Demokrat Parti'nin programında olan diğer konu da üniversitelerin özerkliğidir. Demokrat Parti, muhalefet yıllarında üniversitelerle iyi geçinmekte fayda görmüş, iktidarı döneminde de üniversitelere önem vermeyi sürdürmüştür. Fakat aradan yedi ay bile geçmeden bu konuyla ilgili yasa çıkarılmıştır. Yasada "Profesörlerin siyasi kuruluşlarda fiilen görev yapamayacağı" ifadesi yer almıştır. Bu da üniversite özerkliğine darbe olarak gündemde yerini almıştır (Albayrak, 2004: 379). Demokrat Parti bilime baskı politikası uygulamış ve bunu 1950'lerin sonuna doğru iyice arttırmıştır. Bu durum iktidar-üniversite çatışmasına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Türkiye'nin her alanda verdiği tavizlerin sonucu olarak çıkmıştır. Artık üretilen bilgi, Amerika'ya aktarılmak ve Amerikan çıkarlarına hizmet etmek için kullanılmaktadır (Kaçmazoğlu, 1988: 67).

Ayrıca, Demokrat Parti iktidarı döneminde birçok üniversite kurulmuştur. Menderes, Atatürk'ün fikri olan doğuda üniversite kurma hayalini gerçekleştirerek, Erzurum'da kurulacak üniversitenin adını "Atatürk Üniversitesi" koymuştur.

Atatürk Üniversitesi 17 Kasım 1958'de öğretime başlayarak, ABD Nebraska Üniversitesiyle protokol yapmış ve çok sayıda öğretim elemanını ABD'ye göndermiştir. Bunların dışında kurulan üniversiteler; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve yabancı dille eğitim veren ODTÜ'dür (Tangülü, 2012: 397). Ayrıca 1959'da İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır (Akyüz, 1994: 336). Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Yüksek İslam Enstitüsü açılış töreninde basına verdiği demeçte, Enstitünün öğrenime 80 öğrenci ile başlayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda iki yıllık Enstitüyü bitirenlerin, İmam-Hatip okullarında öğretmenlik yapabileceklerini müjdelemiştir (Vatan Gazetesi, 19 Kasım 1959).

Demokrat Parti döneminde Halkevlerinin durumu ise, Halkevleri, Tek Parti döneminde önemli bir kültür ve siyasi eğitim kurumu olmuştur. 1950'ye gelindiğinde Halkevlerinin sayıları 487, Halk Odası 4.237'yi bulmuştur. Buralardaki kitap sayısı da 4.890'dır. Bu kurumlar CHP'nin yan kuruluşu olarak da kullanılmışlardır (Albayrak, 2004: 209). Bu durum 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle de halkevleri bir muhalefet partisinin yan kuruluşları konumuna düşmüştür. Böyle bir durum Halkevlerinin konumunun yeniden sorgulanmasına neden olduğu gibi, muhalefet partisinin yan kuruluşu oldukları yönündeki tartışmalar, kurumların çalışmalarını aksatmıştır. Demokrat Parti ödenek yokluğu gerekçesiyle halkevlerini kapatmak istemiştir. *“Mazinin molozlarıyla yeni bina yapılamaz, yeni devir için yeni malzeme kullanmak lazımdır..., (halkevleri) bir devrin bekasıdır, bunu temizlemek lazımdır”* sözleriyle Adnan Menderes, başbakanlığı döneminde yapmış olduğu bu konuşmasında, artık amaçlarının halkevlerinin varlığını devam ettirmek olmadığını açıkça ifade etmiştir. Menderes'in bu konuşmasını yaptığı görüşmeler esnasında, bazı milletvekilleri tarafından halkevlerinin CHP ile ilişkisinin kesilmesini ve halk eğitimine hizmet edecek kurumlar haline getirilmesi kendisine teklif edilmiş; ancak bu teklifler de kabul edilmemiştir (Güneş, 2012: 150).

Bu gelişmelerden altı ay sonra DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan ve 53 arkadaşı TBMM'ye verdikleri bir önergeyle “Marksist siyasi doktrin esasını, tahakkümünü, yani diktatörlüğünü kurmayı amaçlayanların idam edilmelerini” önermişlerdir. Bunun arkasından Rize Milletvekili Ahmet Morgil ve arkadaşları da Köy Enstitülerinin ortaokullarla birleştirilerek ortadan kaldırılmalarını istemişlerdir. Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan ve 53 arkadaşı tarafından hazırlanan,

Halkevlerini tümüyle yok etmeyi amaçlayan önerge ise 6 Ağustos 1951’de Mecliste görüşülmeye başlanmıştır (Toksoy, 2007: 124). Görüşmeler esnasında CHP Genel Başkanı İnönü, Halkevlerinin kültür yaşamındaki önemini vurgulamış ve kaldırılmasını yersiz ve haksız bir yıkım olarak yorumlamış; tasarımı “müsadere kanunu” olarak adlandırmış ve eleştirmiştir. Yasa tasarısı, 8 Ağustos 1951’de TBMM’de oylandığı gün CHP bu tasarımı protesto ederek oylamaya katılmamıştır. Buna rağmen tasarı DP milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiş ve yasalaştırılmıştır (Güneş, 2012: 152).

CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu halkevlerinin kapatılmasına giden süreçte Başbakan Adnan Menderes’in ikili davranış sergilediğini belirtmiş;

14 Aralık ve 15 Aralık 1951 tarihlerinde Sayın Menderes ile temas ettim. Vardığımız karar şu oldu. Halkevleri Atatürk’ün bir yadigarı olarak muhafaza edilecek ve bir tesis haline getirilerek gayeleri ve mesailerini yeni devrin gereklerine uygun bir şekilde tespit edilecekti. Halkevi ve halkodası olarak inşa edilmiş bütün gayrimenkuller bu tesise dâhil olacak böyle bir prensip mutabakatına vardıldıktan sonra, bunun tatbik şeklini gösteren bir tasarı bizim tarafımızdan hazırlanarak kendilerine verilecek ve onların da tesisin tatbik şeklindeki nokta-i nazarları alınarak karşılıklı bir anlaşma şekli bulunacaktı. Birkaç kez bir araya gelip memnuniyetle ayrılmıştık. Bundan sonra 19 Temmuz’da Anayasa Komisyonu’nun mutat toplantısına gittiğimde işlerin başka istikamet aldığı görüldü. İki tarafın murahhaslarından mürekkep olan komisyon bir daha davet edilmeden, haber verilmeden, şahsen olsun bu işte çalışan adam olarak ben de haberdar edilmeden Anayasa Komisyonunda bir hava, adeta bu işin bitirilmek istendiğini gösteren bir haleti ruhiye var... Yapılan görüşme ve toplantılarda aslında Menderes’in hiç de samimi olmadığı görülmektedir (Toksoy, 2007: 126-127).

Ne yazık ki bütün bu teklifler kabul edilmediği gibi büyük bir hızla Halkevi kitaplarındaki kitaplar toplatılarak kamyonlara yüklenmiş, uygun alanlarda yakılmış ya da depolara yığılarak okunma imkânı ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda yüzbinlerce kitap, değerli belgeler ve dergiler tartı ile bakkallara satılmış kese kâğıdına çevrilmiştir. Halkevlerinin kapatılmasıyla birlikte onların çıkardıkları dergiler, çok değerli yayınlar, bütün eğitim ve kültür çalışmaları da durmuştur. Bunun yanında bu değerli yayınlar ve belgeler kâğıt fabrikasına gönderilerek kâğıt yapılmış ve Atatürk dönemi ile ilgili çok önemli belgeler kaybedilmiştir (Toksoy, 2007: 127).

Aralık 1953’e gelindiğinde ise çıkartılan bir yasayla CHP’nin iktidar döneminde elde ettiği mallar partinin elinden alınmıştır. Halkevlerinin kapatılma kanun teklifini meclise sunan Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının vermiş olduğu kanun teklifi Anayasa Komisyonundan geçmiştir. Halkodaları ise,

buradaki mallar vatandaşların emeğinin ürünü olduğu için yerine göre köyün tüzel kişiliğine ya da kasaba belediyelerine bırakılmıştır. Halkevlerinin kapatılmasından sonra yaygın eğitim işlevleri Millî Eğitim Bakanlığı içinde kurulan Halk Eğitim Büroları ve köylerde halk odalarında devam etmiştir (Tangülü, 2012: 399).

Sonuç olarak, DP'nin eğitimi de şekillendiren siyasi anlayışı Batıcılık ve geleneksellik olarak iki ana unsur oluşturmaktadır. Bu bağlamda Demokrat Parti dönemi milli ve manevi değerlere önem vererek, öğretim birliği ilkesini benimsemiş, eğitimin bütün halk kitlesine yayılması için çaba göstermiştir. Fakat yine aynı dönemde; Halk Evleri, Köy Enstitüleri gibi Türkiye'ye özgü ve çok iyi işlev görmüş uygulamalara son verilmiş, dini öğretiler eğitim sistemi ve programları içine alınmıştır (Yıldırım, 2012: 12). Demokrat Parti döneminin önemli diğer özelliği ise, Amerika'dan gelen yardımların etkisiyle eğitim kurumları ve devletin diğer bütün kurumlarında hızlı bir artışın gözlemlenmesidir. Demokrat Parti, eğitim politikalarında Amerikan eğitim modelini uygulamaya çalışmıştır. Fakat istikrarlı bir eğitim politikası sürdürememişlerdir. Çünkü bir taraftan gelenekçi eğitim sistemi, diğer taraftan Batılı eğitim sistemi uygulamaya konunca doğal olarak bu durum, bazı çatışmaların doğmasına neden olmuştur (Tangülü: 2012: 405).

4.4.3. Tarih Politikası ve Dil Politikası

Atatürk döneminde kabul edilen Türk Tarihi, Osmanlı'dan uzaklaşarak Türk kimliğini ön plana çıkarmış ve köklerini Orta Asya ve Anadolu'ya dayandırmıştır. İnönü döneminde ise, Türk kimliği aşkın bir hal alarak "hümanist" değerler ön plana çıkarılarak evrensel boyuta taşınmıştır. Tarih anlayışı, Batı kültürüyle bütünleşmek ve tarihin merkezine Anadolu-Ege-Akdeniz'i koyarak uygarlığın doğuşunu Anadolu'da görmektedir. Demokrat Parti döneminde ise, Türk Tarihi ağırlıklı Osmanlı'dan uzaklaşan tarih anlayışı reddedilmiştir. Onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'ni, Osmanlı Devleti'nin ıslahatlarının bir sonucu olarak görmüştür. Buna paralel olarak, liberalleşmenin etkisiyle de bu dönemde Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışmaların, sayısında artış olmuştur. Dönemin tarihçileri, Osmanlı tarihi ile birlikte tarih bütünlüğünün sağlanabileceğini savunmuşlardır (Bolat, 2012: 242). Bu bağlamda, Türk Tarihçiliğinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili de basındaki bir makalede şöyle denmektedir. Müstakil bir Türk Tarihi Enstitüsü kurulmalı ve siyasi tarihten başka iktisadi, içtimai tarih, kurumlar tarihi, Osmanlı dili ve Paleografya...

gibi şeyler okutulmalıdır. Her türlü tarih çalışması, kolektif ve koordine bir sistem takip ederek sonuçta modern Türk tarihi geleneğine sahip yeni bir tarihçi nesil yetiştirilmelidir (Sertoğlu, 1954: 2).

Türk Tarih Kurumunun (1941-1961) yılları arasında başkanlığını yapan Şemsettin Günaltay, Demokrat Parti döneminde sadece 1956'da kongre yapmıştır. Alınan kararlar IV. Türk Tarih Kongresinde alınan kararların devamı niteliğindedir.

Şöyle ki IV. Türk Tarih Kongresinde;

Gençliğin ülkeye bağlılığında Türklüğe inanışında, millî onuru üstün tutma heyecanında, millî hareketin gelişiminin gözlemlendiği milletin hayatına bu derece etkisi olan bu hareketin; ulusal tarih etütleri, kaynak eserler verme bakımından bilginlere büyük görevler yüklediği belirtilmiştir. V. Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956) böyle bir değerlendirmenin belgesi olmuştur. Tarihçilerin millî tarih ve dünya tarihini ilgilendiren birçok dikkati çeken bildirimler hazırladıkları, bunların yalnız isimlerinin incelenmesi bile ülkede bilimsel ve metodik tarih anlayışının verimli olmaya başladığını göstermiştir (Özüçetin, 2015: 421).

1950'den itibaren tarih alanında yapılan yayınların çoğunda, Osmanlı tarihi ön plana çıkarılmış ve 600 yıllık bir tarihin yadsınamayacağı ifade edilmiştir. Bu anlayış, yeni bir tarih anlayışının doğmasına etki ederek Türk tarihini İslamcı bir yapıya döndürmeye yöneltmiştir. Bunun sonucu daha sonraki dönemlerde Türk-İslam Sentezi olarak adlandırılan tarih anlayışı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Demokrat Parti'nin ABD bağımlı politikalar izlemesi, tarih alanındaki çalışmalara da etki etmiş, Türk tarihini Anadolu, Akdeniz tarihi olarak ele alma politikasına yöneltmiştir. Demokrat Parti'nin tarih anlayışı, tarih kitaplarına da yansımıştır (Bolat, 2012: 242). Örneğin İnönü döneminde, 1947'den itibaren Tarih ders kitapları "hümanist" bir bakışla yazılarak Yunan ve Latin medeniyetine geniş yer verilmiş, fakat Türk Tarihinden neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Bu anlayış Demokrat Parti iktidarından sonra da uzun süre devam etmiştir. Mesela, Emin Oktay ve Niyazi Akşit'in hümanist bakışla yazdıkları ders kitapları herhangi bir değişikliğe uğramadan 1970 yılına kadar okutulmuştur (Şimşek, 2013). Demokrat Parti döneminin tarih kitaplarıyla ilgili en fazla tartışma yaratan konu Cumhuriyet Tarihi ile ilgilidir. Bunun nedeni de CHP ve DP çekişmesinin giderek artması sonucunun bu alana yansımalarıdır. Aynı zamanda kitap yazma ve yayınının serbest kalmasıyla, iktidarı destekleyen kitapların sayısında artış gözlemlenmiştir Bu bağlamda Enver Behnan Şapolyo'nun Türkiye Cumhuriyeti kitabı bu yargıya örnek gösterilebilir.

Kitapta DP'nin iktidara geldiği 1950 yılı İnkılâp olarak ifade edilmiştir. Genelde kitapta İsmet İnönü'den fazla bahsedilmeyerek 1950'den itibaren Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'a vurgu yaptığı gözlemlenmektedir. Dönemin ünlü tarihçilerinden Enver Ziya Karal da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kitabında, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini, Türk Demokrasisinin gelişmesi olarak nitelemiştir. Ortaokullar için Zuhuri Danişman'ın yazmış olduğu tarih kitabında da yine İnönü'ye neredeyse hiç yer verilmemiştir. 1957 yılında müfredat programında bir değişiklik yapılarak, liselerde Tarih dersleri; tarih ve Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp Tarihi olmak üzere bir ayrıma gidilmiştir (Bolat, 2012: 243).

Demokrat Parti'nin Türk Dil Kurumu karşısındaki tavrı ise olumsuz olmuştur. Dil kurultayındaki toplantıda, halk dilinin esas alınması yönünde karar alınmıştır. Böylece halk ve aydın arasındaki üzüntü veren uydurma kelimelerin tamamen tasfiyesine gidilmesi teklif edilmiştir (Vatan Gazetesi, 1951: 3). Bu bağlamda, CHP'nin 1945'te Teşkilat'ı Esasiye'nin dilini sadeleştirmesine karşılık Demokrat Parti de 1952'de Fuat Köprülü'nün çabalarıyla Anayasa dilinin eski haline döndürülmesi kararını vermiştir. Milli Eğitim Bakanlarının TDK'nun da başkanı olmasından dolayı Demokrat Partili Tefvik İleri tarafından kaldırılmıştır (Taşkın, 2009: 421). Yine bu dönemde dilin sadeleştirilmesi konusu *Hisar Dergisinde* yer almıştır. Şöyle ki, Mehmed Kaplan'ın yaptığı söyleşide; “*Öz Türkçe cereyanını, birçok yazısında belirttiği gibi, ilme ve kültüre aykırı bulmuştur*” çünkü Kaplan'a göre dilde sadeleştirme, bin yıllık mazinin eseri olan olgun bir medeniyetin dilini bozmaktan başka bir işe yaramaz. Hayat beraberinde binlerce eski kelimeyi de taşımaktadır. Örneğin Divan şiiri, Tanzimat'tan itibaren kötülenmeye başlamıştır. Fakat Yahya Kemal en umulmadık zamanda ondan ne hazineler çıkarmıştır. Kaplan'a göre Öz Türkçecilik, maziye karşı nefretin bir devamıdır (Uzer, 1953: 11).

Sonuç olarak daha çok eskiye dönüş yönünde Atatürk ve İnönü dönemi kurumları kapatılırken, tarih alanında çok köklü bir değişim yaşanmamıştır. Türk Tarih tezi çok değiştirilmeden kabul edilmiştir. Ancak, Avrupa merkezli tarihten, Anadolu ve Akdeniz merkezli anlayış benimsenmiştir. Ayrıca bu dönemde, Osmanlı ve İslam Tarihi araştırmalarının ve eserlerin sayısının arttığı gözlemlenmiştir (Bolat, 2012: 244).

4.4.4. Sanat Politikası

Demokrat Parti, iktidara geldiğinde sanat altyapısı güçlü bir ülke devralmıştır. Fakat Demokrat Parti kültür-sanat politikalarına fazla önem vermemiş ve böyle bir politika da gütmemiştir (Yücel, 2001: 22). Sanatçı ise, bu dönemde devletten özerkleşmekte, hatta özgürleşmektedir. Fakat bu görece özgürleşme sanatçıların, daha önceleri devlet desteği ile yurtiçinde ve yurtdışında eğitim görme imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Böylece sanatçılar, kurumsal güvencelerini kaybetmişlerdir (O. Koçak, 2009: 406). Ayrıca bu dönemde sanatçılar, komünistlik ya da mürtecilikle itham edilmişlerdir. *Hisar Dergisi* sanatçıların yaşadıkları sıkıntıları şöyle dile getirmektedir: “*İşçiden bahseden yazara komünistlik, cami resmi yapan ressama mürtecilik damgası vurulmaktadır. Üstelik bunu sadece dar kafalılar değil aydınlar da yapmaktadır*” (Çınarlı, 1953: 3).

Bu dönemde sanatın dallarından biri olan müziğe bakıldığında ise, resmi müzik anlayışından hızla uzaklaşmıştır. Artık, radyoda tek parti hükümetinin zorlama Batı müziği yerine Türk müziği programları yer almaktadır. Aynı zamanda Muzaffer Sarıözen’in Anadolu’dan derlediği türküler, “Yurttan Sesler” programıyla yayın yapmaktadır. Aslında Türk müziğinin radyoya girmesiyle, konservatuvarda olmayan Türk müziği için radyo, bir okul işlevi görmüştür. Yine bu dönemde Türk Sanat Müziği adı altında yeni bir tür hâkim olmuştur. Böylece Alaturkaya artan rağbet radyo ve gazinoda kendisini göstermektedir. Dönemin sanatçıları ise, Perihan Sözeri, Hamiyet Yüceses, Zeki Müren gibi isimlerdir (Kaynar, 2015: 610). Müziğin bir başka türü olarak 1970’lerde ortaya çıkan “arabesk” müzik ise, köyden kente göçün etkisiyle sosyal alt yapısını 1950’lerde oluşturmuştur (Yücel, 2001: 22). Bu dönemdeki müzik üzerine tartışmalar ise *Hisar Dergisine* şöyle yansımıştır: “*Alafrangacılar, fasıl musikisini Türk musikisi olarak kabul etmemişlerdir. Asıl musikinin (Yurttan Sesler) adıyla dinlenen halk türküleri olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa fasıl musikisi, kemal mertebesine ulaşmış, klasikleşmiş bir sanat musikisidir*” (Tarhan, 1950: 12). Aynı zamanda radyo sadece müzik yayını yapmamış, iktidarın ve küresel iktidarın sesi de olmuştur. Bu bağlamda ilk kez Ramazan ayında Kuran-ı Kerim okunmuş daha sonraları da Mevlit okunarak dini yayına başlamıştır. Ayrıca, Amerika’nın sesi ve kapitalist dünyanın propaganda aracı olmuştur. 1954’ten itibaren başlayarak 1957’de giderek artan şekilde Amerikan haberler merkezi, program yaparak Amerikan hayat tarzını empoze etmeye çalışmıştır (Kaynar, 2015: 611).

Bu dönemde resim sanatı ise, öncelikle Avrupa'daki gelişimine bakıldığında Rönesans'la altın çağını yaşamış ve en yüksek sanat eserleri bu çağda verilmiştir. Avrupa, daha sonraları sanatta bir daha bu ivmeyi yakalayamasa da oldukça ilerleme kaydetmişlerdir. Türkiye'deki resim sanatı ise oldukça geri kalmıştır (Aksel, 1951: 7). Bizde plastik sanatların, resmin, heykelin gelişmemesi bunların hayatta yeri olmadığından; dinin onları kabul etmediğindendir. Dolayısıyla Türk'ün içindeki çizgi, renk, şekil ve ahengi arayan güzellik duygusu başka alanlarda kendisini göstermiştir (Ozansoy, 1951: 3). Fakat yine de Avrupa'yla resim sanatında arayı kapatabilmek için bizde de yerli kübik, Fütürist, Sürrealist eserler yapan ressamlar meydana çıkmıştır. Aynı zamanda yapılan bu tarz resimlerin aydınların, üstün zümrenin zevkine hitap ettiği söylenmektedir. Malik Aksel'in burada Türk ressamlarına eleştirisi: *"Minyatürden pentüre geçerken kübizme atladık, bu tekâmül değil sade bir atlama oldu"* bir ara Avrupa'da figürsüz resimler çıkmış ve bize de ulaşmıştır. Aslında eski geleneklerimiz figürsüz resme dayanmaktadır. Fakat buradaki figürsüz sanat bizim eski geleneklerimize bağlı olandan çok farklıdır. Sonuçta yapılan bu eserler, seyirciyle buluşamamıştır (1951: 7).

Sanatın dallarından diğeri olan sinema ise, modern anlamda 1950 yılında günlük hayata girmiştir. Çünkü 1940'ların sonuna kadar Türkiye sinema tarihini Muhsin Ertuğrul'un simgelediği "Tiyatrocular Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. 1952 yılı ise sinemacılar dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemin ünlü yönetmenleri; Ömer Lütfi Akad, Metin Erksan, Atif Yılmaz Batıbeki, Osman Fahir Seden, Memduh Ün, Orhan Elmas'tır. Bu dönemde ilk defa tiyatro dışından sinemacı ve sanatçı kuşağı yetişmiştir. Dönemin ünlü oyuncularını; Belgin Doruk, Ayhan Işık'tır (Kaynar, 2015: 605). Yaşanan siyasal ve toplumsal olayların sanatla ilişkisi olmasından dolayı bu durum doğal olarak sinemaya yansımıştır. Örneğin bu dönemde Amerika'nın etkisi nedeniyle Hollywood filmleri satın alınarak gösterime girmiştir. Yine İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıl dönümü yaklaşırken Osmanlı tarihi filmlerin gösteriminde artış olmuştur. Aynı dönemde Mısır filmleri daha önce yasak olmasına karşın ithal edilmiş ve bu sayede de dinsel içerikli filmler gösterime girmiştir. Kore'ye asker gönderilmesiyle birlikte bu konuyla ilgili filmler yapılmıştır. Komünizme karşı milliyetçiliği işleyen filmler gösterime girmiştir. 1950'lerde yaşanan köyden kente göç de filmlere konu olmuştur (Kaynar, 2015: 605). Aynı zamanda bu dönemde yapılan bazı filmlere de eleştiriler gelmiştir. Örneğin *Hisar*

Dergisinde, “İstanbul’un Fethi” adlı filme yapılan büyük masraflara değinilmiş, görsellik açısından film beğeni toplamıştır. Fakat Fatih Sultan Mehmet rolünü oynayan kişinin oyunculğu beğenilmemiştir (Çınarlı, 1951: 17).

Edebiyat alanındaki gelişmeler de Demokrat Parti döneminde iki olguyu birlikte getirmiştir. İlki görelî özgürlük ortamının oluşumuyla sanat ve edebiyatın hızlı dönüşmesine yol açmasıdır. Diğeri ise, edebiyatın daha toplumcu çizgiye oturmasına neden olmuştur. Aynı zamanda 1950’li yıllar köy edebiyatının ortaya çıktığı yıllardır. Köy kökenli yazarların başlattığı popülist yanının fazla olduğu gerçekçilik eğilimi bu yılların ürünüdür. Dönemin önemli yazarları; Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir’dir. Romanlarının konusu, toprak mülkiyetinin el değıştirmesi, sermaye birikimi, tarımın makineleşmesiyle birlikte emeğin sömürülüşü anlatılmaktadır (Kahraman, 2012: 428). Bunun dışında toplum yerine bireyi önceleyen ve varoluşçulukla bilinç akımı tekniğinden etkilenen Onat Kutlar, Erdal Öz, Bilge Karasu bu dönemde özgün yapıtlar vermişlerdir (Yücel, 2001: 23).

Demokrat Parti döneminde tiyatro ise, liberalleşmenin etkisiyle devlet desteği alamamış ve bu durum devlet tiyatrolarını sıkıntıya sokmuştur. Fakat bu dönemde özel tiyatrolar açılmış ve sayısında hızla artış gözlemlenmiştir. Tiyatro yazarlığı bu dönemde gelişmiştir. “Eleştirel Dönem” olarak adlandırılan dönemin ünlü kişileri; Orhan Asena, Turgut Özakman, Necati Cumalı, Çetin Altan ve Refik Erduran’dır (Yücel, 2001: 23). Dönemin tiyatro eserleri incelendiğinde ise Kore savaşı ve Türk askerlerinin kahramanlıklarını ele alan yapıtlar sergilenmiştir. Aynı zamanda Amerikan hayranlığı da yapıtlara konu olmuştur. Bir başka konu da feminizm olmuş ve kadının toplumdaki yeri irdelenmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunu konu eden yapıtlar da sergilenmiştir (Yılmaz, 2014).

Demokrat Parti döneminde şiir de “İkinci Yeni” olarak adlandırılan ve daha önceki her şeyle travmatik olarak bir kopuşu gerçekleştiren şiir akımı doğmuştur. Dönemin şairleri, özellikle 1923-1938 döneminin kültür politikasının ideolojik ve sanatsal kaygılarıyla ilişkisini koparmış ve Batı kültürüyle ilişkisi uyumlu olmuştur (O. Koçak, 2009: 407).

Bu dönemde şiir sanatındaki diğeri gelişmeleri ise *Hisar Dergisinde* izlemek mümkündür. Halk edebiyatı, Hisarcıların beslendikleri ilk kaynaklar arasında yer

almaktadır. Bir yandan halk edebiyatının biçim, mazmun, kalıp, ölçü, kafiye gibi özelliklerinden, diğer yandan bu edebiyatın kaynağını oluşturan halk kültüründen, gelenek ve görenekler ile diğer folklor değerlerinden faydalanmaktadırlar. Hisarcılar arasında halk edebiyatı geleneğinden beslenerek yeniden yana olan isimlerin başında M. Necati Karaer ve Gültekin Samanoğlu gelmektedir. Bununla ilgili Karaer'in güzel bir şiiri örnek verilebilir (Emiroğlu, 2009: 1314).

SENİN İÇİN

Alacakaranlıkta dağ yollarının,

Hani tezek tezek kokar yalnızlığı.

Toprak adamının öyle şıpır şıpır.

Elinden yüzünden akar yalnızlığı (Hisar dergisi, 1950: 5).

Hisarcıların beslendikleri diğer kaynak ise divan edebiyatıdır. *Hisar* topluluğunu oluşturan isimler arasında özellikle Munis Faik Ozansoy ve Mehmet Çınarlı divan edebiyatı kaynağından en fazla beslenen iki isimdir. Divan edebiyatından bir örnek, Çınarlı'nın aşağıdaki şiiriyle verilebilir (Emiroğlu, 2009: 1317).

NASIL İSTERSE

Bırak gülüm, bırak ta saçlarını,

Nasıl isterse savrulsun, dökülsün,

Yarın nasıl doğarsa doğsun gün,

Dağıt gülüm rahatça saçlarını (Hisar Dergisi, 1952: 9).

Demokrat Parti döneminde mimari ise, artan konut ihtiyacı ile apartmanların hiçbir estetik kaygı gütmeyen hızla çoğalması nedeniyle kentin kendine özgü olan dokusu bu dönemde bozulmaya başlamıştır. Aynı zamanda uluslararası piyasada ince inşaat malzemesindeki fiyat düşüşü de apartmanların hızla çoğalmasında etken olmuştur (Alkan, 2015: 614). Mimarideki bu bozulma *Hisar Dergisinde* de eleştiri konusu olmuştur. Dergide mimarlığın, sosyal bir sanat olduğu ve topluluğa karşı bir sorumluluğu olduğundan bahsedilmektedir (Aksel, 1950: 6).

Bununla birlikte DP iktidarı, 2.600 yıllık tarihi önemsemeyen, kapitalizmin ekonomik tercihi olan, petrol ve otomobil tüketimi için gerekli olan karayolu imar faaliyetinde bulunarak tarihi eserleri yok etmiştir. Yol için feda edilen tarihi eserler; İnhisarlar Binası, Tophane Kışlası, Tophane Müşirliği Binası, Fındıklı Hamamı, Süheyl Camii, Çivici Limanı Camii, Murad Paşa Camii, Kazasker Abdurrahman Camii, Simkeşhane, Hasan Paşa Hanı, Bayezid Hamamı, Fatih Külliyesi'nin Akdeniz Medreseleri, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sıbyan Mektebi, Şirment Çavuş Camii ve Türbesi, Oğlanlar Tekkesi, Tevekkül Hamamı, Yusuf Paşa Çeşmesi, Çakırağa Camii ve Çeşmesi, Kâtip Çelebi Mezarı, İbrahim Ağa, Revani Çelebi Mescidi, Karaköy Mescidi, II. Abdülhamit Çeşmesi ve bunun gibi daha birçok tarihi eser Osmanlı İstanbul'unun sonunu getirmiştir. Üstelik bu yıkım muhafazakâr bir parti tarafından yapılmıştır. Yol yapımı yüzünden yıkılan bu camilerden birkaç örnek aşağıdaki resimlerden görülebilir (Hür, 2015: 174-177).

Resim 1: Demokrat Parti döneminde, İstanbul'da yol yapım çalışmaları sırasında 1957'de yıkılan Süheyl Bey Camii.

Kaynak: (Meydan, 2012: 1).

Resim 2: İstanbul'da yol yapım çalışmaları esnasında 1957'de yıkılan Murat Paşa Camii.

Kaynak: (Meydan, 2012:1).

Resim 3: Demokrat Parti döneminde, İstanbul Aksaray'da Vatan Caddesi yapılırken birçok tarihi cami yıkılmıştır.

Kaynak: (Meydan, 2012: 1).

Resim 4: Karaköy'de kıyıda, Galata Köprüsü'ne bakan Ziraat Bankası'nın (bir zamanlar Avusturya Bankası) hemen arkasında yer alan cami yıkılmıştır.

Kaynak: (Meydan, 2012: 1).

Demokrat Parti dönemi, çarpık kentleşme ve yol açmak için tarihi eserleri yok etme dışında, bu dönemde mimarinin güzel örnekleri de görülmektedir. Ankara'da Ulus İşhanı ve Çarşısı, Maltepe Camii, ilk gökdelen denemesi olan Emek İşhanı, DSİ Genel Müdürlüğü; İstanbul'da Hilton, Çınar, Sheraton Otelleri, Belediye Sarayı'dır (Yücel, 2001: 23). Aynı zamanda 1950'li yıllar mimarlığın uluslararası sisteme açılışı olarak düşünülmektedir. Bu dönemde kare ve dikdörtgen plan hâkimdir. Türk Tarih Kurumu binası, İzmir Efes Oteli, Büyükada Anadolu Kulübü dönemin bu çizgiyi taşıyan eserleridir (Alkan, 2015: 614). Ayrıca DP, kendi döneminde yapılan tüm bu imar faaliyetlerinin okul kitaplarında bahsedilmesini istemiştir (Akşam Gazetesi, 1960: 1).

Sonuç olarak, Atatürk dönemi ve İnönü döneminde kültür ve sanat politikaları devlet eliyle yürütülmüştür. Fakat Demokrat Parti döneminde devletin sanat politikasından söz edilememektedir. Bu dönemde sanat gözlemlendiğinde bir taraftan geleneksel öğeler ön plana çıkarılarak, dinsel içerikli yapıtlarda artış

görölmüş ve yeniden Osmanlı kimliği vurgulanmıştır. Diğer taraftan ise sanatta Amerikan etkisi görölerek modernleşmenin öğeleri hızla topluma nüfuz etmiştir (Kaynar, 2015).

4.4.5. Toplumsal Yaşam

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, yeniden yapılanan Avrupa'nın, tarımsal ihtiyaçını karşılamak üzere Marshall Planı ile kalkınma yoluna gitmiştir. Bu kalkınma planı ile birlikte Türkiye tarım ülkesi olacak ve bunun için tarımda modernizasyona gidilecektir. Bu bağlamda, Marshall yardımı kapsamında, üretimde verimlilik için Amerika'dan traktörler gelmiştir (Yıldırım, 2015: 544). Böylece, Türkiye'de 1950-1960 arasında tarımda makineleşme yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve on yıllık süre içerisinde ülkedeki traktör sayısı üç kat artmıştır (Suğur, 1998: 159). Bununla birlikte, traktörlerin ve biçerdöverlerin ülkeye girişiyle, örneğin Güneydoğu Anadolu gibi ağalık-beylik, büyük toprak sahipliği alanlarında sosyal yapı değişikliği meydana gelmiştir. Daha önceleri ellerindeki köyleri, toprakları, asırlardan beri köylü halka işlettiren ağalar, artık traktörleri ve kamyonları, çok ucuza, neredeyse parasız ellerine geçirmiştir. Bundan dolayı artık köylü halka ihtiyaç kalmayınca halk, topraklarından kovulmuştur. Bu durum, işsizler ordusunu meydana getirmiştir (Aydemir, 2013: 151). Böylece iktisadi gücü elinde bulunduran ağalar-beyler, aynı zamanda Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulmasıyla mahsulünü satmak için artık müşteri aramasına da gerek kalmamıştır. Çünkü Toprak Mahsulleri Ofisi mahsulü alıp, parasını peşin ödemektedir. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin sağladığı bu durum, hızlı ve çalışmasız zenginleşmeyle ağa ve beylerin nüfuzlarını arttırmıştır. Bu sayede Demokrat Parti, birçok yerde ağaları, beyleri, şeyhleri kendisine bağlamıştır (Aydemir, 2013: 151).

Topraksızlaşan köylü halkın durumu ise, insan emeğine olan gereksinimin azalmasıyla kentlere doğru göç dalgasını başlatmıştır. 1950'li yıllar ile birlikte Türkiye'de kentlerin nüfusu hızla artmaya başlamış ve gecekondulaşma, işsizlik, kentsel alt yapı eksikliği, ülkenin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Türkiye'deki kentleşme süreci kentin çekiciliğinden daha çok kırsal kesimin iticiliğinden kaynaklanmıştır. Oysa Batı Avrupa'da kentleşme süreci kırsal kesimin iticiliği ile kentin çekiciliği eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Bu yüzden, Avrupa'da kente göç eden insanları istihdam edebilecek kentsel iş olanakları bulunmaktadır.

Fakat Türkiye’de, kırsal kesimden göç edenler ekonomik olarak varlıklarını devam ettirebilmek için iş güvencesi olmayan ve gelir düzeyi son derece düşük alanlarda çalışarak kentte tutunmaya çalışmaktadırlar (Suğur, 1998: 160). Gecekondulaşmayla birlikte, yaşanan sorunlardan biri de burada yaşayan insanların kültürel olarak şehre entegre olamamalarıdır. Bununla beraber Amerikan kültürünün de pompalandığı bu ortam, tam bir değerler karmaşası yaratmıştır. Yerli ve yabancı kültür Türkiye tarihinde olmadığı kadar 1950’de keskin bir şekilde kendini göstererek alaturka-alafranga rekabeti başlatmıştır. Yine bu dönemde tüketim teşvik edilmiş, günlük hayata; dayanıklı tüketim malları, telefon, radyo, gramofon ve dikiş makinesi girmiştir. Diğer alanlarda olduğu gibi yeme-içme kültüründe de Amerikan etkisi görülmektedir. Mutfaklarda tereyağı ve zeytinyağı yerine margarin kullanımına yönelme olmuş, süt tozu kavramı ise, Marshall yardımının bir parçası olarak ilkokullardan başlayarak günlük hayata girmiştir. Kolalı içecek ve gazoz da yine bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Alkan, 2015).

Bunların dışında günlük hayatta değişikliğe sebep olan şey, Demokrat Partinin demiryolu yerine karayolu yapımına önem vermesi sonucu arabaya olan rağbetin artması, hatta daha önce de bahsedildiği üzere traktörlerin gelmesiyle köyden kente göçün yaşanmasıdır. Karayollarının yapılması sayesinde artık köylere de ulaşımın kolaylaşması sonucunda basının tirajı artmıştır. Ayrıca, bu dönemde havayolu yapımıyla, ilk kez turizmden bahsedilmeye başlanmıştır (Alkan, 2015).

Tarımsal makineleşme süreci, yeni toplumsal tabakalaşma süreçlerinin geleneksel ataerkil otoritenin konuşulmasına ve erkek egemenliğinin temellerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Muhafazakâr modernleşme olarak tanımlanan bu süreçte Demokrat Partinin söylemi, Amerikanlaşma ve dini söylemlerin olduğu kadar milliyetçilik ve Batılılaşma söylemlerinde de bulunmaktadır. Bu bağlamda kadınların toplum içindeki konumu ise tartışma konusu olmuş, özellikle kadınların çalışma hayatında olmaları sorun yaratmıştır. Aslında II. Dünya Savaşında, seferberlik sebebiyle kadın istihdamı artmış, fakat Demokrat Parti dönemine gelindiğinde kadın istihdamında düşüş görülmüştür. Buna rağmen savaşın bittiği söylenerek, ev düzeninin sağlanması ve erkek işsizliği bahane edilerek, kadınlar eve çağırılmıştır. Aynı zamanda kadınların siyasal alanda da varlık göstermesinde bir düşüş gözlemlenmiştir (Sarıtaş ve Şahin, 2015: 647). Demokrat

Partinin bazı il ve ilçe kongrelerinde; Fes ve Sarık giyilmesine izin vermesi, hafta tatilinin yeniden Cuma gününe alınması gibi değişikliklere gidilmiştir. Bunun yanı sıra kadınların açık gezmelerinin yasaklanması, birden çok kadınla evlilik yapılması, evlenme ve boşanmalarda kadınlara eskisinden daha az hak tanınması, kızların ilköğrenimden sonra okutulmaması gibi söylemlerle gerici hareketleri teşvik etmişlerdir (H. Özçelik, 2012: 102-103).

Sonuç olarak Türkiye’de, Marshall Planının etkisiyle tarımda makineleşmeye geçilmiş bu durum, köylerde artık insan emeğine ihtiyacı azaltmıştır. Böylece, emeğin köyden kente göçmesi gerçekleşmiştir. Bu göç ise kentlerde, gecekondulaşmaya neden olmuştur. Göç, nüfus artışı ve makineleşmeyle birlikte toplumsal değişme gerçekleşmiştir. Türkiye’de 1950-1960’larda bir taraftan gelenekselleşme, diğer taraftan Amerikan kültürünün etkisiyle muhafazakâr bir modernleşme yaşanmıştır (Suğur, 1998).

4.4.6. Din Politikası

Tek parti rejiminin; modern, Batıcı, laik cumhuriyet programından 1945’te çok partili hayata geçişle birlikte muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. Bu ortamda, ilk olarak Tanzimat döneminde çıkan İslamcı dergi *Sebilürreşad* Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayını son bulmuş, fakat çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Eşref Edip yönetiminde yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergi Cumhuriyet’in laiklik anlayışını, demokrasi ve din hürriyeti çerçevesinde eleştirmektedir. Bununla birlikte, siyasi çıkışını dindar muhafazakâr tepkilere yaslayan muhalefette olan Demokrat Parti ve çevresi, muhafazakâr laiklik yorumu sergilemişlerdir. Bu yorum, laik devletle muhafazakârları uzlaştırmaya yöneliktir (Mert, 2009: 207).

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte 1950’ler, laiklik tartışmalarının oldukça yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. Bunun nedenlerinden biri, dinin geleneksel kitlelerin ideolojisi olması ve bu ideolojinin demokratik oluşumlara bağlı olarak kendini yeniden ifade etme olanağı bulmasıdır. Diğerisi ise, Amerikan hayranlığı ve Rus düşmanlığıdır. Bu dönemde Amerika dine saygı gösteren, Sovyetler Birliği ise din düşmanı bir toplum olarak halka lanse edilmiştir. Bunun sonucu olarak; halk arasında dine ilgi artmış, din toplumda ve siyasi alanda yeniden söz sahibi olarak; eğitim, hukuk, ekonomi gibi alanlarda etkin hale gelmiştir (Kaçmazoğlu, 1988: 69). Bu bağlamda Demokrat Parti’nin sağ muhafazakâr laiklik yorumu, bir taraftan

devletin dine müdahalesini kısıtlamaya çalışıp, din ve inanç özgürlüğü söyleminde bulunarak Anglo-Sakson sekülerizmini temel alır. Diğer taraftan, dini milli kimliğin bir parçası olarak görüp, dini millileştirir. Bu çizgiyi, laisizmden-milli sekülerizme geçiş olarak adlandırmaktadır. Çağdaşlaşmayı, Türk kültürü ve İslam’la barışık hale getirmek için milli sıfatını kullanmaktadır. Amaç, devlet, toplum ve tarihi İslam’la barıştırmaktır (Mert, 2009: 208-209). Aslında, CHP ve DP’nin laiklik anlayışı karşılaştırıldığında, her iki geleneğin de Kemalist etiği kullanma kapasitesi bulunmaktadır. CHP geleneği üzerinden biçimlenen Kemalist siyasal-kültürel miras; dinsellikten uzak yerlici, ulusçu, minimalist modernleşmeyi savunan bir çizgidedir. DP’nin geleneği üzerinden biçimlenen Kemalist siyasal-kültürel miras ise, kontrollü dinsellikle birleştirdiği yerlici, ulusçu, minimalist modernleşmeyi savunan bir çizgide Türk merkez sağının hâkim temasıdır (Öğün, 1995: 103).

Bununla birlikte sosyolojik açıdan bakıldığında, aşırı dünyevileşme (sekülerizm) ve 1950’ler sonrası kapitalistleşme ülkenin “küçük Amerika olması” modeline yönelik adımların atılması süreci; cemaatçi yapıdan, cemiyetçi yapıya ya da “kültür” olgusuna dönüştürmüştür. Geleneksel toplumun yapısal temeli bulunmakla beraber kimlik, aile ve akraba ile belirlenmektedir. Modern toplumda ise, kültürel anlamda homojenize edilmiş bir yapı bulunmaktadır. Kültürel unsura bağlı kimlik ise bulanık, tanımlanması zordur. Bu yüzden belirsizlik ve köksüzlük hissi yaratmaktadır. Geleneksel yapıdan, modern yapıya geçerken dayanışma ve birlikteliğin çözülmesiyle kültürel bağlara dayalı ilişkilere geçilmiştir. Milliyetçilik ve din bağlarının yükselişi de bu gelişimin ürünüdür. Dolayısıyla aile, akraba ve yöresel bağların zayıfladığı ve yapısal kimlik zeminin kaybolmaya başladığı 1950’lerde dinin yükselmesi gayet doğal bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca dinin yükselişi yapısal sürecin ürünü olan modernleşmenin belirlediği sorunlardan çıkmaktadır. Dolayısıyla milliyetçilik ve din geleneksel yapıdan modern yapıya geçerken ortaya çıkan sosyal gerginlikler karşısında dayanışma noktasıdır. Bunun yansımaları da Demokrat Parti iktidarında gözlemlenmektedir (Türkdoğan, 2014).

13 Haziran 1950’de Demokrat Parti grubunda “*millete mal olmamış, milletin vicdanına bir değirmen taşı ağırlığıyla çökmüş olan bazı tedbirleri ortadan kaldıracamız*” şeklinde ifade edilmiş, tutan ve tutmayan inkılaplar olarak da

toplumda tartışma konusu olarak ortaya atılmıştır (Demirel, 2005: 497). Bu söylemin hemen arkasından Türkçe ezanın kaldırılması, gündeme gelmiş ve bu durum basına şöyle yansımıştır: “*Laikliğin din düşmanlığı olmadığı bu yüzden de Arapça ezan okunmasının, serbest bırakıldığı ifade edilmiştir*” (Vatan Gazetesi, 1950: 1). Ezanın Arapça okunmasına ise, bilinenin aksine CHP muhalif olmamıştır. Sadece Celal Bayar itiraz etmiş, CHP genel başkanı İsmet İnönü de oylamaya katılmamıştır. Demokrat Partinin ezanı yeniden Arapçaya taşımak istemesinin nedeni ise, geleneksel olanla dinsel olanın buluşturulmasına yöneliktir. Böylece çok güçlü bir sembolde geleneksel kimlik yeniden inşa edilerek dönüşüm sağlanacaktır. Kısaca İslami kimlik geleneksel ifadeyle hatırlatılmıştır. Aslında burada kimliğin değil aidiyetin, modernin değil gelenekselin galip olması söz konusudur (Kahraman, 2012: 275-278).

Demokrat Parti'nin ilk icraatlarından biri olan Arapça ezan okunması kararının alınmasından kısa bir süre sonra radyoda Arapça Kur'an okunmasına başlanmıştır. Kur'an radyoda, Ramazan günlerinde haftanın üç günü, Ramazandan sonra ise sabahları okunması şeklindedir (Vatan Gazetesi, 7 Temmuz 1950). Yine aynı dönemde Demokrat Parti ilk ve orta dereceli okullarda din eğitimini zorunlu hale getirmiş ve aynı zamanda İmam-Hatip okullarının sayısında artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte cami sayısında artış olmuştur (Zürcher, 2014: 340). Eyüp Sultan türbesi ziyarete açılmış ve bütün bu gelişmeler laiklik elden gidiyor tartışmalarını gündeme getirmiştir (Yaşar, 2007: 43). Bu arada Ticaniler, çeşitli illerde Atatürk büstlerini parçalama eylemleri gerçekleştirmiştir (Ulus Gazetesi, 3 Temmuz 1951). Bu olayların önüne geçebilmek için Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki kanun tasarısı mecliste kabul edilmiştir. Bu kanuna göre Atatürk'e alenen hakaret eden bir kişi 1-3 yıl arası hapis cezası alması öngörülmektedir (Ulus Gazetesi, 26 Temmuz 1951). 22 Kasım 1952'de Vatan Gazetesi Yazarı Ahmet Emin Yalman'a karşı yapılmış olan Malatya Suikastından sonra DP, İslamcı kesimin üzerine giderek irticayı desteklemediği izlenimi vermiştir. Aynı zamanda hükümet, birçok İslamcı yayını yasaklamış, laikliğe aykırı davranıldığı iddiasıyla Millet Partisini kapatmıştır (Kaçmazoğlu, 1988: 74). Sait Nursi de dini siyasete alet etmesi nedeniyle tutuklama talebiyle mahkemeye çıkarılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 22 Ocak 1952). Bunların dışında 23 Ocak 1953'te Milliyetçiler Derneği kapatılmıştır. 23 Temmuz 1953'te ise dinin dünya işlerine ve

siyasete karışmasını önlemek maksadıyla, “Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu” çıkarılmıştır. Demokrat Partinin dini kesime yönelik bu tutumu, İslamcı kesimleri belli sınırlar içerisinde tutarak, İslami kesimin tek temsilcisi olma çabası olarak değerlendirilebilir (Kaçmazoğlu, 1988: 74). Aslında Milliyetçiler Derneği kapatılmadan birkaç gün önce Menderes, gazeteye verdiği demeçte “milliyetçiliğin komünistlik olduğunu” belirterek derneğin kapatılma ihtimali yönünde bir sinyal vermiştir (Akşam Gazetesi, 1953: 1). Ayrıca DP, Diyanet İşlerinin bütçelerini arttırmak istemiş, mecliste uzun tartişmalardan sonra kabul edilmiştir (Vatan Gazetesi, 1956: 1).

1957 seçimlerine doğru Demokrat Parti dini söylemlerini ve vaatlerini arttırmıştır. 1956 yılında yapımına başlanan Kocatepe Camiine büyük bağış yapmış, İstanbul’u ikinci Kâbe yapacağını ve her fabrika bacasının yanına da cami inşa edeceğini ifade etmiştir (Koca, 2015: 314). Aynı zamanda din adamı yetiştirmek için daha iyi okullar yapacağı sözünü vermiş ve bu bağlamda 19 Kasım 1959’da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nü eğitim ve öğretime açmıştır (Vatan Gazetesi, 1959: 3). Demokrat Partinin dini istismar eden politikaları, bundan faydalanan tarikatların rahat davranmasına yol açmıştır. Bu dönemde dini cemaatler içerisinde en büyük gelişmeyi Nurcular göstermiştir (Koca, 2015: 314).

Demokrat Partinin laiklik konusundaki bu gevşek tutumu ve tarikatlar gibi özerk dinsel örgütlerin varlığını kabul etmeleri özellikle de 1954-1957 seçimlerinde Nurcuların desteğini almakla, bu tür örgütlerin meşrulaşmasına sebep olmuşlardır. (Zürcher, 2014: 340). Özellikle tarikatların 1950’lerde ön plana çıkmasına bakıldığında ise, dinin köy ve kasabalarda etkili olması yüzünden halkla, Atatürk’ün yasakladığı cemaatler (tarikatlar) arasındaki bağ her zaman oldukça güçlü olmuştur. Bu bağlamda kasabalarda dinsel otoritenin gücü, devletin gücünden daha fazladır. Türkiye’de 1950’den sonra kapitalist ekonominin gelişme eğilimi göstermesiyle köyden kente göç hareketi gerçekteşmiştir. Göçün sonucu olarak, kentlerde gecekondulaşma başlamış ve bununla birlikte dinsel özellikleriyle ön plana çıkan bu gecekonduda yaşayan halk siyasal yaşam içerisine çekilmiştir. Daha önce kırsal alanda olan cemaatler ve İslamcı örgütler, kentlerin bu yeni oluşumu olan gecekondu bölgelerine yönelmişlerdir. Bu durum cemaatlerin şehirlerde artık daha fazla görünürlüğünü sağlamıştır (Peköz, 2009: 115-117).

Bu cemaatlerden biri olan Ticanilik olarak adlandırılan tarikat, 1945'te çok partili döneme geçişle güç kazanan dinsel hareketlerden biridir. Tarikatın lideri Kemal Pilavoğlu'dur. Tarikat adını Ebu'l Abbas Ahmed et-Ticani tarafından Cezayir'de kurulan ve Fas, Hicaz, Mısır, Trablusgarp ve Senegal'de yayılan Ticaniye tarikatından almaktadır. Pilavoğlu ve müritleri ilk olarak 1943'te tutuklanmışlardır. Yaptıkları eylemlerde, "heykel puttur", "laiklik dinsizliktir", "Hilafeti kaldıran Atatürk mel'undur", "Türkçe ezan küfürdür" gibi sloganlarla ortaya çıkmışlardır. İlk büyük eylemleri 1949'da TBMM'de Arapça ezan okuyarak yapmışlardır. Daha sonraları ise, Atatürk heykellerine saldırmışlardır. Bu saldırılar Demokrat Partinin, "Atatürk'ü Koruma Kanununu" çıkarmasıyla son bulmuştur (Hür, 2015).

Cemaatlerden diğeri ise Nur Hareketidir. Cumhuriyet döneminin İslami oluşumlarından olan bu hareket, Demokrat Partiye verdiği destekle gündemde kalmıştır. Hareketin kurucusu Bediüzzaman Said Nursi'dir. Nakşibendi ve Kadiri takatlerinden etkilenmiş, hayatı, hapis sürgün ve esaretle geçmiştir. Nur hareketi, siyasi parti hareketi olmamakla beraber merkez sağ siyasetini etkilemede önemli rol oynamıştır. Atatürk'ün devrimlerine karşı çıkan en büyük ve organize birliktir (Şentürk, 2011). Nursi'nin amacı, Müslümanların din ve iman konusunda bilinçlenmesi, materyalizm ve pozitivismeye dayalı egemen düşüncenin reddi ve İslam vasıtasıyla toplumsal hafızanın yeniden canlanmasıdır (Yavuz, 2004: 269). Nursi, 1954 ve özellikle 1957'de Demokrat partiyi güçlü bir şekilde desteklemiştir. Buna karşılık 1957 seçimlerinden bir yıl önce mahkeme kararıyla, Nursi'nin Kur'an tefsirleri ve vaazlarını serbestçe yayımlanmasına izin verilmiştir. Bu hareket, özellikle Demokrat Parti iktidarı döneminde oldukça fazla taraftar toplayarak büyümüştür (Mardin, 2015: 170). Demokrat Parti ve Nurcu hareket arasındaki bu yakınlık, Menderes'in 1958'de Afyon gezisinde Nurcuların, Menderes'i karşılarken yeşil bayarak açmasıyla görünür hale gelmiştir (Koca, 2015: 315). Bu gelişmeler karşısında Nurcuların Demokrat Partiye verdiği destekten rahatsız olan CHP, Nursi'nin İstanbul'a geldiği bir sırada, İnönü kürsüden şöyle seslenmiştir: "*Siz Said-i Kürdi'yi gezdiriyorsunuz! Şeriatı hortlatıyorsunuz. Siz Atatürkçüleri hiddete getiriyorsunuz. Sizi ben bile kurtaramam*" diyerek, düşüncelerini ifade etmiştir (Yaşar, 2007: 49). Nurcuların desteği, 1960 ihtilalinden sonra da Demokrat Partinin devamı olan Adalet Partisi üzerinde sürmüştür (Şentürk, 2011: 157).

Yine aynı dönemde gündemde olan diğer tarikat de Süleymancılık tarikatıdır. Cemaatin kurucusu Süleyman Hilmi Tunahan olduğu söylene de O, Nakşibendi şeyhidir. Yani yeni kurulmuş bir cemaat değil, Nakşibendi tarikatı içerisinde gelen kollardan biridir. Fakat onun ölümünden sonra talebeleri onun öğretilerini benimsediği için cemaat, Süleymancılar adını almıştır. Nursi gibi kitap yazmamış onun yerine klasik İslam kitaplarından dersler vermiştir. Bunun dışında kurslar açarak Kur'an dersleri vermiştir. Cumhuriyetin din politikalarına karşı en büyük muhalefet Nursi ve Süleyman'dan gelmiştir. Doğal olarak bu durum Cumhuriyete tehdit olarak algılanmıştır (Şentürk, 2011: 166).

Demokrat Parti, farklı yapılarıdaki bu İslami yapıları kendi çatısı altında toplayarak 10 yıllık iktidarı boyunca şemsiye görevi üstlenmiştir. 1958'de muhalefet partisinin diğer partilerle birleşmesi karşısında atağa geçen DP, muhalefetin kurduğu güç birliğini Haçlı ordusu olarak tanımlamıştır. Bunun karşısında "Milli İmam Cephesini" yani Vatan Cephesini kurarak, imansız olarak gördükleri CHP'ye iktidarı bırakmama amacı güdülmüştür. Hatta Vatan Cephesine katılanların adları her gün devlet radyosundan yayınlanmıştır (Koca, 2015). Aynı zamanda Menderes, Vatan Cephesiyle ilgili İskenderun'da yaptığı konuşmada "bir yılda bir milyon kişinin Vatan Cephesine katıldığını" belirtmiştir. Demokrat Partinin 1957 seçimlerinden sonraki otoriter tutumu, özgürlüklerin kısıtlanması, Vatan Cephesi gibi icraatlarından dolayı parti yıpranmış ve 1960 darbesiyle son bulmuştur (Akşam Gazetesi, 1960: 1).

Sonuç olarak II. Dünya savaşının sona ermesi ve Türkiye'nin Batı bloğuna girmesi ülkede çok partili hayata geçişi sağlamış bu da demokrasi ortamını doğurmuştur. Aynı zamanda Amerikan'ın yeşil kuşak projesiyle İslam'ı ve milliyetçiliği ön plana çıkarması, ülkede laikliğin gevşemesine yol açmıştır. Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle de Atatürk'ün yaptığı devrimler; tutan ve tutmayan devrimler olarak tartışılmaya açılmıştır. Bununla birlikte iktidar, laiklik karşıtı hareketlere taviz vererek bu kesimin hem oylarından faydalanmış hem de onları kontrol altına almıştır. Diğer taraftan da irticai hareketlere karşı önlem almıştır (Kaçmazoğlu, 1988).

SONUÇ

Muhafazakârlık, geleneksel kurumların devamından yana olan ve hızlı sosyal değişmeye direnen siyasi bir felsefedir. Aynı zamanda gelenekle bağından dolayı her ülkede farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de muhafazakârlık, cumhuriyet devrimlerine karşı kültürel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 1946 sonrasında yerini yeni bir sürece bırakmıştır. Demokrat Partinin kültür politikaları da bu sürecin bir devamı olarak görülebilir. Aynı zamanda bu sürecin hazırlanmasında İnönü döneminin kültür politikalarının da belirli bir etkisinden söz edilebilir.

İnönü döneminde, Atatürk’ün kültür politikalarından uzaklaşmıştır. İnönü, bir taraftan Anadoluçuluk akımının bir kolu olan Türk Hümanizmasını eğitim ve kültür alanında uygulamaya sokmuş, diğer taraftan Anadoluçuluğun diğer kolu olan ”milliyetçi Anadoluçu” akıma kapı aralamıştır.

Milliyetçi Anadoluçular (Sağ Kemalist), Cumhuriyet döneminde kültürel bir tepki olarak varlık göstermişlerdir. Bu süreçte kamu kurumlarında, üniversitelerde ve Milli Eğitim Bakanlığında görev almaları siyasal alana geçişin zeminini hazırlamıştır. Ancak kültürel tepkiden siyasal alana geçişin gerçekleşmesi 1942’de Memduh Şevket Esendal’ın CHP Genel Sekreteri olmasıyla.

Esendal’ın kültürel alandaki müdahalesi ise, Reşat Şemsettin Sirer ve Tahsin Banguoğlu vasıtasıyla Halkevlerinde olmuştur. Esendal, 1946 sonrası milliyetçi Anadoluçuların siyasal bir güç elde etmesini sağlayacak kültürel alanın yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde bir taraftan kültürel alanda milliyetçi Anadoluçu etki nüfuz ederken diğer taraftan Anadoluçuluğun diğer kolu olan Türk Hümanizmasının etkisi gözlemlenmektedir. Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde (1940-1946) uygulanan hümanist kültür politikalarıyla “milli kültür” politikaları terk edilmiş ve Türk Tarih Tezi gündemden düşmüştür. (Türk Tarih Tezi, Osmanlı İslam tarihini göz ardı ederek, Türk tarihini Anadolu ve Orta Asya’ya dayandırmıştır). Hümanist kültür politikalarına geçişle Orta Asya’dan uzaklaşarak, Batı uygarlığının kendi kökleri olarak gördüğü Antik Anadolu uygarlığıyla bağ kurmuş ve onları da Türk tarihine eklemlenmiştir. Kısaca İnönü dönemi 1938-1946 yılları arası 1946 sonrası paradigma değişimi için yumuşak bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilir.

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle otoriter rejimler karşısında demokratik rejimlerin kazanması, Türkiye'nin çok partili sisteme geçişindeki en önemli etkidir. Demokrasi tarafında yer alan Türkiye, bu geçişi kültürel alanda İnönü'nün Hümanist kültür politikalarını terk ederek, milliyetçi Anadolu kültür politikasına yönelmesiyle sağlamıştır. Bu dönemde 1940'larda etkisi azalan, ancak 1946'da terk edilen Türk Tarih Tezi yerine, Türk-İslam-Anadolu denklemi üzerinden yeni bir tarih okumasına geçilerek, milliyetçi Anadolu bakış açısı egemen kılınmıştır. Kültür politikasında yaşanan bu gelişmeler, siyasi olarak CHP'de milliyetçi Anadoluların (Sağ Kemalist) güçlenmesine ve 1946'da çok partili sisteme geçilerek Demokrat Partinin doğuşuna neden olmuştur.

1947 yılına gelindiğinde her iki partide de aşırılar tasfiye edilerek bir uzlaşmaya gidilmiştir. Bununla birlikte İnönü ve Bayar arasındaki anlaşmaya göre DP, CHP değerlerini koruyacağını ve rejimin istikrarını bozmayacağını belirtmiştir. Böylece uzlaşma sürecinde her iki partide de ılımlılar (Sağ) siyasi gücü elde etmiştir. Sağ Kemalistlerin siyasi gücü elde ettiklerinin en önemli göstergelerinden birisi, CHP'nin 1947'de yaptığı Yedinci Kurultay toplantısıdır. Burada CHP'nin Altı Oku üzerinde önemli değişikliğe gidilmiş ve özellikle laiklik ve devletçilik ilkesi gevşetilmiştir. Diğer gösterge ise 1950 seçimlerine gidilirken her iki partinin de liderlerinin Sağ Kemalist olmasıdır.

CHP'de 1947'de başlayan CHP-DP uzlaşmasıyla yaşanan benzer siyasi tutum 1954'e kadar sürmüştür ve her iki partide de Sağ Kemalizm hâkim olmuştur. Ancak 1954 seçimleri, her iki parti için de kırılma noktası olmuştur. CHP'nin seçimden yenilgiyle çıkması, onun ideolojik olarak DP ile aynı çizgide olmasının anlamsızlığını göstermiştir. Böylece CHP, 11. Kurultayda alınan kararla yeniden Atatürk'ün devrimlerinin sahiplenerek ideolojik olarak DP'den farklı bir siyasi çizgi izlemeye karar vermiştir.

DP ise, 1954 seçimlerinden zaferle çıkmış ancak 1955'te parti içinde bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz, bir grup milletvekilinin haklarında dava açılan gazetecilere "ispat hakkı" tanınmasını istemesinden kaynaklanmıştır. Bu durum DP'de bölünme yaşanmasına neden olmuş ve partiden ayrılan milletvekilleri, Hürriyet Partisini kurmuştur. Böylece DP, ılımlıların (Sağ Kemalist) ayrılmasıyla siyasi çizgisini otoriter bir hüviyete bürünerek kötüye giden ekonominin boşluğunu dini alandaki

eylem ve söylemle doldurmuştur. Buradan kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; her iki partinin 1947'den 1954'e kadar süren uzlaşısı 1954 sonrası da ideolojik olarak ayrışmaya gitmesi, bu partilerin kültür politikalarını, iktidara gelmek için araçsal bir değer haline getirdiği anlaşılmaktadır.

DP'nin kültür politikalarının ne derece muhafazakâr olduğu tartışmaya açıldığında ise, DP hükümet programlarında kültür konusunda milli, manevi ve geleneksel değerlere önem vereceğini belirtmiştir. Atatürk'ün inkılapları ile ilgili görüşünde de millete mal olmuş inkılapları koruyacaklarını ifade etmektedirler. Ayrıca irticai ve ırkçılık gibi ayrılıkçı akımlara karşı tedbir alacaklarını da belirtmektedir. DP'nin hükümet programında dini eğitimi bir din odaklı eğitim olarak değil, dini özgürlüğün gereği olarak görmüştür.

Bu dönemde yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde DP, bir taraftan Kemalist rejimi değiştirirken bir taraftan da onu muhafaza edecek önlemler almıştır. Örneğin; Türkçe ezan, Halkevleri, Köy Enstitüleri kaldırılmış, harf devrimi ve medeni kanun prensip olarak muhafaza edilerek yerinde saydırılmıştır. Kadın özgürlüğü ve eğitim birliğinde de geriye dönüş yaşanmıştır. Bununla birlikte siyasi amaçlarla dini istismar etmekle suçlanan *Büyük Doğu* ve *Sebilürreşad* gibi yayınlara soruşturma açılmıştır. Aynı zamanda Atatürk heykellerini ve reformlarını korumayı amaçlayan Atatürk Kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca Demokrat Parti, CHP'yi Anıtkabir yapımını geciktirmekle, para ve pullardan Atatürk'ün resminin çıkarılıp yerine İnönü'nün resminin basılması konularından dolayı eleştirmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti iktidarı, tekrar para ve pullara Atatürk'ün resminin basılmasını sağlamış ve 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşını da Anıtkabir'e taşımıştır. Bunun dışında, dini gerekçelerle yapılan Malatya Suikastının ardından bu işten sorumlu tutulan Milliyetçiler Derneği kapatılmış, Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu adıyla bir kanun çıkarılmıştır.

Sonuç olarak DP'nin din politikası 1954'e kadar dini özgürlükler şeklindeyken, kötü giden ekonominin boşluğunu dini söylemlerinde, dini istismar şekline dönüştürerek doldurmaya çalışmıştır. DP'nin bu dönemdeki değişen söylemleri, İstanbul'u ikinci Kâbe yapacağı ve her fabrika bacasının yanına da cami inşa edeceği şeklindeki aşırı söylemlerdir. DP'nin bir taraftan Osmanlı imgesine ve dine vurgu yaparken diğer taraftan da yol yapımı için feda edilen; cami, hamam,

kütüphane, çeşme, mektep, mezarlık gibi daha birçok tarihi eserin yıkılması Osmanlı İstanbul'unun sonunu getirmiştir. Kısaca DP'nin kültür politikalarının ne derece muhafazakâr olduğu değerlendirildiğinde, onun oy kazanma uğruna dini araçsallaştırdığı, yürüttüğü çelişkili kültür politikalarından gözlemlenebilir. Yürütülen bu kültür politikaları neticesinde de söylemsel olarak sorunlu bir muhafazakârlık olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ak, G.(2015). Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 30, 251-293.
- Akdoğu, S.(2014). 1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikaları Arayışları: İktisadi Devletçilik. **Yönetim Ve ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 22, 348-365.
- Akkaş, H. Hüseyin.(2000).**İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke**. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaş, H. Hüseyin. Türk modernleşme Tarihinde Muhafazakâr siyasi düşünce, 24 Haziran 2016, <http://www.acarindex.com>
- Aktaşlı, H. U.(2011). **Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki**, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 58. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Akyıldız, H ve Eroğlu, Ö.(2004).Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi**, 1, 43-62, 07 Haziran 2016, <http://www.sablon.sdu.edu.tr>
- Akyıldız, k.(2002). **Mavi Anadoluculuk**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3, Modernleşme Ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, Y.(1994). **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993’e)** (5.Baskı). İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Albayrak, M.(2004). **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alkan, M.(2015). **Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel Ve Günlük Hayatı İnşa edilirken...** Türkiye’nin 1950’li yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpay, Y.(2006). **Fuat Köprülü** (3. Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Altınkaş, E.(2011). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri. **CTAD**, 14, 114-132.
- Aman, F.(2012).Bronislaw Malinowski'nin Kültür Teorisi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1, 4, 135-151, 23 Mayıs 2016, <http://www.dergipark.ulakbilim.gov.tr>
- Anderson, B.(2004). **Hayali Cemaatler** (7.Baskı). (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Armaoğlu, F.(2015). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (20. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arslanoğlu, İ. **Kültür ve Medeniyet Kavramları**, 30 Mayıs 2016, <http://www.3.gazi.edu.tr>
- Ataay, A.(1980). Bir “İnkılap” Yapıtı Olarak Medeni Kanun. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 1-4, 07 Haziran 2016, <http://www.journals.istanbul.edu.tr>
- Atabay, M.(2003). **Anadoluculuk** (3.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4, Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atabay, M.(2009). Cumhuriyet Kültürü. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 43, 455-465,
- Aydemir, Ş. S.(2013). **İkinci Adam III. Cilt 1950-1964** (9.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S.(2016). **İkinci Adam II. Cilt 1938-1950** (13.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydinel, S.(2008). **Atatürkçülük’te Ulusal Hedef Ulusal Politika Ulusal Strateji**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aysal, N.(2011). Tanzimat’tan Cumhuriyete Giyim Ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi**, X, 22.
- Aysal, N.(2014). **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** (3.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Ayvazoğlu, B.(2003). **Tanrı Dağ'dan Hıra Dağı'na Uzun İnce Yollar** (2.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4, Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayvazoğlu, B.(2006).**Türk Muhafazakârlığının Kültürel Kuruluşu**. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bakırcıoğlu, Z.(2000). **Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Baradat, Leon P.(2012).**Siyasal İdeolojiler Kökenleri Ve Etkileri**.(A. Aydın, Çev.).Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barry, Norman P.(1988).**Yeni Sağ**.(Dr. C. Aykan, Çev.). Ankara.
- Baytal, Y.(2007).Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 40, 545-567, 07 Haziran 2016, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr>
- Belge, M.(2006). **Muhafazakârlık Üzerine**. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M.(2009). **Mustafa Kemal Ve Kemalizm** (6.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beneton, P.(2011).**Muhafazakârlık**.(C. Akalın, Çev.).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berber, Ş.(2009). Atatürk'ün Milli Medeniyet Ufku. 4, 155-164, 12 Temmuz 2016, <http://www.turkiyat.gazi.edu.tr>
- Beriş, H.E.(2004). Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizm'e. **Liberal Düşünce dergisi**, 34, 24 Haziran 2016, <http://www.liberal.or.tr>
- Berkes, N.(2012). **Türkiye'de Çağdaşlaşma** (18.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beyoğlu, S. Güneş, İ.(2013). **Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi II**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Bıdık, D.(2007).**Türkiye’de Muhafazakârlık Ve Liberalizm**.Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilge, M.(2011). Nurettin Topçu Ve Medeniyete Milli Bir Alan Açma Çabası Olarak Anadolu Medeniyet Perspektifi. **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13, 167-182.
- Bolat, B.(2012). Tanzimat’tan Demokrat Partiye Kültür Politikaları Ve Tarih Anlayışları. **JASS**, 8, 231-247.
- Bora, T.(1999). **Türk Sağını Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık** (2. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T.(2005). **Adnan Menderes**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 7, Liberalizm. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bora, T.(2006).**Cemil Meriç**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., Onaran, B.(2006). **Nostalji Ve Muhafazakârlık “Mazi Cenneti”**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. Taşkın, Y.(2009) **Sağ Kemalizm** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. Ünüvar, K.(2015). **Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı**. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K.(2005). **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)** (9.Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Bozdemir, S.(1988). Atatürkçü Eğitimin Ve Onun Öğretmeninin Nitelikleri Üzerine Bir Araştırma. **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2.
- Bozkurt, B.(2011). Türkiye’de “Milli Şef” Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. **Belgi Dergisi**, 2, 1.
- Bulut, S.(2009). 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19, 73-90.

- Bülbül, Ö.(2016). Remzi Oğuz Arık Ve Anadolu Milliyetçilik. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 73-94.
- Cantek, L.(2006). **Büyük Doğu** (3.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cihan, A. Tekin, A.(1989). **Çağdaş Devlet Adamı İsmet İnönü**. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Cihan, E. Atatürk Hukuk Devrimi Üzerine, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, 07 Haziran 2016, <http://www.journals.istanbul.edu.tr>
- Çaha, Ö.(2004).Muhafazakâr Düşüncede Toplum.**Liberal Düşünce Dergisi**, 34. 05 Ocak 2016, <http://www.liberal.org.tr>
- Çınar, M. (2007). **Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadoluçular İle CHP Arasındaki İlişkiler (1943-1950)**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiğdem, A.(2006). **Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye’sinde “Muhafazakârlık” Sorunsalı**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5 Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, N. B.(2009). **Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, H.(2003). **Gelenek Ve Değişim Arasında Kriz Türk Modernleşmesi**. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dağcı, G.(B.t.). Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisinin Yeri. **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**.
- Dede, K.(2015). **Forum Dergisi**, Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, F.(2007). Atatürk Dönemi Çalışma Hayatımız. **TÜHİS İş Hukuku Ve İktisat Dergisi**, 20, 4-5, 20 Ağustos 2016, <http://www.tuhis.org.tr>
- Demirel, T.(2005). **Demokrat Parti**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 7, Liberalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Demirel, T.(2015). **Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu**. Türkiye'nin 1950'li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirtaş, B.(2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler. **Akademik Bakış**, 1, 2.
- Deren, S.(2003). **Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi** (2.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4, Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dinç, S.(2004). **Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi**. Adana: Nobel Kitabevi Yayınları.
- Duman, D.(B.t). **Türkiye'de İslamcı Yayıncılık**. 4 Ocak 2017, <http://www.web.deu.edu.tr>
- Durgun, Ş. Türk Merkezi Yaklaşımdan Avrupa Merkezi Yaklaşımına Geçişte Hümanizma. **Akademik Hassasiyetler**.
- Düzova, M.(2010).**Türkiye'de 1980 Sonrası Muhafazakâr Milliyetçilik Ve Modernite Projesi**.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eaglaton, T.(2011). **Kültür Yorumları** (2.Basım). (Ö. Çelik, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elibol, S.(2006). **Muhafif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi** (3.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eraslan, C. (Ed.). (2013). **Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi** (2.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erken, B.(2016). Türkiye'de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme. **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 14, 2.
- Emiroğlu, Ö.(2009). Kaynağını Gelenekten Alan Hisarcılar. **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish**, 4.

- Erdem, T.(2009). **CHP’de Parti İçi Mücadele “Kemalizm” ve “Devrimler” Tartışmaları Üzerine**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M.(2004).Muhafazakârlık: Ana Temalar.**Liberal Düşünce Dergisi**, 34. 05 Ocak 2016, <http://www.liberal.org.tr>
- Ergil, D.(1986).**İdeoloji, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık**.Ankara: Sevinç Yayınevi.
- Ergün, M.(1998). Hasan Ali Yücel’in Eğitim Ve Kültür Politikası. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, 25-37.
- Eriş, M.(2012). **Osmanlı’dan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı Ve Kemalizm**. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Ertan, T. F. (Ed.). (2014). **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** (3.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Evcin, E.(2011). Atatürk’ün Güzel Sanatlara Ve Sanatçılara Bakışı. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi**, 47, 521-555.
- Feridunoğlu, İ. C.(2013). **Günümüz Türkiye’sinde Muhafazakârlık Kavramının Hürriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri Bağlamında İçerik Analizi Yöntemiyle Analizi**. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Feyzioğlu, T.(1986). **Atatürk Ve Milliyetçilik**, 20 Ağustos 2016, <http://www.ata.tsk.tr>
- Genç, E. Coşkun, T.(2015). Muhafazakârlık Ve Türkiye Muhafazakârlığının Bazı Halleri. **Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8, 27-40, 24 Haziran 2016, <http://www.dergipark.ulakbilim.gov.tr>
- Giddens, Anthony,(2002).**Sağ Ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**.(M. Sözen, S. Yücesoy, Çev.).İstanbul: Metis Yayınları.
- Girit, O. (2010). **Atatürk İlkeleri Ve Devrim Tarihi**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

- Güler, E. Z.(2014). **Muhafazakârlık, Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa** (7.Baskı). 19.yüzyıldan 20.yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, F.(2010). **Toplumsal Değişme Kuramları** (2.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, H.H.(2011). Bir Üstad-ı Alem: Mehmed Fuad Köprülü. **Tarih Okulu**, XI, 103-119.
- Güneş, M.(2012). Adnan Menderes Ve Halkevleri. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII, 141-155.
- Güngör, E.(2003).Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik, **Hisar Kültür gönüllüleri**, 17 Mayıs 2016, <http://www.hisar.gunlugu.com>
- Güngör, E.(1989). **Türk Kültürü Ve Milliyetçilik** (7. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, B.(2003). **İnsan Ve Kültür** (10.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güzel, M.(2006). **Necip Fazıl Kısakürek**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hacıbrahimoğulları, I. Ç.(2012). **Cumhuriyet Ve Hümanizma Algısı**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hacısalıhoğlu, F.(2015). Anadolucu Tarih Yazımı. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8, 40.
- Hesapçioğlu, M.(2009). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası Ve Felsefesi. **M.Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. 29, 121-138.
- Heywood, A.(2013).**Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**.(A.K.Bayram, v.d, Çev). Ankara: Adres Yayınları. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 2007.).
- Hür, A.(2015). **İnönü Ve Bayar’lı Yıllar (1938-1960)**. İstanbul: Profil Yayıncılık.

- İlyas, A. Turan, O.(2012). İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 1,1, 319-341.
- İnalcık, H.(2000). **Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür**. Doğu Batı Düşünce Dergisi, 12, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H.(2006). **Doğu Batı Makaleler I** (3. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnan, A.(2015). **Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler** (14.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İrem, N.(2006). **Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İrem, N.(2011). Türk Muhafazakâr Modernleşmenin Sınırları: Kültürcü Özgünlük Ve Eksik Liberalizm. **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 58, 27-36.
- Kaçmazoğlu, H. B.(1988). **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kafadar, O.(2002). **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kafesoğlu, İ.(2011). **Türk Milli Kültürü** (33.Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kahraman, H.(2012). **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II** (2.Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kansu, A.(2006). **Tek Parti Döneminde Bir Radikal Muhafazakâr Politika Mektebi Olarak “Sosyal Siyaset”**. Modern Türkiye’de siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, M.(1957). **Türk Kültür Ve Medeniyet (Makaleler) Cilt I**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türk Kültür Ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayınları.

- Karaaslan, O.F.(2011).**Muhafazakâr Düşüncedeki Değişim Ve Devamlılık: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği**.Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karacasu, B.(2009). **“Mavi Kemalizm” Türk Hümanizmi Ve Anadoluçuluk** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karagüzel, Ö.F.(B.t). **Modernleşme, Modernlik Ve Ulusçuluk Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlık**. 16 Kasım 2015, <http://www.academia.edu/5492831>.
- Karakaş, Ö.(2009). Atatürk’ün Kültür Bakanı Saffet Arıkan İle İnönü’nün Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in Kendi Dönemlerinde Uyguladıkları Kültür Politikalarına Genel Bakış. **Ekev Akademi Dergisi**, 13, 38, 235-254
- Karaömerlioğlu, M. A.(2009). **Köy Enstitüleri**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K.(2011). **Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi** (2.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, Y.(2002). Kültür Değişmeleri: Milli Kültüre Karşı Takınılan Tavrın Değişmelere Tesiri. **TSA**, 6, 3.
- Kayran, M. ve Metintaş, M.(2013).Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm). **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 51, 579-615, 30 Mayıs 2016, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr>
- Kaynar, M. K.(2015). **Türkiye’nin 1950’li Yılları**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kaynar, R.(1986). Atatürk’ün Kültür Ve Eğitim Anlayışı. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2, 6, 24 Haziran 2016, <http://www.isteaturk.com>
- Keskin, Y.Z.(2012).**Demokrat Parti İktidarı Ve Günümüze Yansımaları**, 108-130, 17 Mayıs 2016, <http://www.dergipark.ulakbilim.gov.tr>

- Kılıç, S.(1995). Şapka Meselesi Ve Kılık Kıyafet İnkılabı. **Atatürk Yolu Dergisi**, 8, 16, 529-547.
- Kırby, F.(2000). **Türkiye’de Köy Enstitüleri** (2.Baskı). Ankara: Güldikeni Yayınları.
- Kırkpınar, L.(2006). Türk Devriminin Kültür Kavramı Açısından Bir Değerlendirmesi. **ÇTTAD**, 13, 51-58, 20 Temmuz 2016, <http://www.web.deu.edu.tr>
- Kızıldaş, Ş.(2014). Benjamin Disraeli’nin Yapıtlarında Geleneksel Muhafazakârlık Ve Modern Muhafazakârlık. **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7, 6.
- Koca, B.(2015). **Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti’nin Özgürlük İle İstismar Arasındaki Dini Politikaları**. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kocatürk, U.(1999). **Atatürk’ün Fikir Ve Düşünceleri**. Ankara: Semih Ofset.
- Koç, N.(2012). İsmet İnönü Dönemi Güzel Sanatlar Politikaları. **JASSS Dergisi**, 5, 6, 339-345.
- Koçak, O.(2009). **1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C.(2009). **Tek Parti Yönetimi, Kemalizm Ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C.(2012). **İktidar Ve Demokratlar Cilt 2**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C.(2015). **Dönüşüm, Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi Ve Politika Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 4**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E.(2012). **Atatürk Üzerine** (8.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E.(2012b). **ABD’nin Siyasal İslam’la Dansı** (2.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kongar, E.(2013). **Kültür Üzerine** (10.Baskı). İstanbul: RemziKitabevi.
- Köker, L.(2006). **Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler Cilt 5, Muhafazakarlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L.(2009). **Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet Ve Demokrasi** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köktaş, E.(1997). **DİN VE SİYASET Siyasal Davranış Ve Dindarlık**. Konya: Vadi Yayınları.
- Kuçuradi, İ.(2004). Devrim Kavramı Ve Atatürk’ün Kültür Devrimi. **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, 20 Ağustos 2016, <http://www.sobbiad.mu.edu.tr>
- Kültür Bakanlığı. (1990). **Kültür eserleri**. Ankara: Yorum Matbaası.
- Lewis, B.(2015). **Modern Türkiye’nin Doğuşu** (8. Baskı). (B. B. Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Makal, M.(1997). **Bozkırdaki Kıvılcım**. Ankara: Güldiken Yayınları.
- Mardin, Ş.(2015). **Türkiye’de Din Ve Siyaset** (19.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2006). **Muhafazakârlık Ve Laiklik** (3.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N.(2007). **Merkez Sağın Kısa Tarihi**. İstanbul: Selis Kitaplar
- Mert, N.(2009). **Cumhuriyet Türkiye’sinde Laiklik Ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meydan, S.(2012). Cami Yalanlarına Yanıt Veriyorum (Tek Parti, Atatürk, İnönü, Menderes ve Camiler). <http://www.sinanmeydan.com.tr>
- Milli Eğitim Bakanlığı.(1995). **Milli Eğitim Şuraları (1939-1993)**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

- Mollaer, F.(2011).Klasik Muhafazakârlıktan Tekno-Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları, Temeller ve Değişmeler.**Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 58, 59-71.
- Mumcu, A.(1996). **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Mutlu, S.(2007). 1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları. **C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 8, 1,31-52.
- Naci, F.(1968). **100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri** (1.Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Oğuz, E. S.(2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 28, 2, 27 Haziran 2016, <http://www.bby.hacettepe.edu.tr>
- Okutan, Ç.(2004).”Müfrit Dinciler” İle Müfrit Devrimcilerin Orta Yolu Türk Muhafazakârlığı 1950'ler.**Liberal Düşünce Dergisi**, 34. 24 Ocak 2016, <http://www.liberal.org.tr>
- Onbaşı, F.Gençoğlu.(2003). **“Geleneksel” Ve “Modern”:** Sınırlar Ve Geçirgenlikler Üzerine... **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 25, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Orkunoğlu, Y.(2011).Modernizm Ve Post-Modernizm, **Orhan Hançeroğlu Felsefe Sözlüğü**, 06 Nisan 2016, <http://www.nilufertekin.blogspot.com.tr>
- Ortaylı, İ.(2015). **Gelenekten Geleceğe** (21. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öğün, S.S.(1995). **Modernleşme, Milliyetçilik Ve Türkiye**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öğün, S.S.(2006). **Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik kökleri**. Modern Türkiye'de siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öktem, Z. Y.(2010). **Atatürk İlkeleri Ve Devrim Tarihi**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Önder, E. Karakuş, H.(2013). Atatürk Ve Hukuk Devrimleri. **Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı**, 43-45.

- Özarpınar, Y.(2000). **Türkiye’de Bir Mümtaz Turhan Yaşadı**. Doğu Batı Dergisi,12, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özcan, A.(2011). **Muhafazakâr Tarihçiliğin Popüler Yüzü: “İnanmıyorum Bana Öğretilen Tarihe!”**. Doğu Batı Dergisi, Sayı 58. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özcan, G.(2015). **Ellili Yıllarda “Dış” Politika**. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özçelik, M.(2010). İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 29, 253-269.
- Özçelik, H.(2012). Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetlerle Mücadele (1938-1960). **NWSA-HUMANITIES**, 7, 4, 315-335.
- Özer, S.(2013). **Demokrat Parti’nin Köy Ve Köylü Politikaları (1946-1960)**. Ankara: İSAM Kütüphanesi.
- Özkan, S.(2011). **Türk Eğitim Tarihi** (5.Baskı). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Özkaya, Y.(1991).Altı İlke,**Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi**, 8, 648-674, 30 Mayıs 2016, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr>
- Özkırımlı, U.(2013). **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış** (4.Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özman, A.(2002). **Hasan Ali Yücel**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3, Modernleşme Ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, A.(2010).**Yeni Sol Yeni Sağ**.Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Öztürk, A., Mollaer, F.(2006).Muhafazakâr İdeoloji Ve Rasyonalite.**İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**,35. 28.8.2015, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi.
- Özüçetin, Y.(2015). M. Şemsettin Günaltay’ın Hayatı, İlmi, İdari Ve Siyasi Faaliyetler. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8, 38.

- Payaslı, V.(2011). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950). **CTAD**, 13, 123-140, 03 Haziran 2016, <http://www.ctad.hacettepe.edu.tr>
- Peköz, M.(2009). **İslamcı Cumhuriyete Doğru, Türkiye’de Siyasal İslam’ın Dünü Bugünü Yarını**. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Safi, İ.(2005).**Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri Ve “Muhafazakâr Demokrat “ Kimlik Arayışları**.Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saktanber, A.(2009). **Kemalist Kadın Hakları Söylemi** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarınay, Y.(1996). Atatürk Ve Milliyetçilik. 20 Temmuz 2016, <http://www.ata.tük.tr>
- Sarıtaş, E. Şahin, Y.(2015). **Ellili Yıllarda Kadın Hareketi**. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıtaş, İ.(2012).**Alman Muhafazakârlığı (1789-1945): Devrimden Yıkıma**.Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıtaş, M.(2006). **Nurettin Topçu** (3.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarpkaya, R.(2002). Atatürk’ün Eğitim Politikasının Kaynakları Ve Temel İlkeleri. **Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Ve Bilim Dergisi**, 27, 126, 3-9.
- Sayılı, A.(1990). Atatürk Ve Milli Kültürümüz. **Erdem Dergisi**, 6, 17, 325-349
- Sefercioğlu, N.(2016). Yetmiş beş Yıllık Orkun Serüveni. **Orkun Türkçü Hareket Dergisi**, 175.
- Sertoğlu, M.(6 Şubat 1954). Türk Tarihçiliğinin Bugünkü Durumu Ve İstikbali. **Vatan**. 2.
- Söğütlü, İ.(2004). Darülfünundan Üniversiteye: Cumhuriyet Türkiye’sinde İlk Üniversite Reformu (1933). **Liberal Düşünce Dergisi**, 121-128.

- Söğütlü, İ.(2010). **Muhafazakâr Düşünce/Toplumsal Hafıza**. Sayı: 24 Ankara: Kadim Yayınları.
- Sönmez, S.(2006). Milli Bir Lider Olarak Motivasyon Dehası Atatürk. **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 31,23-72.
- Suğur, N.(1998). **Türkiye’de Sosyal Ve Ekonomik Değişimler**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şentürk, H.(2011). **İslamcılık, Türkiye’de İslami Oluşumlar Ve Siyaset**. İstanbul : Çıra Yayınları.
- Şimşek, S.(2002). **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Şimşek, A.(2013). Geçen Yüzyılda Türkiye’de Tarih Dersleri. **Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi**. 1, 189-225.
- Takiş, T.(2011). **Değerler Levhasının Tersine Çevrilişi: Hilmi Ziya Ülken** (2.Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tangülü, Z.(2012). Demokrat Parti dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960). **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 10, 389-410.
- Tamer, A.(2011). **Muhayyel Komünizm: Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası**. Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 58. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Taşkın, Y.(2009). **Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih Ve Dil Kurumları** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y.(2009). **Turhan Feyzioğlu** (6.Baskı).Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. İlkın, S. (2014). **Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Üçüncü Cilt**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toker, M.(1965). **İsmet Paşa’yla On Yıl**. Ankara: Rüzgarlı Matbaa.

- Toker, H.G.(2014).Siyasi Ve Edebi İktidara Tanıklık Edebiyatı İle Direnmek: O Hep Aklımda.**Monograf**, 1, 29 Şubat 2016, <http://www.monografijournal.com>
- Tokgöz, E.(2001). **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi** (6.Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Toksoy, N.(2007). **Halkevleri – Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**. Ankara: Orion Yayınları.
- Turan, Ş.(2000). **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi Ve Kişiliği**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, M.(1969). **Kültür Değişmeleri**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tüfekçioğlu, H.(2006). **Remzi Oğuz Arık** (3.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkdoğan, O.(2014). **Milli Kültür Modernleşme Ve İslam**. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Türkeş, Ö.(2009). **Memduh Şevket Esendal** (6.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkkahraman, M.(2010).**Türkiye'de Yaşanan Uluslararası Kültürel Değişim Sürecinde Batı Ve Avrupa Birliği**, 1-39, 23 Mayıs 2016, <http://www.journals.istanbul.edu.tr>
- Türköz, E. N.(2011).**Türkiye'de Muhafazakâr Kimliğin İnşası**.Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçar, A.(2007). **1950'ler Türkiye'sinde Edebiyat Dergiciliği: Poetikalar ve Politikalar**. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Edebiyat Bölümü.
- Uluç, A.(2014).Liberal-Muhafazakâr Siyaset Ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi.**Yönetim Bilimleri Dergisi**, 12, 15 Şubat 2016, <http://ybd.comu.edu.tr>
- Uluskan, S.(2010). Atatürk'ün Sosyal Ve Kültürel Politikaları. **Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, 07 Haziran 2016, <http://www.atam.gov.tr>

- Ulusoy, C.(2015). **Taşrada Kent Ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)**. Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Unat, K.(2014). **Atatürk sonrası Türkiye**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Uzman, N.(2013). İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü'nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966). **Akademik Bakış Dergisi**, 7, 13.
- Uzunoğlu, M.(2013). Kültür-Sanat İlişkisi Bağlamında Cumhuriyetin İlk Yıllarında Özgün Türk Resmi Oluşturma Çabaları. **İdil Dergisi**, 2, 10, 3 Eylül 2016, <http://www.idildergisi.com>
- Ünder, H.(2009). **Atatürk İngesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü** (6.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vural, M.(2002).Aydınlanma Felsefesine Dini Ve Muhafazakâr Muhalefet. **AÜİFD**, XLIII, 2, 375-389. 13 Ocak 2016, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr>
- Varel, A.(2015). **Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler Ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması**. Türkiye'nin 1950'li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlı, A. Koraltürk, M.(2010). II. Meşrutiyetten Erken Cumhuriyete Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi. **ÇTTAD**, IX, 20-21, 127-142, 24 Ağustos 2016, <http://www.web.dev.edu.tr>
- Varlık, M. B.(2009). **Ülkü: Halkevleri Mecmuası**. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, O.(2011). İkinci Dünya savaşında İsmet İnönü Ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. 47, 701-731.
- Yalınkılıç, F.(2007).**Modernizm Ve Muhafazakârlık Düşünce Akımlarının Sosyolojik Analizi**.Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar, A.(2007). **Yeter Söz Milletin**. İstanbul: Popüler Kitaplar.

- Yavuz, M. H.(2004). **Bediüzzaman Said Nursi Ve Nurculuk**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6, İslamcılık. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yeşilkaya, N.(2009). **Halkevleri**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldıran, G.(2012). Cumhuriyet Döneminde Eğitim Ve Eğitim Kurumları. **Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi**, 29.
- Yıldırım, S.(2015). **Köylüler Ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Coğrafyası**. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A.(2009). **Kemalist Milliyetçilik** (6.Baskı). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, E.(2012). Kültürün Felsefi Temelleri. **Batman Üniversitesi Yaşambilimi Dergisi**, 1, 447-469, 20 Ağustos 2016, <http://www.yasambilimleridergisi.com>
- Yılmaz, H.(2014). **Demokrat Parti Zamanında Sanat Anlayışı**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Yılmaz, M.(2006). **Sabri Fehmi Ülgener**. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, M. S.(2001). **Demokrat Parti**. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Yücel, Y.(1988). Atatürk İlkeleri. **Türk Tarih Kurumu: Belleten Dergisi III**, 204, 810-824.
- Zeyrek, Ş.(2006). **Türkiye’de Halkevleri Ve Halkodaları (1932-1951)**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zürcher, E.(2006). **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Ve Siyasal Muhafazakârlık** (3. Baskı). (Ö. Gökmen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E.(2009). **Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları** (6.Baskı). (Ö. Gökmen, Çev.). Modern Türkiye’de Siyasi düşünce Cilt 2, Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Arapça Ezan Okuma Yasağı Kaldırıldı. (14 Haziran 1950). **Vatan**, 1.

Atatürk’ün Doğduğu Eve Yapılan İğrenç Tecavülden Sonra. (7 Eylül 1955). **Yeni İstanbul**, 1.

Atatürk Heykeline Üç Yeni Tecavüz. (27 Mart1951). **Ulus**, 1.

Atatürk Kanunu Meclis’ten geçti. (26 Temmuz 1951). **Ulus**, 1.

Başbakan Milliyetçiliğin Komünistlik olduğunu belirtti. (19 Ocak 1953). **Akşam**, 1.

Dini Siyasete Alet Eden 80’lik Pirin Duruşması. (22 Ocak 1952). **Hürriyet**, 1.

Dil Kurultayının Fevkalade Toplantısı. (7 Şubat 1951). **Vatan**, 3.

Meclis, Milli Müdafaa, Adliye, Diyanet Bütçelerini Kabul Etti. (25 Şubat 1956). **Vatan**, 1.

Menderes “Muhalefetin Kahredilmesini” İstedi. (14 Şubat 1960). **Akşam**, 1.

Millî Eğitim Bakanı Avni Başman İstifa etti. (3 Ağustos 1950). **Cumhuriyet**, 1.

Ortaokullarda Din Dersleri Bu Yıl Başlıyor. (9 Eylül 1956). **Vatan**, 3.

Radyoda Kur’an. (7 Temmuz 1950). **Vatan**, 1

Siyasi Faaliyetler Durduruldu. (19 Nisan 1960). **Akşam**, 1.

Uydurma Dil. (16 Haziran 1950). **Vatan**, 3.

Yabancı Okullarda Da Din Dersine Başlandı. (8 Kasım 1956). **Hürriyet**, 1.

Yüksek İslam Enstitüsü Bugün Açılıyor. (19 Kasım 1959). **Vatan**, 1.

TBMM (2014). **Başkanlarımız Ve Genel Kurul konuşmaları**. Ankara: TBMM Basımevi.

TBMM Tutanak Dergisi, (04.06.1949), Dönem 8, Toplantı 3, Cilt 20, 296-299.

TBMM Zabıt Ceridesi, (17.03.1943), Dönem 7, Birleşim 3, 22-23.

Sürelî Dergiler

Aksel, M.(1950). Milli Sanat. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 2.

Aksel, M.(1951). 12inci Devlet Resim ve Heykel Sergisi Münasebetiyle. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 13.

Çınarlı, M.(1951). Gözümüze Çarpanlar. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 11.

Çınarlı, M.(1952). Nasıl İsterse. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 23.

Çınarlı, M.(1953). Üzülmemek elde mi? **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 2.

Karaer, M. N.(1950). Senin İçin. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 6.

Ozonsoy, M. F.(1951). Düşündüğüm Gibi Sanatın Sırrı. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 13.

Tarhan, N.(1950). Musiki Davamız. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 8.

Uzer, S.(1953). Mehmed Kaplan'la Bir Konuşma. **Hisar, Fikir Sanat Edebiyat Dergisi**, 2.

Ek 3: Vatan 17 Şubat 1951

İkinci
di mi?
son: M. H. ZAL
kan hariciye meka
diplomatağa ali en
atılıp zamandır. Mü
setleri, ince itina
ce geliştirilen güce
ve seçme inasla
ma içinde yer ve
li yazılı sınırları
buldu mektre
şik bölge toplan
mihabaları bir
tırıyorlar.
sarkı Avrupada
Çekoslovakya
stan, Romanya
leri ve müsa
da bu sahaları
erkânile her
Paris'te toplan
ek bir konfe
yazı ve hep
gün 1 dir.
sarkı Avrupa
omatları yine
otta ve sarkı
kan elçileri
le 21 şubat
buna hen
aklardır.
arp tehli
saydırak
favrnanak
a "tiren,
Bilgi "gü
âlemin
rika dip
harp teh
telâğı
z su ser
dine gö
rk meş
lyetler
kın bir
il taşı
karşı
çhdut
ehbi
bir
olma
giri
tinin
er-i
el-
teki
an-

Bütün soydaşlarımızın mal ve mülkleri tasfiye ediliyor

Etilme, 6 (Ankara) — Schuman'ın gelen malımlara naran. Bulgar hükümeti, sümdedeki aylarda büyük miktarda irkişimizi tebeir etmek üzere alkâli resmi makamlara emir vermiş bulunmaktadı. Tebeirin Delyev, Delorman, Oymapazası gibi yünde maktadır. Rusçuk, Dobruca, Silistre, Tutrakon Pravadı, Kemal-ler, Yenipazar, Samsun, Osmangazir, Eski İtanbuluk ve Razgrad kasabalarındaki irkişlerimize, daha gündüden mal ve mülkleri tasfiye emelleri tebliğ edilmiştir.

Köylülerin bütün hayvanları komünist zirat kooperatifleri tarafından yok bahasına alınmakta, işe yarıyacak bütün zirat âletlerine, kontrolden geçirilmek

Dil Kurultayının fevkalâde toplantısı

Toplantıda dil anarşisi tamamiyle kaldırılacak

Ankara 6 (Telefonla) — Dil Kurultayı 12 şubat perşembe günü fevkalâde bir toplantıya çağırılmıştır. Kurultayın bu toplantısında evvelâ Dil Kurumunun iç tüzüğü demokratik esaslara göre tadil olunacak ve kuruma siyasi teş'lerden uzak tam bir ilim hüviyeti verilecektir. Bu arada, (grupun fahri başkanı İbnüdü) gibi kayıtlar kaldırılacaktır.

Yeni tüzük, idare heyetinin bir ilim ve sanat kurulu vasfını taşımaması temin edecektir. Bu itibarla yeni idare heyetine seçilecekler, edebiyatçılardan, yazarlardan ve dil âlimlerinden olacaktır.

Hatırlarda olduğu üzere, son dil kurultayı, halk arasında yaygın ve konuşulan dilin esas tutulmasını kararlaştırmıştı. Fakat bu karar fiili olarak tatbik edilememişti. Bu kurultayda halk ve münevverler arasında üzüntü uyandıran uydurma kelimelerin tamamiyle tasfiye edilmesi de beklenmektedir. Bu

toplantının dil anarşisini tamamiyle ortadan kaldıracığı umulmaktadır.

Kurultayda, bugünkü mektep kitaplarında bulunan uydurma kelimelerin de tasfiyesi teklif edilecektir. Bakanlık bu kitapları tetkik ettirmektedir. Yeniden kitap basmak büyük masrafları mücip olacağı için değiştirilen kelimelerin karşılıkları formalar halinde bastırılan bir tamimle mekteplere bildirilecek ve kitaplar buna göre tashih olacaktır.

İslâm Bloku

Filistin Müftüsü buna taraftar

Karasi, 6 (AP) — Filistin Müftüsü bu...

Mithat Paşanın kemikleri getiriliyor

Hürriyeti Ebediye Tepesine gömülecek

Ankara, 6 (A.A. ...)

rünün
Detroit 6 (A
Aayada yapı
sinden önce
üyesi Homer
digi demette
mştir.
"Dünyanın
mühislerden
yık. İdare m
pek iyi bilme
devamlı olara
dan gültüne
Bireşik Az
tin alma tege
ce hareket et
satin alınma
de kazanır
idealler biz
ki bunları k
tirebilelim.
Uzak ve Y
lerinden bah
lerine sunla
"Uzak ve Y
ri korkudan
bir durumd
mayan bir
hemen boyu
rağı çekece
Yalnız Tü
tümnya ve
be girişme
dir."

Kanada hava kuvvetleri

Ottawa 6
Müdafaa B
dün, müd
bu arada
kuvveti 6
5,000,000
sat ayrılma
tır.

Sırrı Be

Ankara
ki İktisat
Belliğlü
susunda
müracaat
rı Bellio
rafından
zasım çe

Spor

nell
Anka
"Türk S
sarısına
alacağı

80 lik ihtiyar Salt Nursi dün koltukla Ağır Ceza Mahkemesine getirilirken (Foto: Hürriyet)

Dini siyasete alet eden 80 lik pirin duruşması

**Salt Nursi dün kendisine
yapılan isnatları reddetti**

Dini siyasete âlet ederek propaganda yaptığı iddiasıyla ve Basın Kanununun 16 ncı maddesi de lâletiyile hakkında dâva açılan Salt Nursi isminde birinin mahkemesine dün Birinci Ceza Mahkemesinde başlanmıştır.

Gayri mevkuf olarak muhakeme edilen Salt Nursi'nin hüviyeti tesbi edilmiştir. Halen 80 yaşında bulunan sanığın sorgusunu yapmak bir hayli güç olmuştur. Sorgu hâkimliğinin son tahkikatın açılması için...

(Devamı Sa. 6; Sü. 1 de)

Dini siyasete âlet eden 80 lik pir

(Baş tarafı 1 inci sayfadaki masına dair okunan kararname-sinde, "Gençlik rehberi,, adlı kitabın Bakanlar Kurulu kararıyle top latırıldığı, Tecelli Matbaasında tab'ottirilen bu kitapta, Salt Nursi'nin lâikliğe aykırı olarak siyasi menfaat ve şahsi nüfuz teminino çalıştığı, bu sebeple tecziyesi yoluna gidilmesi istenmekte idi.

Söz alın saveci, mahakemenin gizli olarak devam etmesini talep etmişse de mahkeme heyeti mücip bir hal görmediğinden aleni vâpimasına karar vermiştir.

Sanığın söyledikleri

Sorgusuna başlanan Salt Nursi anlaşılması güç bir ifade ile sunları söylemiştir:

"Ben propaganda yapmış değilim. İsnat olunan suç reddederim. Kitabın basılması hususunda da kimseye emir vermiş değilim. Bazı Üniversiteli gençler bana müracaat ederek kitabı bastırmamı rica ettiler. Param olmadığı için kendileri tabettirip piyasaya sürmüşler. Siyaset benim dinî itikadımı zayıflatır. 35 senedir bir tek gazete bile okumuş değilim. Haddizatında "Gençlik Rehberi,, ni dört sene evvel bastırıp piyasaya çıkardığım zaman beni mahkemeye verdiler. Denizli, Eskişehir ve Ankara Ağırceza Mahkemelerinde beraet ettim. Bu kararlara uyulmasını talep ediyorum...

Salt Nursi'nin sorgusunu müteakip bilirkişi raporu okunmuşsa da müellif bunu da reddederek:

"Risale-i Nur'un Türk milletini her fennîlikten kurtaracak bir eser olduğunu yüz bin kişi huzurunda ispat edemezsem beni idam ediniz, demiştir.

Dâva, şahitlerin dinlenmesi için başka bir güne bırakılmıştır.

Başbakan, milliyetçiliğin komünistlik olduğunu belirtti

**Demokrasimiz için tehlike olan üç nevi irtica ve
komünizmle şiddetle mücadele edilecek**

Gaziantep 19 (Akşam) — Başbakan Adnan Menderes, Demokrat Parti II kongresinde bir konuşma yaparak Demokrat Partinin bir hürriyet partisi olarak kurulduğunu, ilk vazifesinin de hürriyetlerimizi korumak olduğunu söylemiş:

«— Demokrat Partinin hürriyetçilik gayesi bu memlekette hiç bir zaman sona ermeyecektir, demıştır.

Başbakan sözlerine şöyle devam etmiştir:

«— Hürriyetimizin müdafasında programımızın gösterdiği esaslara sıkı olarak bağlı kalacağız. Bizden olmıyanlara karşı iktidarda bulunduğumuz müddetçe bu inançlarımıza göre namansız mücadelemizi yapacağız ve her nasılsa partimiz içine sızmış, fakat prensiplerimizle
(Devamı ikinci sahifede)

ını söyledi

Radyoda Kur'an

**Bu akşamdan
itibaren okunuyor**

Ankara, 6 (Telefonla) —
Ankara ve İstanbul radyo-
sunda arapça Kur'an okun-
masına yarın akşamdan iti-
baren başlanacaktır. Kur-
ân Ramazan günlerinde
Pazartesi, Çarşamba ve Cu-
ma akşamları saat 20.05
ile 20.15 arasında okuna-
caktır. Ramazandan sonra
Kur'an radyonun sabah
saatlerinde okunacaktır.

de faaliyet

Yabancı okullarda da din dersine başlandı

Liselerde de din dersi verilmesi için teşebbüse geçildiği bildiriliyor

Orta okullarda din derslerinin okutulmasına başlanmıştır. Bazı okullarda, bu derslerin okutulması için mevcut öğretmen kadrosunda istekli ve ehliyetli öğretmen bulunmadığı için Maarif İdaresi dışarıdan da tayinler yapmaktadır.

Diğer taraftan, yabancı okullarda da din dersi okutulması için, okul idarelerine tebligat yapılmıştır. Buna sebepten dolayı yabancı orta okullarda okuyanların yüzde yetmiş nisbetinde Türk ve müslüman olmasıdır. Bu dersler verilirken, müslüman olmayan talebe, aynı saatte kendi dinlerine ait derslerin verildiği diğer sınıflara iltihak etmektedir. Yabancı okullarda bu dersler, okulun türkçe ve kültür öğretmenlerinden birine verilecektir.

Resmî okullarda olduğu gibi, yabancı okullarda da din dersleri ihtiyaridir. Buna mukabil derse girenler, sene so-

nunda imtihana tabi tutulacaklardır.

Öğrendiğimize göre, liselerde de din dersi okutulması için Maarif Vekâleti nezdinde teşebbüse geçilmiştir.

ADRES: Cumhuriyet Sokakı No. 11
HABER - İSTANBUL
TELEFONLARI: 33407 33408 33409
Yayın Kurulu Başkanı: ÖSMAN NİEMİ KARACA
Yayıncı: İLHAN TURANLI

AKŞAM

MUSTAFAKİM SİYASİ SABAH GAZETESİ
Kuruluş Yılı: 1938   Sayısı: 16.112   Fiyatı: 10 kuruş

Musulman Türk Evinin Temel Din Kitabı
HAK DİNİ - KUR'AN DİLİ
1 inci ve 2 inci Ciltleri çıktı
Bu kitabın 4000 adet kopyası İstanbul'da basılmıştır.
Kıbrıs'ta da 1000 adet kopyası basılmıştır.
Ticari: HURTAZ KAZIM - Adana'da: Çarşamba Kızıllı No. 10 - Adana - Telefon: 7 2 2 2

NİSAN 19 1960
SALİ

Siyasî faaliyetler durduruldu

Dün kurulan 15 kişilik DP Tahkikat Komisyonu çalışmaya başladı ve tahkikat sonuna kadar kongrelerle her türlü parti toplantılarını menetti

HAVALAR DÜZELİYOR
Bu fotoğrafın çekildiği saatlerde İstanbul'da hava temiz ve güneşli idi. Bu durum, DP'nin tahkikat komisyonunun çalışmalarına katkı sağlıyor.

Okul kitaplarında D.P'nin imarından da bahsedilecek

Derslerde, memleketimizin muhtelif alanlardaki ilerlemesi de anlatılacak

DP için okullarda tahkikatlar başlatıldı

Bu tahkikatlar, parti üyelerinin faaliyetlerini incelemek için başlatıldı.

İMAM - DOKTOR DAVASI BAŞLADI

İstanbul'da başlatılan bu dava, imam ve doktor arasındaki tartışmaları konu alıyor.

Başöğretmen bir kadın zina halinde basıldı

Kocası tarafından affedilen başöğretmen hakkında müfettişler tahkikata başladı.

Zincirleme kaza

Bir kaza zinciri, İstanbul'da meydana geldi. Kazanın nedeni henüz belirlenmedi.

İSTANBULDA - 20 ölü

ANKARADA - 10 ölü
ERZURUMDA - 5 ölü

Komisyon, tahkikata konu olan maddelerle ilgili her türlü yayına da yasak koydu

NUMARALI 2 TEBLİĞ

Ankara, 14 Nisan
CUMHURİYET Halk Partisi ile bir kısmı bastırılan faaliyetlerini tahkik komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin 2 numaralı tebliği:
"Tahkikat komisyonu tarafından tahkikata konu olan maddelerle ilgili her türlü yayına da yasak koydu"

Bir gazeteci daha cezavine girdi

Basın özgürlüğüne karşı çıkan gazeteciye ceza verildi.

İtital vesikalarının süresi 6 aya çıktı

Yabancı vesikalarının geçerlilik süresi uzatıldı.

Bu konudaki karar dün Resmi Gazetede yayımlandı

Devlet kurumları tarafından alınan kararlar.

Ege vapuru dün fırtınaya tutuldu

Deniz taşımacılığındaki zorluklar.

Yunan turist gemisi dün tehlikeye atıldı

Deniz kazası sonucu tehlikeye atılan gemi.

Soldi Nuri'nin mezarı için para toplandı

Yatırımcıların katkılarıyla yapılan yardım.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

NUMARALI 1 TEBLİĞ
Tahkikat Komisyonu Başkanlığına Hamdi Sancak atıldı.

NUMARALI 3 Tebliğ

Her türlü yayının yasak edildi

İKRAMİYELERİN YANISI 3 HAZİRANDA ÖDENECEK
Devlet kurumları tarafından alınan kararlar.

Kral Hüseyin dün uçagını kullanarak Roma'ya gitti

Uçağın iki hostesi 'Kral bizi beğenirse, ikimiz birden alırsın, razıyız' dediler

İSTANBULDA - Bir gün beklenen iki vakit geçiren Ülkü'ün 14 Nisan'da Kral Hüseyin, dün saat 14.05'te İstanbul'dan Roma'ya çıktı.

Ustasının burnunu ısrakarak kopardı

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

NUMARALI 1 TEBLİĞ

Tahkikat Komisyonu Başkanlığına Hamdi Sancak atıldı.

Ankara, 14 Nisan
CUMHURİYET Halk Partisi ile bir kısmı bastırılan faaliyetlerini tahkik komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninin 1 numaralı tebliği:
"Tahkikat komisyonu tarafından tahkikata konu olan maddelerle ilgili her türlü yayına da yasak koydu"

NUMARALI 3 Tebliğ

Her türlü yayının yasak edildi

İtital vesikalarının süresi 6 aya çıktı

Yabancı vesikalarının geçerlilik süresi uzatıldı.

Bu konudaki karar dün Resmi Gazetede yayımlandı

Devlet kurumları tarafından alınan kararlar.

Ege vapuru dün fırtınaya tutuldu

Deniz taşımacılığındaki zorluklar.

Yunan turist gemisi dün tehlikeye atıldı

Deniz kazası sonucu tehlikeye atılan gemi.

Soldi Nuri'nin mezarı için para toplandı

Yatırımcıların katkılarıyla yapılan yardım.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

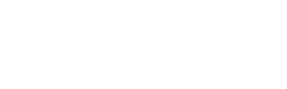
Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BAŞÖĞRETMENİN KADINI ZINA HALİNDE BASILDI

Kocası tarafından affedilen başöğretmen hakkında müfettişler tahkikata başladı.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ
İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

EV ÇÖKTÜ, BİR KİŞİ ÖLDÜ

İstanbul'da meydana gelen kazada bir kişi hayatını kaybetti.

Evini terkeden kadını kocası titlikle öldürdü

Evli çift arasındaki tartışmaların sonucu.

İmlihan Yü'ü piyесini ağenciler ucuz pörecек

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

BU HALİ GELİRDİ

Yatırımcıların piyесini ucuzlatması.

Ek 11: Vatan 9 Eylül 1956

Ek 12: Vatan 19 Kasım 1959

Millî Eğitim Bakanı Avni Başman istifa etti

Tekel Bakanı bu vazifeyi vekâleten ifa edecek, Nuri Özsanın Bakanlığa asaleten tayin edileceği söyleniyor

Ankara 2 (Telefonla) — Millî Eğitim Bakanı Avni Başman bu sabah vazifesinden istifa etmiştir. Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan bu vazifeyi vekâleten ifa edecektir.

Avni Başman öğleden sonra, beraberinde Nuri Özsan olduğu halde Bakanlığa gelerek mesai arkadaşlarına yeni Bakanı tanıştırmış ve her birile vedalaşmıştır. Devir ve teslim muamelesinden sonra kendisile görüştüğü Avni Başman, istifasının tamamen sihhî sebeplerden ileri geldiğini söylemiştir.

— Arkası Sa. 3, Sü. 2 de —

Nehru'ya suikasd teşebbüsü

Hind Başbakanını öldürme tasarlayan Bhempatkar suç itiraf etti

Yeni Delhi, 2 (a.a.) — (U Press): Hindistan İç İşleri B Serdar Patel, hükümetin Baş Pandit Nehru aleydinde bir kurd terribini meydana çıkarmış bugün söylemiştir.

Hindistanın demir adamı anılan Patel, parlamentoda nun tehlikede bulunduğunu mücahidler teşkilâtı Mahas eski başkanı L. P. Bhemp

Kore'de komünistler ağır zayıat veriyorlar

merikan takviyeleri çıktıktan

ELEKTRİK SARAYINDAN
Abonelerin evizeler yuvanmasın zarafetini arttırır: İsmikül caddesi No. 423 Tel: 41969

Millî Eğitim Bakanlığında istifa eden Avni Başman

Millî Eğitim Bakanlığı vazifesini vekâleten deruhde eden Nuri Özsan

Perşembe 3 Ağustos 1950

Millî Eğitim Bakanlığı No. 248
2290, Mısırbaşı : 24290

Türk tarihçiliğinin bugünkü durumu ve istikbali

Osmanlı - Türk İlim tarihinde tarihçiliği basit bir vak'anüvisliğin fev

YAZAN:

Mithat Sertoğlu

kine çıkarmaya çalışan ve bu suretle bugünkü anlayışa uygun bir tarih telâkkisinin mübessiri olan, NAİMA'dır. 1574-1659 yıllarını kapsayan eserin de (1) ilk defa olmak üzere «critique des sources» fikrini görürüz. Bir çok Şark tarihçilerinin aksine olarak, istifade ettiği yazılı ve sözlü kaynakları tamamen ifşa ettiği gibi üstelik bunların mukayeseli tenkidini yapmıştır. O, bir tarihçinin her şeyden evvel malzemeyi kontrola muhtaç bulunduğunu ve tarihçiliğin vak'aları kronolojik şekilde sıralamaktan ibaret olmadığını, hâdiseler kadar bunları meydana getiren sebeplerin de tetkike tâbi tutulmaları icap edeceğini sezmiş ve bunu malik bulunduğu imkânlar nisbetinde yapmıştır. İctimai ve iktisadî hâdiselerin, umumî vak'aların seyrinde ne büyük amiller olduklarını kavramış bulunuyordu. Eserinin, bugüne kadar maalesef yapılmamış olan tahlilî bir tetkiki, bunu açıkça ortaya koyar.

Bu çığır bizde ne yazık ki onunla kapanmış gibidir. Kendisinden sonra gelen vak'anüvisler, yani devletin resmî tarih yazarları, eski basit usule dönmüşler ve onun yapmak istediği yeniliği kat'iyyen anlıya mamışlardır.

Bu küçük başlangıçtan sonra bugünkü tarihçiliğimize bir göz atarsak son yirmi yıl içinde tarih sahasında Türkiye'de yazılan müstakil eserler içinde modern tarih görüşüne tam mânâsıyla uyanların maalesef istisna teşkil edecek derecede az olduğunu görürüz. Halbuki, Türkiyede ilmi tarih çalışması ve araştırmalarını destekliyen ve icabında finanse bile eden Türk Tarih Kurumu adlı bir müessesce ve tarih tedrisatı yapan iki fakülte vardır. Lâkin bugün ilim dünyasının anladığı ve kabul ettiği mânâdaki tarih görüşü, tarihle meşgul olanlar arasında, henüz müşterek bir an'ane halinde teşekkül etmemiştir. En başta olarak da henüz muallâk duran ve hakkında toplu, kesin kanaatler tebellür etmemiş bulunan bir soru vardır:

Tarih bilmek nedir?

Bu soru tarihle meslek diye meşgul olan bir çok kimselere sorunuz. Alacağınız cevap şağı yukarı şudur:

rin siyasi, ictimai, iktisadî tarihini, müesseseler tarihini, teşkilât tarihini ilâh... toplu olarak ve birbirleriyle olan bütün münasebetlerini kavramış şekilde bilmek lazımdır. Çünkü tarihçilik, yalnız olan vak'aları değil, onları husule getiren çeşitli sebepleri öğrenmektir. Bu sebepleri izah edemiyen, bütün neticeleri teferrüatıyla bile se bile, bugünkü modern anlayışa göre tarihçi sayılamaz.

On yedinci yüz yıldaki Doğu Akdeniz havzasıyla Doğu Avrupa mintakasının ticari ve iktisadî durumunu, buralardaki devletlerin istihsal, istihlak, mal mübadelesi imkân ve kabiliyetlerini, ticari rekabet dâvalarını, millî enerjilerinin ekonomik kıymete geçiş kudretlerini, demografik, zeo - ekonomik ve jeo - historik şartlarını bilmeyen ve bunu Batı Akdeniz ve Batı Avrupa bölgesindeki devletlerin bu hususiyetleri ve umumî dünya şartları ile mukayese edemiyen bir tarihçi, aynı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun düştüğü mali ve iktisadî krizlerin sebeplerini asla anıyamıyacağı gibi, bu devletin bu sıralarda uğradığı muazzam sarsıntıların ve her sahada tevali eden muvafakiyetsizliklerinin ve sür'atle beliren inhitat emarelerinin sebeplerini de anıyamaz. Bunun gibi teşkilât tarihi bilmeyen bir kimse, en basit bir vesikayı kıymetlendirmek ve bir çok hâdiselerin vuku tarzını sezmek mazhariyetinden mahrum kalır. İctimai tarihin türlü bölümlerini tam mânâsıyla kavramamış bir tarihçi ise meşgul olduğu devrin atmosferine kat'iyyen nüfuz edemez. Bütün bunlar bir araya gelince de, o devrin tarihini bilmeyen olur. Bunun yanında hâdiseleri bütün teferrüatıyla bile se bile, bugünkü tarih anlayışına göre bu, hiç bir mânâ ifade etmez ve yukarıda kısaca bahsettiğimiz eserini iki buçuk yüz yıl evvel yazan NAİMA'nın tarih telâkkisine bile yetişememiştir.

Tarihi tetkiklere esas olan kaynaklar, yani kronikler ve bu tipe dahil olabilecek diğer eserlerle, büyük himmet ve emeklerle hazırlanmış yardımcı mahiyetteki eserler

tenkidî tahlilî, bir kısmının ise critique edition'u bile yapılmamıştır. Bu halde tarihçilerimiz her şeyden şüphe etmek ve istifade ettikleri menbaların sıhhatini tahkik ve kontrol etmek zorundadırlar. Halbuki, bu onların değil, tarih çalışmaları yanında yardımcı olarak emek sarfedenlerin vazifesidir. Bina'yı kuran mimar veya mühendis, hiç bir zaman tuğlayı sırtında taşımaz. Lâkin bizde en basit bir etüd için muazzam vakit kaybettirici emeklere katlanmak lazımdır. Bu yüzden genç tarihçilerimiz ayrıca hususi bir şekilde mücehhez bulunmak zorundadırlar.

Dâvanın asıl hal çaresi ise müstakli bir Türk tarihi Enstitüsü kurup burada siyasi tarihten başka iktisadî, ictimai tarih, teşkilât ve müesseseler tarihi, Osmanlı dili, paleografya ve diplomatika bilgisi, nazari ve ameli tarih usulü ilâh... gibi şeyler okutarak ve her türlü tarih çalışmalarında kolektif ve koordine bir sistem takip ederek neticede modern Türk tarihi an'anesine sahip yeni bir tarihçi nesli yetiştirmek ve sonra Üniversite kürsülerini onlara terk ve teslim etmektir. Yoksa bugünkü hal devam edecek olursa, Türk tarihçiliğinin istikbali bahsinde hiç bir ümide kapılmamak lazımdır.

(1) Ravdat - ul - huseyn fi hulâsat-i ahbar - li - hafikayn

GEOMİSTE BUGÜN

Maarif Nazırı Münif Paşanın ölümü

44 yıl evvel bugün, 6 şubat 1910 da Münif Paşa ölmüştür. Eserleri, dersleri ve Maarif Nezaretindeki mesaisi ile tanınmış değerli ilim adamlarımızdan biri olan Münif Paşa, 1830 da Gaziantep'te doğmuştur. Memleketinde, Mısırdaki ve Samdani'de bir tahsil gördükten sonra devlet hizmetine girmiştir. «Cemiyeti İlimiye» adıyla bir cemiyet kurmuş. «Mecma-i Fünun» dergisini

Ek 15: Vatan 25 Şubat 1956

TAN
BAŞMAKALEDEN DEVAM

Kabaran siyasî husumetler

(Başı 1 incede)

Bu yüzden memleket iki tehlike karşısındadır: Birincisi hâlici itibarla alâkalıdır. Demokrasî âlemi, 14 mayısta bize açtığımız büyük siyasî krediyi devam ettirmek ve genişletmek için muhalif partiye karşı gösterilen toleransı ve edilen muameleyi mü tutsacaktır. Bu tolerans bu olmazsa ve siyasî sulh kurulmazsa, milletçe kazanılan itibar pek çabuk kaybedeceğimiz mukadderattır. Bu da öyle bir millî kâhret teşkil eder ki buna nispeten şu veya bu şahsî hisler partilerin karşılıklı şikâyet ve hak iddiaları yüzüncü de dede kalır. Her iki parti, mil-

14 mayıstaki olgun ve mütemmel hüküm ve kararındaki ayı anlıyamıyarak, bu esasî tati göremeyecek bir halde larsa, sadece Millet Partisi'ne çalışmış, zihinlerin kâsası ve dedikoduların müsbet unutturması yolunda bir sendilerini kaptırmış olur. Halbuki herhangi bir tarafsızlık göstermiyerek, aklı ve vatansever bir yolla, havayı değiştirmeye ve tarafı aynı tarzda harekete geçirmek birakmağa kâfidir.

İkinci tehlike, eski bir siyasî muamelemizin nüketmesi istidatının hastalığının icabınca, iktisadî olanlar, tenkidi nazarı çok faydalı ve lüzumlu fakat fillî surette karıştıran tenkidlerin berberasız, yersiz olduğunu iddia ederler. Bu iddia kısmen Serbest münakaşaya salâketlerde partiler birarade okumazlar, bazan ve mübalâğalı hücumunurlar. Fakat bunu yapmak ve tahammül etmek lâzımdır. Daha bir, özellikle Amerika âyanının, «Beyaz Sarayın bir yuvası haline geldiği» Trumanın komünizmi

Uydurma dil

Avukat Burhan Apaydın Meclise müracaat etti

Ankara, 15 (Telefonla) — Avukat ve Muharrir Burhan Apaydın, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, dil meselesi hakkında bir müracaatta bulunmuştur. Bu müracaatın Meclis umumî heyetinde tetkik ve müzakeresi için Halide Edip Adıvarın meşgul olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu müracaatta şöyle denilmektedir:

Vatandaş kendisinin olmıyan ve üstelik beğenmediği bir dili kullanmak için icbar etmeğe, başta Büyük Millet Meclisi olmak üzere kimsenin hakkı yoktur. Buna rağmen Millet Meclisimiz, kanun yoluyla memleket dilini değiştirmeye teşebbüs etmiş, esas teşkilât kanununu da dahil olmak üzere kanunlar suni bir dil ile kaleme alınmıştır. Bütün bu vaziyetler neticesinde kendi dili ile konuşma ve yazma hürriyeti tecavüze uğrayan her vatandaş, derin bir teessür duymuştur. Ben bu teessürü nefsinde hisseden bir vatandaş sıfatıyla esas teşkilât kanununun 82 nci maddesinin vatandaşlara tanıdığı Meclise müracaat hakkına dayanarak millî iradenin hakikî mümessili olan Dokuzuncu Millet Meclisinde, evvelce kanun yoluyla dile vâki olan müdahalenin o kanunlar halk diline göre tekrar değiştirilmek suretile menfi ve bundan sonra da Meclisin teşriî faaliyetinde halk dilinin esas alınması ve icraî salâhiyetin istimalinde kendisine vekâlet verdiği hükümetin bu yolda Meclisce alınacak teşriî karar dairesinde hareket etmesinin teminini hürmetle talep etmekteyim.»

Amerikan Kız Koleji'ni bitirenler

İngrid Bergman ve oğlu Renin Rosselini ile aşkının meyvesi kız resmen eski kocasından ayrılanın gayrimüşru çocuğu olduğunu iddia eden tröm soya

Buğday indiril

(Başı 1 incede) İhtiyaçları bulabilmesi dünya malîyatlarına intibak ettikleri fiyatlara mümkün olabilir. Bu kımdan hububat ve bilhassa buğday fiyatlarının hayat pahalılığı ve maliyet üzerinde tesirli olduğunda elbette şüphe edilebilir. Meseleyi yalnız bu cephede değil, talâa edince, buğday ve hububat fiyatlarının bir miktar indirilmesi insana zarurî görünmektedir.

Ancak, maliyetleri düşürme bahis mevzuu olurken en önemli, tabii ve müsbet bir tedbir, tahsili arttırmayı gözden tutamayız. İş bu cephesinde tahsili artırma, hububat ve buğday fiyatlarını düşürmenin istihsalî maksadına yarayacaktır. Bu neticesine varılacağı takdirde

ÖZGEÇMİŞ

1966 Sivas doğumlu Aynur Aslan, Ön Lisans Eğitimini, Anadolu Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde tamamladıktan sonra, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde Lisans Eğitimine devam etmiştir. Halen Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine devam etmektedir. Metpa İthalat ve Pazarlama Ltd. Şti., Gaat International, Koton Tekstil, Tita Tekstil A.Ş.'de çalışmıştır.

